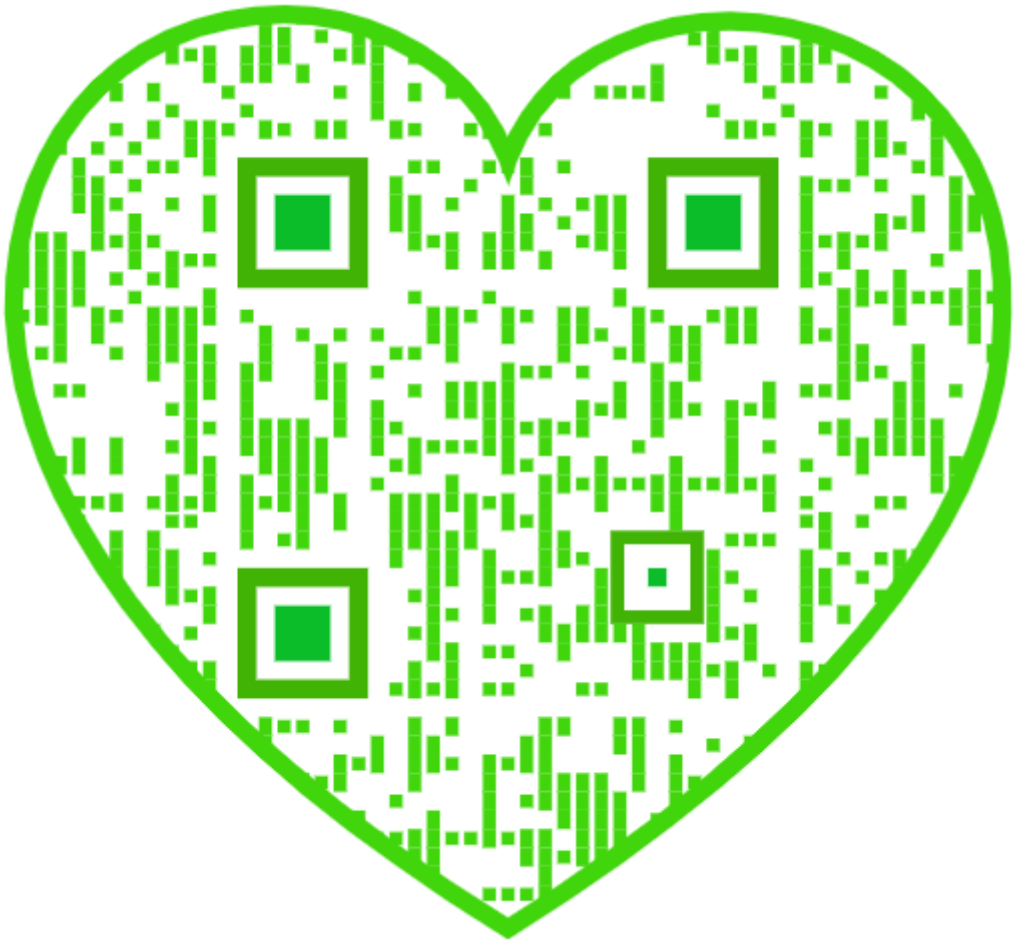
De Nieuwe Taalgids.
Jaargang 16

bron
De Nieuwe Taalgids. Jaargang 16. J.B. Wolters, Groningen / Den Haag 1922

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa008192201_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

Rousseau en de Romantiek[1)].

De literatuur over de romantiek blijft steeds even overvloedig verschijnen; waarschijnlik omdat onze tijd in wezen zo romanties is en daardoor zich aangetrokken voelt tot de tijd die we in 't bizonder die der Romantiek noemen. Tans ligt voor ons *Rousseau and Romanticism* door IRVING BABBITT, hoogleraar in de franse letterkunde aan de Harvard-Universiteit. Een merkwaardig boek, zo om de strekking als om de degelikheid en eerbiedwaardige belezenheid van de schrijver, en zo we er hier wat meer plaats voor vragen dan aan een willekeurige boekbespreking te beurt kan vallen, geschiedt dit, omdat de schrijver uitgaat van enige grondbeginselen, die we hier te lande met betrekking tot de literatuur nog niet zo principieel zagen gesteld en zo konsekwent en scherpzinnig verdedigd, terwijl het ons bovendien wil toeschijnen, dat deze inzichten veel aanhangers naast veel bestrijders zullen vinden. Het is eerst niet gemakkelik, met de schrijver vertrouwd te raken, omdat hij veronderstelt enige kennis van vroegere werken van zijn hand: *Literature and the American College, The New Laokoon* en *The Masters of modern French Criticism*. Heeft men zich echter door aandachtige lezing er ingewerkt, dan gaat het beter en geeft de lectuur een steeds groeiend genot.

De inleiding neemt terstond een principieel standpunt in. De schrijver richt zich tegen de ‘law for thing’, tegen de poging, een levensfilosofie op te richten op naturalistiese basis, en onderscheidt hierbij twee hoofdvormen van naturalisme: het wetenschappelike en op de praktijk gerichte naast het emotionele; met het laatste is de romantiek onverbrekelik verbonden. Daartegenover wil hij de ‘law for man’, het humanisties en godsdienstig leven in de mens met de daaraan

1) *Rousseau and Romanticism* by IRVING BABBITT. Boston and New-York, Houghton Mifflin Company. (The Riverside Press, Cambridge) 1919. ($ 4-).

verbonden zelftucht, in ere herstellen. De romantiek is van alle tijden; wij leven nu midden in de romantiek en zo de wereld niet spoedig verandert, zal ze de gehele westerse beschaving vernietigen. Hij stelt zich op positief ethies standpunt: aan de vruchten kent men de boom; en daar de vrucht der romantiek is, dat haar slachtoffers vallen in ‘afgronden van wanhoop en geblaseerdheid’, is hem de romantiek onsympathiek. Wie nu meent, dat de vrucht der romantiek anders is, zal hij bestrijden met de moderne wapens: kritiek en analyse, en hij zal aantonen, dat de romantiese filosofie, die alle gezag van buiten verwierp, die zich stelde op individualisties standpunt, halverwege is blijven steken, doordat ze verzuimde, voor het uiterlik gezag een innerlike, hogere tucht in de plaats te stellen. De grote Grieken, Socrates, Plato, Aristoteles en Aeschylus, het Christendom in z'n grote tijd in de eerste helft der middeleeuwen, de Oosterse godsdiensten van Boeddha en Confucius hebben dit wel geweten. De schrijver onderscheidt drie trappen, waarop de mens kan staan: de naturalistiese, de humanistiese en de godsdienstige; de laatste dunkt hem de hoogste. Maar de mensheid van heden is in de laatste eeuwen afgegleden naar de laagste, de naturalistiese; en daar een te snelle overgang naar de godsdienstige trap gevaarlik is, moet men zich tevreden stellen met de mensheid op de humanistiese hoogte te brengen. Want wie een goed humanist is, is een gematigd, verstandig en fijn beschaafd mens (moderate, sensible, decent), en daar men z'n medemensen en zich zelf lichter zand in de ogen strooien kan over z'n innerlik godsdienstig leven dan over z'n gematigdheid, verstandigheid en beschaving, is het ter vermijding van huichelarij beter, voorlopig alleen de humanistiese deugden aan te kweken. Het wetenschappelik en prakties naturalisme gaat terug op Bacon, het emotionele naturalisme op Rousseau; het humanistiese levensinzicht echter is te vinden bij Aristoteles, die ook voor onze tijden een goede gids zou kunnen zijn. Maar men beschouwt tans als wijsgeer niet de man die leert z'n hartstochten te beheersen en z'n levensinzicht te verdiepen, maar hem die alle voorop gezette meningen overboord geworpen heeft zonder daarvoor in de plaats deugden te verwerven.

Het eerste hoofdstuk handelt over *The Terms Classic and Romantic* en analyseert ze op grond van hun historiese en

praktiese betekenis. Iets is klassiek, wanneer het niet alléén voorkomt, maar een gehele kategorie of klasse vertegenwoordigt; vandaar kreeg het spoedig de betekenis: behorende tot de beste klasse. De grote Grieken en de goede classicus zoeken het algemeen menselike; ze stellen zich een norm, maar die boven hun gewone, natuurlike zelf ligt; ze streven naar ‘decorum’, d.i. naar wat algemeen menselik is en door z'n goede eigenschappen tot voorbeeld strekken kan. De mens ziet in deze wereld een verwarrende veelheid van verschijnselen, maar daarachter beseft hij een hogere eenheid, die hij nooit beleven zal, maar die hij ‘door een sluier van illusie’ kan aanschouwen, doch daarvoor moet hem zijn verbeelding (imagination) te hulp komen. De aard nu van 's mensen verbeelding is kenmerkend voor zijn diepste wezen. - Toen in de latere romeinse tijd de maatschappij, door deze levensregels te vergeten, te gronde dreigde te gaan, reageerde het Christendom hierop door meer tucht, het volgen van gezag buiten de mens, aan de mensheid op te leggen; en zo was de middeleeuwse Christen misschien barbaars en fanatiek, maar hij was ook nederig. In de dagen van de Renaissance verzwakte het uiterlik gezag weer, maar de goede humanisten bleven nederig, verwierpen het buitensporige, eisten ‘decorum’. Dit decorum werd echter in de 17^{e} en 18^{e} eeuw een uiterlike vorm. - Met Bacon begon het vrije, experimentele onderzoek en het verwerpen van overgeleverde meningen en gezag. De wetenschap behaalde grote triomfen en dit voerde tot overschatting van de rede, tot de mening, dat de natuurwetenschap alle problemen op den duur zou oplossen.

Het 2^{e} hoofdstuk, *Romantic Genius*, gaat hierop door. De romantiek van Rousseau is enerzijds een reactie tegen het verstarde classicisme, anderzijds tegen de heerschappij van de dorre rede; maar ze nam van deze laatste over het beginsel van het verwerpen van alle uiterlike gezag. Rousseau bleef echter halverwege staan, want hij stelde geen nieuw gezag, geen zelftucht, er voor in de plaats. In ieder mens leeft de strijd tussen goed en kwaad, de ‘civil war in the cave’, het grootste probleem van alle godsdiensten. Voor Rousseau bestaat dit probleem niet; hij beschouwt de mens als van nature goed; de deugd is een aangeboren eigenschap. Zo is voor hem 't geweten niet een innerlike rem, niet de stem die ‘neen’ zegt als we iets verkeerds willen doen, maar een aandrift, een

instinct. Zo komt hij tot z'n primitieve mens, die vrij van conventie en wet leven kan; en tot z'n verering voor de natuur, die de mens goed en vroom maakt. Geen banden mogen de mens hinderen, noch in z'n maatschappelik leven, noch in z'n moraal en godsdienst, noch in z'n verbeelding. Spontaniteit is het eerste vereiste; ‘decorum’, navolging zijn uit den boze. Rousseau en de zijnen willen anders zijn, anders handelen, anders gevoelen dan anderen; ieder mens is een individualiteit, die zich moet uitleven. Daarom zoeken ze het buitensporige, het prikkelende en schokkende; ze worden theatraal (Chateaubriand, Victor Hugo, Poe e.t.q.). Ze zoeken het schilderachtige, het typiese, de uitzondering, de locale kleur, de volkstaal, de techniese termen. Maar de kunst vereist niet het ongewone, zelfs niet het niet-onmogelike, maar het waarschijnlike. Een onverbroken band verenigt Rousseau met onze cubisten, expressionisten en hoe ze meer heten: de 18^{e}-eeuwse voorstanders der expressie werden de fanatici der expressie in de 19^{e} eeuw, en die weer de maniakken der expressie in de 20^{e} eeuw.

Dit alles werd buitengewoon gevaarlik voor de beschaving der moderne mensheid, vooral toen de mening, dat we 't zo ver gebracht hadden in 't stoffelike, werd overgebracht op 't geestelike. Want cultuur is niet door spontaniteit te bereiken, maar juist door 't opleggen van zelftucht en door zelfbeperking. Smaak en inzicht zijn zeer moeilik te verwerven, maar de romanticus loopt er dwars over heen: ‘every ass that 's romantic believes he 's inspired’.

Hoe het met de *Romantic Imagination* staat, onderzoekt het 3^{e} hoofdstuk. Ieder leeft gaarne in z'n fantasie, schept zich een beter ik, hunkert naar ‘de ivoren toren’. Maar een gezond mens scheidt streng werkelikheid en fantasie; als hij verwart wat hij werkelik is met wat hij zou wensen te zijn, is hij op de weg naar de krankzinnigheid. Dit nu doen de romantici. Hun Arcadië is onbestaanbaar en onreëel, en de vrucht van overbeschaving. Niets ligt verder van de gewone mensen af dan dit onechte verlangen naar primitiefheid. Geen mensen ook zijn zo conventioneel en geneigd tot navolging als juist de wilden van Rousseau en Chateaubriand. Gevaarlik worden deze overigens vrij onschuldige arcadiese dromers, als ze utopia's gaan stichten; dan willen ze de maatschappij hervormen door alle slagbomen omver te werpen. Sentimenteel kleuren ze alles naar eigen inzicht: het Griekenland van Hölderlin en Shelley,

het eenvoudige landvolk van Wordsworth, ze bestaan zó niet. De romanticus beschouwt z'n inzichten echter als bewijs van z'n voortreffelikheid: Werther en Tasso van Goethe, Heinrich von Ofterdingen van Novalis, cultiveren hun kostbare persoonlikheden. Z'n voortreffelikheid geeft hem recht op een plaats boven de gewone burger, de philister of de bourgeois. Maar of hij z'n arcadië verplaatst naar verre landen, naar 't verleden of naar de toekomst, hij maakt steeds de fout dat hij niet inziet dat het niet gaat om het contrast tussen meer of minder beschaafd, maar tussen een beschaving die haar conventie als vanzelf sprekend aanvaardt en een beschaving die krities en zelfbewust geworden is. Men kan vergelijken de tijd van Homerus en die van Pericles; of ook de 13^{e} eeuw (in sommige opzichten de beschaafdste tijd die de wereld ooit gekend heeft) en onze dagen.

Hoofdstuk IV en V: *Romantic Morality: the Ideal* en *Romantic Morality: the Real* onderzoeken de verhouding tussen romantiese theorie en praktijk. Het Christendom, dat nederigheid betracht en de onverdiende genade ervaart, en de oudheid, die besef van verhouding (proportionateness) eist, staan dichter bij elkaar dan bij de romantiek, die uiterst individualisties is. De strengheid en de tucht der katholieke kerk werden overgenomen door de protestantse kerken. Hiertegen reageren Rousseau en de deïsten; in de plaats van de geweldige, ijverige God der Calvinisten stelden zij een God die liefhebbend, ja liefelik is. Door verwerping van alle dogma bracht in de 18^{e} eeuw de wetenschap het zo ver; toen verwierp de opkomende burgerij, de bourgeoisie, alle dogma, alle decorum, alle traditie; daarmee begon de tijd van de overdrevenheid, woordenrijkdom en bombast, uitlopende in de franse revolutie. Van nederigheid is bij Rousseau geen spoor te ontdekken, zoals reeds Burke opmerkte. Dit was de tijd van de schone ziel, de belle âme, die van nature goed was en daarom zich maar behoefde te laten gaan; maar ze vroeg niet naar daden, alleen naar woorden. De maatschappij vloeide over van hervormers, evenals nu, die alles wilden verbeteren behalve zich zelf. De Rousseauist en de Baconist wilden beide niet het individu, maar de maatschappij gelukkig maken, de eerste door de geest van broederschap, de ander door de techniek, maar de fundamentele eigenschap voor het geluk, de nederigheid, bezitten ze niet. De romantici voelen sympathie voor ieder die alle banden verscheurt: Prometheus, Die Raüber; zij zien bij voorkeur zieleadel in boeven en lichtekooien; wat

trouwens ook nu nog het geval is. De nederige ezel is hun vriend en Hugo zegt: ‘de ezel die een stap terzijde doet om een padde niet te vertrappen, is heiliger dan Socrates en groter dan Plato.’ Alles kleuren ze naar hun persoonlik inzicht: Indië en het Boeddhisme zijn voor Fr. Schlegel het toppunt van romantiek. Geheel ten onrechte; geen godsdienstprediker was minder fatalisties en legde zozeer de nadruk op de persoonlike zedelike verantwoordelikheid als juist Boeddha; niemand wist zo goed als hij, dat de mens bestaat uit goed en kwaad en dat z'n aangeboren traagheid hem beletten wil, het goede te doen en zich te volmaken. Rousseau echter leert de kunst, beneden het niveau der rede te zinken en toch zich met een aureool te sieren, want het geloof in 's mensen aangeboren deugdzaamheid is het juiste middel om aan zedelike verantwoordelikheid te ontsnappen. Door zichzelf als maatstaf te nemen, verliest de mens alle maatstaf en valt hij van het ene uiterste in 't ander; hij wordt een Aeolusharp, bespeeld door de winden, een fatalist, afhankelik van natuurwetten. Tot op zekere hoogte gingen de emotionele naturalist (de romanticus) en de wetenschappelike naturalist samen; maar de geduldige analyse van de laatste stuitte Rousseau ook tegen de borst; hij nam het op voor 't intuïtieve en onbewuste. Zo zonk de maatschappij af naar de naturalistiese basis, en dat ze zich niet verzette kwam ook, doordat de schitterende wetenschappelike successen haar hadden verblind. Op dit standpunt staat ze nog. - Rousseau maakte van de deugd een hartstocht; hij was ‘dronken van deugd’. Zo wijden de romantici zich aan de hartstocht, de zwijmel en de dronkenschap; opium is ook goed.

Hoe is nu de praktijk? Steeds komt er een botsing tussen hun schone woorden en hun daden; daardoor worden ze van optimisten en maatschappij-hervormers pessimisten en fatalisten. Doch hun noodlot is in de grond der zaak alleen toeval; hun drama is geen klassiek drama, maar een melodrama, doordat ze ‘de burgeroorlog in het hol’ elimineren. *Prometheus unbound* is slechts een hemels melodrama; Hugo's stukken zijn parvenudramaas, de duitse Schicksalstragödie is in wezen verachtelik en onwaardig. Evenzo werd Rousseau's algemene mensenliefde in de praktijk egoïsme, want de romanticus kent geen rem, is vol begeerten en wil gelukkig worden zonder er moeite voor te doen. Dit zien we tot in onze tijd toe, bij Tolstoi, de

zachte, en Nietsche, de harde emotionele mens. Maar ook bij Bergson met z'n filosofie van de intuitie: dit is een afschuwelik sofisme, dat onze gehele beschaving kan ondermijnen. - Goede kunst is steeds ethies, stemt steeds tot kalmte en tot vreugde, kan zelfs godsdienstig stemmen. Evenzeer heeft ze verbeelding nodig; fantasie is geen privilege voor de romantici. Maar deze, die het ethiese element uitschakelden, gingen kleinere ploblem behandelen. Door het ethiese te elimineren, krijgt men l'art pour l'art; echte kunst neemt steeds de evenredigheden in acht, de romantiese kunst is onevenredig gebouwd, hoe schoon de details ook mogen zijn. Door die scheiding van ethiek en schoonheid ontstaat een nachtmerrie: de aestheet, een mengsel van kwakzalverij en krankzinnigheid. Daarom is niet alle romantiese kunst verwerpelik; ze heeft als ontspanningskunst reden van bestaan, ze biedt een verpozing aan te midden van de wereld waarin de mens moet werken. In de grond van de zaak is de strijd tussen humanist en romanticus daarom zo onverzoenlik, omdat de een een man van het ware midden is en de ander in uitersten vervalt. Daarom gebruiken de romantici veel adjectiva, liefst in de superlativus, om innerlike leegheid te bedekken. Werther is volgens Goethe zelf: zwakheid die tracht zich het aanzien van kracht te geven. Ze zijn geestelik bloedarm. In hun zucht naar sensatie willen ze de vreugde doorzetten tot ze smartelik wordt; ze zoeken het ogenblik van opperste verrukking, maar dit is nooit duurzaam. Van de andere kant scheppen ze wellust in hun verdriet: een onchristelik bedrijf. - Kortom: er bestaat niet zo iets als romantiese moraal; wat er voor uitgegeven wordt, is naturalistiese camouflage.

Romantic Love. Ook hier treft de kloof tussen de schone woorden en de egoïstiese praktijk: de romanticus zoekt steeds zich zelf, z'n liefde is gewone zinnelikheid. Hij is verliefd op een vrouw niet zoals ze is, maar zoals hij ze zich idealiseert; 't zijn eigenlik geen vrouwen, maar nimfen. Zie de verhouding van George Sand en de Musset; beiden zochten ze in de ander eigen ideale schepping. En brengt de ontgocheling de scheiding, dan is God steeds nabij om een andere beminde te brengen, want de romantici verstaan uitstekend de kunst, egoïstiese handelingen te verbloemen met woorden van goddelike wijding. Meer dan van het ogenblik van geluk zelf genieten ze van de herinnering; maar de ervaringen van een mens mogen hem niet dienen om een ‘ivoren toren’ te meubileren, maar om z'n

oordeel en z'n wil te leiden en een basis voor z'n handelingen te zijn, want hoe groter iemands zedelike ernst, hoe meer hij z'n best doet om te werken, niet om te dromen.

Romantic Irony. Fr. Schlegels bekende theorie over de romantiese ironie wordt eerst uiteengezet. Schlegel en Nietsche zien beide terecht in, dat de mens steeds zichzelf overtreffen moet, maar ze vergeten, dat hij zelf het doel van z'n eeuwigdurende pelgrimstocht kan bepalen. Doet de mens dit niet, ontbreekt hem (zoals Rousseau en Wordsworth) een ethies centrum, dan wordt hij het slachtoffer van geestelike leegte (ennui). Fr. Schlegel heeft het schoon gezegd: ‘Romantiese poëzie is voortschrijdende universele poëzie’; zeker, mits de mens de geestelike leegte ontvlucht door innerlike oneindigheid van concentratie. De godsdienstige mens kent het gevaar van die geestelike leegte even goed als de romanticus, maar hij ontkomt er aan door innerlik schouwen, door bekering; en vindt dan weldra een weg, waarvan hij het einde niet ziet, doch die hem steeds dichter bij de vrede brengt. Maar de romanticus (zoals Beaudelaire) wil die leegte ontgaan door steeds nieuwe emoties en wordt zo onverzadelik en rusteloos. Hiermee hangt samen het enthousiasme der romantici, maar ze zijn onkrities en beseffen daardoor niet, dat bij het echte geestelik enthousiasme innerlik licht en innerlike remming samengaan. Mag men z'n rusteloze geest breidelen? Wie 't niet doet, begaat volgens Boeddha het grootste kwaad, want dan gaan de delen hun eigen weg en leeft de mens een dubbelleven (Doppelgängerei), dat we evengoed bij Freud vinden als bij Hoffmann. Ten slotte vinden de romantici na hun streven naar oneindigheid rust in de katholieke kerk, hoewel ze even veel op deze gelijken als een zeekwal op een rots. - Door z'n theorie van de romantiese ironie tracht de romanticus aan z'n zwakheid het aanzien van kracht te geven. De mens behoort zichzelf als van geringe waarde te beschouwen, maar bereid te zijn voor een overtuiging te sterven. De romanticus doet door z'n ironie juist andersom. Eigenlik is de hele romantiese moraal ironie. Het enige goede van deze laatste is, dat ze de mens bewaart voor krankzinnigheid.

In het 8^{e} hoofdstuk, *Romanticism and Nature*, onderzoekt de schrijver eerst het begrip natuur bij de ouden, het christendom en de 17^{e}-eeuwse humanisten. Een verlangen naar de natuur en naar onbekende streken heeft de mensen altijd bezield, maar terwijl de grote ontdekkers in de onbekende landen daden wilden

verrichten, wil de romanticus er gaan dromen. Bij de ouden spoorde de natuur alleen tot liefde aan; bij Rousseau, Wordsworth e.a. werd natuurverering godsdienst, ze kwamen tot een soort pantheïsties gedroom en gaven daaraan gaarne toe, omdat het niet de minste geestelike inspanning vereiste. Al heeft deze natuurverering schone poëzie gebracht en al is ze op zich zelf geen kwaad, ze mag niet, als bij Rousseau, dromerij doen verwarren met meditatie, noch doen vergeten, dat het koninkrijk der hemelen in ons, niet buiten ons is. In de eerste plaats moet de mens zich een doel stellen en daarnaar streven, niet luieren, zelfs al is z'n luieren transcendentaal. - De romantiese natuurbeschrijving bracht wel wat goeds: landschapsschildering en de mens in het landschap. Maar dit is niet het hoogste. De romantici kwamen tot een natuursymboliek: Rousseau zag in de natuur oneindige liefde; anderen herkenden weer hun stemmingen in de natuur. Dit leidde tot iets vlottends: doordat 's mensen stemmingen veranderlik zijn, is z'n blik op de natuur desgelijks. Daardoor is het moeilik, steeds de stemming van een romanticus mee te leven. - Merkt deze echter, dat de natuur steeds onbewogen blijft, dan wil hij zelf ook onbewogen wezen. Heeft dan de natuurwetenschap hem nog determinist gemaakt, dan wordt hij, als Flaubert en Leconte de Lisle, naturalist. Doch ook dit wordt een obsessie, en daarom heeft in deze dagen Bergson met z'n beginsel van de spontaniteit evenveel succes als Rousseau met z'n verzet tegen het rationalisme. Maar beide laten de ethiese positivist onbevredigd, omdat we niet door dromen, maar door handelen alleen een tip van de sluier van het leven kunnen oplichten.

Romantic Melancholy. Ieder mens streeft naar geluk, maar wat is daaronder te verstaan en hoe bereikt men het? De romantici laten hun hartstochten vrij spel; dan komt de verzadiging, de ontgocheling, het gevoel van rampzaligheid. Geen tijdvak was ooit melancholieser. Kunnen ze de opperste vreugde niet genieten, dan willen ze genieten de opperste smart; ze organiseren wedstrijden in ellende; Goethe noemde dit hospitaalpoëzie. Dit is onchristelik, maar ook on-klassiek; de ouden zochten en etaleerden hun droefheid niet, al wisten ze, dat het leven lijden is. De romantici willen geluk zonder zedelike inspanning, waarvan Madame Bovary een goed voorbeeld is. De ontgocheling brengt zelfmoordgedachten. Het analyserende hoofd vernietigt de spontaniteit van het hart, zoals Benjamin Constant

beschreef in z'n *Adolphe*. Maar ze handelen niet; zelfs Uebermenschen als Napoleon blijven ethies passief, zoals allen die op de naturalistiese trap leven. Wie dit doet, komt alleen te staan; alle romantici voelen zich eenzaam. Dan krijgt de maatschappij de schuld; de dichter is een gevloekte. De grote dichters van de oudheid lagen minder met de maatschappij overhoop. Ernstiger nog wordt het, als de romanticus ook met de godsdienst breekt en een hemelbestormende titan worden wil. De oude Puriteinen ervoeren het wel, hoe het geloof het gevoel van eenzaamheid opheffen kan. Maar de romantici zoeken niets boven zich zelf, zoeken alleen zich zelf, uit geestelike traagheid. Werk is het enige geneesmiddel. Doch niet werk op stoffelik gebied. De moderne maatschappij staat voor een groot gevaar, omdat mensen, die ethies centrifugaal zijn, in 't materiële in steeds nauwer aanraking met elkaar worden gebracht. De 19^{e} eeuw is vol desillusies, omdat ze hervormen wilde zonder innerlike bekering van de enkele mens. Schijngodsdienst was de eredienst der schoonheid, die Flaubert wilde stichten; schijngodsdienst was ook de verering der wetenschap. De gevaarlikste der moderne godsdiensten echter is die van het nationalisme, die de gehele beschaving bedreigt. - De pantheïstiese dromer doet denken aan de man, die een picnic organiseert op een slagveld. Aristoteles en Boeddha, beide de grootste analyserende geesten, zochten de oplossing van het probleem van het geluk in sterk zijn, in een schouwend *werken* (in contemplative *working*); voor hen zowel als voor het christendom was de acedia, het zich laten gaan, de grootste zonde.

In het laatste hoofdstuk, *The Present Outlook*, vat de schrijver enige zijner beschouwingen samen en past de verkregen inzichten toe op bekende romantiese schrijvers. Daar hiervan een vertaling volgt, is een samenvatting overbodig.

Het bovenstaande geeft de inhoud van Prof. IRVING BABBITT'S werk slechts onvolkomen weer; voldoende echter, naar ik hoop, om aan te tonen wat de beginselen en de gevolgtrekkingen zijn. Het boek zal wel veel bestrijding vinden, niet slechts in de details, maar ook en vooral in z'n gehele strekking. Het al of niet met deze eens te zijn hangt daarvan af, of men de levensinzichten van de schrijver deelt of verwerpt. Schrijver dezes wil wel erkennen, dat die beginselen zozeer de zijne zijn, dat hij voor een principiële bestrijding allerminst lust gevoelt.

Men zou echter kunnen vragen: is dit literatuurgeschiedenis? is dit niet veeleer ethiek of filosofie? Doch een tegenstrijdigheid tussen deze bestaat niet. Geschiedenis is in haar diepere wezen wijsbegeerte; en daar literatuur de uiting is van de menselike geest in alle tijden, zij 't ook alleen voor zover ze zich openbaart in schone vorm, kan een goede literatuurgeschiedenis kennis van de inzichten op godsdienstig en ethies gebied niet ontberen.

Ook een ander bezwaar is te voorzien. Is een criticus als Prof. IRVING BABBITT niet te subjectief? Hij legt zijn maatstaf van godsdienstige en humanistiese inzichten aan en bevindt daarmee de romantiek te klein. Is dit niet strijdig, zal men vragen, met de objectiviteit en met de regel: il faut juger les éerits d'après leur date? Waarschijnlik wel, maar is dat een fout? Objectiviteit is een goede eigenschap voor een historicus, omdat ze hem in staat stelt, zonder vooringenomenheid de personen en hun daden te beoordelen. Maar dit betekent niet, dat hij geen persoonlike inzichten zou mogen hebben. Hij is toch een levend mens in een levende maatschappij en deze mag van hem verlangen een oordeel, gegrond op zuivere gegevens. En wat betreft het beoordelen van een geschrift naar z'n tijd: dit beginsel is goed om een schrijver en z'n werk de hem toekomende plaats onder z'n tijdgenoten aan te wijzen. Wie echter de gehele literatuur overziet, gaat werken met grote groepen. Hij vergelijkt dan de romantiek als geheel met bijv. de klassieken; hij vraagt ook naar de invloed die een beweging heeft uitgeoefend, en zo die invloed in zijn eigen tijd nog duidelik merkbaar is, ontsnapt hij evenmin aan het vellen van een oordeel. Uitdrukkelik echter zegt hij dan met Prof. IRVING BABBITT, dat hij een schrijver niet geheel verwerpt, ook al citeert hij hem ter staving van een ongunstig oordeel; niet het individu, maar de soort wenst hij te beoordelen. Bovendien is hij zich zeer wel bewust, dat kritiek oefenen daarom zulk een moeilik werk is, omdat men wel van vaste beginselen moet uitgaan, maar ze met soepelheid moet toepassen (p. XVII).

Men zou bezwaar kunnen maken tegen de opvatting, dat de romantiek nog steeds leeft, ja zelfs nog in haar volle kracht is. Tot dusver meenden we, dat ze gestorven was omstreeks 1840 of 1850 en opgevolgd door het realisme en naturalisme. In de gedachtengang van Prof. IRVING BABBITT echter is er geen principieel verschil; de naturalist als Flaubert verwerpt evenzeer

als de romanticus alle tucht en z'n onbewogenheid is slechts een reactie op de onbewogenheid der natuur en een gevolg van de triomf der wetenschap. Is dit eenmaal aangenomen, dan wordt ons onze eigen tijd veel duideliker. Want dat we tans te midden van een romantiek leven zal wel niet ontkend worden. Blijkt nu het naturalisme ook in wezen romanties te zijn, dan is onze tijd onverbrekelik verbonden aan de 18e eeuw en zijn de omwentelingen van 1789 en 1848 slechts episodes in een geweldige beweging. Dan zien we de wereldgeschiedenis in de literatuur weerspiegeld als: classicisme, christendom, renaissance met neo-classicisme en romantiek. Dan hebben ze ieder hun eigen kenmerk: de oudheid is humanisties, d.w.z. zoekende naar evenredigheid, het juiste midden, decorum en navolging; het christendom is godsdienstig, dus vooral nederig en gericht op het hiernamaals; het neo-classicisme is weer humanisties; de romantiek verwerpt alle uiterlike gezag, maar evenzeer alle innerlike tucht, is noch nederig, noch decorous. Daarnaast bestaat nog die grote oosterse wereld, die de wijsheid van Boeddha en Confucius geleerd heeft, welke in beginsel met die van het Christendom en van Aristoteles overeenkomt.

Onder al de aangehaalde schrijvers vinden we er uit de aard der zaak geen uit ons kleine vaderland. Toch zouden we gaarne willen weten, hoe deze Amerikaan over onze letterkunde dacht, als hij haar kende. Waarschijnlik zou ze hem in z'n opvattingen bevestigen en hem nog meer bewijsmateriaal verschaffen. De beweging der 80-ers is in haar diepste wezen zuiver romanties en zou bij hem dus geen bewondering vinden. Wanneer hij Kloos hoorde zeggen: ‘Kunst is de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie,’ zou hij hem plaatsen onder de maniakken der expressie en er aan toevoegen: ‘Het spreekt van zelf, dat het van de aestheet een ondragelike aanmatiging is, een zuiver persoonlike visie van schoonheid te willen bezitten en dan iedereen die deze niet aanvaardt als een filister te beschouwen’ (p. 208). - De romantiese afkeer van de filister en de bourgeois is door v. Deyssel onder de volgende keurige bewoordingen gebracht: ‘De bourgeoisie is een leelijke etterpuist in het mooye lichaam der menschheid’. - Perk zegt: ‘De Godheid troont diep in mijn trotsch gemoed’, en Kloos: ‘Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten’. Deze voor 't Christendom godslasterlike woorden zou ook een humanist niet gebrui-

ken. - Het scepticisme van Flaubert en Anatole France vindt bij ons z'n vertegenwoordiger in Frans Coenen. - Timmermans verlegt z'n Arcadia naar de molen van een onbestaanbare Pallieter; Henriette Roland Holst zocht het eerst in de ‘rozetuinen’ van haar jeugd, daarna in de toekomstige eeuw der vrouw, eindelik in het communisme. - ‘De poëzie is het, die de hoogste vreugd in de diepste smart, doch tevens de diepste smart in de wellust van de pijn verkeert. Geen genegenheid is zij, maar een hartstocht, geen bemoediging maar een dronkenschap... Zalig de dichter die zichzelven godheid en geliefde tevens is, waar hij stormt en juicht, en weent en mijmert, eenzaam met zijn ziel onder de blauwe oneindigheid’. Aldus Kloos; en v. Deyssel spreekt van ‘mijn lachende smart en mijn schreyende vreugd’. Het is wel zeker, dat Prof. IRVING BABBITT deze woorden niet zou bewonderen. - De jongste bloemen op het romanties veld zijn *De stille Lach* en *Demonen* van Van Suchtelen, beide evenzeer romanties; en zo Prof. IRVING BABBITT de held uit het laatste werk leerde kennen, hij zou verwijzen naar zijn hoofdstukken over de romantiese moraal en de romantiese liefde en op Victor toepassen de woorden waarmee hij de half-opgevoede mens beschrijft: ‘Niet alleen koestert hij vele begeerten en lijdt daardoor aan een ongeneselike rusteloosheid, maar deze begeerten zijn zo vaak onverenigbaar.... Terwijl hij op de naturalistiese trap blijft, wil hij de zegeningen genieten die alleen weggelegd zijn voor wie tot de humanistiese of godsdienstige trap zijn gestegen’ (p. 195). - Het zou gemakkelik zijn, nog tal van bewijzen aan te halen voor de stelling, dat de 80-ers romantici zijn. En Multatuli, hun voorganger? Multatuli schreef: ‘Maak uw vrouw tot een spaarbank uwer denkbeelden, tot een levensverzekering van uw gemoed! Als dan de kwade dagen komen...’; maar hij liet vrouw en kind in armoede en alleen leven. Indien ge dit Prof. IRVING BABBITT mededeelt, zal hij u verwijzen naar z'n oordeel over Rousseau: ‘Rousseau weidt uit over z'n “warme hart”, z'n “fijngevoeligheid”, z'n “aangeboren sympathie voor z'n medeschepselen” - en eindigt daarna: “en zo werd m'n derde kind naar het vondelingengesticht gebracht”’ (p. 135). - Zegt ge hem, dat Multatuli weigerde (of altans veinsde te weigeren) andere schrijvers te lezen, om z'n oorspronkelikheid niet te verliezen, hij zal u antwoorden: ‘Volgens Rousseau is het hoofdkenmerk van het genie, dat het weigert na te volgen’ (p. 34).

Wie er dan niet te licht zouden worden bevonden? Het is moeilik, het oordeel van zulk een strenge rechter te voorspellen, vooral omdat deze als Amerikaan anders dan wij tegenover onze eigen letterkunde staat. Maar zo we zijn beginselen aanvaarden, wil het ons toeschijnen dat van de schrijvers na 1600 alleen een kans zouden hebben Vondel, Hooft en Potgieter. Vondel, omdat hij een godsdienstig mens is, die hunkert naar een leven boven deze aarde; Hooft, omdat hij als goed humanist een evenwichtig man is, strevende naar ‘decorum’, naar een norm boven zichzelf; en Potgieter, omdat hij, ondanks een zeer sterke romantiese trek, toch enige kenmerkende eigenschappen van de humanist vertoont: hij is fijngevoelig en nederig, streeft steeds naar innerlike verbetering, bezit eerbied voor grote mannen en wordt met het klimmen zijner jaren steeds eenvoudiger en rustiger. Daarbij geloven wij, dat de aard van hun dichterlike verbeelding hen ook op de naam van dichter aanspraak mag doen maken.

D e v e n t e r .
W.H. STAVERMAN.

Berichten over Afrikaans, Hottentots en Portugees.

In het September-nummer van het Afrikaanse tijdschrift ‘Die Huisgenoot’ publiceert W. Blommaert een in de archieven te Kaapstad gevonden bericht, dat van groot belang is voor de geschiedenis van het Afrikaans. 't Is genomen uit het joernaal van H.A. van Rheede, Kommissaris-generaal van de Oost-Indiese Kompagnie, die in 1685 drie maanden aan de Kaap vertoefde, en luidt als volgt:

‘Het is seker dat als men haer [n.l. de Hottentotten] sal oordeelen aan dat uyterlijke, niet goets kan werden gegist, maer hebbende een grondigh onderwijs van haer leven en gedachten men haer anders sal bevinden, 't welck niemand hebben kan dan die haer taele verstaet en sprekende door vragen en antwoorden eerst bequaem soude wesen dat volck te konnen recht beschrijven, hoedanige aan de Caep onder d'Ed. Compagnie niemand is. Hier is een gewoonten onder al ons volck dat

lerende dese inlanders de Nederduydsche spraek en dat deselve die op haer manieren seer krom en bij nae onverstandelyk spreken, soo volgen de onse haer daer in nae, ja soodanigh de kinderen van onse Nederlanders haer dat mede aanwendende een gebroken spraek gefondeert werd die onmogelyck sal wesen nae de hand te verwinnen, veel min onder de Hottentots de Duydsche tale in te voeren, daer het deselve niet en gebreekt aen bequaemheyt, sprekende alle woorden prompt uyt, sonder eenigh gebreck, indien men haer die wel voorsegt, waer omtrent wel nodigh was wat meer agt geslaegen wiert'.

Blommaert maakt hieruit deze gevolgtrekkingen:

'(*a*) Die afwyking van die koloniste-taal van die offisiële Hollands het reeds seer vroeg, d.i. in Simon van der Stel se tyd, begin.

(*b*) Hierdie afwyking is in daardie tyd hoofsaaklik toe te skrywe aan die invloed van die gebrekkige Hollands van die inboorlinge, 'n gebroke taal wat deur die Europese koloniste, veral via die kinders, oorgeneem is.

(*c*) Hierdie proses was in 1685 reeds taamlik ver gevorder, aangesien Van Rheede vrees dat die gebroke taal wat tot stand gekom het, onuitroeibaar sal blyk.'

Blommaert herinnert eraan dat Van Rheede 'n man 'van grote opmerkingsgawe en wetenskaplike aanleg' was en zegt dan: 'Opmerklik is dit dat hy die toestande aan die Kaap nie vergelyk met dié in Oos-Indië nie, wat hom uit jarelange verblyf aldaar in diens van die Kompanjie tog uitstekend bekend was. Hy staan hier blykbaar voor 'n nuwe vraagstuk... Lê dit dan nie voor die hand om te veronderstel, op grond van sy mededeling, dat in die oorsprong van Afrikaans die oorname van die gebroke Hollands van die inboorlinge deur die koloniste die allereerste en vernaamste faktor gewees het nie? En dat die ander faktore wat deur verskillende skrywers genoem is, soos invloed van Maleis-Portugees, of gebroke Portugees, of Frans, of Duits ens., slegs as latere en bykomende oorsake moet besk ou word, wat die reeds begonne proses kom verhaas het?'

Ook over 't Portugees brengt Blommaert enkele mededelingen. We weten reeds uit de studieën van Prof. Hesseling en de persoonlike getuigenis van de heer von Wielligh[1)], dat er van het begin van de nederzetting in 1652 af tot het midden van

1) Die Brandwag, Okt., 1917.

de negentiende eeuw, gekleurden - vooral slaven - en blanken aan de Kaap geweest zijn, die Portugees konden verstaan en spreken. Wie daarvoor nog bewijzen nodig heeft, kan ze vinden in de door Blommaert aangehaalde proklamaties van 20 Junie 1817 en 26 November 1824, waarin de Engelse goeverneur, Lord Charles Somerset, bevel geeft '[to] explain or cause to be explained to such slaves so assembled in the Dutch and the Portuguese languages, the full meaning of this Proclamation, so that none may remain ignorant thereof.' Een andere en zeer belangrijke vraag is echter, hoe verbreid 't Portugees geweest is. Prof. Hesseling is van mening dat ''t Maleisch-Portugeesch daar [n.l. aan de Kaap] *zeer algemeen* verspreid was.' Dr. Bosman heeft deze mening sterk bestreden. De historicus Blommaert verwijst nu naar een bron, die o.i. juist in een richting, tegenovergesteld aan de door hem aangegevene, belangrijk is. 't Is een beschrijving van een '*Reis na Siam*, gedaan door den Ridder de Chaumont, gezant van zyn Allerchristelykste Majesteit aan den Koning van Siam. In 't Fransch beschreeven door den Vader Guy Tachard, Reisgenoot van den gemelden Gezant; En uit die taal, in 't Nederduitsch gebracht door G.V. Broekhuizen', (Amsterdam, 1687). In 't jaar 1685 zond de Franse koning n.l. een gezant naar Siam en gelastte 6 Jezuïeten-priesters mee te gaan, om de missie in China te versterken en sterrekundige observaties te doen. Aan de Kaap troffen ze de Kommissaris-Generaal van Rheede tot Drakenstein aan, met wie in 't Portugees werd gekonverseerd. 'Wy waren', heet het, 'Uitsteekend verwonderd over zo veel beschaafdheid aan de *Kaap* te vinden, en noch veel meer over alle de beleefdheden en tekenen van vriendschap die wy 'er in dit eerste bezoek ontfingen.' Hun werd een observatorium in de Kompagniestuin afgestaan om hun sterrekundige waarnemingen te doen en van deze vriendelikheid maakten ze het onbescheiden gebruik, de Katholieken heimelik de biecht af te nemen. Tijdens hun verblijf in de tuin vond er een voorval plaats, de beschrijving waarvan Blommaert aanhaalt omdat ze 'die bewys lewer dat 'n soort gebroke Portugees aan die Kaap reeds vroeg versprei was, nie alleen onder die offisiële klas of onder die slawe soos soms beweer word nie, maar selfs onder die inboorlinge.' Ze luidt: 'Toen wy in den tuin der Maatschappy waren, kwam een der voornaamsten [n.l. van de Hottentotten], ziende de vriendschap welke de Hoofden der

Hollanders ons betoonden, in het *Observatorium*; en hebbende daar de Vader *de Fontenay* ontmoet, aanbood hij hem twee Oranjeappels, zeggende tegen hem in 't Portugees: *Reverendo Padre, Géral dos Ottentots, à vossa Senhoria*: geevende daar mee te kennen, dat zijn Kapitein en Natie ons de blijdschap, welke zy wegens onze komst hadden, wilden betuigen' (p. 67).

Dat er Hottentotten waren, die een weinig Portugees kenden, kan niemand betwisten. Dat de kennis van die taal onder de Hottentotten verspreid was, wordt door deze passage allerminst bewezen. We komen hier slechts te weten, dat één Hottentot bij deze gelegenheid enkele Portugese woorden gebruikte. Wie is die Hottentot geweest? - Waarschijnlik de tolk Doman, die evenals zijn voorganger Herry, naar de Oost geweest was. Of misschien is er onder de Hottentotten die door de Engelsen naar Bantam waren gevoerd, één geweest die naam had gemaakt onder zijn rasgenoten als 'taalgeleerde.' Is 't 'n Hottentot geweest, die nog geen zeereis had gemaakt, dan kan men zich moeilik voorstellen, dat hij - zelfs met enige kennis van 't Portugees - *uit zijn eigen* geweten zou hebben, dat hij de Roomse geestelike moest toespreken met 'Reverendo Padre.' Zo iemand zal dan toch verplicht geweest zijn bij een 'geleerde' slaaf te informeren, hoe hij zich moest uitdrukken en dan de gehoorde klanken zo goed mogelik na te stamelen. Daartoe bestond dan ook alle gelegenheid, want het slavenlogies was vlak bij. 'Voor aan in den Tuin heeft men een groot Huis getimmerd, daar de Slaaven der Maatschappy hun verblijf in hebben, welcke, na men zegt, ten getale van vijf honderd zijn, waar af een gedeelte gebruikt word tot den Tuin te bouwen, en de rest tot d'andere noodzaakelijke arbeiden' (pp. 49-50). Welke veronderstelling we ook al aannemen, in geen geval kunnen wij eruit afleiden dat 't Portugees onder de Hottentotten als groep verspreid was.

Komen we dus uit deze reisbeschrijving zeer weinig te weten over de verspreiding van 't Portugees onder de Hottentotten, dan geeft ze ons aan de andere kant een zeer duidelike verklaring over mensen die *geen* Portugees kenden. Deze verklaring, die wij als van het grootste belang beschouwen en waar Blommaert verzuimd heeft melding van te maken, zouden we graag onder de aandacht van belangstellenden willen brengen: 'Naauwelijks hadden wy bezitting van ons klein *Observatorium* genomen, of de Katholijken van deze Colonie, die 'er in een

redelijk groot getal zijn, wierden 'er af verwittigd, en betuigden er een zeer groote blijdschap over. Zy kwamen 's morgens en 's avondts heimelijk by ons. Daar waren 'er van allerhande Landen en Staaten, Vryen, Slaaven, Franschen, Duitschers, Portugeezen, Spanjaarden, Nederlanders en Indiaanen. De geenen die zich niet anders konden uitdrukken, vermits wy hun taal niet verstonden, vielen op de kniën, en namen onze handen om ze te kussen. Zy trokken Paternosters uit, en namen Medalien van hun hals, om te toonen dat ze Katholijken waren. Zy schreiden, en klopten op hun borst. Deze taal van 't hert, veel beweegelijker als alle de woorden, trok ons de traanen uit d' oogen, en verplichtte ons deze arme lieden, welken de liefde van Jesus Christus ons deed aanmerken als onze broeders, t' omhelzen. Wy vertroostten hen zo goed als 't ons mogelijk was; vermaanende hen altemaal, in het geloof van Jesus Christus te volharden, hun Meesters met onderdaanigheid en getrouwheid te dienen, en hun leed met geduld te draagen. Wy bevalen hen voornaamentlijk, hun gewisse des avondts t' ondertasten, en de Heilige Maagd te eeren, als de geene die hen meer genaden kon verwerven om Christelijk te leeven, en zich voor de Kettery te behoeden. Die Fransch, Latijn, Spaansch, of Portugeesch spraken, wierden gebiecht. Men bezocht de zieken in hun huizen, en in het Gasthuis' (pp. 58-59). Daar de schrijver zich zo duidelik uitlaat over degenen, alleen reeds onder de Katholieke bevolking, die geen Portugees of andere Romaanse talen kenden, hoeven wij er niets aan toe te voegen. Over Batavia legt hij een heel andere getuigenis af: 'Daar zijn vier kerken; twee daar men alle Zondagen in 't Hollandsch predikt, een in 't Kasteel en d' andere in de Stad; een darde daar men 't in 't Portugees doet, *'t geen de gemeenste taal des Landts is*[1)]; en de vierde is voor de Franschen, welke al een redelijk getal uitmaaken' (p. 116).

Utrecht.
J.J. LE ROUX.

1) Kursivering van ons.

Opmerkingen over ontleding.

Toen ik onlangs *Iets over Woordvorming* schreef, heb ik verbindingen als *rekenen op* (hulp) niet vermeld. Ik wenste ze tans te bespreken in verband met andere gevallen, waarbij eveneens naar mijn mening veelal onjuist wordt ingedeeld, en misverstand uit de weg te ruimen is.

In *Dysmelie* (79) merkte ik op, dat in 'Die arme menschen *die* zag ik daar', 'Zaterdag *dan* hebben we volle maan' soms *die arme m.* object, *Zaterdag* temporale bep. is, soms beide intentiesubject zijn (en dan wel met nadruk uitgesproken en door een pauze gevolgd worden). In het eerste geval zijn de relatieve woorden *die, dan* representanten van het ene zinsdeel in het andere (vgl. *t* in 'De vogel vliegt', welke klank tot het praed. behoort, en daarin het subject representeert). In het tweede geval zijn ze resp. object en temporale bep. In *De Typen der Mededeeling* (126, '7) stelde ik, dat in 'Oost west, thuis best' *thuis* en *best* een nauwer geheel vormen 'waartoe *oost* en *west* niet behooren, maar hetwelk zij mogelijk maken door de voorstellingen te leveren die aanwezig moeten zijn om het zóó te begrijpen als het bedoeld is.' 'Evenals de werkelijke aanschouwing de zaak duidelijk maakt wanneer peren, pruimen en appels vóór iemand liggen en hem dan gezegd wordt: 'De pruimen zijn het rijpst', evenzoo maakt nu de phantasieaanschouwing of (en in den regel) de abstracte voorstelling van oost, west en thuis de zaak duidelijk.' In een toen reeds begonnen verhandeling (van veel groter omvang, zodat ze allicht nooit verschijnt) schreef ik: 'Als voorbeeld van een niet algemeen voorkomende, maar toch zeer natuurlijke constructie zij vermeld, dat het Maleisch 'Mijn huis is mooier dan het uwe' uitdrukt als 'Mijn huis en uw huis, mooi is mijn huis'. Bij ons zijn gewoon: 'Jan en ik, wij zijn er tegen', 'Jij en Frans, jullie hebt geen klagen' (beide ook zonder pauze); minder nauw sluit aaneen: 'Kaas en visch en eieren, alle drie zijn te krijgen''. Tot de verdere vrb. behoort daar 'Of hij betalen kon of dat hij doodarm was, daar vroeg men niet naar'; de natuurlike weergeving is niet: 'naar die

zaken (nl. die door de *of*-zinnen genoemd zijn) vroeg men niet', maar: 'naar die kwestie vroeg men niet'; *daar* slaat dus niet grammaties terug op het genoemde, maar wèl stelt het genoemde in staat, *daar* juist op te vatten. Hiermee vgl. men het in dit ts. 5, 279 onder 2° geplaatste ''n Rijtuigverhuurder, ga die maar zoeken in zoo'n negerij'. In bovengenoemd 'Of...' is niet *of-was* subj., *daar-naar* praed., maar *hij-kon, hij-was* en *daar-naar* b e v a t t e n elk een subj. en een praed. (In het laatste vrb. is bij *ga-negerij* het subj. onuitgedrukt, maar daarin zit het eigenaardige niet; evengoed zegt men 'die zul je niet vinden in zo'n negerij'). De ontleding in subj. en praed. is slechts daar misplaatst, waar men begrippen geeft zonder functie.

T.a.p. 282 zegt Van Ginneken: 'als kinderen op school komen, is hun een zegswijs als: *Mijn oudste broer die is in de Oost* veel gewoner dan de zin: *Mijn oudste broer is in de Oost*. En dit geldt, meen ik, voor al mijn zes rijtjes met voorbeelden. Dr. DE VRIES, aan wien ik bijna al de voorbeelden onder 4° en 5° ontleend heb, betwijfelt dit zonder opgaaf van redenen. Ik verzoek dus ieder belangstellende in die richting z'n ooren eens de kost te geven.' In stee van dat betwijfeld te hebben heb ik het niet besproken. Ik heb gezegd (Dysmelie 237): 'Echter betwijfel ik op grond van de oudere taalmonumenten sterk, of een beslist secundaire zin, b.v. 'Jans grootvader, dies eerste vrouw bezat toen dat land', wel de voortzetting van iets overouds is. Het feit dat de boeien der oudere taal verbroken zijn heeft hier m.i. gemaakt, dat bij ons, gelijk zoo dikwijls in 't Engelsch, constructies voorkomen, die men elders als primitief pleegt op te vatten, maar die feitelijk nieuw ontstaan zijn doordat na de oplossing van den engen, de vrije gedachtenbeweging belemmerenden synthetischen bouw dezelfde krachten vrij spel hadden als vóór zijn ontstaan.'

'Historisch zou ik (V.G.) het primitieve van dezen zinsvorm uit allerlei Afrikaansche en Amerikaansche talen kunnen bewijzen, maar daartoe is het hier niet de plaats. [Het primitief-zijn heb ik niet ontkend, al spreekt voor mij niet vanzelf dat genoemde talen primitiever van bouw zijn dan het oude Indo-Germaans of het Nederlands van nu. DE V.] Ik bepaal mij dus tot de ontwikkeling in het Indogermaansch en wijs erop, dat een Latijnsch of Gotisch zinnetje Et exierunt Pharisaei. Jah urrunnun Fareisaieis. eigenlijk niet juist vertaald wordt met: *en de*

Farizaeën kwamen uitgeloopen maar letterlijk luidt: *en de Farizaeën die kwamen uitgeloopen*. Wil men een levende taal, waar het nog zoo is, dan verwijs ik naar het Spaansch. Welnu, deze zelfde verbaalvormen min of meer in hun klank veranderd, maar overigens in juist dezelfde konstrukties gebruikt, hebben nu in het Fransch en het Duitsch, Nederlandsch of Engelsch niet meer de oude beteekenis van *die kwamen uitgeloopen* maar de nieuwe van *kwamen uitgeloopen*. De laatste is dus in den historischen tijd uit de eerste ontstaan.' Gelijkstaan doen de oorspr. zinnen en V.G.'s vertalingen niet; dat het verbaalsuffix niet, het pronomen wel een afzonderlijk element is, en dat in '*die* kwam*en*' twéé terugwijzers op het subj. aanwezig zijn, maakt ze verschillend. Op de niettemin bestaande overeenstemming heb ik zelf gewezen; genoemd *die* en het personaalsuffix noem ik beide subjectselement in het praed. (Het pers.suffix is dat steeds, *die* niet: 'De timmerlui die zag ik niet'.) Uit wat V.G. zegt volgt juist wat ik aanneem: een stellig overoude en door haar natuurlikheid ver verbreide konstruktie, die door de bouw van de oudere Indogermaanse talen zich kwalik kon handhaven, is in wendingen als deze nieuw ontstaan. Wat 'in historischen tijd ontstaan' is, is niet 'de voortzetting van iets overouds', maar een nieuw produkt derzelfde krachten die eertijds en elders dergelijke produkten voortgebracht hebben. Onjuist zou mijn mening slechts dan zijn, wanneer b.v. het Goties taalgebruik meebracht: 'Jah Fareisaieis /*ai* urrunnun', en wanneer men in 't os. en onfr. gewoon was geweest zich op overeenkomstige wijs uit te drukken.

Van Ginneken noemt een aantal tegenstellingen, zoals aanvangsnotie: eindnotie, die (281, '2) samenvallen; slechts kan een nieuw opkomend gezichtspunt ons 'zoo heelemaal accapareeren, dat het aanstonds over de lippen naar buiten dringt... de hoofdzaak schijnt dus aanvangsnotie geworden.' Overigens beantwoordt volgens hem bijzaak: hoofdzaak aan aanvangsnotie: eindnotie. En dezelfde tegenstelling kan uitgedrukt door onderlaag: standbeeld, aanloop: sprong, inleiding: bedoeling, onderwerp: gezegde. Nu mag zulk een redenering, die ik hier niet nader kan bespreken, rekenschap geven van het verschil in volgorde bij 'Onze hond blaft weer' en 'Weer blaft onze hond'. Wat men altijd onderwerp en gezegde heeft genoemd, valt met V.G.'s paren niet samen, maar wie denkt als hij vindt dat een gering bezwaar, omdat de oude ontleding eenvoudig onjuist is; de namen onderwerp en gezegde, subject en praedicaat

komen dus beschikbaar voor de juiste produkten, die de verbeterde analyse levert. Intussen blijft het een tastbaar feit, dat slechts een opvatting die zich minder van de oude theorie verwijdert rekenschap vermag te geven van de congruentie tussen subj. en praed., die in tal van talen, niet alleen in verwante, is op te merken. Dit wijst er op, dat de gangbare theorie van de zin een psychiese realiteit altans benadert. Daarnaast zijn ten aanzien van de zin andere psychiese realiteiten te constateren, maar wie deze bespreekt, moet andere termen kiezen, want op *subject* en *praedicaat* is beslag gelegd voor een verhouding die in elk geval uitdrukking behoeft. Die verhouding is o.a. oorzaak dat in beide bovenstaande zinnen 'blaf*t*' voorkomt, en dat beide 'blaff*en*' zouden hebben wanneer 'hond*en*' gezegd was; dat in 'Hij blaft weer' en 'Weer blaft hij', met de *t* van het verbum in correlatie, de nominatief van het pers. gebruikt wordt. Ik heb de zaak in *De Typen der Mededeeling* uitvoerig besproken; nu veroorloof ik mij alleen daaruit aan te halen, dat de verhouding tussen subj. en praed berust op (hoewel niet steeds gelijk is aan) die tussen substantie en eigenschap. In 'Hij blaft' komt aan de substantie *hij* toe: de eigenschap *blaffend*, m.a.w. de werking *blaft*. Het is een fundamenteel feit, dat de grammatiese verhouding berust op de logiese; de naam *logiese analyse* is wel geen definitie, maar heeft reële grondslag. Hoe de taal de logiese verhoudingen weergeeft, moet vastgesteld. Wel zou een taalbeschouwing die slechts op het logiese lette theoreties en prakties ongerijmd onvolledig zijn. Bij beschouwing van de zin komen ook geheel andere zaken dan de logiese verbinding aan de dag. Maar men moet die zaken niet noemen met namen die bestemd zijn voor logiese verhoudingen. En het onderwerp 'de logiese verhoudingen in de taal' verdient mettertijd doorgedacht te worden, ook waar het leidt tot beschouwingen die evenver van onderwijs en praktijk zich verwijderen als vele hoofdstukken der mathesis, waaronder die welke de grondslagen dier wetenschap behandelen.

Het is bekend dat een taal, in stee van s u b j e c t en o b j e c t formaal te onderscheiden, onderscheid kan maken tussen wat men ruwweg a c t i e v e en p a s s i e v e s u b s t a n t i e kan noemen. Ze kan zich op dezelfde wijs als de logica bij de feiten aansluiten; dan is *de hond* gelijkelik opgevat als passieve substantie in 'Piet slaat de hond' en 'De hond wordt door Piet geslagen'.

Men kan hierbij *Piet* als agens onderscheiden van *de hond* als patiens. Het is alsof men in 't Latijn naast ‘Petrus caedit canem’ niet zei ‘Canis...’, maar ‘Canem a Petro caeditur’ (of wel daarenboven het passief niet uitdrukte in het verbum). In zulk een taal zal allicht de agens-vorm ook dienen voor de drager van een toestand (‘De hond is blind’: ‘Canis caecus [est]’ of ‘caec [est]’); hierdoor kan opvatting als nominatief worden voorbereid. Men kan zich ook voorstellen dat geen partikel de causa efficiens uitdrukt: ‘Canem Petrus caeditur’. Is hier het passief niet in het verbum uitgedrukt (‘Canem Petrus caedit’), dan moet de woordschikking of iets dglks het patiens *canem* tot subject stempelen; anders zou de zin met de actieve samenvallen, en dan ook in de regel als actief worden opgevat. - Een taal kan ook weifelen. In het Japans heeft het subject van een passief òf het suffix dat het subject heeft in een nietpassieve zin, òf het suffix dat overigens het object heeft. De passieve verbaalvorm zorgt, dat in het tweede geval het patiens als subject herkenbaar blijft.

Voor de verstaanbaarheid van een mededeling zijn de g r a m m a t i e s e categorieën subject en praedicaat niet nodig. Uit *handelende vader, zoon* en *slaan*, alsook uit *ondergáande zoon, vader* en *slaan*, is de bedoeling duidelik, buiten woordschikking of ander hulpmiddel om. Wordt ze door woordschikking of door enig phoneties middel duidelik, dan behoeft *handelend* of *ondergáand* noch door een woord, noch op andere wijs phonetiese uitdrukking. Gewoonweg een woord te bezigen, zou men misschien wat plomp vinden; intussen heeft het Sjinees woorden die iets als object aanduiden, waardoor dit vóór in plaats van achter het verbum kan staan. Verder vind ik vermeld, dat in die taal ‘the father struck the boy’ kan uitgedrukt als ‘father agent son striking completion’ (*c.* ter tijdaanduiding). Maar het kan er ook eenvoudiger. De meeste Sinologen zeggen, dat de analyse gegeven is door de woordschikking, want deze is vast, met dien verstande, dat vormwoorden (die soms ‘casus’ uitdrukken) wijziging mogelik maken, terwijl men ook kan afwijken waar misverstand niet te vrezen is. Volgens Giles echter is logiese analyse van een Sjineze mededeling sport; bij de opvatting moet men alleen letten op de samenhang en de eisen van het gezond verstand; ‘Weinig wat zie[n] veel wat vreemd’ kan b.v. opgevat als ‘Iemand die weinig heeft gezien vindt veel dingen vreemd’, of als ‘Veel dingen zijn vreemd

voor wie weinig gezien heeft'. Daarbij moet men nog wegdenken dat de vertaling met bepaalde rededelen plaats heeft (terwijl b.v. één Sjinees woord is 'boven', 'op', 'over', 'bovenstuk', 'overste', 'keizer', 'bovenste, boven-', 'beklimmen', 'gaan naar', 'zich iemands meerdere toonen', een ander 'groot', 'meer', 'grootheid', 'groot zijn', 'groot maken'). In welke mate Giles gelijk heeft, doet voor ons doel gelukkig niet af (een algemene opmerking valt bij ons ook vaak buiten 't kader, b.v. 'Veel hoofden, veel zinnen'). Maar in elk geval ligt ook volgens wie het ontkennen de waarheid toch een eind die kant uit. In zo gedane mededelingen wordt evenzo ongrammaties aanduidend gesproken als dezelfde taal veelal op lexicologies terrein doet, b.v. in *veel-weinig* 'hoeveelheid', en het ndl. in *foeilelik*. Hierbij bedenke men, dat de Sjinese taalbouw een relatief laat evolutieprodukt is gebleken, en dat kenners de fijnheid van de Sjinese stijl roemen. - Voorzoover nu men zich in enige taal op de door V.G. aangeduide wijs uitdrukt (begrippen geeft zonder hun functie), vindt de grammatica geen taak. De psychologie van het spreken vindt die overal, maar is niet met haar onderdeel grammatica te identificeren.

Als eerste vereiste der logiese analyse is vanouds beschouwd, subject en praedicaat te scheiden. Het desbetreffend hoofdstuk der syntaxis kan natuurlik tot de bevinding komen, dat ze in een gegeven mededeling grammaties niet aanwezig zijn, of niet netjes gescheiden. Toen ik dit in *De Typen der Mededeeling* besprak, kwam ik opnieuw tot het besluit, dat de termen *psychologies subject* en *ps. praed.*, die toch reeds ongelijk worden toegepast, beter vermeden worden. De geleding in wat dan als grammaties subj. en gr. praed. daarnaast gesteld wordt is trouwens ook een psychologies feit. In 'Zwarte zwanen zie je niet veel' is ten slotte de bedoeling, van zwarte zwanen te zeggen dat ze hier niet veel voorkomen. Maar dat zegt de zin slechts middellik; deze zin wordt door iets anders veroorzaakt dan door deze bedoeling. *Je* zal voor *men* in zwang gekomen zijn om bij de hoorder persoonlike belangstelling te wekken: de zaak blijkt hèm aan te gaan. Deze strekking is door het veelvuldig gebruik minder voelbaar geworden, maar niet onvoelbaar. Reeds 'Zwarte zwanen ziet men niet veel' gaat in dezelfde richting, daar het iets praediceert niet van misschien onbelangwekkende vogels, maar van de mensen in 't algemeen en dus allicht ook van de hoorder. Want dit is

het resultaat: over zwarte zwanen deelt men slechts implicite iets mee; rechtstreeks zegt men iets resp. van *men* en van daarop prakties neerkomend maar niet daarmee identies *je*. Ook de plaatsing doet hieraan niet af; in ‘Zwarte zwanen zie je niet veel’ zoowel als in ‘Je ziet niet veel z.z.’ is *je* subject, *zie, ziet* hoofddeel van 't praed. Besproken moet de wending in het lexicon i.v. *zien*. Evenzo moet i.v. *hebben* vermeld ‘Zwarte zwanen heb je niet veel’, ‘heb je hier niet veel’. In menige ‘spraakkunst’ worden zulke zaken vermeld, en dat kan prakties uitstekend zijn. Principieel hoort het alleen dan in de grammatica, wanneer deze moet opnemen wat men stilistiek der taal zou kunnen noemen. Deze afdeling zou intussen iets geheel anders blijven dan het overige, en zou onoverzienbaar zijn. Beter wordt dgl. schildering van het idioom tot de lexicologie gerekend. Een uitvoerig lexicon geeft toch ook bij woorden en uitdr. op: weinig in gebruik, tans het gewone woord, sedert de 18^{e} E. de gewone uitdr., en dgl. - ‘Zwarte zwanen worden niet veel gezien’ of ‘aangetroffen’, dat hetzelfde niet-veel-voorkomen bedoelt, is in de ‘logiese analyse’ te ontleden zoals ‘Z.z. worden niet veel geschoten’; ‘Z.z. ziet men (zie je) niet veel’ zoals ‘Z.z. schiet men (schiet je) niet veel’.

Bij de beschouwing van de zin heeft de logiese geleding meer dan de woordschikking, de toonlegging enz. de aandacht getrokken, en dat is natuurlik. Door de eerste wordt de zin als geheel beheerst; wie met de andere zaken slecht bekend is, kan in een vreemde taal de hoofdzaak gewoonlik nog wel begrijpen, en kan zich ook beter verstaanbaar maken dan wie b.v. aan subjecten en praedicaten verkeerde suffixen hecht. In de eigen taal gaat de zaak hier geheel mechanies, komt zonder opzettelik nadenken niet tot bewustzijn; op de andere dingen geeft men nu en dan acht, omdat ze niet alleen grammaties zijn maar ten dele stilisties: ze stellen om zo te zeggen in staat, tussen de woorden te horen. Toch zijn ze ook grammaties, en de ‘leer van de zin’ kan ze niet eenvoudig overlaten aan stilistiek en rhetorica, als wetenschap of als kunst.

De v o l g o r d e zal nog het gemakkelikst te beschrijven wezen. Uit haar aard en doordat ze onder taalgenoten niet zoveel pleegt te verschillen. Andere zaken, zoals toonhoogte en quantiteit, verschillen meer op één taalgebied, en hun betekenis is wel telkens waar te nemen als slecht gelezen wordt, maar vaak zijn ze niet gemakkelik te beschrijven. Ook is lastig te begrenzen

wat toe te kennen is aan een taaleigen, wat aan een persoon. Verder kan iemand op ander gebied een goed waarnemer zijn zonder het hier te wezen. En men mene niet spoedig, de zaak voor ieder duidelik te hebben gemaakt. De gevallen zijn enigermate analoog met die welke behoren tot de synonymiek der pronomina. Men heeft reeds opgemerkt, dat heel wat waarnemingen zoals Simons hierover in De Nieuwe Taalgids heeft gepubliceerd, voor Zuidnederlanders weinig praktiese betekenis hebben, omdat ze voor hun niet leven. Grotendeels geldt dat ook van Noordoostnederlanders. Zo heeft in onze aangeboren taal het possessief altijd een duidelike vocaal (wat in 't Afrikaans èn personale èn poss. hebben). Ziet men nu af van personen die veel met vreemden in aanraking zijn gekomen, gelijk menigeen in de stad Groningen, dan hoort men geregeld *mijn*, niet *m'n* (en *mij*, niet *me*, hoewel enclities soms *we*). Nu kunnen we ons nog wel aanwennen, hier geen *ij* te gebruiken waar geen nadruk is. En misschien zullen we het doen omdat *mijn* van klank opdringeriger is dan *mĭĕn*. Maar al de onderscheidingen van de prominale aanduiding, zoals die in Holland is, in te studeren, zou een hele toer wezen, en als we er naar spreken wilden, zouden we telkens onder 't praten moeten ophouden om een redenering op te stellen. De delen van het taalgebied hebben hier hun eigen regels. Bij de pasgenoemde zaken is het nog erger; er heerst ontzaglike verscheidenheid naar streken, soms naar weinig uiteenliggende. Al wat van die aard niet persoonlik is behoort in de grammatica, maar of het behoort in die van de landtaal of alleen in die van de streektaal, zal vaak genoeg zeer moeilik te zeggen wezen.

De naam analyse, ontleding, wordt minder juist op de taalkundige toegepast. Bij deze gaat men niet uit van een geheel om dit te splitsen, maar van delen waaruit een geheel is opgebouwd, van ‘woorden’, ‘rededelen’. (Zo heet de chemie scheikunde, maar is altans tevens verbindkunde.) Daarom is het redelik, hier tijdig rekening te houden met de kleinste eenheden, de semanties onsplitsbare phonemen. Dit sluit niet in dat men er mee moet beginnen. *Rijkdom* is ook buiten verband volkomen duidelik, *dom* veel minder, ook als men aan de betekenis ‘stupidus’ niet denkt; daarenboven komt het niet zozeer in allerlei verband voor. Weliswaar geldt hetzelfde van *de*, ook als men niet denkt aan 't praeteritumsuffix. Maar toch zijn *huisdier, rijkdom, hoorde, blaft* even wettig voorwerpen van

grammatiese (en van logiese) analyse als *deur van 't huis*. In *Iets over Woordvorming* heb ik, onder erkenning van andere betekenissen, *woord* als techniese term juist op de kleinste eenheden toegepast. Zulke eenheden kunnen verbindingen aangaan met traditionele opvatting, b.v. *raad van eer, Hoge Raad*. Wordt door de vorm uitgedrukt dat de groep zulk een hogere eenheid is, dan is die groep een compositum. Zo onderscheidt *hogepriester* zich van *Hooge Raad* niet door iets semanties', maar door het eenheidsaccent (en in archaïstiese taal door de onflecteerbaarheid van *hoge*). In een ‘derivatum’ als *bloedig* heeft *ig* slechts betekenis in verbinding met een ‘grondwoord’; maar *gaal* in het compositum *nachtegaal, kluts* in *de kluts kwijt raken* behoeven niet minder steun. Verder verwijs ik naar genoemde verhandeling. - De met cellen vergelijkbare kleinste eenheden, en hun meerdere of mindere mate van versmelting, zou men object kunnen noemen, niet van de anatomie der taal (analyse), maar van haar histologie. De phonetiese analyse is meer uiterlik met de taalwetenschap verbonden, zoals de organiese chemie met de biologie.

Men weet, en bij het aanleren van een taal valt het òp, dat van menige zinswending de betekenis niet verkregen wordt door ontleding naar logies schema. Nadat men de gewoonte heeft verworven, een bepaalde wending op bepaalde wijs te verstaan, bespeurt men het eventueel onlogiese alleen bij nadenken. Allerlei omstandigheden doen telkens logies onzuivere uitdrukkingen ontstaan. Worden ze algemeen, dan bestaat het vermoeden dat ze in een behoefte voorzien (het kan ook zijn, dat eenvoudig de verleiding om zó te spreken herhaaldelik aanwezig is). Het algemeen worden brengt mee, dat ieder ze opvat overeenkomstig de bedoeling, zodat voortaan iets onlogies' slechts formaal aanwezig is. Daarenboven zijn ze psychologies de juiste. Niet alleen omdat ze (natuurlik) zuiverder dan de formaal-juiste weergeven wat nu in de spreker omgaat, maar ook wat telkens in dgl. gevallen in zijn taalgenoten omgaat. Wie de konstruktie niet kende, zou in ‘Wil ze mee, dan moet ze gauw wezen’ geen conditionale bijzin vinden (eer een vragende). Vragend is die zin niet meer, maar hij is ook niet, zoals de grammatica's opgeven, = ‘als ze meewil’: de belangstelling die we, als we de vraag gedaan hadden, zouden voelen voor het antwoord, is nog gehecht aan de uitdrukking. Logies zuiver zou men dit omslachtig moeten te kennen geven, maar daarmee

zou de gevoelswaarde der korte wending vernietigd wezen. - In ‘Krijgt ze hulp, des te beter’ of ‘zoveel te beter’ is de bedoeling niet meer: ‘het is zoveel beter’, noch zelfs ‘[dan, zo] is het zoveel beter’; trouwens na *zoveel* is *te* ongemotiveerd; men bedoelt ongeveer: ‘dan is het beter, maar daarzonder gaat het ook’. Zelfs het duidelike *mate* in ‘Naarmate hij ouder werd werd hij ontevredener’ bewerkt niet, dat de bijzin nog is wat hij heet: proportionaal. Want niemand bedoelt, dat hij 1 1/7 maal ontevredener was als hij 1 1/7 maal ouder was, enz. De betekenis komt neer op ‘Telkens als hij [merkbaar] ouder werd werd hij [merkbaar] ontevredener’. Daarentegen zit, sedert *of* wordt opgevat als ‘dat niet’ en als ‘die niet’, niets onlogies' meer in ‘Er is geen pot zo krom of er past een deksel op’, ‘Niemand kwam binnen of hij gaf wat’, tenzij men zo noemt dat de bijzin de woordschikking heeft van een hoofdzin. *Of* heeft betekenissen gekregen welke men normaliter door twee phonemen uitdrukt, zodat op geheel andere wijs het gelijke tot stand is gekomen als door phonetiese ontwlkkeling in het Franse *o*, geschreven *au*, in stee van *a lə*. Maar de ruimte verbiedt, met deze zaken door te gaan.

In ‘Jan is goed van natuur maar niet van verstand’ zegt *van* hetzelfde als de zogen. ablativus respectu: Jan is op één punt goed maar op een ander niet. Maar ‘Jan is goed van natuur’ komt neer op ‘De natuur van Jan is goed’. Toch valt er niet aan te denken, dat hier iets geheel anders dan de vorm aanwijst subject en praed. zou zijn. *Goed* is ‘indirect’ met *Jan* verbonden, daar het toekomt aan iets wat met hem in nauw verband staat: zijn natuur. Want er bestaat zogoed indirecte praedicering als indirecte attribuering. Een ander vrb. daarvan is ‘Die sinaasappel is dik van schil’; best mogelik is die sin. niet dik. Logies wordt *dik* niet van *die sin.* gepraediceerd; de grammatiese vorm die over 't algemeen logiese praedicering uitdrukt is gebezigd voor indirecte verbinding. Die verbinding heeft plaats op het punt *schil*: let men op de schil, dan kan men, twee kanten uit tastend, de substantie *die sin.* en de eigenschap *dik* in één greep verbinden. - Dikwels kennen we hier alleen praedicatief gebruik (niet: ‘Dat is 'n dikke sin. van schil’); doch men hoort b.v. wel eens: ‘'t Is 'n van aard goeie kerel’ (waarin *van aard goed* aan *'n kerel* geattribueerd wordt), ‘Menig van aanleg schrander man die die aanleg vernield heeft’. - De konstruktie is uitgebreid tot gevallen waarin de bep. een

ijdel toevoegsel is, hetzij in elk opzicht, hetzij alleen logies: *zwaar van gewicht, oud van jaren, van dagen*.

Normaal voor het taalgevoel, maar niet voor de analyse, zijn b.v. ‘Dat kost twee gulden de meter’ of ‘de m.t.g.’, ‘een daalder het stijg’, ‘Het weegt drie kilo de liter’; d.i.: ‘De meter daarvan kost t.g.’, enz. *T.g. de m.* is evenzo (s.v.v.) antwoord op *wat*? of *hoeveel*?, als *t.g.* dat is in ‘Dat kost t.g.’ Zelfs *per meter* enz. zijn geen ware praep. bep.; bij pogingen om *per* te omschrijven wordt het geregeld door *de* of *het* vervangen, of b.v. door *elke*. De laatste uitdrukkingen konden licht ontstaan. Wie vraagt: ‘Wat kost dat?’ en tot antwoord krijgt ‘Twee gulden’, kan zich zelf en anderen vertellen: ‘Dat kost t.g.’ Het antwoord ‘T.g. de meter’, of laat ons voor de oude tijd zeggen: ‘T.g. de el’, was oorspr. mogelik ook bij logies zuivere uitdrukking, want uit de vraag was *kost* aan te vullen. Maar gelijke synthese van vraag en antwoord als zopas geeft nu: ‘Dat kost t.g. de el’. Dit is een vergroeiingsprodukt, psychologies zeer levensvatbaar door zijn vaak voorkomen, maar dat als afzonderlike typus moet worden vastgehouden, niet op gewone wijs uit de delen kan worden opgebouwd.

Tans kom ik op de onmiddellike aanleiding tot deze uiteenzettingen. Ik acht het nodig, op te komen tegen een analyse die meteen de Woordvorming met een hoofdstuk wil vermeerderen. In ‘Wij rekenen op je komst’ zou *rekenen op* een verbum op zich zelf zijn. Evenzo heet dan in ‘Ik denk aan hem’ *denk aan* ‘gezegde’, *hem* ‘voorzetselobject’, enz. Onbetwist is, dat praeposities telkens in bepaalde verbindingen haar oorspronkelike kracht verliezen. Ze drukken niet meer uit wèlke betrekking bestaat (zijn dus niet meer b.v. locaal), maar nog slechts dàt een bestaat. Dit is genoeg, doordat die betrekking is de meest voor-de-hand-liggende. Hierin komt het ‘voorzetselobject’ (anders geheten ‘oorzakelik voorwerp’) met het ‘lijdend object’ overeen (*op vossen jagen: vossen j.*). Praepositiebep. en objectsacc. zijn niet zo heterogeen als men pleegt aan te nemen. Praepositie (resp. postpositie) en casus (zelf over 't algemeen postpositie, of uit postp. ontstaan) wisselen in verschillende talen, en zelfs in één taal. Ook de acc. wordt wel door een vóór- of achtergeplaatste partikel uitgedrukt. [In 't Afrikaans facultatief *vir* bij persoonsobject.] Transitief-zijn (dus: acc.-regeren) is, evenals dat.-regeren, gen.-regeren enz., slechts naar de v o r m der aanvulling iets anders dan vaste-praep.-regeren. (Ook de opmerking

dat het ww. vóór die praep. menigmaal niet zijn gewone betekenis heeft treft geen doel; evenzo betekent menig ww. transitief iets anders dan absoluut.) *Op iets jagen* en *iets jagen, zich om iets bekommeren* en *curare aliquid* zijn dgl. paren als *zich over hem ontfermen* en *zich zijner ontfermen*. - In 'Ik zie hem' acht ieder *hem* object; in 'Video solem' is *solem* het zogoed als *de zon* in 'Ik zie de zon'; in 'Ik kijk naar de zon' behoort *naar de zon* bijeen; waarom moet nu in 'Ik denk aan de zon' *aan* gescheiden van *de zon* en gevoegd bij *denk? Aan, naar, -em* drukken de betrekking uit van *de zon, sol-* tot het ww.; *naar* specificeert de betrekking, *aan, -em* doen dat niet. (Toevallig specificeert hier het object, of wil men de acc.: 'Ik denk de zon' bevat *denken* als 'zich in gedachte realiseren'.) Dat men de praep. met het verbum wil verbinden, schijnt mij samenwerking van twee oorzaken. Vooreerst is 'treuren over het verlies' ongeveer 'het verlies betreuren', of is altans iets van die aard, en zulke gevallen ontmoet men herhaaldelik. In de tweede plaats heeft het Engels (naast verbindingen als de onze) zulke composita, hoewel slechts passief: *less than is reckoned upon, that has never been thought of*, e.v.a. Daarbij kan men voegen adjectiva verbalia als *come-at-able* 'toegankelik, bereikbaar, verkrijgbaar'; ze laten zich plaatsen naast het adjectievies gebezigd ptc. Te meer daar dit ook met *un-* verbonden wordt, een verbinding die eveneens buiten de 'conjugatie' valt: sins *unrepented of*, Part of that meadow still remains *unbuilt upon*. Maar het Engels beperkt zich niet tot gevallen waarin het actief een 'oorzakelik vw.' = 'voorzetselobject' heeft, doch zegt ook: 'The children were taken care of'; niet zo licht: '... much care of', hoewel zelfs voorkomt: '... all imaginable care of'. - Zoals *to be reckoned upon* ontstaan kon doordat in *to reckon upon*... de grens tussen verbum en bep. afwijkend kon worden gevoeld zo vaak er geen pauze tussen gehoord werd, zo kon *to be taken care of* ontstaan doordat de betekenis der delen van *to take care of* niet afzonderlik behoefde te worden gevoeld, maar het geheel kon worden opgevat min of meer zoals ndl. *verzorgen*. (Kruisinga, Handb. 2 § 143: a verb with an adjunct can be used in the passive as long as it is understood as a whole.) Toch kan van dat geheel het deel *care* een bep. krijgen zoals het hebben zou in de oorspr. konstruktie. Dit is evenzo als waar de dat. subject van het pass. is geworden: He was shown all the remarkable buildings. Uit de verschillende toelichtingen der laatste konstruktie zal dit

opgemaakt mogen worden: de werking *to show all the r.b.* wordt hier gevoeld als het subject treffend. De zin wordt van dezelfde typus als ‘He was enabled to see all the r.b.’, indien ook hier de grens verschoven wordt, zodat *enable(d) to see* bijeenbehoort.

Maar noch het parallelisme van ‘over het verlies treuren’ met ‘het verlies betreuren’ noch ‘That has never been thought of’ en dgl. kunnen de opvatting wettigen, dat *treuren over, denken aan* enz. composita zijn. Zelfs in het Eng. is slechts het pass. een comp.; eventuele pauze zou - zoals Kooistra mij bevestigt - als volgt kunnen vallen: ‘I never in all my life yet thought/ of such strange things’; niet na *of*. En genoemd parallelisme wijst de andere kant uit. Zoals op ‘Welke zaak betreurde hij?’ kan geantwoord met ‘Dat verlies’, zo op ‘Waarover treurde hij?’ met ‘Over dat v.’ Antwoordt men op ‘Quam rem maerebat?’: ‘Acerbam orbitatem’, of zelfs: ‘A.o. maerebat’, dan behoort de acc.-aanduiding niet tot het regerende (hier het verbum), maar tot het geregeerde (hier het object). Evenzo behoort de praep. in de bep. Zekerlik bevat het geregeerde (rectum) iets van het regerende (regens) in zich. Maar dat is zelfs dubbel zo in ‘Jan die loopt daar’, waarin ook de eventuele pauze vóór *die* komt, en waarin *die loopt daar* antwoordt op ‘Wat doet Jan?’ *Die* wijst op *Jan* terug als op *de*-woord, -*t* als op subject 3^{e} ps. s.; beide zijn allogeen element (representant van het ene zinsdeel in het andere). Zoals een classificatie der substantiva meebrengt dat men zegt ‘De hond *die* loopt daar’, ‘*die* zie ik’, ‘Het paard *dat* loopt daar’, ‘*dat* zie ik’, dus invloed heeft op de vorm van iets waarin het substantivum gerepresenteerd is, - zo brengt een classificatie der verba mee, dat de vorm der bep.-van-het-meest-voor-de-hand-liggende verschilt. Die vorm is nu eens de acc., dan *naar*..., dan *aan*..., dan *over*..., enz. In die acc. of die vaste praep. doet zich de werking van het verbum gevoelen; ik noem het representant van het verbum in de bep. - Dezelfde bepalingen als bij een verbum komen voor bij een adj.; evenwel in natuurlike taal niet bij attributief gebruik, maar in verbinding met een copula (*zijn, raken, blijven* enz.). Dus in zoogen. verbale uitdrukkingen (al ontbreekt, naar men weet, *zijnd*(*e*) waar het te verwachten was). Zo vinden we een objects-acc. in ‘Ze werden hem moe’, ‘De politie raakte het spoor bijster’. Hij hangt natuurlik niet af van de copula, maar van het adj., evenals in ‘Hij ziet hem’

van de begripskern van het verbum. Een vaste praep. heeft *dol* [*zijn*] *op sjokola*. Hier ziet men, dat *dol* evenzo in verbinding met *op* afwijkende bet. heeft als *rekenen*. Noch *dol* [*zijn*] *op* noch *rekenen op* is een comp., maar *dol* [*zijn*] *op* (*sj.*), *rekenen op* [*hem*] is een konstruktie, juist zoals (*hem*) *dragen*, anders gezegd *dragen* - objects-acc. En zoals *zin in* (Gronings *an*); ook hier, evenals in *zin voor*, behoort de praep. bij een bepaalde opvatting van haar regens (anders dan in *de gedachte aan, bang voor*). - Van gelijke aard is '(Hij woont) ver *van* de stad', 'nabij de stad'.

Wanneer het 'oorzakelik vw.' of 'voorzetselobject' een zin is, kan de inleidende praep. veelal wegvallen: Hij was overtuigd dat het zou tegenvallen (met *overtuigd zijn* als verbale uitdr., niet als pass.). Blijft ze, dan wordt *er* toegevoegd: Hij was ervan o.... (*ervan = van het*; vgl. dus *Het* werd duidelik dat het zou tegenvallen). Evenzo kan de praep. wegblijven - en ze doet het meestal - in *het overtuigd-zijn*; daarnaast staat met *er* het zeer afgepaste *het ervan o.-z*. Naast *de overtuiging dat hij schuld had* kan ik mij slecht voorstellen *de o. ervan dat*...; en *die o.* is gewoner dan *de o. daarvan* (de *die*-deixis van het rectum moet hier overgaan op *de o.*). Vgl. ook *het zich ergeren* [*over, aan*], *de ergernis hierover, deze ergernis* [daarenboven vervalt *zich* bij *ergernis*, zooals b.v. bij *schaamte* en gewoonlik bij *dat schamen*]. Maar bij *dat houden van* [*dammen*] behoort *dat ervan h*. (slechts schrijft een enkel auteur wel *dat houden-van*; veelal is het *die neiging*, hier niet aan te vullen met *ertoe*, maar absoluut gebezigd). Bij *Wij rekenen op*... behoort (in 't algemeen: vgl. ben.) niet *ons rekenen*, maar *ons r. op*... Liet men bij *houden* of *rekenen* de praep. weg, dan zou het woord verkeerd opgevat worden. Maar evenzo gaat het bij adjectiva; is iemand ergens dol op, dan kan uit *dat dol erop wezen, die dolheid erop* het 'pronominaal adv.' *erop* niet verwijderd.

Keren wij tans nog even terug tot Eng. zinnen als 'He never thought of past events': 'P.e. were never thought of by him' (*by*... schijnt min gewoon). In de eerste drukt *of* uit, dat het daardoor ingeleide geregeerd wordt door *thought*, maar maakt tevens duidelik welke nuance van het verbum bedoeld wordt. Deze is aan *of* gebonden, zooals een betekenis van ndl. *dreef* gebonden is aan *op*, van *schik* aan *in* + possessief, en zoals zo vaak de verbinding de betekenis uitwijst. Deze dienst van *of* nu is in de passieve zin zijn enigste dienst: *of* wijst het

verbum de juiste betekenis toe. In ‘Hij dacht aan vroegere voorvallen’ ligt de mogelikheid van zulk een omzetting niet; een woord als *aan* blijft bij ons de rectie uitdrukken. Wanneer niet *denken* z o n d e r *aan* andere nuance had dan e r m e e , zou a priori niets zich verzetten tegen ‘Vroegere voorvallen werden door hem gedacht’. En daar bij *treuren (over*) zulk nuanceverschil niet bestaat, zou de omzetting ‘Hij treurde over die verliezen’: ‘Die v. werden door hem getreurd’ zeer wel aangaan; het verdwijnen van *over* zou parallel zijn met dat van een acc.-vorm. Maar het vloekt tegen alle taalgebruik (evenals in het Eng. de weglating van een dgl. gewezen praep. zonder speciale inhoud): het pass wordt niet gebezigd als omzetting van verbum + praep. die het ‘oorz. vw.’ inleidt. Wij - niet de Engelsen - hebben hier een pass. i m p e r s : ‘Over die verliezen wordt door hem getreurd’ of ‘Er wordt door hem o.d.v.g’. Maar *[er] wordt g.* is slechts formaal passief; het betekent, dat treuren plaats heeft. Het is niet opmerkelik, dat *treuren* daarbij zijn konstruktie (met *over*) behoudt. Zulk een pseudo-pass. kan men zich ook van een trans. voorstellen. Het zou luiden b.v. ‘Hem en haar wordt door allen geëerd’, ‘Er wordt door allen hem en haar g.’ Onmiddellik naast *geëerd* doet de objectvorm minder vreemd aan. Zoals ‘Er wordt [door allen] gedanst’ van *dansen [door allen]* zegt dat het plaats heeft, zo zou ‘Er wordt [door allen] hem en haar geëerd’ van *hem en haar eren [door allen]* hetzelfde zeggen.

Verschil van konstruktie sluit veelal verschil der betekenis in. In *iets verlangen* is *v.* anders op te vatten dan in *naar iets v.*, en Lat. *dono* is al naar zijn konstruktie ‘geven’ of ‘begiftigen’. Maar als een nieuwe konstruktie opkomt, spreekt men niet van woordvorming; het in die konstruktie gebezigd woord is niet een naast het oude woord opgekomen homoniem - afgezien van uiterste gevallen, waarin de betekenissen geheel uiteengegaan zijn. In *rekenen op hulp* is noch een comp. *r. op* te erkennen, noch een vóór *op* gebruikelik homoniem van het gewone *r.*; slechts is de betekenis van *r.* covariant met de konstruktie. Dat men in *r. op* nog wel het verbum *r.* voelt, blijkt ook uit het naast-elkaar van ‘Hij rekende op de hulp van zijn oom’, ‘Hij rekende [zo]: mijn oom helpt mij wel’, ‘Die rekening was mis’, ‘kwam verkeerd uit’ (vgl. *vertrouwen op: dat vertrouwen*). - Naast ‘Hij klaagde, zeurde, praatte erover dat de belastingen zo hoog werden’ zijn de zinnen zonder *erover* niet te beoordelen

zoals die zonder *ervan* in ‘Hij was [ervan] overtuigd dat hij bestolen was’, maar de verba in die zinnen betekenen ‘klagend, zeurend, pratend zeggen’. Het geval is zoals ‘“Nooit!”, lachte hij’ - d.i. ‘zei hij lachend’ - naast ‘Hij lachte’; *klagen over* enz. is niet een ander verbum dan *klagen* enz. - Evenmin bevat ‘*Kijk* even *naar* de kachel’ een comp.; de letterlike bet. blijft uitgangspunt, van haar raakt men tot de bedoeling, maar dit is een verschijnsel dat elders dient behandeld dan in de ontleding.

Het genoemde ‘“Nooit!”, zei hij lachend’, alsmede ‘Gisteren, beweer ik’ en vele dgl. wisselen, zoals ieder weet, met ‘Hij zei lachend van nooit’, ‘Ik denk van gisteren’, ‘Hij verkeerde in de mening van wel’, ‘Hij deed het dadelijk, en mij dunkt van onopzettelik’. Was het afhankelike een volledige zin, dan zou men niet *van*, maar *dat* bezigen, eveneens facultatief: ‘Ik beweer dat hij gisteren gekomen is’, ‘Gisteren, beweer ik, is hij gekomen’. *Van* en *dat* zijn dan ook gelijkelik door mij (*Dysmelie* 159, 160) hoofdzinelement geacht in de substantieviese bijzin - in ‘Ik denk van ja’ is *ja* trouwens beter acolon te noemen dan zin. Deze opvatting blijkt geen algemene instemming te vinden. In *De Nedl. Taal* van V. Wijk-V. Schothorst 61 Opm. IV leest men: ‘Een eigenaardig uitdrukkingsmiddel der indirecte rede (van een bijzin is hier geen sprake) is *van* in gevallen als: *“Wie zou het winnen?” “Ik denk Jan.” “En ik denk van Piet”*....’ Wie *van* zo opvatten mocht, die wijs ik op ‘Wanneer wordt hij burgemeester? - 't Kan best gebeuren van nooit’, ‘Zou hij gauw komen? - 't Kon wel es wezen van overmorgen al’, ‘Ik dacht dat ze thuis waren, maar 't bleek van niet’, en op sommige t.a.p. door mij genoemde vrb. die evenmin oratio obliqua inhouden. Zo bevat de in volkstaal gewone typus ‘Hier staat op van Vloekt niet’ evengoed een bijzin in oratione recta als ‘Hier staat op: Vloekt niet’. Men zou dus hoogstens kunnen zeggen: *van* is uitdrukkingsmiddel van ‘oratio’, hetzij recta of obliqua. In elk geval leidt het een acolon in (b.v. *ja*), of een monocolon (subj. of praed.); is dit praed., dan bevat het geen verbum finitum. - Na een conjunctie hangt de herhaling van *dat* af van die van het subject: ‘Het scheen dat hij bezorgd was maar [dat hij] het niet erkennen wilde’. In ‘Ik denk dat Klaas niet komt, maar Jan’ behoort *dat* bij al het volgende; in ‘Ik denk van K. niet, maar J.’ *van* eveneens; daarnaast bestaat ‘Ik denk niet van K., maar van J.’ - Buiten ‘oratio’ zijn dgl. korte uitdrukkingen zeldzaam (behalve in comparatieve zinnen, die na *dan*

of *als* geen *dat* dulden vóór de korte uitdrukking); misschien is hierdoor ons *van* niet in allerlei zinnen gedrongen. In elk geval, ik vind geen vrb. die geheel buiten de groep liggen welke boven als ‘oratio’ is aangeduid, en v o o r s t e l l i n g s i n h o u d mag heten. Want dit is het, wat gedragen wordt door '*t kan gebeuren, 't bleek, ['t is] beter* (Mag hij deze week komen? - ['t Is] beter van later es), e.v.a.

W. DE VRIES.

Spaansche Brabander, vs. 791.

Trijn vertelt haar levensloop. Nadat zij een tijd lang in de Nes gediend had, wilde zij bij de buren uit wasschen en schuren gaan:

> Ick seyde mijn huur op: mijn vrouw' die sach bril toe.
> Sy vraaghde mijn de schort en of ick meer wou winnen?
> En of ick was verlooft!

In de nieuwste uitgaaf van Brederoo's blijspel wordt deze laatste regel niet gecommentarieerd - trouwens in geen enkele vroegere, met uitzondering van de door mij in 1919 bezorgde Panthéon-uitgave, waar ik *verlooft* verklaar door *bij een ander verhuurd*. Deze meening wil ik hier even toelichten. Dat de tegenwoordige beteekenis van *verloofd* hier niet waarschijnlijk is, spreekt van zelf, daar een verloving geen reden is om van dienst te veranderen. Ook ben ik er niet zeker van, dat ‘zich verloven’ in onzen zin reeds in 't begin der 17e eeuw voorkomt (wèl in de 18e eeuw; zie Halma en Sewel). Liever vat ik ons ‘verloofd’ hier op als deelwoord van ‘zich verloven’ in den algemeenen zin van *zich verbinden tegenover iemand*, die in het Mnl. vrij gewoon is; vgl. Plantijn: ick ben elders verlovet, *j'ai promis ailleurs*, alio promisi; *O. Vaderl. R.* 4, 525: So sullen alle de stierluyden gehouden weesen alleer zij iemanden aennemen omme met hemluyden tzee te vaeren.... te vraeghen de vennots oft zy met niemant *verlooft oft verhuyrt zijn*[1)].

F.A. STOETT.

1) *Mnl. Wdb.* VIII, 2076.

Kenniskritiese beschouwingen.

Inleiding.

In alle vakken van wetenschap gaan de meest kritiese geesten zich bezighouden met de gronden van hun kennis. De zo vurig verlangde synthese van alle vakken, een ideaal, door sommigen reeds lang een onmogelikheid geacht[1)], is reeds ongemerkt aan het groeien, maar juist aan de andere zijde dan waar men het zoeken en verwachten zou: niet aan de zijde van de eruditie waar de kennis van de biezondere feiten zich steeds meer ophoogt, maar aan de zijde van het inzicht, waar de massa biezondere feiten zich verkernen tot algemene begrippen, zoals ten slotte de hele aardkorst met al z'n verscheidenheid wordt gedragen door een veel kleiner kern en ook deze ten slotte gedacht wordt als te zamen gehouden door een zeer klein, onmeetbaar klein middenpunt.

Wie een instituut als de Volksuniversiteit bezoekt en alzo gelegenheid heeft Minerva van top tot teen, van binnen en van buiten te bekijken, kan opmerken hoe die kenniskritiek het zout is dat langzaam maar zeker de op den duur flauwe wetenschap van onze dagen gaat doortrekken; zo hoorde ik deze winter[2)] de docenten o.a. vragen ‘Wat is wetenschap eigenlik?’; ‘Is het wel goed hier (nl. in het animisme) te differentiëren wat in z'n wezenlik karakter één is?’; ‘Is onze moderne voorstelling van de kosmos beter dan de vroegere?’ resp. op drie verschillende kurzussen, die zich noch de kosmologie in het biezonder, noch de kenniskritiek in het algemeen tot hoofdzakelik doel hadden gesteld. En al achtten we meestal een goed antwoord juist omdat het ook maar terloops moest zijn, onmogelik, we voelden toch met genoegen dat er iets van goed gehalte aan het komen was en we voelden nog beter wat we allang bevroed hadden: de noodzakelijkheid om, ieder op eigen terrein,

1) O.a. door J. VAN GINNEKEN. Zie z'n Amsterdamse rede over *De Taal van het Gevoel enz*,, onlangs in boekvorm verschenen.
2) Dit werd geschreven in het begin van 1921.

te graven en te metselen in de kenniskritiese ondergrond die de vakken moet dragen en waarin eenmaal de verschillende vakken zullen samenkomen in een hechte wijsheid.

Als de Redaktie van dit tijdschrift het er op aangelegd had, een gelegenheid tot kenniskritiek te scheppen, door verschillende schrijvers uit te nodigen eenzelfde stof te behandelen, dan had het sukses niet zo groot kunnen zijn als nu, nu drie verschillende grammatici geheel uit eigen beweging over eenzelfde onderwerp van gedachten gingen wisselen. De belangrijkheid van dit feit is misschien maar door weinigen opgemerkt. Het geval was ook zo eenvoudig! Het ging over een taalverschijnsel dat voor de meesten onzer al zo nieuw niet meer is, over zinnen als *Ik* (i.p.V. *Mij*) *werd opengedaan*. W. de Vries schreef er een paragraaf over in het *Tijdschr. v. Ned. T. en L.* XXIX, 122, toen J. Kooistra een artikel in *De N. Taalgids* XIII, 183; toen weer W. de Vries in *De N. Taalgids* XIII, 251, daarop weer Kooistra[1)] en weer De Vries[2)] en ten slotte, ook weer in *De N. Taalgids*, de Deen Erin Wellander[3)]; de alledaagse stof ging zodoende een veertig bladzijden innemen. Die omvang in een tijdschrift, waarvan de Redaktie zo graag de vergiettest van Staring bij de hand houdt, zou verwondering kunnen baren, als we niet begrepen dat het hier ten slotte minder om het taalverschijnsel dan om de behandeling er van te doen was en weer minder om die behandeling zelf als om het begrip van taalwaarneming in het algemeen.

De belangrijkheid werd hier nog verhoogd door een toevallige omstandigheid: na de twee eerste schrijvers, die met 'r historiese tendensen d'r vorming in de oudere school verrieden maar toch ook met 'r geloof aan ‘neigingen’ de nieuwe psychologiese richting insloegen, trok de derde schrijver onbewust de evolutielijn tot het einde toe door, liet nl. geheel in de geest van Van Ginneken de historie zoveel mogelijk los om zo spoedig als het kon heel het heden tot één neiging als tot ‘*de* oorzaak’ terug te brengen.

M'n aanvankelijk alleen als analyse van hun werk bedoelde beschouwing werd een reeks afzonderlike beschouwingen over *Spel en Produktie, Etymologie en Syntaxis, Historie* en *Kausaliteit*.

1) *De N. Taalg.* XIII, 304.
2) *De N. Taalg.* XIV, 37.
3) Jaarg. XIV, 291.

I. Spel en Produktie.

Een oud man vatte z'n levenservaring samen in de troosteloze konkluzie dat alles ‘ijdelheid’ was geweest en ‘jagen naar wind’; alleen de gedachte dat ie nu en dan iets ‘tot stand had gebracht’[1] maakte 'm gelukkig. Wat ie tot stand had gebracht, herinner ik me nu niet; maar het moet toch, getuige de uitdrukking, iets geweest zijn dat enigermate vast op z'n poten stond, dat bleèf staan, liefst iets dat ook nog nà hem zou staan, een gebouw, een stad, een vereniging, een stelsel of wat dan ook. Maar ik vergeet het voornaamste, zo licht te vergeten omdat het zo gewoon is: de normale mens brengt-tot-stand een nakomeling aan wie ie de fakkel des levens overreikt. En werkelik! de meeste mensen als ze het zo ver gebracht hebben dat de nakomeling er is en niet alleen is maar door de kracht van z'n gestel en z'n maatschappelike positie ook zal blijven, dan zijn ze tevreden en leggen het hoofd rustig neer.

Als we nu het andere tot-stand-gebrachte, het minder noodzakelike, nader beschouwen, dan merken we op, dat dat allemaal toch, hoe beter het geslaagd is, des te meer op een nakomeling, op 'n mens, lijkt, zowel wat het ontstaan als wat het bestaan betreft. Een mens zoals elk levend wezen moet om te blijven wat ie is, iets uit het bestaande geheel van de natuur buiten 'm, losmaken, om het, al etende en verterende, een deel te laten worden van een ander geheel, z'n eigen lichaam, z'n eigen menselikheid. En wat het ontstaan betreft, de links en rechts uit de natuur afgezonderde levensmiddelen worden in het lichaam verwerkt tot zaad, de kiem van een nieuwe plant, dier of mens. Bij ontstaan en voortbestaan is afscheiding en samenbrenging, afzondering en verzameling de antithese waar alles op steunt. Geen wonder dat in vele mythen zelfs God pas z'n hoogste volkomenheid bereikt, na zo'n antithese van het ene uiterste tot het andere te hebben doorgemaakt: Mithras, Osiris e.a. ze moeten allemaal eerst aan stukken, vóór ze, tot een nieuwe eenheid opgebouwd, pas een echte God zijn. Hetzelfde in onze kultuur omtrent Christus is overbekend;

1) Ik gebruik hier de woorden die ik toevallig eens in een voorlezing van bijbelfragmenten door Kleerekooper, hoorde.

vooral Vondel (ik meen in z'n Altaargeheimenissen) doet het niet weinig plasties uitkomen.

Ook bij alles wat meer indirekt het voortbestaan van de mens waarborgt, is dezelfde antithese op te merken: de afgezonderde en verspreide schapewol wordt een lakens pak, de gestoken klei een stene huis. De tweeheid afzondering en verzameling zit ons, prakties, in het bloed en openbaart zich in alles wat we tot-stand-brengen. ook waar van geen zorg voor menselik bestaan of ontstaan sprake is. Een kind reeds rukt allerlei dingen uit het bestaande verband om ze op te hogen tot een berg; de leider of de propagandist scheurt mensen tijdelik uit het verband van een werk- of gezinsmilieu om ze bijeen te brengen tot een partij; en men is daarbij dikwels even tevreden over de eenheid van het verzamelde geheel als de vader over de geboorte van een zoon of als de moeder over de groei van het weldoorvoede kinderlichaam: men spreekt zelfs letterlik van een ‘lichaam’, ‘corps’ of ‘corporatie’. De kunstenaar is op eenzelfde wijze produktief als de kleermaker en de politikus: de links en rechts uit 'r eigen milieu afgescheiden kleuren verzamelt ie tot een schilderij, het links en rechts gegaarde erts giet ie tot 'n bronze beeld; beeld en schilderij, door mensen voortgebracht, zijn in 'r dualisties wordingsproces zelf als mensen.

Hoe staat het in dat opzicht met de wetenschapsman, de natuurkundige, de taalkundige? Kunnen we ook van hem zeggen dat ie iets ‘tot-stand-brengt’? Ja! de taalkundige neemt allerlei woorden uit het tekstverband en brengt ze bijeen tot een ‘Woordenboek’ of tot een ‘Spraakkunst’: alle proza en alle poëzie, zo menigvuldig als de honderderlei stemmingen van een mens en zo verschillend als de mensen zelf, heel die chaoties samenhangende wereld van gevoels- en verstandsuitingen herschept ie tot een alfabeties geordende reeks woorden of tot een wijsgerige gestyleerde mozaiek van spraakkunstige groepen, een ordelike voorstelling van de voelende en denkende mens-in-'t-algemeen.

Ook de natuurkundige gaat zo modern-russies te werk: allerlei dingen rukt ie uit het bestaande verband, schelpen, torren, blaren, en hij brengt ze bijeen tot een groep; zulke groepen worden één grote groep, meer van zulke grote groepen omvatten ten slotte de hele natuur en vormen een systeem. In dat bedachte systeem vinden we dan de natuur zo ordelik

terug, dat de werkelike natuur, die eenmaal door de Schepper uit de chaos werd opgeroepen, zelf weer een chaos lijkt[1)]. Nog knapper dan God zou men zo'n man met enig voorbehoud kunnen noemen! Geen wonder dat er maar weinig zo zijn! Op de honderd natuurkundigen is er nog niet een die iets anders doet dan het reeds ontelbare aantal elementen van een of andere kategorie met nog ettelike vermeerderen. Hij brengt eigenlik niet iets tot stand, hij verricht alleen maar iets! ‘Laat zo'n man een ambacht leeren’, zou men zeggen; ‘een timmerman, 'n metselaar brengt altijd wat tot stand; daar heeft de Gemeenschap meer aan!’ Maar dat is de vraag nog! De Gemeenschap is tot op zekere hoogte een brok natuur en de natuur is kwistig, ja verkwistend; hoe gezonder, hoe minder oekonomies! Van de duizend zaden die in de planten- en dierenwereld door de liefde worden verwekt, bereiken er misschien geen twee d'r bestemming; de liefde brengt betrekkelik weinig tot stand, d'r hoofdverrichting lijkt meer 'n spel, 'n weeldebedrijf; ik geloof hetzelfde van de liefde voor de natuur, voor een wetenschappelik vak. Ik begrijp nu, hoe een docent aan de Volksuniversiteit wetenschap ‘een amusement om te onderzoeken’ kon noemen. Gelukkig dat het Bestuur van die instelling het niet hoorde, want voor dezen is wetenschap enkel ernst, iets waarmee ons volksbelang staat of valt en dat het meeste recht heeft op de stukjes goud die de bodem van onze schatkist sieren.

1) Dat niet iedereen deze onvermijdelike subjektiviteit in de tweede helft van de wetenschap, de systematische opbouw, begrijpt, bleek nog onlangs uit de kritiek die in dit tijdsobrift G.G. KLOEKE op het werk van FRINGS leverde. KLOEKE zag zelfs in, dat reeds een ongeordende weergave van opgenomen feiten dikwijls geen ‘feitenmateriaal’ maar ‘subjektieve voorstellingen’ betreft. Dit inzicht stelt hem m.i. tegenover FRINGS direkt op een hoger plan, te hoger, nu omgekeerd FRINGS zo weinig krities is, om alle kategorisering af te wijzen zolang die niet door de feiten zelf wordt gegeven. Dan zal ie lang kunnen wachten! Objektiviteit dankt een kategorisering van feiten nooit aan de feitelikheid zelf, maar aan de omstandigheid dat de meeste mensen of altans een groep van vakkundigen met die kategorisering instemmen: als een mening kollektief is, acht men 'm daardoor vanzelf objektief, zo objektief dat men de waarheid van die mening niet meer in de mensen maar in de feiten zelf gelegen acht.

Men moet het woord wetenschap niet steeds zo ernstig nemen; lang niet alle wetenschap is, zelfs in de voegen van onze tijd, even noodzakelijk als statistiek, warenkennis of elektrotechniek; wetenschap is voor een goed deel een weeldeartikel en menigmaal spel. Maar ook ‘spel’ kan nuttig zijn (we denken aan het latijnse ‘ludus’ en het engelse ‘sport’) het kan geven wat soms de dagelikse bezigheid te weinig geeft: afwisseling van spanning en ontspanning, zo nodig voor al wat leeft; onze hartslag en onze longbeweging, al dat op-en-af in ons lichamelik leven is het symbool van de voortdurende lading en ontlading in ons onzienlik bestaan; de mate van levensgevoel en levensvreugd houdt verband met de gelegenheid om de psychiese afwisseling van verlangen en bevrediging, van rust en onrust, van spanning en ontspanning, gaande te houden. Zo'n gelegenheid is ook dat spel dat taalwaarneming heet. Reeds honderden erkenden in allerlei taalfeiten het verschijnsel, dat analogie of dat kontaminatie heet, nog steeds zal het honderden een vreugde zijn, in allerlei andere taalfeiten hetzelfde verschijnsel te ontdekken. Wat is het geval? Zij worden nu eenmaal door taalstukjes als ‘aan iemand het hekel hebben’ verrast zoals de natuurkundige door een schelp of steen; verrassing nu is, zoals alle emotie, in de grond niets dan onrust en op deze volgt de verlangde rust als het verrassende verschijnsel zo overdacht wordt, dat men het daardoor tot iets gewoons maakt. Welnu, dat doet men door ‘meer voorbeelden te zoeken’ of door het feit in een bekende kategorie thuis te brengen. Ook nog op andere manier. Menigeen als ie hoort *hij werd de reiskosten vergoed*, plaatst hiernaast het meer gewone en toch veel gelijkende *hij werd schadeloos gesteld* en neemt het zo meè op in de reeks van dagelikse taalfeiten: het vreemde is gesleten en de onrust verdwenen; ‘het feit is verklaard’ zegt men ook wel en voelt zich dan als iemand die in een donkere kamer onprettig werd maar na het ophalen van een gordijn en de toetreding van het klare licht, weer ruimer adem haalde.

Maar na dit pleidooi voor de taalwaarneming als spel, is er alle aanleiding om voor die taalwaarneming op te komen, die iets tot-stand-brengt. Alles roept om produktie, de tijd van grote weelde na overproduktie is voorbij. Daarbij, zelfs in een tijd van weelde is een Nederlander niet allereerst een speler maar een producent; hij voelt zich verwant aan die oude Jood, zoon van een nijver en vruchtbaar volk, voor wie omgang met

een steeds onvruchtbare Sara ‘ijdelheid’ is en de ars amandi in een wegstervende Romeinse wereld een ‘jagen naar wind’. Omgang met de taal, zolang die nog in de vorm van spraakkunstige waarneming geoorloofd is, moet zich dan niet alleen openbaren in een herhaalde spanning en ontspanning van het gemoed, neen de dagelikse attentie moet op een konceptie uitloopen, er moet een systeem geboren worden.

In onze tijd zal men direkt vragen: Welk nut heeft zo'n systeem, zo'n ernstige ‘produktie’, meer dan het ijdele ‘spel’? Een afgeleverde kast of een nieuw huis neemt direkt een plaats in de werkelikheid in, maar een taalkundig systeem? Het antwoord op deze vraag is velerlei. Eerstens, zomin als het spel in alle opzichten ijdel is, is dat een filosofies systeem i.c. de spraakkunst: een aantal afwisselingen van spanning en ontspanning zijn hier een geheel geworden en elk van die psychiese processen op zich zelf is er te krachtiger om, ten bate van het subjekt zelf en ten bate van het objekt bv. bij de disciplinering van de geschreven taal, die aan een systematiese waarneming van de gesproken taal kracht en klaarheid ontleent. Verder is het wel wat gewaagd van alles het nut te willen achterhalen. Men moet, zelfs als men wereldberoemd is om z'n ‘oekonomie’, toch ook iets overlaten aan de wijsheid van 'n onzichtbare Macht die alles, ons zelf inkluis, z'n bestemming aanwees. Die bestemming blijkt soms even duidelik uit een onverklaarbare drang of uit persoonlike aanleg, dan uit een wiskunstige berekening. In onze mensenmaatschappij is sinds eeuwen de drang naar spraakkunstige beschouwingen en naar een systeem dat die allemaal in hoofdzaak samenvat, onmiskenbaar; die drang eenvoudig op utiliteitsgrond tegen te gaan, lijkt me even doelmatig als op slag alle kerken en alle koncertzalen te sluiten. Hoe echt menselik dit geval is, blijkt wel daaruit dat hoewel de praktijk van het onderwijs in alle kringen de spraakkunst langzamerhand van het programma wilde gaan wegdringen, zozelfs dat de Volksuniversiteit (in Den Haag altans!) dat vak niet meer kent, Van Ginneken's Kleuterroman, in de grond een reïncarnatie van de oude spraakkunst, toch allerwege graag gelezen is: de mens *blijft* belangstellen in z'n eigen portret; en zo lijkt mij de kern van de spraakkunst, al schrompelt de schaal bij tijden weg, een eeuwig leven verzekerd. Ten slotte is ook nog dit antwoord op de vraag naar het nut mogelijk. Zoals uit de werkelijkheid

van het taalgebruik een taalsysteem wordt gefingeerd, zet zich omgekeerd na verloop van tijd die werkelikheid enigermate naar de fiktie; in meer opzichten is de toekomst een gedeeltelike verwezenliking van vroeger gekoesterde wensen. Een taalkundig systeem is zoals elk systeem een wens: 't is een ordening van taalfeiten door iemand die blijkbaar met de natuurlike schikking die de feiten in het taalgebruik hebben, niet tevreden is, prakties misschien wel maar theoreties niet. Maar elke theorie heeft kans later gedeeltelik praktijk te worden: elke theorie is dus een van de vele weldoende faktoren die de werkelikheid in voortdurende evolutie houden en zo voor verstarring en dood behoeden 't Is ten slotte nu maar de vraag, in hoever de theoretikus het recht heeft zijn systeem op timmermansmanier direkt en bewust op de praktijk te laten inwerken; de vrienden en vijanden van Lenin mogen dit op hun terrein uitvechten; op ons terrein is het genoegzaam bekend, hoe de reglementerende taalkunde van vroeger is spaak gelopen: het verschil tussen werkelikheid en fiktie en de zucht om de wens te verwezenliken, was hier blijkbaar te groot en te sterk. Maar ook na deze droevige ervaring blijven we theoretiseren d.i. op de praktijk vooruitlopen. Daarbij bestaat het verschil met de oude theorie niet alleen in het minder despoties karakter maar ook in de meer moderne en ook in de minder uitheemse denkmanier. Alles te zamen genomen echter lijkt me het verschil niet zo groot als op redenaarsmanier soms, ook door ons zelf, wordt voorgesteld. In hoofdzaak was ook het oude systeem meer kategorisering dan reglementering, meer algemeen-menselik dan uitsluitend Grieks of Nederlands en daarom zal het nieuwe hier meer een hergeboorte dan een geheel nieuwe Schepping te zien geven; het hoofdschema van de oude spraakkunst Etymologie en Syntaxis en elk van deze resp. met de kategorieen Substantief, Adjektief enz., Onderwerp, Gezegde enz. kan onveranderd in de nieuwe worden overgenomen.

Dat dat nieuwe systeem als menselik produkt iets als 'n mens zelf zal zijn, daarvoor pleit niet alleen het feit dat ook taalwaarneming in de reeds besproken antithese (i.c. afzondering en verzameling van taalfeiten) z'n voornaamste grond vindt maar ook de omstandigheid dat een mens zich als mens nergens volkomener geeft dan in z'n taal. Wie er in slaagt die mens er bij de taalwaarneming uit te halen, legt 'm vanzelf in z'n taalsysteem. Van zo'n systeem behandelen we in een volgend

artikel, alleen in onderlinge vergelijking, de twee hoofddelen, de Etymologie en de Syntaxis.

Wie een taalkundig geschrift aan de hiervoor ontwikkelde denkbeelden wil toetsen, zal moeten onderscheiden, in hoever daarin louter 'wetenschappelik spel' wordt gedreven en in hoever daar aan een nieuw systeem wordt meegewerkt. Beide elementen zijn in het werk van De Vries - Kooistra - Wellander te waarderen. Zo wordt het bevreemdende in de uitdrukking *Ik word opengedaan* geneutraliseerd door de gedachte aan het semanties overeenkomende en toch grammaties meer gewone *Ik word toegelaten* en zo wordt er voor de verrassende zin *Zuigelingen worden geen morfine gegeven* een tegenhanger gezocht in de veel gelijkende maar overigens heel gewone zin *Zuigelingen worden niet met morfine behandeld*, en dergelike psychies weldadige afwisseling van spanning en ontspanning ondergaan we bij de lektuur herhaalde malen[1)].

In hoever hetzelfde werk bijdroeg tot een klaar begrip omtrent de verhouding van etymologie tot syntaxis, kan pas aan het einde van de volgende beschouwing worden begrepen.

(*Wordt vervolgd.*)

PH.J. SIMONS.

1) Hier citeer ik systematies enige van die naast-elkaar-plaatsingen:

De anderen werden een taak opgelegd.	De anderen werden met een taak belast.
Ze werd een kaketoe gegeven.	Ze werd in de toestand gebracht een kaketoe aan te nemen.
Ze worden in de arm geknepen.	Ze worden geaaid.
We worden weinig gedikteerd.	We worden weinig gestraft.
Ik ben niet verzocht op die visite.	Ik ben niet uitgenodigd.

Een nieuwe regeling van het grammaties woordgeslacht[1].

Spellingvereenvoudiging in engere zin is een zuiver prakties vraagstuk. Een konsekwente nieuwe spelling is even gemakkelik te bedenken als onmogelik te verwerkeliken. Wegens de noodzakelike aanpassing aan het oude, moet het nieuwe steeds berusten op een kompromis. In dit artikel, waarin ik de taalkundige beginselen van dit ontwerp wil toetsen, is een uitvoerige bespreking van dit vereenvoudigingsvoorstel misplaatst: de spelling-Kollewijn en de geamendeerde Staatskommissie-spelling *gaan uit van dezelfde beginselen*. Wij verwerpen deze middenweg uit praktiese overwegingen: 1°. een nieuwe spelling die binnen een menseleeftijd de oude moet verdringen, dient allereerst zo eenvoudig mogelik te zijn.

2°. Het hoofdmotief om de bemiddelingsregeling niet te dicht tot de vereenvoudigde spelling te doen naderen, was dat de nieuwe spelling ook voor alle ambtenaren aannemelik zou moeten zijn. Zodra men inziet dat men het oudere geslacht niet tot ingrijpende spellingwisseling dwingen kan, vervalt dit motief; dan gaat het onderwijsbelang overwegen, en de doorslag geven voor een regeling die minder tijd van aanleren vergt.

3°. Daar de vereenvoudigde spelling, na een dertigjarige praktijk niet meer te verdringen is, kan de invoering van een derde spelling slechts verwarring stichten.

Anders staat het met de nieuwe geslachtsregeling. Tegenover ons betoog dat daarvoor ‘nòch in het verleden nòch in het heden voldoende grondslagen te vinden zijn’[2] staat nu de

1) *Ontwerp voor een vereenvoudiging van de spelling en van het grammatisch geslacht in het Nederlands, aanwijzende in hoeverre die regeling van het stelsel van* DE VRIES *en* TE WINKEL *zou afwijken* door Prof. Dr. A. KLUYVER en Prof. Dr. J.W. MULLER ('s Gravenhage. - Mart. Nijhoff. - 1921).

2) Vgl. het artikel *Bestaan er grondslagen voor een nieuwe regeling van het taalkundig mannelik en vrouwelik geslacht*? in *De N. Taalg.* XIV, 161-172.

tegengestelde opvatting van de hoogleraren Kluyver en Muller, belichaamd in het voor ons liggende *Ontwerp*. Welke grondslagen hebben ze gekozen? Een scherp omlijnd antwoord is in de sobere toelichting (blz. 17-20) niet te vinden. Gemakkelik hebben de schrijvers het ons niet gemaakt: we moeten dus trachten tussen de regels te lezen, of uit de woordelijst zelf de beginselen te distilleren.

Een grammaticus uit de oude school zal geen ogenblik verlegen zijn met de vraag: wat verstaan we onder mannelik woordgeslacht? Het feit dat Kluyver en Muller deze vraag ontwijken en de term ‘vrouwelik’ bijna geheel vermijden, bewijst dat ze zich in de oude school niet meer thuis voelen. Van de acht mannelikheidscriteria, waarin Van Ginneken een basis meende te vinden voor een experimenteel onderzoek[1)], wordt in 't geheel niet gesproken[2)]. Gedeeltelik is dat verklaarbaar: de auteurs hebben - geheel overeenkomstig onze opvatting, en daarin verder gaande dan Van Ginneken - *het verband tussen het oude grammatiese woordgeslacht en de voornaamwoordelike aanduiding principieel verbroken*. Maar wat betekent dan de term ‘*natuurlijk* manlijk geslacht’ (blz. 19), op grond waarvan de schr. de n-begeleiding noodzakelik achten? Bij het mannelik *wezen* dat we ‘matroos’ noemen, hoort als ‘natuurlike’ *sexe*-aanduiding een *hij*, maar het is volstrekt niet ‘natuurlik’ dat het *woord* ‘matroos’ in bepaalde gevallen begeleid zou worden door *den* of *des*. Voor de ouderwetse grammaticus, die overtuigd was dat ‘den hamer’ en ‘hij’, ‘de zaag’ en ‘zij’ als ‘geslachts’-criteria, in hetzelfde onverbrekelike verband stonden als het Franse *le, il, un* en *la, elle, une*, was die natuurlikheid evident; wie deze zaaknamen met Muller[3)] liever ‘geslachtsloos’ noemt, en tevens de aanduiding met *hij* erkent, zal ook moeten erkennen dat de *woorden* die mannelike wezens aanduiden, in de hedendaagse algemene taal geslachtsloos zijn.

Opmerkelik is verder, dat de begeleiding met *des* en *der*,

1) In zijn *Nota* bij het *Verslag* van de Staatskommissie (1918). Vgl. de kritiek van PH.J. SIMONS in *De N. Taalg.* XIII, 140.

2) Ook nïet van een 9de en 10de: het al of niet stoten van *ene, mijne* of *een, mijn* dat VAN GINNEKEN over 't hoofd zag, en dat voor een ouder geslacht zou moeten meetellen.

3) Op blz. 26 van zijn *Nota*.

eens en *ener, mijns, mijner* enz. bijna niet ter sprake komt. Terloops wordt achter de verbuigingsuitgangen met *-n* tussen haakjes genoemd ‘en met *-s* enz.’, maar zelfs bij de opmerkingen over auteurstaal (blz. 21) blijven deze toch zo belangrijke geslachts-criteria onbesproken. Dat hier een moeielikheid ontdoken wordt, blijkt het duidelikst als we de *Nota* van Kluyver er naast leggen. Daarin werd de mogelikheid geopperd dat bij de zaaknamen, die hun ‘mannelikheid’ zouden verliezen, ‘het gebruik van *der, dezer* gaandeweg ruimer toepassing zou vinden’ (blz. 20), m.a.w. Kluyver meent dat het verband tussen de van ouds-vrouwelike geslachts-criteria (het regelmatige *de* naast *der, ener* - met uitsluiting weer van de voornaamwoordelike aanduiding! - voor velen vanzelfsprekend is.

De nieuwe geslachtsregeling brengt nu de volgende toestand. De niet-onzijdige woorden worden feitelik verdeeld in drie groepen:

1°. de ontwijfelbaar mannelike woorden;

2°. de ex-mannelike woorden;

3°. de vrouwelike woorden.

De grenslijn voor 1° en 2° verschilt, naarmate men oudleerling is van een lagere of van een middelbare school.

De eerste groep heeft de volledige klassiek-mannelike buiging. De derde groep heeft de vanouds vrouwelike verbuiging, maar de voornaamwoordelike aanduiding met *hij* is geoorloofd. De tweede groep heeft alleen vastheid in ambtelik taalgebruik. ‘Naar gelang van stijl en smaak’ mag men hier ook ‘het vanouds bestaande gebruik’ volgen, mits men dat gebruik van de buigings-*n* niet uitstrekt ‘tot de vanouds *vrouwelijke* woorden’. Daarmee wordt dus toegestaan, een willekeurig deel van groep 2 bij groep 1 in te lijven, maar tegelijk gewaakt tegen het volledig samenvallen van groep 2 en 3[1)].

De konsekwentie, die Kluyver voorzag, dat de herziene grammatica in de tweede groep het gebruik van *der, ener, zijner* zou veroorloven, wordt dus niet aangeroerd. Evenmin de vraag of ouderen die gehecht zijn aan de onderscheiding van *een, mijn* enz. en *ene, mijne* enz. deze vrouwelike vormen ook bij ex-mannelike woorden mogen bezigen.

1) Dientengevolge zullen korrektoren en alle schrijvers die ‘korrekt’ willen zijn in hun geslachten, naast de nieuwe ook steeds de oude geslachtslijst bij de hand moeten hebben.

Al deze vaagheid en onzekerheid verklaart ons het feit dat een wetenschappelike definitie van *hedendaags* mannelik woordgeslacht ontbreekt. Zou deze schroom om te definiëren niet voortkomen uit het besef dat op wankele grondslagen gebouwd moest worden?

Hebben de bouwmeesters hun plan soms beraamd en het materiaal opgestapeld, voordat zij de stevigheid van de fundamenten hadden onderzocht? Dit vraagt men zich af, als men de *Nota*'s van 1918 vergelijkt met het *Ontwerp* van 1920. Openhartig hebben de samenstellers in hun opdracht aan de minister erkend, dat hun inzicht bij het uitwerken van hun eerste plan zich moest wijzigen.

In het bovengenoemde artikel bespraken we de vraag, of er grondslagen te vinden waren

1º. in het verleden van onze taal,
2º. in de tegenwoordige Nederlandse dialekten,
3º. in het taalgevoel van de beschaafde Nederlander,
4º. in de praktijk van het hedendaagse schrijven.

Nadat in de *Nota*-Muller de wenselikheid uitgesproken werd dat sommige groepen van woorden op grond van 'beteekenis of vorm' (b.v. met het suffix -dom) mannelik zouden blijven[1)], is het een verrassing dat het *Ontwerp* al dergelijke regels nadrukkelijk verwerpt (blz. 19). Maar daarmee verzinkt ook de enige hechte historiese grondslag!

Van het rekening houden met geslachtsonderscheidingen die in sommige dialekten nog 'ten volle leven'[2)], is in het *Ontwerp* geen sprake meer. Op geen enkele plaats blijkt het streven naar een keuze die het Zuid-Nederlandse taalgevoel zou kunnen bevredigen.

Na de verwerping van deze grondslagen blijven er nog twee over. Het 'taalgevoel' onderscheidt, volgens het *Ontwerp*, de mannelikheid van een woord, door het feit dat men het 'in zekere gevallen zonder veel weifeling met *den* verbindt'. De voorzichtigheid van de uitdrukking wordt nog versterkt door de beperking van 'men' tot 'de meesten die gewoon zijn de pen te voeren'. Immers, 'bij het jongere geslacht is het traditioneele besef van het manlijk geslacht aanmerkelijk verzwakt, ja soms geheel verdwenen'. Men voelt dus hoe sub-

1) Aldaar, blz. 25.
2) *Nota*-MULLER, blz. 22.

jektief deze maatstaf wordt. Tot experimenten als die Van Ginneken aanbeveelt, hebben de samenstellers van de lijst hun toevlucht niet genomen. Evenmin is de aandacht gevestigd op het feit dat het niet-weifelen vaak veroorzaakt wordt door de nawerking van oude schoolregels, b.v. de werkwoordelike stammen, de werktuignamen op -er, de boomnamen e.d. In hoeverre dit beginsel in de lijst tot uiting komt, zullen we later nagaan.

Ten slotte: wat wij formuleerden als het vaststellen van 'de praktijk van het hedendaagse schrijven' noemt het *Ontwerp* 'de codex der tot dusverre gevolgde traditie' (blz. 20), die vastgelegd of 'althans benaderd' dient te worden. Daartegenover handhaven wij onze mening dat de middenweg die hier aanbevolen wordt, *op geen enkele traditie berust*[1].

Bij zo scherpzinnige en modern-geschoolde geleerden als Kluyver en Muller mag veilig verondersteld worden, dat ze onder het keuren voor hun lijst voortdurend het onbehagelike gevoel hadden van de wandelaar op drijfzand. Dat ze de reis ten einde brachten, kan wellicht daaruit verklaard worden, dat ze van tijd tot tijd onder de weke bodem van de grammatika de vaste grond van de stilistiek voelden.

Inderdaad is het gebruik van *den* naast *de*, evengoed als van alle andere buigingsvormen, een kwestie van stijl. Wij zijn overtuigd dat fijn-voelende schrijvers en dichters er nog zeer lang gebruik van zullen maken, en zijn allerminst geneigd een klopjacht tot uitroeiing te houden. Wij waarderen de rijkdom van de taalkunstenaar, juist als hij met ongemene smaak woorden en wendingen weet te kiezen, die niet meer of nog niet in onze grammatica voorkomen. Waarom wij dan de stilistiese grondslag zwijgend voorbijgingen? Omdat de stilistiek en de grammatika - gelijk reeds John Ries[2] zo juist opmerkte - in wezen verschillen: al valt het gehele taalmateriaal binnen beider gebied, het wordt uit verschillend gezichtspunt beschouwd. Een stilistiese geslachtslijst zou een onding zijn. Dat juiste inzicht geeft het *Ontwerp* in de volgende zinsnede: 'Men mag niet alle gebruik over één kam scheren, noch ook het gebruik bij (sommige betekenissen van) het

1) Vgl. het genoemde artikel, blz. 171.
2) *Was ist Syntax*? (1894).

grondwoord voor alle samenstellingen bindend verklaren. Men vergelijke b.v. de volgende woorden, in hunne verschillende betekenissen en toepassingen, en hunne samenstellingen:

de*n* Heilige*n* Stoel, de*n* rechterstoel × de praat-, schommel-, strandstoel;
de*n* aardbol, de*n* hemelbol × de glazen bol, de appelbol;
de*n* schandpaal, de*n* eindpaal × de sein-, telegraaf-, wrijfpaal;' enz.

Maar kan de aard- en hemelbol als aardrijkskundig leermiddel, de eindpaal op het sportterrein weer niet een zeer nuchter *de* vereisen? En wordt in bijna al die gevallen niet in dezelfde betekenis ook het enkelvoudige *stoel, bol* en *paal* gebruikt, waarvan het eerste volgens de nieuwe woordelijst mnl., de beide andere vr. zijn? Een woordelijst die met stijlverschil rekening hield, zou in al die gevallen er mnl. en vr. achter moeten zetten. Terecht werd onlangs opgemerkt: 'Indien men op grond van stilistiese overwegingen zou willen schrijven: *den* aardbol naast *de* appelbol, dan is een *verplichte* n bij woorden als: putjesschepper, keuterboer en koekebakker absoluut niet in stijl, maar veeleer stijlloos'[1)]. Dat geldt volstrekt niet alleen voor samenstellingen. Evenmin als men vooruit weet of een bepaalde baksteen eens zijn plaats zal vinden in een kerk of in een schuur, evenmin kan de grammaticus vaststellen of het woord 'steen' meer thuis hoort in een gedicht dan wel in de prijskoerant van een steenbakker.

Aan de boven aangehaalde waarheid: 'men mag niet alle taalgebruik over één kam scheren' zouden wij nog een verdere strekking willen geven. Al wat in het Ontwerp 'hogere stijl', 'niet gemeenzame stijl' genoemd wordt, is volstrekt niet gelijksoortig.

In zijn *Nota* noemt Muller in één adem 'de hogere of meer verzorgde stijl' (blz. 25). Kan een hoogst eenvoudige stijl over een alledaags onderwerp niet zeer 'verzorgd' zijn, al komt er geen enkele buigingsuitgang in voor? Ook de koppeling van 'literaire of ambtelijke' tegenover 'allledaagse of gemeenzame stijl' (*Ontwerp*, blz. 20) is niet zonder bedenking. Ambtelike stukken kunnen een eigen stijl vereisen, maar omdat 99% van die schrifturen uiterst alledaags en zakelik van inhoud zijn, zal de voornaamste eis uit stilisties oogpunt zijn:

1) Door G. LEFFERTSTRA in *Het Handelsblad*, 16 Dec. 1921.

zakelikheid, helderheid, beknoptheid. Deze eis heeft met rijkdom van buiging of met geslachtsonderscheiding niets te maken. Deftige omslachtigheid staat in dit soort taal gelijk met stijlloosheid. Waren onze ambtenaren daarvan meer doordrongen, dan zou er heel wat tijd en papier gespaard worden: voor hun stijlvorming kunnen ze zich beter spiegelen aan de helderheid van het flektie-arme Engels of Frans, dan aan de weelderige Duitse ambtelijke stijl.

In de stijl van wetenschappelike handboeken en verhandelingen, in die van de journalistiek is een verscheidenheid, die wisselt van de populaire causerie tot het streng-techniese of het fijn-litteraire, voor kleine kring bestemd. Tot de eigenlike 'hogere stijl' zal slechts een klein percentage te rekenen zijn.

Het artistiek-literaire proza en vooral de poëzie zullen met het volste recht de beschikking willen behouden over alle tot nu toe gebruikelike stijlmiddelen ter wille van nuancering in in klank en ritme[1)].

Ook op dit gebied is intussen het stijl-begrip in de laatste halve eeuw sterk gewijzigd. Eenvoudige, naakte baksteen toe te passen bij binnen-architektuur gold omstreeks 1850 voor onmogelik: de wand, zelfs in een gang, moest behoorlik gestukadoord zijn. Een Beursgebouw diende ten minste klassieke zuilen te hebben, al steunde er niets op. Wie zal niet erkennen dat Berlage's beurs meer 'stijl' heeft dan die van 1845! Evenzo werden 'spreektaal'-woorden en wendingen onbruikbaar geacht als materiaal in de struktuur van poëzie of het 'hogere' proza. Dat Hooft en Vondel zulke bouwstenen niet versmaadden, was men sinds lang vergeten. De stijl van de hedendaagse proza- en verskunst is niet één 'hogere' stijl: beurtelings kunnen de meest precieuse woorden en vormen of de meest alledaagse de grondstof zijn voor een oorspronkelike, beeldrijke zegging, voor krachtig-lenige of vloeiend-welluidende ritmen.

1) Voorzover de buigings-*n* onder letterkundigen 'alleen een zaak is van louter letterkundige overlevering' en dus 'slechts het visueele *schrift*-beeld in aanmerking komt' (*Ontwerp*, blz. 17) hebben we niet het minste respekt voor de daaruit voortvloeiende bedenkingen. Die staan op één lijn met de afkeer van *vis* in plaats van *visch*. Bij het 'horen van de zgn. manlike woorden in zich zelf vergezeld van buigingsuitgangen met -n' (*Ontwerp*, blz. 17) is veel zelfbedrog. Voor de taalkunst heeft die *n* eerst betekenis, als de schrijver die klank inderdaad wil laten horen en laten lezen.

Wie dus op stilistiese gronden de handhaving van de traditionele buiging bepleit, kan alleen deze konklusie trekken: voor bepaalde stijlsoorten is het aanwenden van alle tot dusverre gebruikelike stijlmiddelen geoorloofd. Reglementering of halvering van deze middelen is principieel onverdedigbaar. Blijkens de inleiding op het *Ontwerp* delen de schrijvers deze mening: in hun opkomen voor het goed recht van een stijl die boven het alledaagse gaat is veel sympatieks, want een neiging tot stijlloosheid kan licht het gevolg zijn van het verbreken van oude vormen. Toch kan omgekeerd de opvatting dat rijke verscheidenheid van buiging een onmisbaar sieraad van voorname stijl is, tot een ander soort stijlloosheid voeren. Werd de in het *Ontwerp* aanbevolen gedragslijn gevolgd, dat ontstond onder de half ontwikkelden, die op de lagere school zelden met *den, der* en *des* lastig gevallen waren, de lust om een bewijs van fijnere of ambtelike beschaving te geven door zich een woordenlijst aan te schaffen en zich de 'deftige' vormen eigen te maken. Dan krijgen we het te pas en te onpas aangebrachte *der, dier, ener*, waarover Kluyver zich bezorgd maakte, als opgelegde versierseltjes, in strijd met 'natuur en waarheid.'

Na deze principiële bespreking willen we nagaan in hoeverre er in de woordenlijst zelf leidende beginselen te bespeuren zijn. Een juiste indruk krijgt men eerst door naast de lijst van duurzaam-mannelike woorden er een te leggen van de ex-mannelike woorden. Dan ziet men èn het loffelik streven om er flink het snoeimes in te zetten èn de onvermijdelike willekeur van de scheidslijn.

De indeling naar grondslagen volgende, kunnen we het volgende opmerken:

1°. Terwijl er geen regels gegeven worden op grond van vorm of betekenis, zijn er sporen van die oude regels in de lijst: grote en sterke dieren als *walvis* en *haai, kameel* en *olifant* blijven mnl., maar *dromedaris, buffel, baviaan* worden geschrapt. Bij de boomnamen valt de scheidslijn tussen *beuk* en *eik* enerzijds, *berk* en *den* anderzijds. Voor de kenner van de oude regels wordt een voortdurend raadplegen van de lijst noodzakelik[1)].

1) In *Vereenvoudiging* (28 Des. '21) noemde ik nog de werkingsnamen *stoot, slag, loop, gang, slaap, geeuw*, die mnl. blijven, naast *steek, duw, worp, schok, trek, draai, gil*, die de *n* verliezen.

2°. Het dialektiese *den* bewaart de beschaafde omgangstaal in geïsoleerde uitdrukkingen als *voor den dag, op den duur* e.d. In de inleiding wordt gezegd dat ‘de eis, dat *daarom alleen* deze woorden in *alle andere* gevallen met *den* verbogen zouden moeten worden, nauwelijks meer vol te houden is’ (blz. 18). Niettegenstaande handhaaft de lijst, blijkbaar op deze grond, een reeks van woorden als mnl., onder de *d* b.v. dag, dans, dijk, dop, draf, drank, droom, drup, duim, duur. Worden inderdaad ‘de hand aan *den* ploeg slaan’, ‘aan *den* tand voelen’ algemeen gezegd? En voelt men in ‘ten top’ een lidwoord? Dan zou men ook kunnen zeggen dat blijkens ‘ter dood, ter wille’ deze woorden nog vrouwelik waren.

3°. Woorden die men als 't ware dageliks leest en schrijft, als *dag, tijd, weg, keer* blijven mannelik. Maar geldt hetzelfde niet voor *hoek, zak, meter, cent, stok* e.d., die niet in de lijst werden opgenomen? En zullen velen die geregeld de pen hanteren, zonder weifeling zich de mannelikheid herinneren van woorden als *klank, toon, trant, straal, troost, twist* e.d. Men vergete niet dat het tegenwoordige geslacht al deze woorden herhaaldelik zonder *den* onder ogen krijgt.

4°. Om genoemde redenen kunnen we dit punt voorbijgaan: mij is geen schrijver bekend wiens gebruik ook maar enigszins door deze lijst benaderd wordt.

5°. In strijd met de inleiding, waar terecht opgemerkt wordt dat geslachtsonderscheiding op grond van stijlverschil niet te codificeren is, valt in de lijst een duidelike poging te bespeuren om het mannelik geslacht in 't biezonder te handhaven bij woorden uit bepaalde ‘hogere’ taalkringen, nl. bij woorden uit dichtertaal (*rei, stond, gaard, baaierd, euvelmoed*), uit kerktaal (*bisschopshoed, miskelk, wierookdamp, palmtak*), uit wetenschappelike taal (*tophoek, lengtecirkel, dierenriem, ablatief*).

Is nu zo'n ongemeen woord samengesteld met een alledaags woord, dan is dat laatste soms van hetzelfde geslacht, maar dan weer niet, b.v.

mnl.	***mnl.***
bewijslast	= last
geloofsbrief	= brief
minnedrank	= drank
rechterstoel	= stoel
zondvloed	= vloed

Maar daarnaast:

mnl.		***vr.***
aardworm	×	worm
bisschopshoed	×	hoed
brandstapel	×	stapel
dierenriem	×	riem
moederschoot	×	schoot
wierookdamp	×	damp
rechthoek	×	hoek
palmtak	×	tak
gelaatstrek	×	trek
rijtoer	×	toer, *enz.*

De samenstellers van deze beknopte lijst hadden òf - overeenkomstig hun inleiding - al die samenstellingen moeten schrappen, òf de keuze voleindigen. Wie moet nu uitmaken of *driehoek* zich te schikken heeft naar *rechthoek* of naar *hoek*? Bij een herziening van de grote Van Dale of Koenen op grond van deze beknopte lijst, kan de bewerker toch niet volstaan met achter *bisschopshoed* ‘mnl’ te zetten? Er zijn nog vijftig andere samenstellingen met hoed! De *kardinaalshoed* levert geen moeielikheden op, maar de *doctorshoed*, de *vrijheidshoed*, de *toverhoed*, de *cylinderhoed*? De uitwerking van de beknopte lijst zou zodoende moeielikheden opleveren, waarbij de taak van de ontwerpers maar kinderspel is. De lijst van 1000 mannelike woorden dient dan stellig vertienvoudigd te worden.

Het is nauweliks denkbaar dat de ontwerpers zich de konsekwentie van hun advies niet helder voorgesteld zouden hebben. Kan de regering de uitwerking van een *ambtelik voorgeschreven* geslachtsonderscheiding overlaten aan willekeurige personen die de uitgevers gelieven te belasten met de herdruk van de grote Nederlandse woordeboeken? Werden die lexica herdrukt met de geslachten van De Vries en Te Winkel of zonder geslachtsaanduiding, dan zouden ze voor alle ambtenaren en hogere scholieren onbruikbaar zijn. Er blijft in dat geval niet anders over dan dat de regering aan dezelfde geleerden een nieuwe opdracht geeft tot regeling van het geslacht bij alle samengestelde woorden, een regeling die de auteurs zelf principieel verwerpen.

Door een poging tot praktiese toepassing blijkt zonneklaar dat een stilistiese maatstaf voor een grammatikale regeling volstrekt onbruikbaar is.

Onomwonden hebben wij principieel de nieuwe geslachtslijst onderzocht en de mislukking aangetoond. Het is onze plicht de Minister ernstig en nadrukkelik te waarschuwen, om de invoering te voorkomen, die hem stellig berouwen zou. Wij herhalen wat wij elders schreven: ons doel was allerminst, de bekwaamheid en het juiste wetenschappelike inzicht van de ontwerpers in twijfel te trekken, maar ook de knapste bouwmeesters kunnen geen hecht gebouw optrekken op wankele fundamenten. Wel hadden wij gaarne gezien dat zij, toen onder de arbeid de twijfel aan het bestaan van taalkundige en stilistiese grondslagen bij hen oprees, met een kleine zelfoverwinning aan de Minister verzocht hadden, van hun taak ontheven te worden. Dan hadden ze het volksonderwijs een grote dienst bewezen.

C.G.N. DE VOOYS.

Kroniek en kritiek.

Onzuivere terminologie en begripsverwarring.

Meermalen hebben wij er op gewezen, tot hoeveel begripsverwarring de term ‘schrijftaal’ aanleiding kan geven[1)]. Op gevaar af, dat men ons verwijt een oud stokpaardje te bestijgen, willen we dit nog eens aantonen in een artikel dat de bekende germanist Prof. J. Mansion van Luik in *De Dietsche Warande en Belfort* (Okt. 1920) schreef ter bestrijding van onze Mechelse kongresvoordracht over *Het belang van spellingvereenvoudiging voor Zuid-Nederland*.

Op blz. 311 staat: ‘Wie zou durven beweren dat in de psyche van een modernen ontwikkelden mensch de *schrijftaal* geene andere rol speelt dan die eener gebrekkige voorstelling van de *spreektaal*?’

Door het beroep op Van Ginneken blijkt dat hier gedacht is aan de gezichtsbeelden, die deel uitmaken van de woordvoorstellingen.

Op dezelfde blz.: ‘Er bestaat eene *schrijftaal* en ook zij heeft hare kracht, hare *welluidendheid*.’

In verband met het laatste woord kan hier niet gedacht

1) Zie b.v. *De Nieuwe Taalgids* IV, 214, V, 96, VIII, 1.

zijn aan de klanksymbolen, maar aan de klankenreeksen zelf. Bedoeld is dus b.v. de even te voren genoemde taal van Gezelle of Jacques Perk, die de meerdere is van de alledaagse ‘spreektaal’.

Op blz. 312 (onderaan): ‘Waar geene eenheid van spreektaal bestaat, daar is de eenheid van *schrijftaal* het hoogste goed.’

Wie deze zin in het verband van de gehele alinea leest, waar o.a. gesproken wordt van de Duitse en de Italiaanse taaleenheid, zal begrijpen dat hier gedoeld wordt op wat de Duitsers meestal ‘Schriftsprache’, maar wat Paul liever ‘Gemeinsprache’ noemt. Al is het waar dat een dergelijke nationale eenheidstaal in brede kringen meer bestaat in ‘de eensgezindheid van het streven dan in de uiterlijke gelijkvormigheid van de spraak’, die taal bestaat dan toch als *spraak* en niet alleen op papier!

Twee bladzijden verder (blz. 314) leest men dan ook met verwondering: ‘In Holland is dus (door de vereenvoudigers) de eenheid van *schrijftaal* gebroken.’ De tegenstrijdigheid wordt alleen opgeheven, als men hier bij ‘schrijftaal’ denkt aan de schriftelike aanduiding van die onveranderd gebleven ‘Gemeinsprache’.

Een dubbele betekenis schuilt onder de term op blz. 315: ‘Het principe van het Kollewijnisme is dat de schrijftaal altijd en in alles de spreektaal als hare norma moet volgen.’ Daaruit kan men lezen dat spelling foneties nauwkeurig dient te zijn, maar evenzeer dat alledaagse stijl norm voor het schrijven is. In beide gevallen is het ‘principe’ onjuist weergegeven, want het ‘Kollewijnisme’ verlangt geen zuiver-fonetiese schrijfwijze en erkent velerlei stijl die niet op het alledaagse spreken gegrond is.

Raadselachtig is ook de uitspraak dat de taaleenheid tussen Noord- en Zuid-Nederland ‘thans alleen in de *schrijftaal* bestaat’ (blz. 321). Op het kongres te Mechelen waren verscheiden Noord-Nederlanders getroffen door het feit dat onder de jongere Vlamingen vaak voortreffelik algemeen-Nederlands *gesproken* werd. Even raadselachtig is nog de ontwikkelingsgang die Mansion zich voorstelt: ‘Is (later) de eenheid die thans alleen in de *schrijftaal* bestaat, eens ook verwezenlijkt in de levende spreektaal, dan zal het heel gemakkelijk, heel eenvoudig worden de *schrijftaal* dichter bij het gesproken woord te brengen.’

Zulk een terminologie doemt elke gedachtenwisseling bij voorbaat tot onvruchtbaarheid. Mijn bezwaar geldt nl. niet alleen de term ‘schrijftaal’, maar ook termen als ‘Beschaafd’[1], ‘Kollewijnisme’, ‘het gevoel voor de geslachten’ (waarbij de buiging en de voornaamwoordelike aanduiding ten onrechte vereenzelvigd worden) en ‘uitspraak’. Wat is b.v. ‘*zuiver* Vlaamsch met algemeen Nederlandsche *uitspraak*’?[2]

Hoe komt het nu, dat een zo scherpzinnig geleerde als Mansion, die in zijn studieën over Namenkunde zich onderscheidde door kritiese voorzichtigheid, zich zozeer in vage termen liet verstrikken? Voor een klein deel waarschijnlik door de welbekende geprikkeldheid bij alle tegenstanders van spellinghervorming, maar voor het grootste deel doordat hij zich in de problemen niet voldoende ingedacht heeft. Het Franse begrip van een gecentraliseerde uniforme taal past niet voor onze Nederlandse toestanden. De eenheid die wij nastreven, kan niet anders zijn dan eenheid-in-verscheidenheid. Daarbij kan de studie van Engelse en Duitse taalverhoudingen licht geven. Een schijn-eenheid op papier - die medewerkende factor, maar nooit einddoel kan zijn - mag ons niet blind maken voor het eerst-nodige: de stevige grondslag die alleen de eenheid van een algemeen-beschaafd gesproken taal kan bieden. De verbreiding van deze *in beperkte kring in Zuid-Nederland reeds bestaande taal* is een hoogst aktueel vraagstuk: met grote ingenomenheid vernamen wij, dat de Antwerpse Vereniging voor beschaafde Nederlandse uitspraak weldra zal herleven.

De opvatting dat het Zuid-Nederlands Beschaafd van de toekomst - al richt het zich naar het Noord-Nederlands Beschaafd als norm - op alle punten van grammatika en woordkeus zal moeten overeenstemmen met de familiare omgangstaal van het Noorden, berust weer op een misverstand[3]. Maar het blijft voor mij vaststaan, dat de Vlaming de ont-

1) Vgl. mijn artikel over *Het gezag van een Algemeen Beschaafd* in *De Nieuwe Taalgids* VIII, dat als een bestrijding van Mansion's uiteenzetting te beschouwen is.
2) Zou de germanist Mansion b.v. spreken van ‘zuiver Frankies met Saksiese uitspraak’?
3) Men vergelijke de uitspraken van bekende Noord-Nederlanders in de *Mededelingen* van bovengenoemde Vereniging (1913-1914).

wikkeling van een algemeen-Nederlands - bestaansvoorwaarde van een eigen beschaving - in de hand zal werken, door nu reeds de vereenvoudigde schrijfwijze te bevorderen of ten minste voor te bereiden, met behoud van eigenaardigheden als de voornaamwoordelike geslachtsonderscheiding en wellicht enkele *den*-vormen. Verlies van de *kunstmatige* buiging kan ook voor de ontwikkeling van onze taal in het Zuiden niet anders dan winst betekenen.

C.D.V.

Boekbeoordelingen.

Nieuwe tekstuitgaven. Jan van Ruysbroeck: Van den blinckenden Steen, met W. Jordaen's Latijnsche vertaling, uitgegeven door D.Ph. Muller C.R.L. (Studiën en Tekstuitgaven No. 4, Leuven - Vlaamsche Drukkerij - 1921). Prijs 6 fr.
Tspel van de Christenkercke, uitgegeven door Dr. G.A. Brands. Leids proefschrift. (Utrecht - A. Oosthoek - 1921).

Het heeft lang geduurd eer de zeldzaam geworden en verouderde Ruusbroec-uitgave van David door een nieuwe vervangen werd. Zuid-Nederlandse geleerden hebben nu de hand aan de ploeg geslagen op een wijze die waardering en steun verdient. Reeds in 1911 gaf D.Ph. Müller een uitgave van het traktaat *Van den seven trappen*, die hier te lande veel te weinig bekend geworden is. Het was een gelukkige gedachte, parallel met de diplomatiese afdruk van het beste handschrift de Latijnse vertaling van Geert Groote te geven, omdat een dergelijke vertaling van een moeielike tekst tegelijk interpretatie kan zijn en tekst-kritiese waarde heeft.

Om dezelfde reden gaf dezelfde uitgever nu naast *Van den blinckenden Steen* de Latijnse vertaling die aan de tijdgenoot W. Jordaens toegesehreven wordt. Na een nauwkeurig onderzoek van de handschriften legde hij Ms F ten grondslag, maar vergeleek voortdurend de andere belangrijke handschriften, waar dit voor de tekst van belang kon zijn. Met varianten is de uitgever zeer spaarzaam, spaarzamer dan degenen die

voor taalkundige doeleinden de tekst willen bestuderen, zouden wensen. In elk geval kunnen wij ons verheugen in het bezit van een nauwkeurige en betrouwbare tekst[1)] van dit belangrijke vroege werk - geschreven vóór 1345 - dat ‘in het kort den wezenlijken inhoud van Ruysbroeck's leer’ bevat. Een facsimilé van het handschrift, een bijlage over drie andere handschriften en een woordelijst met Latijnse equivalenten verhogen de waarde van deze degelike uitgave.

Tspel van de Christenkercke brengt ons in een geheel andere sfeer. Het is een ‘strijdstuk’ tegen de Hervorming, omstreeks 1540 geschreven door de boekbinder-rederijker Reinier Pouwelsz, wonende en werkende te Utrecht, maar waarschijnlik afkomstig uit St. Omer in Frans Vlaanderen. De veronderstelling van Dr. Sterck dat dit stuk, evenals het *Spul van Sinnen van den Siecke Stadt*, ons in een Amsterdamse omgeving zou verplaatsen, bleek onjuist. Veeleer is dit rederijkerspel een tegenhanger - met tegengestelde strekking - van de gelijktijdige Middelburgse *Boom der scriftueren*. Terecht merkt de uitgever op, dat het daardoor voor ons niet minder belangrijk wordt, en een uitgave ten volle waardig.

Dr. Brands heeft zich van zijn taak op verdienstelike wijze gekweten. Zijn inleiding bevat, na een inhoudsweergave, een degelik histories hoofdstuk over *De Hervorming in Utrecht tot 1540* en een hoofdstuk over *Dichter en spel*.

Omtrent de persoon van de dichter kon hij zijn voordeel doen met wat de heer G.A. Evers uit Utrechtse archieven opgespoord had (*Het Boek*, 1920). Hoogstwaarschijnlik schreef Reynier Pouwelsz zijn spel ‘teneinde zijn trouw aan de Katholieke leer te bewijzen, toen hij, verdacht van ketterij, met het gerecht had kennis gemaakt’. Uit een ander dokument blijkt dat hij omstreeks 1535 als leider van een Utrechtse rederijkerskamer optrad. In dit hoofdstuk wordt zijn werk vergeleken met de *Boom der Schriftueren* en met de refereinen van Anna Bijns; de allegorieën worden met de toenmalige rederijkerslitteratuur vergeleken en ten dele daaruit verklaard; de verdiensten van de dichter worden, zonder overdrijving, aangewezen in de gevoelige toon van de vrouwelike hoofdfiguren en in de

1) Blijkbare schrijffouten van de kopiïst als ‘na den lieften wille’ hadden m.i. wel tussen haakjes of in een voetnoot verbeterd kunnen zijn.

kleurige taal van de realistiese ‘sinnekens’. Tegenover de te lange debetzijde van de rederijkerslitteratuur - zegt de schrijver - is de creditzijde groeiende: dit spel ‘kan, zij het dan op bescheiden wijze, er toe bijdragen de creditzijde te versterken’.

Ten slotte bestudeerde hij nauwkeurig de rijmen en versvormen en leverde door een onderzoek van de voornaamste taalvormen het bewijs dat de schrijver inderdaad een West-Vlaming geweest moet zijn.

Op de nauwkeurige afdruk van de tekst (2375 vss.) volgen een reeks *Aantekeningen* (blz. 103-132)[1] en een uitvoerige *Woordenlijst*. De bewerker stond hier voor een niet lichte taak: op zich zelf is de rederijkerstaal vaak duister door neologismen, woordspelingen en toespelingen, maar hier worden de moeielikheden vermeerderd doordat het enige handschrift een afschrift is, niet vrij van schrijffouten. Op verscheiden plaatsen moest dus de verklaring berusten op een verbetering of op een gissing. Belezenheid in verwante gelijktijdige litteratuur is daarbij onmisbaar. Het was niet te verwachten dat alle moeielikheden opgelost zouden worden, maar door deze uitgave is de tekst inderdaad verklaard. De uitgever had het voorrecht dat zijn promotor, prof. J.W. Muller, de beste kenner van deze taalperiode, hem met raad en daad ter zijde stond, maar als wij zijn werk vergelijken met dat van Dr. Grondijs[2], die in dezelfde gelukkige omstandigheid verkeerde, dan verdient hij ongetwijfeld lof voor zijn kritiese zin en wetenschappelike nauwkeurigheid. Dat geldt eveneens voor de bewerking van de *Woordenlijst*. Wij verheugen ons dus in het bezit van een nieuwe en belangrijke bijdrage tot de kennis van de zestiende-eeuwse litteratuurtaal en hopen nog meer dergelijke uitgaven onder Muller's beproefde leiding te zien verschijnen.

C.D.V.

1) De gebruiker lette er op, dat de aantekeningen op vs. 921-980 op een verkeerde blz. (111) terecht kwamen.
2) Vgl. *De Nieuwe Taalgids* XI, blz. 312.

Uit de tijdschriften.
(November-Desember.)

De Gids. Des.

Ch. M. van Deventer herdenkt met een hartelik woord Gideon Busken Huet, die ‘zijn geboorteland nooit vergat.’ - J.J.A.A. Frantzen bespreekt *Nederlands hulde aan Dante*. - Onder de *Bibliographie* schrijft J.C. Bloem met bewondering over de laatste bundel van Karel van de Woestijne: *De modderen man*.

Groot-Nederland. Nov.

Frans Coenen geeft een belangwekkende beschouwing over *Dadaïsme* in de letterkunde, naar aanleiding van een boek, door een jonge Vlaming, Paul van Ostajen, geschreven onder de titel *Bezette stad*. Hij doet een ernstige poging tot waardering van deze kunstrichting, die hij uitvoerig vergelijkt met de impressionistiese stijl van Van Deyssel, Gorter en Ary Prins.

De kunst van de tachtigers stond z.i. veel hoger: de jongste revolutionaire beweging is ‘geen stralende wedergeboorte.’ ‘Het lijkt meer op een droogloopen van het leven, zwaar van een zatte melancholie en versterving.’

Des.

Als *Levenswoorden* schrijft M.H.J. Schoenmaekers een ‘Woordenboek’, met enige eigenaardige proeven van zeer individueel-bespiegelende synoniemen b.v. *aanhooren - beluisteren, aanschouwen - waarnemen, gelaat - aanschijn - aangezicht*.

Onze Eeuw. Des.

De *Leestafel* bevat o.a. besprekingen van H. Roland Holst: *Het Offer*, Boutens' *Liederen van Isoude* en E. d'Oliveira's roman *Grenzen*, alle van Bierens de Haan.

De Beiaard. Nov.

Onder de *Verscheidenheden* geeft Caesar Gezelle enige *Brieven van Thijm aan Guido Gezelle*.

Des.

In een opstel *Spinoza en Vondel* stelt Ph. de Valk O.P. zich ten doel, het bewijs te leveren dat Vondel in de vier eerste Boeken van zijn *Bespiegelingen* ‘een kritiek op het Spinozisme geeft.’ Hij meent dat Spinoza daarop reeds

in 1663 zinspeelde, toen hij zich onverschillig betoonde voor de ‘meditationes poëtarum’, en neemt aan dat Vondel's bestrijding mede de oorzaak is van ‘het doodvonnis over Spinoza's pantheïsme’, reeds zo spoedig na de dood van de wijsgeer. - Gerard Brom trekt een parallel tussen *Alberdingk Thijm en Van Deyssel*, naar aanleiding en deels ter bestrijding van Ritter's beschouwing over de geestelike verwantschap van vader en zoon. Met bewondering tekent hij ‘de ongerept reine, kinderlik gave Thijm’; met afkeer de ‘vroegrijpe, vrij uitgeleefde en daarom gauw afgeleefde zoon’, die ‘het wezen met de vorm verwisseld heeft’ en daarom ‘alleen in de vorm zal voortleven.’

Elseviers Maandschrift. Nov.

Carry van Bruggen's *Het huisje aan de sloot* wordt door Jo de Wit prijzend beoordeeld. D.Th. Jaarsma spreekt een ongunstig oordeel uit over Van Eeden's *Roode Lampje*.

Des.

Onder de *Boekbesprekingen* wordt het laatste werk van M. Scharten-Antink, *In den vrijen Amerikaan*, met veel lof besproken door H. Robbers; J.d.W. veroordeelt *Grenzen* van d'Oliveira als mislukte navolging van Russiese en onpressionisties-Duitse litteratuur.

Den Gulden Winckel. Des.

Roel Houwink veroordeelt scherp de verzenbundel *De Narcis* van Ernst Groevevelt, de leider van ‘Het Getij’: ‘de eenige, volkomen “modern”-geörienteerde litteraire beweging in ons land verzandde vóór zij één harer mogelijkheden wist te overzien.’

De Socialistische Gids. Des.

Herman Robbers publiceert zijn lezing over *Opvoeding, onderwijs en litteratuur*, die hij voor een vergadering van taalleraren hield.

Museum. Des.

C.H.Ph. Meyer beoordeelt zeer uitvoerig de nieuwe uitgave van Huygens' *Hofwijck* door Eymael en behandelt daarbij een reeks plaatsen die de uitgever anders verklaart of onverklaard laat.

‘Groningen’ (Maandblad) Des.

K. Vos bespreekt in een populair, goed geïllustreerd artikel *De Groninger Muiderkring*, d.w.z. de kring die de onbeduidende dichter en schrijver Johan van Nyenborgh op zijn ‘hofstede’ ontving. Na enige

proefjes uit zijn werk wijdt de schr. de meeste aandacht aan Sybille van Griethuysen, in haar tijd beroemd als dichteres, die met de predikant Sibrandus samenwerkte.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Nov.

F. Buitenrust Hettema besluit zijn voordracht *Over oud-friese letterkunde*, die meer handelt over wat eens bestaan moet hebben dan over hetgeen bewaard is. Een dergelijke reconstructie heeft ongetwijfeld waarde, omdat wij daardoor overtuigd worden van de betekenis van een oude kultuur, waar men die door gebrek aan bronnen niet zou vermoeden. - H. Linnebank behandelt onder het opschrift *Naar het Nederlanderschap* een aantal gevallen van zogenaamde volksetymologie in Brabantse volkstaal. - J. Witlox antwoordt bevestigend op de vraag *Is Vondel's 'Hollantse transformatie' of 'Op de waegschael van Holland' een heldendicht*? tegenover Te Winkel's mening dat 'de dichter eenvoudig vertelt alsof de zaak hem niet aanging.' - L.C. Michels bespreekt de studie van Von Winning over *Johan de Brune de Oude* en geeft daarbij een bibliografiese aanvulling.

Neophilologus. VII, afl. 1.

R. Priebsch wijst in *Ein Beitrag zu den Quellen des Esmoreit* op een zeldzaam volksboek, *Joncker Jan uut den vergiere* (waarvan hij een uitgave voorbereidt), teruggaande op een ridderroman, die inderdaad de kern van het Esmoreit-verhaal bevat, gelijk uit verschillende aanhalingen overtuigend blijkt. Ook aan *Valentijn en Nameloes* zijn trekken ontleend. Het spel is dus 'ein Sammelsurium von längst vorhandenen und literarisch oft verwendeten Motiven.' - In een bespreking van Meillet's opstellen *Linguistique historique et linguistique générale* ontwikkelt D.C. Hesseling enige bezwaren tegen zijn geslachtstheorie, die meermalen met de feiten in strijd komt.

Germanisch-Romanische Monatsschrift Heft 9-10.

Rudolf Blümel schrijft een artikel: *Ist die Grammatik im Recht, oder die Sprache*? waarin hij de oude opvatting van de spraakkunst als een 'Regelbuch' bestrijdt.

Dietsche Warande en Belfort. Nov-Des.

Uit de geschiedenis onzer Middeleeuwsche Letterkunde noemt J. van Mierlo zijn belangrijke *Hadewijch*-studie, die hij op het Mechelse filologenkongres voordroeg. Hij meent de geheimzinnige Hadewijch

teruggevonden te hebben in een naamloze vrome van wie Thomas van Cantimpré visioenen verhaalt, o.a. in zijn *Biënboec*. Daardoor wordt zijn opvatting versterkt dat Hadewijch te zoeken is ‘te midden van de extatische begynenbeweging uit de eerste helft der dertiende eeuw.’ Na voortgezet onderzoek vond hij te Nijvel een ‘beata Helwigis’ als begijn, die als een heilige begraven werd, en die na 1258 en vóór 1268 overleden moet zijn. Ook dit is in overeenstemming met de vroegere konklusie dat Hadewijch na 1270 niet meer geschreven kan hebben. - Onder het *Boekennieuws* warden door D.W. de *Heldere Gezichten* van Em. de Bon met ingenomenheid besproken.

Vlaamsche Arbeid. Nov.

Herman Poort geeft zijn ‘toespraak’ ter nagedachtenis van *Jan van Beers*; A. Geerebaart S.J. een kongresvoordracht *Iets over het vertalen*, in 't biezonder van de klassieke schrijvers. - In de *Kroniek* over Nederlandse Letterkunde beoordeelt Karel van den Oever *Vlaamsche romans* van Felix Timmermans, Stijn Streuvels en Paul Kenis.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Julie.

Een voordracht van Amaat Joos over *De volksraadsels in de school* geeft veel meer dan de titel belooft: men vindt er een leerzame en uitgebreide studie over die raadsels met tal van aardige voorbeelden. - Leonard Willems bestudeerde *Het Volksboek* ‘*Van den Thien Esels*’. Hij ontdekte dat dit boek van 1558 terug moet gaan op een oudere druk van ± 1525 en dat er refereinen in voorkomen die men ook vindt in de gelijktijdige bundel van Jan van Doesborch. - Edw. Gailliard vervolgt de reeks *Kleine verscheidenheden*.

Aug.

Maurits Sabbe putte uit de archieven van het museum Plantijn een bijdrage over *Vondel, Balthasar Moretus II, Leonardus Marius en Hendrik Barentsen*. De laatste, een Amsterdamse drukker, was de bemiddelaar tussen Vondel en Balthazar Moretus II, die met de jonge Joost en met Anna kennismaakte. Ook Marius blijkt een goede vriend der Moretussen geweest te zijn. - Dezelfde schr. hield een herdenkingsrede *Bij de 400ste verjaring van L. Guicciardini's geboortedag*. Deze Italiaan, wiens werk in 1612 door Cornelis van Kiel vertaald werd, is de verheerliker geweest van Antwerpen en van al de Zuid-Nederlandse gewesten.

C.D.V.

Over ongemotiveerde inversie.

De onderzoekingen over syntaxis hebben sedert lang van allerlei ongunstige omstandigheden te lijden gehad. De ergste daarvan is wel dat een algemeen aanvaard systeem van indeeling zoowel als werkwijze zelfs nu nog steeds ontbreekt. Ook in onze tijd zal een onderzoeker vooraf een kens moeten maken tusschen uiteenloopende inzichten en methoden voor hij aan 't werk kan gaan, en dan nog heeft hij groote kans om op vele punten met zijn éénmaal gekozen systeem een compromis te moeten maken.

Over definitie van het begrip syntaxis is men het nog weinig eens[1)]. Wel schijnt men vrij algemeen van inzicht te zijn dat in een samenvattend werk, dat de zinsbouw van één taal beschrijft, alleen de gangbare constructies thuisbehooren. In hoever echter afwijkingen worden besproken hangt vrijwel geheel af van de persoonlijke opvatting van de schrijver. Dat men gewoonlijk weinig van de oorsprong en de samenhang der afwijkingen kan ontdekken, zoodat men van ‘afwijkende constructies’ wellicht in 't geheel niet zal mogen spreken[2)], maakt dat de beschouwer eenigszins schuw wordt, ze in z'n werk op te nemen, en zich vergenoegt met noten, opmerkingen en dergelijke omtrent toevallig gevonden zinswendingen in te lasschen. Aangezien echter de afwijkingen en de niet dagelijks voorkomende mogelijkheden van zinsbouw voor de taalvorscher dikwijls even groote of nog grooter gelegenheid tot studie bieden als de ‘normale’ constructies, willen we in dit opstel één soort ervan wat nader bezien, namelijk de ongemotiveerde, onlogische inversie in zinnen na *en*.

Onder inversie heeft men te verstaan: de omgekeerde volgorde van subject en praedicaat, vergeleken met de volgorde van die beide rededeelen in een gewone mededeelende zin in dezelfde

1) Vergelijk: GEOEGE BAESECKE, *Deutsche Philologie* (Wissenschaftliche Forschungsberichte III) blz. 17.
2) Vergelijk: W. DE VRIES, *Nieuwe Taalgids XIII*, blz. 251 vlg. en XIV blz. 40-41.

taal en in dezelfde tijd. Deze inversie is in vele talen één der middelen geworden om aan te duiden dat de er door getroffen zin geen onafhankelijke, maar een van andere zin of rededeel afhankelijke is; ook de vragende zin vertoont veelal dezelfde afwijkende woordorde, en soms de imperatief-zin. Vóór alles moet men dus vaststellen hoe de gewone woordorde in het hoofdtype - de typische of habitueele woordorde - is; voor het ndl. is als zoodanig te beschouwen: subject-praedicaat.

Brugmann heeft gezegd: 'In keiner idg. Sprache ist die Wortstellung in Allem frei und in keiner in Allem fest geregelt'[1]. Maar wel schijnt het dat jongere talen steeds meer een gelijkmatige woordorde gaan vertoonen in vergelijking met de oudere.

In de oudere Germaansche talen komt het hoofdtype praedicaat - subject veelvuldig voor, zóó veelvuldig zelfs, dat de geleerden lange tijd tegenovergestelde meeningen hebben kunnen verdedigen inzake de oorspronkelijkheid van het woordorde-type van een gewone mededeelende zin. De leer van het zinsaccent speelde daarbij een hoofdrol. Steeds, ook dus in modern ndl., zal men een woord dat de nadruk verlangt meer naar voren, liefst zelfs geheel aan 't begin van de zin plaatsen. Dit is dan een afwijking van het gewone type, een occasioneele woordorde. Maar wanneer zoo'n bizondere reden tot vooraanplaatsing van 't ww. niet aanwezig is, kan dit soort constructie een hoofdtype zijn. Als resultaat van zijn onderzoekingen op dit gebied onderscheidt Delbrück bij de oudgermaansche hoofdzinnen twee hoofdtypen: 'Das Subject eröffnet den Satz' (I) en 'Das Verbum eröffnet den Satz' (II)[2]. We willen in 't kort de toestand in verschillende oudere germaansche talen aanduiden, wat van gewicht is voor ons verder onderzoek.

De woordorde van het *gotisch* staat in alle opzichten sterk onder de invloed van het grieksche voorbeeld. Dat echter de in 't grieksch zéér veelvuldige volgorde praedicaat - subject zoo trouw wordt bewaard wijst er m.i. wel op, dat ze niet al te zeer tegen het taalgevoel der Goten zal hebben ingedruischt. In de Skeireins staan alleen de hulpww.-vormen *was* en *skulum* aan 't begin van een zelfstandige mededeelende zin[3].

Wat het *oudnoorsch* betreft maakt Heusler bij de mededeelende

1) *Kurze Vergleichende Grammatik der Indogermanischen Sprachen* § 922.
2) *Germanische Syntax II*. Zur Stellung des Verbums.
3) DELBRÜCK a.w. § 12. STREITBERG, *Got Elementarbuch*, blz. 34.

hoofdzin de onderscheiding tusschen ‘ruhende stellung’: *hann gekk inn* ‘hij ging naar binnen’ en de ‘bewegte gewohnte stellung’: *gekk hann inn*[1]. Deze tweede orde is tevens de gewone in nazinnen en directe vragende zinnen. Delbrück (a.w. §§ 11 en 14) heeft aangetoond dat er een aanmerkelijk verschil in dezen bestaat tusschen de oudere noordsche teksten als het IJslanderboek van Are, en het klassieke proza. In de eerste is de ‘bewegte stellung’ tamelijk zeldzaam, in de tweede buitengewoon veelvuldig[2]. Een ingeschoven *quath hann* (zei hij) staat reeds bij Are, in 't klassieke proza zijn zulke gevallen talrijk, ook van andere w.w. als die van spreken, bv. *hygg ek, aetla ek* (meen ik).

Het *angelsaksisch* (Delbrück a.w. § 12) vertoont hetzelfde gebruik van de hulpww. aan 't begin van een meded. zin als het gotisch. Daarbij komen nog de zinnen die beginnen met proklitisch *and*, wat echter als vanzelf spreekt. Wat de andere w.w. betreft zegt Delbrück t.a.p. dat ze in het door hem gelezen proza slechts dan aan 't begin optreden, wanneer een proklitisch *and* voorafgaat. Einenkel geeft een aantal gevallen waarin zoowel in oud-, middel- als nieuw-engelsch de inversie in eenvoudige hoofdzinnen wordt waargenomen. De emphase is hoofdoorzaak, bv. om een nieuw moment in het verhaal aan te duiden, om een verklarende zin, die aanknoopt aan een andere zin, te kenmerken; ook het chiasme speelt een rol en bovendien treedt na *and* steeds licht inversie op. Een ingeschoven w.w. van zeggen, spreken enz., bv. *cwaedh Orosius* verschijnt dikwijls, doch ook andere uitdrukkingen als *hyrde ic* (Beow.), en wel niet alleen als parenthese, waarbij Einenkel herinnert aan de fransche wendingen: *respondi li rois, Dist li rois* e.d.[3].

Op materiaal van deze drie talen berust Delbrück's bovengenoemde indeeling van de zelfst. meded. zin in twee hoofdtypen.

Het *oudhoogduitsch* levert verscheiden gevallen op, vooral echter in poëzie, bv. Ludwigslied r. 1: *Einan kuning uueiz ih, Heiszit her Hludwîg*. Erdmann schrijft de inversie toe aan een

1) *Altisländisches Elementarbuch* § 472.
2) Vergelijk ook: DELBRÜCK, *Germ. Syntax IV*, Die Wortstellung in dem älteren Westgötischen Landrecht, § 7.
3) *Geschichte der Englischen Sprache II*, Historische Syntax von EUGEN EINENKEL[3] § 59.

door de spreker bedoelde bizondere uitwerking van zijn zin, welke bedoeling voortkomt uit een meer levendige deelname van de spreker aan de handeling in het w.w. vervat[1]. In elk geval zal men echter, evenals bv. bij de Heliand, rekening moeten houden met de stijl, en dit soort constructie als chiasme kunnen aanzien[2]. Zeer zeker is Erdmann's verklaring voor vele gevallen juist, en terecht merkt hij op dat de inversie na *unde* dezelfde oorsprong kan hebben.

Het *middelhoogduitsch* kent de constructie speciaal in een zin die met *unde* aanknoopt aan een andere. Maar onder de door Paul, Mittelhochdeutsche Grammatik[9] § 330 gegeven voorbeelden vertoonen sommige duidelijk een bijbeteekenis van *unde*. Dit woord zou ik in het eerste voorbeeld: *sie wîsent uns ze himele und varent sie zër helle* willen weergeven met: 'terwijl toch.' Ook Paul voegt in zijn vertaling van één der plaatsen het woord *doch* in. Meermalen is reeds op zulk een bizondere beteekenis of functie van *und* de aandacht gevestigd, o.a. door J. Poeschel in: 'Die stellung des zeitwortes nach *und*', welk werkje door Erdmann (ZsfdPh. 47, 266 vlg.) wordt besproken. In zulke gevallen hebben we dus niet meer te doen met het door Delbrück voor het oergermaansch vastgestelde hoofdtype II, maar zal er aan jongere ontwikkeling, een voortgang van synthetische tot analytische zinsbouw zijn te denken. In het hoogduitsch is de inversie na *und* een tijdlang (omstreeks tusschen 1650 en 1750) manier geworden, en 't is geen wonder dat er ook in de latere tijd nog vele gevallen van voorkomen.

Voor het *middelnederlandsch* geeft Stoett in zijn Syntaxis § 1, Opm. I en § 333 een korte aanduiding dat deze inversie er niet geheel vreemd is. Op de eerste plaats staat vermeld de zin: *Sprac der Gawein: het dunct mi goet* enz. uit mnl. poëzie, van welke soort Verdam meer voorbeelden geeft in het glossarium van de Ferguut-uitgave op blz. 282. In de tweede § staan verscheiden plaatsen die afwijkende volgorde vertoonen, maar hun uiteenloopend karakter bewijst dat de schrijver op gespannen voet staat met het begrip inversie. Immers de meeste ervan behooren hier niet thuis; in een zin als *Tote enen man die was rike ende hadde enen sone* is eenvoudig het subject *die*

1) *Zeitschrift für Deutsche Philologie* 27, blz. 267.
2) Vergelijk mijn 'Bijdrage tot de syntaxis der "dat"-zinnen in het germaansch' blz. 43-44.

van de tweede relatieve zin weggelaten, een zeer alledaagsch verschijnsel in 't nml., en van geheel andere aard dan de twee overblijvende plaatsen uit de §, die voor ons van belang zijn, nl.: *Juwe starke vesten waren beseten met wel groter heercracht ende sijn si alle bleven doot, die de vijfte porte hilden* en *Pyctagoras die eenen jongelinc te leerne nam playdieren ende quam haer voerwaerde te deser dinc*. Ik voeg daarbij: *In den bibel staet dat de stede van Betulia was beleyt van Olyfernuse.... ende waren die van Betulia in twyffele omme de stede over te ghevene* (in: Dat Kaetspel ghemoralizeert ed. Roetert Frederikse blz. 48) en: *Is hi ghesont, hy danct God ende is hi te nernstigher in den dienste Gods*, var. E: *ende es te neerstegher* (in: Ruusbroec's Boec van den XII Dogheden blz. 25.)

Ze zijn voldoende om te bewijzen dat de werkelijk ongemotiveerde inversie na *ende* aan 't mnl. niet geheel vreemd is. Maar de mnl. syntax is veel meer nog een directe voortzetting van de oudgermaansche dan de nieuwnederlandsche. De overeenstemming in dit gebruik met de andere germaansche talen van die tijd, vooral het mhd., waarop Stoett terloops wijst (§ 1: ‘de in mhd. poëzie meermalen aangetroffen constructie’, hoewel juist *sprac hi* e.d. in 't mnl. en mhd. ook door 't ofra. beïnvloed kan zijn) zal dan ook m.i. het best te begrijpen zijn, wanneer men bedenkt dat die zustertalen kinderen van één moeder zijn. Bij een schrijver als Ruusbroec is invloed van het hoogduitsch natuurlijk niet onmogelijk, wanneer men b.v. bij Meister Eckhart leest: *wan ez ist ein geburt, unde geshicht disiu geburt in dem wesenne und in dem grunde der sele* (ed. Pfeiffer. blz. 10). Doch het slechts sporadisch voorkomen der gevallen wijst er m.i. eerder op dat men aan navolging niet behoeft te denken.

We komen nu tot de jongere en jongste perioden. Voorzoover ik heb kunnen nagaan treft men de inversie na *en* in 't ndl. alleen aan in geschreven taal, hoewel Stoett a.h.w. § 333, zegt dat de afwijkende volgorde ‘thans nog in de spreektaal’ voorkomt. Hij schijnt de meening toegedaan, dat in oudere taal de inversie zoowel in schrijf- als in spreektaal bestond, en nu nog slechts in de minder verzorgde laatste. Doch ook W. de Vries (Dysmelie hoofdstuk IV § 30) zegt:

‘Dat van twee door *en* verbonden hoofdzinnen de tweede, wanneer hij een gevolg of begeleidende omstandigheid noemt, de woordschikking van de vraaagzin heeft, zooals meermalen in

't hd., is, zoover ik weet, tot de schrijftaal van sommigen beperkt, en leest men vooral in officieele stukken'[1].

Het is merkwaardig om te zien hoe bij de schrijvers over dit gebruik in moderne talen steeds de vraag meespreekt of men het recht heeft de zinswending te bezigen, en of het gebruik ervan niet met energie dient te worden bestreden. Er is hier een onderscheid in 't oog te houden tusschen poëzie en proza. Wanneer een dichter de zinswending bezigt, zal men ze hem vergeven en haar veeleer als een stijlfiguur prijzen. Byron's en Scott's versregels: *And shrieks te wild sea-mew* en *Yelled at the view the opening pack* (geciteerd bij Beckering Vinckers, Taal en Taalstudie II blz. 429) geven geen aanstoot, evenmin een prozaregel van Goethe: *Er ist seit 3 Jahren weg und hört man und sieht man nichts von ihm* (ibid. blz. 430). Er zit in dit doorgaand verschil in waardeering zeer zeker een ware kern, want bij de dichters zijn immers te allen tijde resten van onderwetsche zinsbouw te vinden, die ze wellicht in hun lektuur van oude stukken gevonden en zich voor hun kunst eigen gemaakt hebben. Men denke bv. aan Goethe's: *sah ein knab' ein röslein stehn*. Bij gewone proza-schrijvende lieden is van zoo'n hooger motief evenwel als regel geen sprake, en een taalkundige zal er dus eerder tegen te velde trekken. Dit is al vroeg geschied door menschen van allerlei orde. Erdmann besluit zijn opmerkingen over deze zaak t.a.p. met de verklaring dat hij ieder gebruik der inversie na *und* in de nhd. geschreven taal bestrijdt en wenschte dat ieder leeraar der jeugd ze bestreed. H. Paul (Deutsche Grammatik III § 76) spreekt veel gematigder: Die Stellung des Verb. unmittelbar nach *und* ist vielfach als ein Fehler bekämpft worden, doch findet sie sich durch alle Zeiten hindurch und musz unter gewissen Bedingungen als berechtigt anerkannt werden. En verder: Tadelnswert ist allerdings der starke Gebrauch, der in dem neueren Kaufmannsstil von dieser Stellung des Verb. gemacht wird. In de 'Amsterdammer, Weekblad voor Nederland' zijn door Charivarius onder het

1) Zou ook niet voor de oudgermaansche talen een aantal gevallen beperkt zijn tot de geschriften? Er worden meestal met vrij groote verzekerdheid conclusies getrokken voor het oergermaansch, zonder dat we toch uit den aard der zaak veel te weten komen omtrent het onderscheid, dat er wellicht bestaan heeft tusschen spreek- en schrijftaal. En juist bij syntactische vraagstukken is zoo'n onderscheid van overwegende beteekenis.

afschrikwekkend opschrift ‘Tante Betje leeft nog’ allerlei gevallen opgenoemd[1].

Uit het veelvuldig voorkomen der inversie na *und* in 't hd. zou men de gevolgtrekking kunnen maken dat het ndl. uit het hd. heeft ontleend; dit is geneigd om aan te nemen: W. de Vries t.a.p. We willen ons nu echter op nederlandsch gebied begeven en zien onder welke omstandigheden de zinswending geboren wordt.

De allervoornaamste oorzaak[2] voor het ontstaan ervan is m.i. de volgende: wanneer een spitzenbestimmung, een inleidende adverbiale bepaling, voorafgaat, dan worden als regel alle volgende zinnen waarop ze betrekking heeft, geïnverteerd, bv.: *gister was het weer gunstig en hebben we een tocht gemaakt*. Wanneer nu echter in de tweede zin opnieuw een bepaling wordt geschoven, welke alleen op die tweede zin betrekking heeft, dan behoort het w.w. van die zin achter die nieuwe bepaling te komen. Maar het gebeurt betrekkelijk gemakkelijk dat de nieuwe bepaling nalaat deze werking uit te oefenen op de woordorde, en dat ze dus a.h.w. als tusschenvoegsel, buiten 't zinsverband, optreedt. Deze plaatsing wijst er dan ook op dat de gedachte van de spreker eveneens even wordt onderbroken, maar daarna in de oude baan voortgaat. Als plaatsen ter verduidelijking van mijn meening kies ik zinnen van zeer zorgvuldig overwegende schrijvers, nl.: uit Hooft's Nederlandsche Historiën I blz. 231: *Des morghens lagh het lijk op de plaats voor 't stadthuis, met een schrift in Spaansch op de borst, dat de reede der straffe vermeldde, en werd' het aldaar tot oover den middagh ten toone gelaaten*; en uit Koopmans, Middelnederlandse Romans blz. 33: *Doch daar nadert buiten rumoer en wordt kort daarop het lijk van de zoon des burchtheers binnen gedragen*. De ingeschoven adverbiale bepalingen *tot oover den middagh* en *kort daarop* voeren een nieuw moment in, alleen voor de tweede zinnen geldend: maar ze verkrijgen niet de overhand op de eerste: *des morghens* en *daar*. De gedachtengang, die een vrij groote zin te voren gereed had gebouwd, heeft zich niet laten doorkruisen door het nieuwe element, dat later onmisbaar bleek te zijn.

1) Vgl. *De Nieuwe Taalgids* XII, 130: ‘Tante Betje’, waar M.J. Premsela de verklaring zoekt ‘in het verzwegen blijven van inversieopeischende bijwoorden.’
2) Bij verschillende omstandigheden die de inversie in de hand werken staat Erdmann t.a.p. stil.

Het is duidelijk dat deze gevallen bij zorgvuldige schrijvers vrijwel op zich zelf staan. Ook al zouden er meer in hun werken worden gevonden, telkens zal er een slechts tijdelijke, momenteele oorzaak zijn aan te wijzen, en van een gebruik is geen sprake. Maar juist dáárdoor wordt hun belang zichtbaar voor de verklaring van het soort zinswending in het algemeen. Op dergelijke verstrooide plaatsen ziet men kleine gewassen ontkiemen, die later een heel veld kunnen overdekken.

We zullen dus, want dit is hier de beste toelichting, die vanzelf uit de groepeering der geboden voorbeelden spreekt, een rij van plaatsen brengen, die steeds meer naderen tot een eenigszins veelvuldig en soms zelfs doorloopend gebruik.

Van een patrijs, die, onder een bevroren sneeuwlaag begraven, zich wil bevrijden, leest men in ‘Buiten’ van 3 Aug. 1918 het volgende, vertaald uit het Engelsch: *Toen het daglicht sterker werd, kon hij zien, dat al zijn pogingen niet tevergeefs geweest waren, want er was een lichte plek boven hem in de buurt, en ging hij zwakjes door met pikken*. Ook hier is tusschen twee op de bijw. bijzin ‘toen.. werd’ volgende gelijkwaardige geïnverteerde zinnen een nieuw element, en wel een heele zin geschoven. Ons stijlgevoel zou na de uitweiding over de lichte plek een vaster rustpunt wenschen; wellicht is deze, van logischgrammatisch standpunt zéér onberispelijke zinsbouw juist wel ontstaan, doordat de vertaler zich extra rekenschap heeft gegeven dat hij goed schoolsch werk zou leveren. In een doodsbericht van Robert Peary zegt het Utrechtsch Dagblad van 21 Febr. 1920: *Omstreeks 1890 begonnen zijn ontdekkingsreizen en maakte hij zich van dat oogenblik verdienstelijk voor het Noordpool-onderzoek*. ‘Omstreeks 1890’ geldt tot op zekere hoogte ook wel voor de tweede zin na *en*, doch hierbij was de nadere tijdsbepaling: ‘van dat oogenblik’, die de eerste aanvult, noodzakelijk. Ze laat echter na zelfstandig weer aan 't hoofd te treden van de zin, waarop ze betrekking heeft. Van eenigszins andere aard is het volgende: *En zóó, dus op de eenig-juiste manier beschouwd, behooren alle verzen van Hélène Swarth en inzonderheid deze ‘Late Liefde’ tot het allerbeste en schoonste wat er thans in Nederland in dichtmaat wordt geschreven en mag ons volk zich gelukwenschen dat het zoo'n... dichteres bezit* (Nieuwe Rotterdamsche Courant, 10 Oct. 1919). De inversie na *en* zou desnoods te rechtvaardigen zijn als veroorzaakt door *zóó*, wanneer de inschuiving ontbrak. Deze echter, een

nadere explicatie van *zóó*, geldt eigenlijk alleen voor het behooren van H.S.'s verzen tot het allerbeste en het woord *zóó* heeft dus twee verschillende beteekenisinhouden, maar tweemaal dezelfde uitwerking. Men ziet dus, er is tevens contaminatie in het spel.

De contaminatie, het syntactisch gelden van één rededeel voor twee verwante begrippen, die feitelijk door twee aparte rededeelen kunnen en gewoonlijk worden weergegeven, is een belangrijke oorzaak voor de inversie in de volgende voorbeelden: *Op dezen post werd door de lieden der rekening de aanmerking gemaakt, dat men in vorige rekeningen niets daarvan vond en verzocht men bewijs van het oude herkomen* (P.C. Molhuysen, Bijdr. Vad. Gesch.[2] II, blz. 73). De eerste inversie is volkomen juist. Doch de spitzenbestimmung *op dezen post* heeft, toen de tweede zin ging volgen, een neven-voorstelling opgewekt, die in een syntactisch anders geaarde wending behoorde te worden uitgedrukt, nl. '*aangaande dezen post*.' Hoewel latent, heeft de voorstelling geholpen om de inversie in stand te houden. Iets dergelijks vertoont de zin: *Juist gisteren zijn de eerste twee beeldjes uit den oven gekomen en haasten wij ons U deze toe te zenden* (uit een brief). Naast de geheele zin: 'Juist gisteren... gekomen' is in het bewustzijn getreden de volgende: 'Vandaag zijn de beeldjes klaar', welke psychologisch van dezelfde waarde is. Deze zin, met name de voorstelling van de tijdsbepaling 'vandaag', werkt mee tot de tweede inversie.

Maar dikwijls is er geen andere reden voor de afwijkende woordorde te bespeuren dan de saamhoorigheid der beide zinnen, als bijv. in: *Meer en meer bleek dan ook de wenschelijkheid van grondig onderzoek en gaf de Utrechtsche rijksarchivaris daartoe in den jongsten tijd een belangrijken stoot* (Bijdr. Vad. Gesch.[3] X, blz. 147, door J. de Fremery); en in: *Hiermede scheen de woede tegen dit geschonden gedenkteeken der Capellen bedaard, en bleef zij omtrent een jaar sluimeren* (Van der Aa, Aardr. Woordenboek IV, blz. 702).

Bij de tot nu toe aangevoerde samengestelde zinnen was steeds inversie in de eerste zin waar te nemen, en naar anologie daarvan kwam ze ook in de tweede. We bezien nu een andere groep, waarin geen voorafgaande inversie aanwezig is, maar waarin een andere oorzaak telkens valt aan te toonen. Uit een brief: *We dachten aan je allen verleden Dinsdag en was ik blij dat het*

een zonnige dag was. De voorstelling die aan de eerste zin ten grondslag ligt had ook kunnen worden uitgedrukt als volgt: *Verleden Dinsdag dachten we aan je allen*; in dit geval ware de inversie in de tweede zin niet meer dan natuurlijk geweest. De adverbiale bepaling uit zin 1 werkt nu echter als spitzenbestimmung op de tweede. Zoo ook in: *Het is anders nu een getob hoor, en zullen we maar weer op beter dagen hopen. Onze Cuba-Mexico-dienst kon in den loop van het jaar wederom hervat worden en werden in het vaarplan Spaansche havens opgenomen* (Jaarverslag der Holland-Amerika-lijn). *Ik kan me best voorstellen hoe druk U het in dezen tijd hebt en is het met mopperen vrij goed afgeloopen*. Dit soort van zinnen is daarom belangwekkend, omdat men er uit kan zien, dat niet alleen de uitgedrukte grammaticale vorm van een gedachte de omgeving beïnvloedt, maar ook die gedachte zelf, afgescheiden van de openbaring ervan in de taal. En ten tweede dat niet alleen een geheele zin de schrijver of de spreker voor de geest behoeft te blijven staan, maar dat een belangrijk element ervan op zich zelf in staat is de omgeving te beïnvloeden.

Ten slotte komen we tot de groote massa van gevallen, waar we geen precieze analyse kunnen geven van de oorzaken der afwijkende woordorde. Vooral in koeranten en brieven treft men ze veelvuldig aan, en ik beperk me tot een kleine keus. *De machine-installatie wordt vervaardigd door de Kon. Mij. de Schelde en kunnen de ketels met kolen of stookolie gestookt worden. Doets moet een wijle, wegens een kwetsuur, het veld verlaten, en speelt A.F.C. eenigen tijd met 10 man verder. Den volgenden ochtend vroeg wordt de reis voortgezet en hoopt men des avonds te Amsterdam aan te komen. Deze prijs is met inbegrip van accijns en flesch, en is de partij ook in gedeelten te koop. De auto slipte op de tramrails en kreeg de juffrouw zoodoende de auto over zich heen*.

Opmerking. De schrijver van de laatste zin heeft het besef gehad, dat een zin met *zoodoende* bizonder dikwijls inversie vertoont, omdat dit woord immers zoo vaak als adverbiale bepaling voorafgaat. Het kan dus zijn dat deze woordorde min of meer mechanisch tot stand is gekomen.

Over 't algemeen zullen deze zinswendingen toe te schrijven zijn aan een soort syntactische ‘graphie inverse.’ De schrijver heeft in de meeste gevallen gemeend een dergelijke bouw aan zijn zin te moeten geven, alsof de nazin werkelijk beïnvloed was door een aan 't hoofd gaande adverbiale bepaling. Terwijl

een logisch denkend mensch twee hoofdzinnen naast elkaar neerschrijft, maakt een minder nauwkeurig persoon uit de omstandigheid, dat de inhoud van zijn tweede zin dikwijls het gevolg is van die in de voorafgaande hoofdzin, de gevolgtrekking, dat die tweede zin dit ook in zijn vorm moet weerspiegelen. En zoo hebben we dus eigenlijk te doen met een hypercorrecte zinsbouw.

Een vergelijking met de toestand in de oudgermaansche talen toont het verschil aan, dat er bestaat tusschen het oude hoofdtype II en de afwijkende woordorde in de jongere taal. Alleen aan dit laatste verschijnsel komt de benaming ‘afwijkend’ toe, en veelal zijn voor deze inversie oorzaken aan te wijzen, al berust de groote meerderheid van de gevallen uit de laatste tijd ten slotte zeker op zorgeloosheid.

Ook een zekere stijlsoort kan bovendien de afwijkende orde begunstigen, ik meen die van officieele stukken. Wanneer een formule als ‘wordt besloten’ door *en* aan een voorgaande zin wordt verbonden, dan heeft men een schijnbaar afwijkende woordorde, waarvoor dan ook in geen geval een bizondere oorzaak van psychologische aard valt aan te toonen. Het is evenwel duidelijk dat naar analogie van zulke verbindingen ook in de niet-officieele taal de wending meer algemeen kan worden. Een paar voorbeelden zullen ook dit toelichten. Ik heb genoteerd: *De heer Kruijt wordt toestemming verleend tot het houden eener interpellatie over de behandeling van vreemdelingen en wordt besloten deze te houden op een nader te bepalen dag* (Verslag Tweede Kamer). *Het is aan bestuurders van auto's en rijtuigen verboden om zich met hunne auto's of rijtuigen buiten de aangewezen plaatsen voor de files op te houden en wordt hun in herinnering gebracht de bepaling*... (politiemaatregel Amsterdam). *Dezer dagen ontvingen wij een groote partij wijn en gelieve U ons even te melden of U hiervan ook eenige voorraad wenscht op te doen* (aanbieding van een firma). *De prijscourant wordt U toegezonden en verzoek ik U vriendelijk Uw order voor mij te bewaren* (idem).

Ook bij Afrikaansche schrijvers valt de eigenaardigheid waarmee wij ons hier bezighouden, op te merken, doch niet vaker dan bij Nederlanders. Ik heb de volgende zinnen genoteerd: *Loom en lusteloos hang die ding* (een paard) *voor die kar en moet hy sy uiterste kragte inspan. Die masjieniste kon dit onder in die skip nie uithou nie en het die kaptein hulle beveel op dek*

te kom. Gister is in haar 72ste jaar oorlede die weduwee Chapman en vind die begrafnis môre plaas.

De Nieuwe Rotterdamsche Courant heeft meermalen stukken in een soort van Afrikaansch opgenomen als ‘Brieven van Pa’ of ‘Uit mijn Pa zijn Dagboek’. Ieder Afrikaner en ook ieder Nederlander die slechts een korte tijd in Z. Afrika woont, zal dadelijk zien dat dit een kunstmatig taaltje is, en de vreemde spelling zal hij dan nog niet eens in rekening behoeven te brengen. En om aan zijn taal een uitheemsch cachet te verleenen heeft de schrijver opvallend veel de ongemotiveerde inversie gebezigd, in zinnen als: *Di dag is machtig(!) warm en zweet hulle banje. Mijn vrouw maak alles alleen op, maar is mijn salaris ook niet banje groot. Al mijn knoopen zit aan mijn broek, onderbroek draag ik niet en is ons kinders nog te klein om met di knikkertjes te speel. Di dag is machtig warm en kom een onweer. Di onweer gaat voorbij en zeg ik voor di notaris di weer mooi geworden is*. Waarschijnlijk heeft de bedoeling voorgezeten om de indruk van naïviteit, die het Afrikaansch op vele uitlanders maakt, nog te versterken. Mede hierdoor wordt de onechtheid dezer stukken echter verraden, en we hebben hier een aardig geval, waar een taalkundig onderzoek aantoont dat een letterkundig product niet op oorspronkelijkheid aanspraak mag maken, en erger: dat het een vervalsching is.

S t e l l e n b o s c h .

A.C. BOUMAN.

Naar, zijn hielen omzien (op de vlucht bedacht zijn).

Deze uitdrukking komt behalve op de in het *Ndl. Wdb.* X, 821 en VI, 726 geciteerde plaatsen (Vondel, *Noah*, vs. 114; Hooft, *Ged.* I, 311) ook voor bij Hooft, *Ger. v. Velzen*, vs. 730:

> Schepen? Ick ben ghescheept daer ick med' over moet.
> En vind my soo ver t' Zee met u verhaeste kielen,
> Dat ick, helaes! vergheefs nu omsie nae mijn hielen.

Vondel, *Lucifer*, vs. 1664:

> Ick zagh alree den schrick in Michaëls gezicht,
> En al zijn benden doots schier omzien naar de hielen.

De uitgevers van de *Lucifer* (*Zw. Herd.* 3 en 4) hebben het niet noodig geoordeeld deze uitdr. te vermelden en te verklaren, ofschoon ze sedert een paar eeuwen verouderd is. Halma (1781, 4e druk) geeft haar wel op, doch in een geheel andere beteekenis n.l. die van ‘vrijer- of vrijsteragtig worden’, welke hij ontleent aan Winschooten, bl. 83. Voor synonieme uitdr. zie nog *Tijdschrift* XXXIII, 287.

F.A. STOETT.

De Afrikaners en hun taal.

Voor vijf jaar kondigde ik in dit tijdschrift (*Nieuwe Taalgids X*, 1916, blz. 247-256) het proefschrift aan waarin Dr. D.B. Bosman, tot titel kiezende *Afrikaans en Maleis-Portugees* (Groningen, P. Noordhoff, 1916), mijn hypothese omtrent de oorsprong van zijn moedertaal aan een uitvoerig onderzoek onderwierp. Onlangs is te Amsterdam een landgenoot van hem, de heer S.P.E. Boshoff, met welverdiende lof gepromoveerd op een dissertatie die een soortgelijk onderwerp behandelt (*Volk en Taal van Suid-Afrika*, J.H. de Bussy, Beperk, 1921; 464 blz. groot 8°.). Dr. Boshoff heeft zijn taak nog veel breder opgevat dan zijn voorganger: zijn eerste hoofdstuk bespreekt de elementen die het Afrikaanse volk hebben gevormd, hun herkomst en hun invloed op het tot stand komen van de nieuwe taal; in de drie andere hoofdstukken wordt de taalschat verdeeld in ‘Erfgoed’, ‘Eiegoed’ en ‘Leenwoorden’, waarbij dan telkens wordt nagegaan hoe die verschillende rubrieken zijn samengesteld, en dat niet in algemene trekken, maar door 't keuren van bijna alle woorden die in dit opzicht belangrijk zijn. 't Register van deze woorden bevat, hoewel alleen de merkwaardigste zijn opgenomen, meer dan 2000 namen. Zo ontvangen wij van een groot gedeelte van 't afrikaanse vokabularium een beredeneerd overzicht, getuigend niet alleen van onvermoeibare volharding, van grondige kennis der stof en der vaklitteratuur, maar tevens van veel vernuft bij 't zoeken naar een verklaring.

Ook 't doel dat Dr. Boshoff zich stelde is enigszins anders dan wat zijn voorganger beoogde; hij komt niet op tegen een bepaalde hypothese en wenst daar evenmin een andere voor in de plaats te stellen, maar hij wil voornamelik goed geordende bouwstof bijeenbrengen, waardoor later een afdoend oordeel mogelik zal zijn. Eerst als wij omtrent de Nederlandse dialekten van de zeventiende eeuw, van de volkstaal die toen gesproken werd, van de hedendaagse dialekten en van de plaatselike eigenaardigheden van het Afrikaans *volkomen* op de hoogte

zullen zijn, kan z.i. de zaak worden uitgemaakt. Of de twee eerste desiderata voor vervulling vatbaar zijn, zegt hij niet. Ik voor mij geloof het niet.

Ondanks dit minder polemiese karakter van de dissertatie, wordt Dr. Boshoff door de aard van zijn onderwerp er toe gebracht om voortdurend te bestrijden wat door anderen, en daaronder vooral wat door mij, over het onderwerp is gezegd. Zijn bestrijding is altijd zakelik, zijn aanhalingen geven steeds de bedoeling van zijn tegenstander juist weer. Die voortdurende bestrijding zal echter, gelijk ook bij 't bespreken van Dr. Bosman's werk 't geval was, aan dit opstel een apologeties karakter moeten geven.

Een bespreking van de afzonderlike woorden zou, bij de omvang van het lijvige werk, tienmaal meer ruimte vergen dan waarover een tijdschriftartikel mag beschikken. Ik zal mij er dus toe bepalen om mijn bezwaren tegen Dr. Boshoffs methode, en tegen sommige van zijn conclusies, te verenigen tot twee hoofdstellingen, die ik wat nader zal toelichten. Vooraf ga echter de opmerking dat ik verschillende woordverklaringen door hem voorgesteld aanvaard, en dat ik gaarne erken van zijn mededelingen over de eigenaardigheden van zijn moedertaal, die ik mij slechts door lektuur en dus zeer onvolkomen heb kunnen eigen maken, veel te hebben geleerd.

1°. De schrijver heeft aan het vraagstuk waarvan de evolutie van het Afrikaans een onderdeel vormt, zo goed als geen aandacht gewijd. Hij heeft bijna uitsluitend naar het biezondere geval, het Afrikaans, gekeken. De vraag: ‘hoe pleegt zich de taal te ontwikkelen van kolonisten die buiten intieme en voortdurende aanraking met de moedertaal leven’, schijnt hij zich niet te hebben gesteld. Onder de ruim 350 titels die de ‘Lys van geraadpleegde werke’ vormen, vind ik er niet één van een boek of geschrift dat die fundamentele kwestie tot onderwerp heeft. Terwijl de schrijver bijna alles opnoemt wat ik over het Afrikaans heb geschreven,[1)] vermeldt hij in zijn lijst noch het *Negerhollands der Deense Antillen*, noch hetgeen ik over de overblijfsels van onze taal op Ceylon en in Noord-Amerika heb bijeengebracht. Van 't eerstgenoemde werk zegt hij slechts (in

1) Ik mis alleen mijn stukje in de Nieuwe Taalgids van 1919, getiteld *Nog eens ‘die’ als lidwoord*, waarin ik ook de algemene kwestie heb besproken.

een noot op blz. 268): ‘Dr. Kruisinga het reeds aangetoon dat ons met 'n vergelijking tussen Afrikaans en die Negerhollands van die Deense Antille niks verder kom nie.’ Ik noem hier mijn eigen studies, omdat 't gebruik daarvan voor Dr. Boshoff 't meest voor de hand lag; dat hij oneindig meer voordeel gehad zou hebben van 't bestuderen der weken van Schuchardt over soortgelijke onderwerpen, spreekt van zelf.

De studie van analoge gevallen is m.i. een onmisbare inleiding tot het beoordelen van wat in Afrika in de zeventiende eeuw is geschied. Wie kennis maakt met het Frans van Canada, dat daar vroeger kwam dan onze taal in Zuid-Afrika en eveneens vroeger (in 1763) officiële aanraking met de moedertaal verloor, moet wel tot het inzicht komen dat zulk een zo goed als aan zich zelf overgelaten idioom in de loop van drie eeuwen heel weinig verandert; 't vokabularium van 't Canadees is wat gewijzigd, in de laatste eeuw zijn Anglicismen binnen gedrongen, maar de vormleer bleef vrijwel ongerept. Vergelijkt men daarmee de veranderingen die de taal van kolonisten bij plotselinge aanraking met anderssprekende mensen ondergaat, dan verliest men het geloof aan spontane ontwikkeling en aan 't opkomen van een nieuwe spraakkunst binnen vijftig of zelfs honderd jaar. Dan gaat men na welke talen zich gekruist hebben met die der kolonisten en onderzoekt of vormleer en woordenschat niet de sporen van die kruising dragen. Zo komt men, door vergelijking met wat elders gebeurt, tot bepaling van de graad waarin de moedertaal der kolonisten is vervormd. Mij dunkt dat deze methode niet het verwijt verdient dat gehandeld en verklaard wordt naar ‘een vooropgestelde teorie’, gelijk de schrijver doet (b.v. blz. 262, 349, 356); de theorie is integendeel uit waarneming afgeleid. Men zal zich dan niet van de verklaring der deflexie in het Afrikaans kunnen afmaken door op te merken dat over een soortgelijk probleem in het Engels de geleerden van mening verschillen (blz. 79), en door het kardinale punt, de snelheid der evolutie van het Afrik., nauweliks aan te roeren.

Reeds Dr. Bosman heeft erkend dat het Maleis-Portugees een faktor geacht moet worden in 't proces der ontwikkeling van het Afrikaans. Dr. Boshoff gaat nog verder door te zeggen dat zijn voorganger die invloed onderschat heeft, gelijk ik hem z.i. overschatte. Hij erkent dat men de zeer talrijke getuigenissen uit de achttiende eeuw van 't bestaan ener Maleis-

Portugese *lingua franca*, die zowel door blanken als door slaven gesproken werd, en tot in de negentiende eeuw (volgens von Wielligh, *Brandwag* van 25 Okt. 1917) heeft geleefd, ‘nou eenmaal nie kan wegredeneer nie’ (blz. 358 en vlg.). Maar, zegt de schrijver, blijkens de woorden die nu nog uit die taal in zwang zijn, heeft de lingua franca vooral invloed gehad op de kinder- en kombuistaal. Ik kan hierop in de eerste plaats antwoorden dat invloed op de taal der kinderen overal een invloed van zeer verre strekking is, doch vooral moet ik er de nadruk op leggen dat heel wat woorden en heel wat zegswijzen die door mij als uit Indië afkomstig worden beschouwd, door Dr. Boshoff gerekend worden tot het ‘Erfgoed’, dus als niets bewijzende voor de macht der slaven- en haventaal. Dit brengt mij tot mijn tweede stelling. Voor ik die formuleer wil ik er nog op wijzen dat het aantal aan 't Hottentots ontleende woorden, dat ik, gelijk 't aantal der blanken die Hottentots konden spreken, in mijn *Het Afrikaansch* te laag heb gesteld, m.i. daarom van minder gewicht is dan 't getal der Indiese woorden en der lingua franca sprekenden, omdat de Hottentotten een langzamerhand zijn taal verliezende groep vormden, terwijl 't Maleis-Portugees door de voortdurende aanraking met Indië lange tijd nieuwe toevoer van woorden en versterking van macht kon ontvangen.

2°. Even als Dr. Bosman heeft de schrijver alle woorden ‘wat in die Algemeen Beskaafd sowel als in die Ndl. dialekte bestaan het voor 1657 en wat vandag in Afrika voorkom, as Ndl. erfgoed beskou, tensij daar teëbewijse was of redes om te glo aan kontaminasie met vreemde woorde in Suid-Afrika’ (blz. 274 en, korter, blz. 96: ‘alles wat in Nederlands bestaan het vóór 1657 kan ons in Afrikaans as erfgoed beskou, tensij daar teëbewijse is’). Van eigenlike tegenbewijzen kan natuurlik slechts zelden sprake zijn, en zo komt Dr. Boshoff er dan toe om lange reeksen woorden die in reisjournalen, dagregisters (als dat van v. Riebeek) gevonden worden, op te eisen als bestanddelen van de omgangstaal der eenvoudige zeventiende-eeuwse burgers en landbouwers die de grondleggers zijn geweest van de Afrikaanse volksplanting. Ook tal van woorden uit allerlei Noord- en Zuidnederlandse dialekten worden aangehaald, natuurlik grotendeels uit glossaria van de jongste tijd, want wat weten wij van de dialekten der zeventiende eeuw? Aan 't bijeenbrengen en bespreken van deze woorden is een groot deel,

misschien wel het grootste, van zijn werk gewijd. Ook Duitse en Franse woorden zijn volgens hem merendeels via Nederland in 't Afrikaans gekomen; de talrijke Duitse soldaten hebben maar weinig woorden ingang doen vinden. Om een enkel voorbeeld te geven van Dr. Boshoffs streven om alles als ‘erfgoed’ te beschouwen, haal ik 't woord *tronk*, gevangenis, aan, dat ik uit Portugees *tronco* in de betekenis ‘blok waarin misdadigers worden gesloten’ heb afgeleid en dat in de zin van ‘gevangenis’ in 't Maleis-Portugees voorkomt. Dr. Boshoff aanvaardt die afleiding ‘voorlopig as die waarskijnlikste’ maar vindt het toch nodig te wijzen op 't West-Vlaamse *tronk* dat, volgens de Bo, een houten kist is met gaten doorboord, waarin men de vis levend bewaart. Nu was 'n *tronkhuysje* ('t woord staat in 't *Dagboek* van Adam Tas, 1705), in die 17e eeu waarskijnlik ook nog van hout ‘met gaten doorboord’, en dit ‘laat baie sterk dink aan die Wes-Vlaamse visserswoord, *tronk*’ (blz. 263). Is 't wonder dat ik bij al dergelijke gevallen heb moeten denken aan een ‘vooropgestelde teorie’?

Mijn bezwaren tegen Dr. Bosman's methode om woorden uit een groepstaal of losse dialektiese termen zonder meer tot de omgangstaal der zeventiende eeuw te rekenen, heb ik in mijn recensie van zijn dissertatie uiteengezet. Zij hebben Dr. Boshoff niet overtuigd. Ik zal ze niet herhalen, maar beproeven nog op een andere manier de onjuistheid van hun ‘erfgoed’-theorie aan te tonen.

Dr. Boshoff wijst er op dat volksboekjes met uittreksels uit reisjournalen in de 17de eeuw veel gelezen werden en dat zij verscheidene drukken pleegden te beleven; langs die weg zullen tal van Indiese woorden bekend geraakt zijn, zelfs onder de minst ontwikkelde volksklasse (blz. 179). Laten wij nu eens in onze eigen tijd nagaan hoe diep op die wijze overgeleverde woorden in de taal doordringen. Bijna drie eeuwen heeft men in Nederland verhalen en avonturen uit Indië kunnen lezen en in de laatste vijftig jaar, waarin het lezend publiek vele malen groter was dan in de zeventiende eeuw, heeft men romans als die van Multatuli en Couperus zien verschijnen, die hun lezers bij tienduizenden, de Max Havelaar waarschijnlik bij honderdduizenden, tellen. Verder is de verbinding met Indië oneindig veel gemakkeliker geworden en is 't aantal heen en weer trekkende Nederlanders veel groter. Hoe staat het nu met de kennis der Indiese woorden bij Nederlanders die niet

in Indië zijn geweest of daar geen allernaaste familie hebben? Begrijpen zij de woorden die in de Max Havelaar voorkomen, en door de schrijver in de latere aantekeningen op zijn boek zijn verklaard? Heeft Prick van Wely eigenlik onnodig werk gedaan met alles wat hij ons over Indiese woorden heeft meegedeeld? De waarheid is dat ook de meest ontwikkelden die geen nauwe betrekking hebben met de Oost, in den regel slechts enkele van die woorden kennen als ze buiten het verband worden genoemd. En hoe zal het dan wezen als men een onderzoek instelt bij de boeren en kleine burgers op de Zuid-Hollandse eilanden of van de Alblasserwaard of eens gaat vragen bij de weesmeisjes te Amsterdam of Rotterdam? Van al die woorden uit de meest gelezen, overtalrijke romans en dagbladfeuilletons die in Indië spelen ken ik er maar één dat algemeen en overal begrepen zal worden, nog niet eens gebruikt: 't is 't woord *baboe*. De Indiese woorden in de romans (b.v. *sawah, bendie, kondeh, padie, patjol, betel, slendang, slamat, pajong* enz. enz., allen ‘gewone woorden’, aan de Max Havelaar ontleend) leert men door een er bijgevoegde noot of uit het zinsverband begrijpen en vergeet ze voor negen tienden als men het boek sluit. Zou 't eenvoudige publiek der zeventiende eeuw, gesteld dat men op 't land en in de provinciesteden ook zoveel las, anders gedaan hebben? Als van Riebeek, een Indiesman van langdurige dienst, allerlei Indiese termen gebruikt, dan wordt zijn *Dagverhaal* aangehaald als bron voor de gemeenlandse taal van onze voorouders!

Het is onmogelik te zeggen *wanneer* woorden uit Oost en West als *baadje, bakkeleien, hangmat, kakkerlak, kaaiman* enz. enz. van aan een enkele groep der bevolking bekende termen tot een deel zijn geworden van de omgangstaal. In het *Woordenboek* vindt men bij zulke woorden gewoonlik een paar plaatsen uit zeventiende-eeuwse reisverhalen (meestal vergezeld van een verklaring) en daarna voorbeelden bij schrijvers uit de negentiende eeuw. 't Zou verkeerd zijn ze op grond van die laatste bewijsplaatsen tot de negentiende-eeuwse te rekenen; *bakkeleien* komt b.v. reeds bij Langendijk (eerste helft der achttiende eeuw) voor. Maar even verkeerd is het in een ander uiterste te vervallen en de eerste bewijzen van gebruik bij een speciale soort Nederlanders als data van hun intrede in de taal te beschouwen. Dat geldt nog meer van aan Indië ontleende zegswijzen. Maar in zulke gevallen wordt voor Dr. Boshoff

wat niet bewijsbaar onmogelik is waarschijnlik, en weldra zeker.

Aan 't einde van een langdurige reis naar de Kaap kunnen de aanstaande kolonisten ongetwijfeld verschillende woorden van de bonte bevolking der schepen hebben overgenomen, doch dit mag men toch niet noemen het uit patria meebrengen van allerlei termen die in Indië thuis horen. En is 't niet hoogst waarschijnlik dat de grote meerderheid van die eigenaardigheden eerst ingang vonden aan de Kaap, 't verversingsoord waar alle schepen aanhielden en de retourvloten werden gevormd?

Gelijk reeds gezegd is, oppert Dr. Boshoff geen bepaalde theorie over het ontstaan van het Afrikaans. Indien echter zijn methode juist is en zijn ‘erfgoed’-stelsel steek houdt, moet hij wel komen tot de mening dat zijn moedertaal de zelfstandige ontwikkeling van verschillende zuiver Nederlandse dialekten te zien geeft, waarbij door een taal als het Maleis-Portugees niet meer invloed is geoefend dan onze taal b.v. van het Frans, of, sedert vijftig jaar, van het Duits heeft ondervonden. Dat gelijkt veel op de hypothese door Dr. Kruisinga in de zestiende jaargang van *Taal en Letteren* (1906) verdedigd; ik meen nog altijd dat ik, in die zelfde jaargang, die hypothese heb weerlegd.

Ik moet hier afscheid nemen van Dr. Boshoff's werk. Als een vraagbaak voor 't gebruik van allerlei Afrikaanse uitdrukkingen hoop ik het dankbaar te gebruiken, maar mijn mening over het ontstaan van het Afrikaans is er niet door gewijzigd.

L e i d e n .

D.C. HESSELING.

Grammatika.

Beobachten, und *richtig* beobachten, und *selber* beobachten, das hat der Grammatiker zu tun. Beobachtet er falsch, stellt er falsch dar, so ist für ihn keine Entschuldigung, dasz ein anderer oder meinetwegen hundert andere denselben Fehler gemacht haben. Deshalb, weil etwas in einer Grammatik steht, ist es noch lange nicht richtig. Wer die Grammatik benutzt, hat sie immer noch an seinem *Sprachgefühl* und etwa auf Grund eigener *Untersuchungen nachzuprüfen*, d.h. soweit ihm das möglich ist. Auch der Unterricht hat sich in erster Linie an den Sprachgebrauch zu halten und nicht an die tote Grammatik, die eigentlich nur dem, was er zusammenfassend weisz, eine Stütze geben soll.

RUDOLF BLÜMEL (*Germ. Rom. Monatsschr.* IX, 263).

Kenniskritiese beschouwingen.

II. Etymologie en Syntaxis in onderlinge vergelijking.

Als men ons vraagt of onze broer een zelfstandigheid of een hoedanigheid is, dan zullen we met ons antwoord niet weifelen, maar op de vraag ‘Is uw broer een onderwerp of een gezegde, een voorwerp of een bepaling?’ zullen we antwoorden ‘Dat ligt er aan! geef eerst een zin, een gedachte, waarin m'n broer als element optreedt!’ En als men ons dan voor de samenspraak zet:

> ‘Je broer is jarig. Ga je'm niet feliciteren?’
> ‘Neen, daar kom ik nooit’,

dan zien we, dat de broer in de woorden ‘broer’, ‘'m’ en ‘daar’ beurtelings onderwerp, voorwerp en bepaling is. Wat de laatste funktie betreft, zal misschien menigeen tegenwerpen, dat met ‘daar’ niet de broer is bedoeld maar z'n woning, z'n plaats. Maar dan doet de opponent niets anders dan door een ‘taalkundige’ benoeming goed maken wat door de ‘redekundige’ benoeming was bedorven; hij herstelt nl. de broer in z'n waardigheid van zelfstandigheid, een waardigheid die door de term ‘bepaling van plaats’ was genegeerd.

Bij de ‘taalkundige’ ontleding en benoeming, (de praktijk van de etymologie!) in tegenstelling tot de ‘redekundige’ (de praktijk van de syntaxis!) uiten we onze overtuiging, en als we van iets overtuigd zijn, dan is het wel van het feit dat onze broer geen ‘plaats’ maar een zelfstandigheid is. Dat bij het minder bewuste taalgebruik de meer bewuste overtuigingen gekruist worden door het onverantwoordelike instinktieve leven; dat daar wat voor het dagheldere begrip een zelfstandigheid is, in de schemer en droom van het laisser-aller een hoedanigheid of een plaats kan worden en omgekeerd (zoals in het nachtelik visioenleven vissen veranderen in mensen en mensen in vissen), deze Ovidiaanse trek van het taalgebruik laat de Etymologie buiten beschouwing. De Etymologie houdt

het meer met de tegenvoeters van Ovidius, de Stoïcijnen, mensen die stéédsd wilden zijn wat ze waren, de gelijkmoedigen, de wiskunstigen, mensen die met 'r overtuigingen genezing meenden te kunnen brengen voor een stervende eeuw waarvan Ovidius de meest schone verpersoonliking was.

Even overtuigd als we in de Etymologie zijn dat onze broer een zelfstandigheid is en geen hoedanigheid of plaats, even overtuigd zijn we omgekeerd dat dankbaar een hoedanigheid is en geen zelfstandigheid; zelfs als het voorkomt onder de naam van 'dankbaarheid', spreekt men toch nog van '*eigenlik* een hoedanigheid' of van 'een hoedanigheid slechts als zelfstandigheid *gedacht*'[1]. Maar zonder het minste bezwaar erkent men het in de syntaxis niet alleen als onderwerp in 'dankbaarheid misstaat niemand' maar ook als bepaling in 'de dankbare hond'. 't Is juist een hoofdregel van de syntaxis:

De verschijnselen, in de Etymologie definitief onderscheiden als zelfstandigheid, hoedanigheid, plaats e.d., kunnen in de Syntaxis de funkties die meer ieder in het biezonder eigen zijn, van elkaar overnemen.

Die funkties worden daardoor iets betrekkeliks (men spreekt ook van 'zins*betrekkingen*'), de verschijnselen zelf blijven we opvatten als iets volstrekts. Zelfstandigheden, hoedanigheden e.d. zijn dingen die we onafhankelik achten van ons denken en spreken[2], maar onderwerpen en gezegden zouden er zonder ons spreken niet zijn. In de leer van '*de* waarheid', de logika en ontologie, treden liefst 'zelfstandigheden' op, 'hoedanigheden' en 'werkingen', 'plaatsen' en 'tijden'; 'onderwerpen' en 'gezegden' ziet men er liefst als dingen die regelmatig samenvallen met de eersten; bv. in 'Jan is groot' is 'groot' een hoedanigheid en een predikaat; maar dat de hoedanigheid groot onder de naam van grootheid of grootte als onderwerp optreedt, daarmee weet men in die leer eigenlik geen weg. Met die wijsbegeerte of ideale-waarheidsleer loopt dat deel van de spraakkunst parallel dat men Etymologie noemt (d.i. de leer

1) Een gewichtig en toch weinig gekend probleem is, dat tegenover deze overtuiging het volgende staat: Als men van het woord 'koning' het adjektief 'koninklik' maakt, spreekt men niet van '*eigenlik* een zelfstandigheid' of van 'een zelfstandigheid slechts als hoedanigheid *gedacht*'.

2) Subjektieve hoedanigheden als 'aangenaam', 'lelik', maken hierop een uitzondering.

van de Woordsoorten, van de Algemene Woordbetekenis, van de Woordvorming); al wat in tegenstelling tot die logiese ‘volstrektheid’ en ‘vaste waarheid’ slechts betrekkelik is, wordt in het andere deel van de spraakkunst behandeld, in de Syntaxis.

Al is het geschetste verschil tussen etymologie en syntaxis weinig bekend, men voelt en praktizeert het toch op allerlei wijze. Terwijl men bv. het woord ‘koning’ een substantief noemt en de koning zelf een substantie, maakt men dergelik verschil niet in de syntaxis, daar heeft men het alleen over de naam; immers tegenover de zin ‘m'n broer komt’ geldt de benoeming ‘onderwerp’ het woord broer, de broer zelf komt dan niet in aanmerking (ten minste niet door een aparte syntaktiese term) en m'n vraag aan het begin of m'n broer een onderwerp of een gezegde was, klonk dan ook niet bij uitstek taalkundig. Toch is het in geval van ‘m'n broer komt’ m'n broer zelf die komt en niet z'n naam. Om dit uit te drukken spreekt men wel van ‘agens’, doch die term gebruikt men meer in de leer van de woordvorming dus in de Etymologie, dan in de syntaxis; in de syntaxis heeft men het liefst over de woorden die een of andere ‘zinsfunktie verrichten’. De woorden nu die men gebruikt, zijn afhankelik van de omstandigheden waaronder de dingen voorkomen en het gezichtspunt vanwaar uit men de dingen beschouwt: ‘'n koning’ kan ook ‘'n Nederlander’ zijn of ‘'n Duitser’, ‘'n vader’, ‘'n broer’ of ‘'n oom’. En zelfs een woord als substantie, dat bedoeld persoon a.h.w. aan de omstandigheden ontheft - een ‘substantie’ is die persoon onder *alle* omstandigheden[1] -, dat woord ‘substantie’ plaatst de zo genoemde persoon toch onder een bepaald gezichtspunt i.c. 'n filosofies, speciaal stoïcijns gezichtspunt, en deze plaatsing geeft ook aan het woord ‘substantie’ een betrekkelik karakter, een bewijs te meer dat alle woorden, geen uitgezonderd, uit de betrekkelikheid geboren worden en in de betrekkelikheid leven. En zo is het begrijpelik dat in de syntaxis, die ook in en door

1) Merk op, dat men zowel de koning als de Nederlander en de vader niet alleen met het woord *substantie* noemt, maar ook met het vnw. *hij* aanduidt; het vnw. wedijvert met het woord *substantie* in algemeenheid en is dan ook in tegenstelling tot de meeste naamwoorden het substantie-woord bij uitnemendheid.

de betrekkelikheid leeft, vooral de namen van de dingen ter sprake komen en niet de dingen zelf.

Het dualisme van de mens (met z'n verlangen naar *volstrektheid* en z'n dagelikse betrachting van het *betrekkelike*), dat we in de oude verdeling van de spraakkunst in tweeën zo duidelik weerspiegeld zien, kan ook in andere termen tot uiting komen: men kan resp. ook van het bestendige en het tijdelike spreken.

Wat in de Etymologie een substantie of een werking heet, is het daar ook altijd; maar hetzelfde verschijnsel dat in een syntakties verband de ene keer als ‘onderwerp’ optreedt (bv. die *wandeling* doet me goed) kan de andere keer als gezegde fungeren (bv. ik *wandel* graag).

De innige overtuiging omtrent het volstrekte en het bestendige die we in de Etymologie naar voren brengen, zijn we gewoon in het reeds meermalen gebruikte woord ‘eigenlik’ uit te drukken. Is het wonder dat de leer van die volstrektheid en bestendigheid ‘Etymologie’ heet, woordelik de leer van het eigenlike, het echte, van wat in onze diepste overtuiging primair is?

Wat daar voor alles primair is? Het egoïsme, het egocentrisme; misschien dat een vluchtige blik op die belangwekkende zijde van 's mensen wezen tegelijk een derde kijk geeft op het wezen van de Etymologie.

In een kind is het egocentrisme op z'n radikaalst; in de hele wereldruimte van z'n besef zweeft slechts één hemellichaam, de aarde; dat is ie zelf; de atmosfeer wordt gevormd door alles wat er nog buiten 'm bestaat en gebeurt. Dat zou grammatikaal slechts éne zelfstandigheid geven, ik; de rest is dan allemaal hoedanigheid, aangenaam of onaangename stemming van dat ene ik. Maar als het kind ‘ik’ zegt en dus al tamelik wel praten kan, is tegelijk z'n gemeenschapszin al tamelik wel ontwikkeld: hij erkent meer hemellichamen al is het maar in de sfeer van zich zelf, van z'n eigen ik, die in het midden blijft; ja hij beleeft al menig ogenblik waarin ie een andere zelfstandigheid dan z'n eigene als centrum duldt en zelf satelliet wordt, ja als onbeduidende meteoor in de ruimte tot een niets vervluchtigt: naast zinnen als ‘ik moet dat hebben’ merken we in z'n taal zinnen op als ‘hij roept *me*’ en ‘*m'n* boek is weg’ en zelfs zinnen als ‘hij gaat naar huis’ waarin van ‘ik’ helemaal geen sprake meer is. Maar uit de geïnteresseerde toon waarop die zin wordt gezegd, blijkt dat het

egoïsme op de bodem van de ziel doorleeft; het sterft nooit en onder het meest maatschappelik kostuum zal het in geval van brand of schipbreuk als het levensgevoel op z'n sterkst is, als een krachtig beest naar buiten treden. Dan zien we 'wat de mens eigenlik is'. Die eigenlikheid openbaart zich niet in de Syntaxis: daar is de spreker dikwels 'onderwerp' maar dikwels ook niet, dikwels zelfs niets; maar in de Etymologie is de spreker *altijd* een 'Zelfstandigheid'. Al gaan we dan niet zover alleen de spreker als zelfstandigheid te erkennen en dienovereenkomstig slechts één zelfstandigheidswoord, ik, te notéren, onder alle woordsoorten komt het zelfstandigheidswoord vooraan; zo wordt toch in de Etymologie nog altijd de polsslag van ons egoïsme waargenomen. Dat het nu niet het woord 'ego' is dat onder die superieure woordsoorten weer op zijn beurt de primus is, niet het pronomen maar het substantief, ten minste in de huidige spraakkunsten, ja dat is een nog onopgemerkt en nog onverklaard verschijnsel, dat alleen bij een nadere beschouwing van de Etymologie op zich zelf, ter sprake kan komen[1)].

Een vierde verschil tussen Etymologie en Syntaxis is uit te drukken in de tegenstelling 'standvastigheid en beweeglikheid.' Egocentrisme veronderstelt het ik als een vast punt, 'n soort onbeweeglik middelpunt van het heelal, zoals men zich vroeger in de geleerde wereld de aarde dacht; maar in de Syntaxis zien we de ikheid zich bewegen uit het centrum naar de sfeer, ja naar de meest afgelegen punten zich verplaatsen, en omgekeerd zien we er de etymologies onbeduidendste verschijnselen de plaats van het centrum veroveren (als bv. een tijd onderwerp wordt: 'dat *ogenblik* is voorbij').

Moesten we de twee hoofddelen van de spraakkunst in beeld brengen, we zouden bij de Syntaxis wijzen op Copernicus, de man die in de gemeenschap van zijn tijd zo weinig naar voren trad en toch als humaan mens dageliks het heil van z'n omgeving betrachtte, die danook als astronoom ons leerde dat

1) Ongetwijfeld zal aan die traditionele suprematie van het substantief een eind komen, als na de huidige bloei van de Syntaxis de Etymologie op zijn beurt weer begint te groeien en zo de weer opgevatte ontwikkelingslijn z'n eindpunt kan bereiken: Op dat punt ligt het begrip 'ik', het einde van alle menselike kennis; het Intellekt van de gerijpte volwassene komt dan weer terecht bij z'n kinderlik instinkt, z'n jeugdig *ego*ïisme: ook hier is de ontwikkelingslijn een cirkel.

onze aarde slechts een van de vele dienaressen is die te zamen de zon omzweven en die in de filosofie als de grondlegger van het betrekkelikheidsbegrip wordt gehuldigd. En bij de Etymologie zouden we wijzen op - laat ik zeggen op Aristoteles, de man die zo dikwels gelegenheid had naar Alexander op te zien, de sterke Napoleon van z'n tijd, het individu bij uitstek, en die dan ook als egocentries astronoom leerde, de aarde steeds als middelpunt van het heelal te zien.

Tot het besef dat beide astronomen gedeeltelik gelijk hebben, omdat elk van de twee een deel van 's mensen bestaan in een systematiese kosmos belichaamde, schijnen niet velen te kunnen komen. In een astronomie erkent men òf alleen een Etymologie, òf, zoals tegenwoordig, alleen een Syntaxis; een Etymologie erkent men nu alleen als iets op zij af, als een fout. Dat dezelfde astronoom die in de school de aarde om de zon laat draaien, aan de huistafel de zon laat ‘op-’ en ‘ondergaan’, acht men een noodzakelike koncessie aan de levenspraktijk, die nu eenmaal dom en ‘onwetenschappelik’ is.

In de Spraakkunst wordt sinds menseheugenis het goed recht van de Etymologie zowel als van de Syntaxis erkend; de behoefte aan eenzijdigheid openbaart er zich alleen in een zekere voorkeur, afwisselend met ‘de geest van de tijd’. Op het ogenblik, nu heftige beweging het parool is en poëzie bijna uitsluitend in het kamp van de revolutionairen wordt gehoord, is het het tijdelike, het betrekkelike, het gemeenschappelike en het beweeglike dat tot de zevende hemel opheft; en nu is ook op Spraakkunstig terrein Copernicus de opperpriester die de gemoederen naar boven leidt[1]: De Syntaxis komt in de moderne spraakkunst vóór de Etymologie[2]. Woorden hebben

1) Hoe hij dat op astronomies gebied doet, kan men opmaken uit een gedicht, op de wanden van het planetarium in Den Haag aangebracht.
2) Den Hertog doet konsekwent, door nu ook *in* de Syntaxis het zinsdeel van de beweging en de tijdelikheid nl. het gezegde, vooraan te plaatsen. Ook is het konsekwent van 'm, de klankleer, het hoogtepunt van de Etymologie (zie hierna blz. 95) aan het eind van z'n boek te plaatsen. Dit doet ook Van Wijk - Schothorst; maar in de Syntaxis die daar vooraan staat, is het onderwerp vóór het gezegde genoemd. Tinbergen, die ook de Syntaxis vóór de Woordsoorten behandelt, plaatst niettemin de Klankleer voor de Syntaxis, maar de spelling weer helemaal achteraan. Zocht de Schr. misschien naar een kompromis tussen een schoolboek en een wetenschappelik boek? (Zie over deze twee verschillende richtingen blz. 96).

alleen betekenis in het verband, roept men en wil alzo onbewust de Etymologie (afdeling Woordbetekenis) aan de Syntaxis subordineren, als het kon uitschakelen. Vooral naar syntaktiese beschouwingen is tegenwoordig vraag, op syntaktiese beschouwingen is het ook, dat de revolutionaire wil van heden zich richt. Schönfeld bv. prijst het in de Kleuterroman vooral, dat bij de ontleding van *Een kan bier* (deze woorden als antwoord op de vraag *Wat staat daar*?) 'radikaal gebroken wordt met alle oude dogma's'[1]. Ook in z'n *Taalgids*-artikelen, (*Ellipsomanie. De Kataloog van een Taalmuseum*[2]. *Feiten en Dingen*) is Van Ginneken het meest revolutionair in de syntaktiese gedeelten. Ook de kwestie *Ik word opengedaan*, die tot de onderhavige beschouwingen de stoot gaf, is van syntaktiese aard. Maar onze oudere taalkundigen zijn allemaal op de eerste plaats etymologen, positief op lexikologies gebied, negatief voorzover ze, op spraakkunstgebied, geen syntaktici waren; bij de ouderen (bv. Cosijn-Te Winkel) was ook de Etymologie het eerste deel van de spraakkunst[3]. Men hoeft daarom die ouderen niet boven de jongeren te stellen, er kan veel traditie in het spel zijn geweest, maar toch is er in die voorkeur voor de Etymologie iets zeer redeliks: ook de mens-in-het-algemeen is, in z'n streven altans, meer etymoloog dan syntaktikus: niet het betrekkelike, het tijdelike, het gemeenschappelike lijkt mij het ontwikkelingsideaal van de mensheid, maar het volstrekte, het bestendige, het individuele, niet Copernikus lijkt mij op de duur de man, maar Aristoteles. Dit is in de loop van de kultuur, in de geschiedenis van de taal en in het karakter van de wetenschap-in-het-algemeen, na te gaan.

Schoenen gemaakt van verduurzaamd leer zijn kultureler

1) In de *Roman van een Kleuter* Hfdst. V § 10 ontleedt Van Ginneken: *Een kan* - onderw.; *bier* - gez. Zie verder *De kleuterroman in de praktijk* door M. Schönfeld in *De N. Taalgids* XII, 192.
2) In dat artikel worden de Etymologie (gepraktizeerd in de taalkundige ontleding) en de Syntaxis (gepraktizeerd in de redekundige ontleding) tegenover elkaar gesteld resp. als de leer van de vorm en de leer van de inhoud. Men merke dus het principiëel verschil op tussen Van Ginneken's mening en de mijne. Op de eerste kom ik later terug.
3) Hiertegenover staat weliswaar bij diezelfde ouderen een liefdevolle behandeling van de naamvalsleer (deel van de syntaxis!) Maar deze houding is later gebleken meer geestdriftig-patriotties dan wetenschappelik te zijn.

dan klompen; tegen de onbestendigheid van het weer zijn we in onze huizen beter gevrijwaard dan in de vroegere hutten, en het moderne kunstlicht geeft de dag het hele jaar door, onafhankelik van de wisselende jaargetijden, een bestendige lengte.

Wat de geschiedenis van de taal betreft, in oude talen lopen substantief en adjektief dooreen zoals in de schemer twee geheel verschillende kleuren. ‘Bonum’ betekent zowel ‘goed’ als ‘*iets* goeds’, ‘victor’ zowel ‘'*n* overwin*naar*’ als ‘overwinnend’. Met dit gebrek aan onderscheiding in de praktijk, loopt natuurlik een primitieve theorie parallel: de samenvattende term ‘nomen’ was de enige term. Wij onderscheiden nu niet alleen een zelfstandig en een bijvoeglik nomen maar onder die zelfst. naamwoorden onderscheiden we er weer die meer en die minder krachtige substanties betekenen, naargelang de gelijkenis met de sprekende mens minder of meer sterk is: voorwerpen nl. (die meer op de mens lijken dan stoffen en abstrakta) worden met het onbepaalde lidw. genoemd: ‘'*n* overwinnaar’, ‘'*n* stoel’[1)], terwijl het latijnse ‘victor’ zo min een onbep. lidw. heeft als ‘aqua’ of ‘vita’. Onder de nieuwere talen is er dan o.a. het Nederlands dat behalve met het onbepaalde lidw. ook nog met z'n zgn. minnelik voornw. van de derde persoon de biezondere kracht van een of andere substantie uitdrukt.

Om nu te beoordelen welk verband bestaat tussen deze taalelementen en de mentaliteit van de mensegroep die ze al of niet gebruikt, moet men niet de enormiteit begaan die zelfs de lezer van specifiek wijsgerige geschriften treft en zeggen dat de een of andere taal dit of dat middel nog niet bezit om dit of dat uit te drukken zoals iemand die 'n spijker moet slaan tot z'n spijt geen hamer kan vinden. Als er in de taal geen hamer is te vinden, dan hoeft er ook nooit een spijker geslagen te worden: in ieder land worden op z'n tijd de mannetjesputters geboren die woorden vinden om te uiten wat de gemiddelde mens op z'n hart heeft en de zwakkere broeders weten dan de voorgangers gauw genoeg na te

1) Een grammatikale term die stoffen en abstrakta samenvat zoals de grammatikale term ‘voorwerp’ mensen, dieren, planten en levenloze voorwerpen doet, bestaat nog niet. - Over verschil in substantiekracht schreef ik in *De N. Taalg.* XII blz. 23, XIII blz. 128 en in de brochure *Hij of Zij of Het*?

praten. Als er in de oude talen geen middelen voorkomen om krachtige substanties als zodanig aan te duiden, wel, dan wàren er ook geen krachtig gevoelde substanties, en dat loopt daarmee parallel dat de gemiddelde mens zich toen niet zo krachtig een substantie voelde, d.w.z. z'n eigen onveranderlik ik[1)] stond toen niet zo bestendig tegenover z'n eigen wisselende gesteltenis m.a.w. hij voelde zich zelf nog niet zo bestendig een zelfstandigheid tegenover al z'n eigen hoedanigheden; dat wil verder zeggen dat de gemiddelde mens van toen zich niet zo duidelik een Agens voelde tegenover z'n eigen Akties (het latijnse 'carpo' luidt ook bij ons veel substantiëler '**ik** pluk', vooral in zinnen als 'wanneer **ik** een appel *pluk*', waar de agens 'ik' ver van de aktie 'pluk' een heel eigen plaats inneemt!); dat wil ook zeggen dat de gemiddelde mens van toen zich veel minder duidelik een subjekt voelde van z'n eigen predikaten, ook veel minder duidelik een Oorzaak tegenover Gevolgen, ook veel minder bestendig een Individu in de Gemeenschap; kortom datgene waarnaar de wijsgeren sinds menseheugenis op zoek zijn nl. naar wat eigenlik de Substantie[2)] is, dat leefde, in allerlei tegenstellingen, nog niet zo sterk in de gemiddelde mens als nu.

De groei van het Substantie-karakter openbaart zich ook nog in de Woordvorming. Als Vondel in de beroemde rei van Lucifer in het woord goeden (= weldaden) een Hollandse parallel geeft van het latijnse *bona*, dan begaat ie ongeveer

1) In Van Eeden's lied over Schijn en Wezen vindt men dit onveranderlik ik onder de naam van *Wezen* bezongen. De bespiegelingen van wijlen prof. Ritter over de Zelfstandigheid vonden in Van Eeden's gedicht een meer poëtiese wederga. Beiden vormden een tegenwicht tegen de oppervlakkigheid van hun tijd, tegen het opgaan in de Schijn (de Hoedanigheid).

2) Het woord Substantie staat dus tot de woorden Zelfstandigheid, Agens, Subjekt, Oorzaak en Individu als het woord meubel tot de woorden stoel, tafel en kast. Die biezondere substantie-namen worden nodig als de Substantie een tegenstelling krijgt resp. in de Hoedanigheid, de Aktie, het Predikaat of het Objekt, het Gevolg en de Gemeenschap of de Soort. Die tegenstellingen wekken de Substantie uit z'n isolement, doen 'm tot uitgroei komen, zoals de man of de vrouw pas uitgroeit door 'n sexuele tegenstelling. Vóór die uitgroei is het begrip substantie niet alleen onvolkomen maar ook minder goed definieerbaar. De gewoonte om het woord 'Zelfstandigheid' zowel in de meer algemene zin van 'Substantie' als in de meer biezondere zin van 'tegenvoeter van de Hoedanigheid' te gebruiken, werkt verwarrend.

dezelfde primitiviteit als de Brabantse keukenmeid die bij voortdurend gemis van vaatwerk klaagde: ‘ik kom altijd *hol* tekort’. Immers ‘hol’ is eigenlik een hoedanigheid; wil men dus met dat woord zelfstandigheden betekenen, dan zal men er eerst een substantie-teken aan toe moeten voegen: ‘hol*heid*’ en zeggen: ‘Ik kom altijd holheden tekort’, zoals ik 'n Antwerpenaar eens 'n eksteroog ‘'n hard*heid*’ hoorde noemen en zoals Vondel van goed*heden* of goede *dingen* had kunnen spreken[1)].

Het syntakties beginsel dat elk verschijnsel op z'n beurt in elke syntaktiese funktie kan voorkomen, gaat in het geval van die keukenmeid niet op, ten minste niet voor ons taalgevoel; in onze mentaliteit is de machtsverhouding tussen syntaxis en etymologie anders en wel ten nadele van de syntaxis. En de syntaxis moet steeds meer in het nadeel komen, naarmate het substantie-karakter van de mens (d.i. z'n zelfstandigheid, z'n individualiteit e.d.) zich in de afwisselende levensomstandigheden meer handhaaft, naarmate dus ook de substantie die ie in allerlei verschijnselen buiten zich erkent, als konstanter wordt gevoeld, onafhankelik van het feit of die verschijnselen al of niet in het zinsgeheel als onderwerp (of als voorwerp) optreden. 'n Overwinnaar bv. is *steeds* een Substantie en wel een van de bovenste plank getuige het lidw. '*n*; daaraan doet de omstandigheid of dat woord als onderwerp of voorwerp of als gezegde ('t is 'n overwinnaar) of als bepaling (de roem van 'n overwinnaar) optreedt, niets af. Bij dat etymologies besef nl. het besef van wat 'n overwinnaar eigenlik is onafhankelik van de syntaxis, verdwijnt ook de belangrijkheid van de naamvalsuitgang, het teken van de syntaktiese rol; deze uitgang verdween daarom zelf sinds lang. En tweede voorbeeld van hetzelfde evolutie-feit! Tijdens het gesprek is het van veel belang of men als spreker optreedt dan wel slechts heeft te luisteren of, nòg minder zelfstandig, slechts een besproken persoon is: in substantie-opzicht is dan ook de drieërlei onderscheiding 1° *ik, me* - 2° *jij, je* - 3° *hij, 'm*, van groot belang, zò groot dat het syntakties opzicht

1) Merk op dat ook het lidw. '*n* in ‘'n hol’ en ‘'n overwinnaar’ zo'n substantie-teken is en dus in 'n moderne spraakkunst die zich op z'n tijd onafhankelik betoont van de traditionele spelling, evenzeer 'n voorvoegsel is als -*heid* 'n achtervoegsel.

verzwakt en, evenals reeds bij de naamwoorden geschiedde, ook ten slotte bij de gevoelsfijnere voornaamw. de naamvalsvormen verdwijnen. Dat dan van de twee vormen, nominatief en akkusatief, zo licht de akkusatief zich handhaaft, is te begrijpen: de akkusatief is de objektvorm en, onafhankelik van de syntaktiese funktie, is de tweede en derde persoon tegenover de spreker (het subjekt!) allereerst een objekt, een substantie van de tweede en derde rang[1)].

De geschetste ontwikkeling van de Etymologie ten koste van de Syntaxis in de praktijk, is nu tegelijk een verdediging van die theorie die naar de kennis van het woord-op-zich-zelf streeft, 'n theorie die vooral de laatste jaren nu tijdelik alles van de ‘Gemeenschap’ zingt en dus ook de belangstelling in de Syntaxis hoogtij viert, ernstig te kampen heeft met de stelling ‘'n woord heeft alleen betekenis in het verband’. Zeker! dat is ook zo! Zo is de werkelikheid. Zo is het waar dat een vlieg op 'n koe zit, de koe naast de wilg staat, de wilg naast de sloot en de sloot loopt door de wei. Maar nu komt de wetenschapsman, de sterke intellektueel! die kultiveert op biezondere manier het individualisme, dat op zwakkere wijze in alle mensen werkt getuige de pas geschetste ontwikkeling van het algemeen-menselike substantie-karakter: die wetenschapsman neemt als natuurkundige de vlieg van de koe af; ook de koe stelt ie apart en de wilg ook, zo niet in werkelikheid dan toch in de verbeelding; weliswaar brengt ie elk van die dingen weer tot een gemeenschap maar toch niet tot de oorspronkelike: de vlieg komt bij de kategorie ‘vliegen’, afdeling paarde- of koeievliegen, de koe bij de koeien wie weet welke afdeling, en de koeien bij de tweehoevigen: kortom, de ordening tot een nieuwe gemeenschap is zo ordelik dat we de wetenschapsman reeds eenmaal schertsenderwijze boven de Schepper stelden; maar in de eerste helft van z'n werk kan ie niet anders dan bolsjewiek zijn, het bestaande verband kapot rukken, maar dan niet uit nihilistiese behoefte of om op hete kolen een nieuw gemeenschapsideaal te verwerkeliken maar om het genot, uit dat verband

1) De verwantschap tussen een syntakties objekt en een objekt in meer etymologiese zin is besproken in *De N. Taalgids X*: ‘*Subjekt en Objekt*’, alwaar ook het verdwijnen van de naamvalsvormen ter sprake kwam.

een individu los te maken, de vlieg of de tor als een kostbaar kleinood naar huis te dragen, als het kon in goudmontuur te zetten, op een voetstukje te plaatsen, de substantie te ontheffen aan de betrekkelikheid, het op te heffen tot de waardigheid van absolute Substantie, 'n soort godje, z'n aandacht ja z'n aanbidding[1)] overwaardig. Wetenschap is dan geen produktie van systematiek maar van substantie, hij doet iets herboren worden als een substantie met driedubbele individualiteit. Zo doet ook de taalkundige. Al verenigt ie woorden tot een 'Woordenboek' of substantieven, adjektieven e.d. tot een 'Etymologie', te voren is het hem herhaaldelik een lust zo'n woord of uitdrukking, zo'n substantief of adjektief uit het verband van de tekst als een individu naar voren te halen, en aan zo'n zelfde 'ontleding' dankt zelfs de Syntaxis, de leer van een taal*gemeenschap*, z'n ontstaan als ie opgebouwd wordt uit *los*gemaakte 'Onderwerpen', 'Gezegden' e.d. Aan die wetenschapspraktijk heeft de moderne leus 'Werk met verband!' niets kunnen veranderen. Immers, waartoe heeft het ten slotte gediend dat de natuurkundige dieren en planten waarnam in de natuur zelf, tenzij om het individu met te meer 'eigenaardigheden' te kunnen toerusten en het zodoende bij de apartplaatsing in de theorie, met des te meer relief een eigen plaats te laten innemen! En waartoe heeft het Schr. dezes gediend dat ie zo lange tijd het voornaamwoord naging op de markt en in de winkel, op vergadering en op de kansel, aan de huistafel en zelfs op bed, tenzij om het ten slotte uit al die taalkringetjes met 'n zo rijk mogelike sfeer van karakteristieke hoedanigheden opnieuw in de spraakkunst naar voren te brengen als het substantie-woord bij uitstek, een model-belichaming van de tot rijpheid gebrachte substantie; in theorie werd hier bij voorbaat gegeven wat in de praktijk vanzelf maar langzamer ontstaan zal: een steeds substantiever substantie, een steeds meer individueel individu.

Dit etymologies streven van de grammatikus bereikt z'n laatste doel in de Klank- en Spellingleer, waar niet het woord maar zelfs de delen van een woord tot individuen uit de taalgemeenschap worden opgeheven. Deze doorloopende lijn wordt

1) Merk op, dat in het Duits het woord Andacht zoveel als aanbidding betekent en dat bij sommige wijsgeren God 'de opperste substantie' heet.

echter gebroken door wie zegt: ‘Voor het *verstand* bestaan de zinnen uit *woorden*, voor het *gehoor* is een zin een reeks *klanken*’. Neen, voor het gehoor is een zin wat ie voor een hond of 'n paard is: een fonetiese openbaring van gevoel waarop danook de staart of de oren van de toehoorder direkt reageren. Maar naast klanken is er een klankleer en deze is voor de mens niet alleen een gehoors- maar ook een verstandskwestie; ja, in de klankleer juist is het dat het verstand zich boven z'n dageliks niveau verheft: de taalkunde spreekt dan niet meer van ‘substantie’, van ‘predikaat’ e.d., neen, de taalkunde moet dan de hand van de Logika geheel loslaten d.w.z. geheel eigen Kategorieën en eigen termen scheppen[1)].

Als de Etymologie als de meest menselike en dus meest gewaardeerde vooraan komt in de spraakkunst, dan komt de klank- en spellingleer vooraan in de Etymologie, ten minste in een spraakkunst die bedoelt zo direkt mogelik het resultaat te geven van de wetenschappelike arbeid en daarbij dan allereerst het eindresultaat. In een pedagogiese spraakkunst geldt het omgekeerde. Want - ik meen dat reeds in de middeleeuwen Thomas van Aquine het leerde - goed onderwijzen bestaat daarin dat de meester ten overstaan van de leerling alles wat ie heeft uitgedacht, in dezelfde volgorde nog eens opnieuw denkt. Een pedagogiese spraakkunst begint dus met een stukje tekst (liefst geen belletrie! anatomie leert men niet bij het lichaam van een koningin!) dan volgt de zin en het zinsdeel, daarna het Woord en de Woordsoort, dan de Klank (en de Letter) en de Klankgroep. Etymologie komt daarbij na de Syntaxis; een vergelijking in dat opzicht van verschillende spraakkunsten acht ik in kenniskrities opzicht zeer leerzaam[2)].

De romanties wetenschappelike antithese, in de voorgaande

1) De zoëven geciteerde woorden uit Tinbergen's *Nederl. Spraakkunst* blz. 8 betreffen niet het daar vermeende verschil tussen verstand en gehoor maar dat andere belangrijke en toch weinig gekende verschil tussen taal*hoorder* (tegenover taal*gebruiker*!) en taal*waarnemer*. De eerste vat een gehoorde zin steeds op als bestaande uit woorden (al is die splitsing in woorden bij hem niet zo definitief als bij de taalwaarnemer!); de taalwaarnemer kan behalve een analyse in woorden ook een analyse in klanken verrichten; bij beiden werkt het verstand via het gehoor.
2) Zie blz. 89 noot, waar ik een toevallige greep deed.

regels ontwikkeld, behoeft een realisties-artistieke tempering.

In de Etymologie stelt men tegenover de hoedanigheid ‘hol’ de zelfstandigheid ‘holhèid’ of ‘holtè’; maar buiten de Etymologie spreekt men van ‘hòlheid’ en ‘hòlte’; dit aksent op het deel ‘hol’ maakt het verschil tussen de hoedanigheid ‘hol’ en de respektieve zelfstandigheden niet zo groot. De taal*waarnemer* legt tegenover het woord ‘holheid’ en ‘holte’ het zwaartepunt van de aandacht op het substantie-element (-*heid* en -*te*); voor de taal*gebruiker* is dat element slechts een onbetoond en dus in het gewone leven onbeduidend aanhangseltje. Wat we bij de taal*gebruiker* waarnemen nl. een steeds herhaaldeliker opduiken van bestendige Etymologie uit de wiegelende zee van syntaxis, dat zien we bij de taal*waarnemer* oprijzen als een afzonderlike wereld niet uit maar naast de Syntaxis, niet als 'n eiland in de zee maar als een vast land er naast. Zoals de Chaos ophield een Chaos te zijn toen, in 's mensen geest altans, water en land definitief waren gescheiden, zo zijn we op spraakkundig terrein pas tevreden, als Etymologie en Syntaxis als twee duidelik tegenovergestelde dingen erkend zijn. Maar wat in 's mensen geest scherp gescheiden is, dat kan in de werkelikheid ineenlopen. In vergelijking met het romantiese scheppingsverhaal geeft de aarde nog altijd veel chaoties te zien; in dat onsystematiese tiert juist het onmisbare dierlike leven; en zo zal ook wie ‘levende taal’ bestudeert, zich menigmaal in z'n theoretiese illuzie teleurgesteld zien; maar juist bij die desillusie wordt de wederzijdse invloed van het Etymologiese in het Syntaktiese begrijpelik. 't Is bv. niet absoluut waar dat elk verschijnsel in elke syntaktiese funktie kan voorkomen; immers de hoedanigheid ‘hol’ moet eerst in de vorm van een substantief (‘holheid’) 'n soort substantie worden, wil het als onderwerp optreden, en omgekeerd noemen we een zelfde verschijnsel (bv. linne) een Zelfstandigheid of een Hoedanigheid naargelang het als onderwerp of als bepaling optreedt.

En niet alleen gaan de Etymologie en de Syntaxis in het midden van de Spraakkunst in elkaar over, zelfs aan de twee uiterste punten is de tegenstelling moeilik radikaal te houden. Zo is ook, realisties beschouwd, de mens zelf meer een eenheid dan een tweeheid. Alleen in de dode mens zien we apart een lichaam en eerst bij de dood achten we (niet: ‘*zien* we’) het bestendigheids- en volstrektheidselement dat in de levende

mens steeds, gemengd met een sterk betrekkelikheids- en tijdelikheidselement, zwakjes viel te onderscheiden, tot iets aparts geworden in een dan ‘ontbonden’ ziel, 'n ‘geest’ die er dan ‘uit’ is. Wie de taal van de levende mens realisties beschouwt d.w.z. neemt zoals die is, erkent naast de Syntaxis in plaats van een aparte Etymologie slechts een nu en dan etymologies aandoende Syntaxis; op slot van rekening is toch alles Syntaxis, alles betrekkelikheid en tijdelikheid: taal geeft niet de dingen zelf, maar verwoordt ze, en woorden zijn betrekkelik; zelfs het woord substantie, al moge de substantie zelf het summum van etymologies bestaan zijn, leerden we als betrekkelik kennen; het is dan ook in alle syntaktiese funkties bruikbaar, in de zee van Syntaxis is het niet meer dan een drijvend eilandje, dat op slot van rekening zo goed als de rest aanhoudend in de golvende vloed verzinkt.

Of we dus ons betoog betreffende het radikale onderscheid tussen Etymologie en Syntaxis zullen terugnemen. Ik zou dit wel zeer deskundig achten maar toch vind ik het niet geraden. Men moet niet te deskundig worden. Tout savoir c'est tout pardonner: volkomen begrip doodt de onderscheiding goed en kwaad, doodt elke radikale tegenstelling. De mens wordt zodoende enkel hoofd, verliest handen en armen waarmee ie handelen moet. Nu hoeft de denker weliswaar niet te handelen zoals de ambachtsman en de bokser; maar in z'n werk moet toch ook kracht zitten en deze kan niet buiten een besliste keuze, alleen mogelik als het een tegenover het andere gesteld wordt als een ‘òf dit òf dat’. Een volmaakt intellektueel werk waarin dus de radikale tegenstelling geheel wordt gemist, zal zoals zoveel ander volmaakt werk (we denken aan veel kunstwerk uit de 18^{e} en begin -19^{e} eeuw) juist door die volmaaktheid zwak zijn in menselike zin. Krachtige menselikheid gaat dikwels boven vakkundigheid, ook in de wetenschap. Het zou ons niet moeilik vallen door ‘zuivere redenering’ tot lochening van de vrije wil te komen of tot nivellering van de begrippen mens en dier; maar we zijn liever 'n mens dan een volmaakt psycholoog en daarom handhaven we de menselike tegenstelling tussen mens en dier. Zodoende bewaart men ook het kontakt met de wereld, voor de wereld toch is het dat men publiceert. Er is in de Franse literatuur misschien geen volmaakter psycholoog dan Fromentin maar daarom juist is veel van wat ie schreef geworden als het

zaad dat op de steenrots terecht kwam; men kan daar allereerst de middelmatige lezer een verwijt van maken, men kan er ook een natuurlike straf in zien voor iemand die al te intellektueel werd. Wie aan zo'n noodlot wil ontkomen, moet de gemiddelde begrippen, al verheft ie er zich boven, toch in het oog houden, ja tot op zekere hoogte in zich voeden. Dat doen we in ons geval door de overtuigingen van de gemiddelde taalwaarnemer in ons werk te huldigen o.a. door de erkenning dat het *substantief* 'Piet' heel wat anders is dan het *onder-* of *voorwerp* 'Piet' m.a.w. dat Etymologie heel wat anders is dan Syntaxis. We herhalen dat deze erkenning niet volmaaktwetenschappelik is, we herhalen ook dat het onder ons mensen voor de meesten het beste is niet positief volmaakt te *zijn* maar het negatief te *willen* zijn door z'n onvolmaaktheid te erkennen.

En zo geloof ik ook dat het het beste is, onze romantiese zienswijze te handhaven en daarnaast als realisties korrektief de belijdenis af te leggen dat we te antitheties zijn geweest. Deze erkenning is ook het enige middel om naast ons logies en verstandelik bestaan zo dikwels de praktijk het eist, een artistiek bestaan mee te leven, een bestaan waar niet allereerst de onderscheiding maar de vereeniging, niet de scherpe grens maar de ineenvloeiing, niet het radikale maar het graduele verschil onze gedachtegang leidt. Dit zal ook het enige middel zijn om onze in theorie tweeledige spraakkunst toch in de praktijk één te doen zijn, zo te meer te doen gelijken op de mens en zo de spraakkunst onder alle menselike geestesprodukten een waardige plaats te doen innemen.

Wie van de geleverde beschouwing uitgaat om het werk van De Vries - Kooistra - Wellander[1)] te beoordelen, zal er allereerst op letten of het principiëel verschil tussen Etymologie en Syntaxis gehandhaafd is. Dit blijkt niet altijd even duidelik. Als De Vries opmerkt dat hem de zin *Ik word opengedaan* hindert, dan schijnt hij de oorzaak te zoeken in het feit dat in die zin als 'Subjekt van een passivum' optreedt wat in de zin *Men deed mij open* 'dativus commodus van een activum' is. Maar kan die syntaktiese afwisseling ooit oorzaak van hinder zijn? De hoofdregel van de Syntaxis in tegenstelling tot de

1) Zie *De N. Taalgids* blz. 37.

Etymologie is ons toch bekend![1)]. Zou het De Vries hinderen als we naast de zin *Men deed mij open* de volgende plaatsten *Ik werd binnengelaten*? Neen! Maar *Ik word opengedaan* hindert wèl. Dan geldt het hier een partikuliere aangelegenheid van het woord *opendoen* en is de kwestie zoals De Vries er door werd getroffen, iets dat ten slotte de Woordbetekenis (een deel van de Etymologie) en niet de Syntaxis aangaat. Wel staat de Syntaxis er innig mee in verband (een bewijs te meer dat in de werkelikheid Syntaxis en Etymologie niet absoluut twee zijn) maar daarom juist dient degene die de kwestie volledig en grondig wil behandelen, te beginnen met de zaak òf uit Etymologies òf uit Syntakties oogpunt te beschouwen want de theorie begint altijd met te onderscheiden wat in de praktijk samenhangt. Juist door aan deze bolsjewistiese behoefte van de theorie te voldoen, verkrijgt De Vries een enkele maal een nuttig effekt. Hij maakt zich dan nl bij de vergelijking tussen syntakties verschillende zinnen, van bepaalde woorden en dus van de Etymologie los, is volbloed Syntaktikus. Dan is er in zijn beschouwing naast zinnen als

1°. *Die kist had ie vroeger nooit een kleed over* plaats voor zinnen als:

2°. *Die kist had ie vroeger zomaar zonder kleed op z'n kamer staan*.

3°. *Die kist was vroeger onbedekt* zodat we, dank zij de vrijheid inzake de gezegde-woorden, de kist niet alleen als ontwijfelbare bepaling (*Over die kist had ie vroeger nooit een kleed liggen*) en als twijfelachtige bepaling (zie zin 1°) ontmoeten, maar ook als objekt (zin 2°) en daarna zelfs als subjekt (3°), zodat we hetzelfde verschijnsel, de kist, de hele afstand tussen de syntaktiese uitersten, Bepaling en Subjekt, zien doorlopen en alzo de syntaktiese hoofdregel op schitterende wijze zien bevestigd. Niet dat men de aangehaalde zinnenreeks bij De Vries aantreft, maar men kan die toch formuleren naar het model van een reeks die wèl in z'n werk voorkomt en waar ook, onafhankelik van de Etymologie, de voorzetselbepaling geleidelik tot subjekt overgaat nl. in de zinnenreeks 1°. *Ze* **is** *onder behandeling van dokter B.*. 2°. *Dokter B.* **is** *ze onder behandeling van*. 3°. *Dokter B.* **heeft** *haar onder behandeling*.

Tot deze demonstratie van geleidelike syntaktiese variatie over de hele lijn is Kooistra, die zich in eenzelfde zinnenreeks

1) Zie hiervoor blz. 85.

ook steeds aan eenzelfde gezegdewoord gebonden acht, niet kunnen komen. Toch heeft ie de behoefte er aan wel sterk gevoeld, want hij spreekt van-begin-af-aan over ‘een neiging om al wat meer of minder direkt bij de behandeling betrokken is, tot subjekt te maken (van een passieve zin)’[1].

Na deze syntaktiese belichting van de kwestie zou dan de etymologiese zijde aan de beurt moeten komen. In deze algemene beschouwing is voor zo'n volledige behandeling geen plaats.

PH.J. SIMONS.

Boekbeoordelingen.

Guilliam Ogier: De Gulsigheydt. Herdrukt, ingeleid en aangeteekend door Dr. Willem van Eeghem en versierd met houtsneden door Henri van Straten. (Voor de Seven Sinjoren uitgegeven door ‘De Sikkel’ te Antwerpen - 1921). Prijs ƒ 3,75.

Dit keurig verzorgde boekdeel, in groot formaat op mooi papier gedrukt en met geestige houtsneden versierd, opent de rij van uitgaven, die de ‘Seven Sinjoren’ ons beloven. Hun streven om min of meer zeldzame Zuid-Nederlandse boeken door een smaakvolle herdruk bekend te maken, verdient ongetwijfeld ook in Noord-Nederland krachtige steun.[2]

De Gulsigheydt, later opgenomen onder de *Seven Hooftsonden*, is het jeugdwerk van de bekende Antwerpse toneeldichter Willem Ogier (1618-1659). Zelf vertelt hij dat hij het op zijn zeventiende jaar voltooide, maar dat het eerst drie jaar later door *De Olijftak* ten tonele gevoerd werd, en sedert populariteit verwierf.

Een kleurig stuk Antwerps volksleven schildert ons deze Zuid-Nederlandse bewonderaar en navolger van Bredero. In

1) De laatste haakjes was ik zo vrij zelf te plaatsen gezien het feit dat Kooistra ten slotte zelf zinnen aanhaalt van het type *Een meisje dat fluit is het fatsoen uit*.
2) In het prospektus worden aangekondigd: de gedichten van Justus Harduyn, werk van Pater Poirters, Karel Broeckaert, Cornelis van Ghistele enz. Voor een jaarlikse bijdrage van ƒ 10 krijgt men al wat de ‘Sinjoren’ uitgeven, ongeveer 30 vel druks.

zijn taalbehandeling is hij de mindere van de Noord-Nederlandse realisten. Te zeer bezielt hem de zucht om ‘litteratuur’ te maken: de eigenlike Antwerpse volkstaal heeft hij niet aangedurfd. Maar de straattypen van zijn dagen heeft hij scherp waargenomen en dikwels raak getekend. De Sinjoren van vroeger en van nu zullen zich verkneukelen in aardige volksuitdrukkingen en pakkende toneeltjes. Voor de Noord-Nederlander, die in de kluchten de toestanden onder het Amsterdamse ‘klootjesvolk’ heeft leren kennen, is een vergelijking met de Schelde-stad aantrekkelik.

De uitgever heeft zijn tekst van een uitvoerige *Inleiding* voorzien (25 blz.). Daarin heeft hij vooral werk gemaakt van het eerste hoofdstuk: de maatschappelike werkelikheid van de ondeugd die Ogier als hoofdthema van zijn eerste stuk koos. Door een lange reeks historiese gegevens, getuigenissen van moralisten en dichters-hekelaars, uitbeeldingen door schilders, wordt aangetoond dat de gulzigheid: het smullen en slempen, van ouds een nationaal gebrek, omstreeks 1600 een ergerlike hoogte bereikt had. Had de uitgever zich hier wat weten te beperken, dan zou er meer plaats gebleven zijn voor een beschouwing van de schrijver en zijn werk. Na de inhoudsweergave stelt hij de vraag, waarom de Olijftak aanvankelik deze klucht weigerde te spelen, en zoekt de oplossing in de mogelikheid dat het ‘schimpen’ op de Antwerpenaren, de vertegenwoordigers van de Wet en op een poëet aanstoot gegeven zou hebben. Dit lijkt mij geheel onaannemelik: zo teergevoelig zullen de Sinjoren niet geweest zijn, als er wat te lachen viel! Bovendien is de reden die de dichter zelf in zijn Voorrede noemt, volstrekt niet onduidelik: ‘Want k'en hadde gheene Maet | Naer der Rethorijcken Reghel | En ick seyd' die nauwe peghel | Is, voor die hem dat verstaet.’ De kunstbroeders vonden de vorm van zijn verzen te onbeholpen, en in die kritiek was veel waars. Hij tracht alexandrijnen te schrijven, maar het gaat hem onhandig af, en als het hem verveelt, vervalt hij in maatloze regels, nu eens lang, dan weer kort. 't Is dus geen vlees en geen vis, geen behoorlik gemeten verzen en geen rijmende prozaregels zoals de Hollandse kluchtschrijvers zich veroorloofden.

Omtrent het leven van de dichter is in de Inleiding niet veel te vinden. Eén biezonderheid tenminste diende vermeld te zijn, namelik dat hij een deel van zijn kinderjaren in Amsterdam doorgebracht heeft. Zijn vader, Frans Ogier, verhuisde met

vrouw en kroost naar Amsterdam. Hoe lang zij daar gewoond hebben is onbekend, maar eerst in 1628 keerde de weduwe Anna de Potter ‘met hare weezen’ naar Antwerpen terug[1].

De tienjarige Willem kan intussen met de taal van de Amsterdammers vertrouwd geraakt zijn: de lektuur van Bredero en zijn bentgenoten zal hem niet so vreemd gevallen zijn. Dat verklaart ons het nauwe verband tussen de realistiese stijl en taal van Bredero en de zijne, zodat Van den Branden terecht spreekt van ‘den plat Antwerpschen met Amsterdamsch doorspekten volkstoon’[2]. Van Eeghen merkt wel terloops, in een noot, op, dat ‘het Antwerpsch zich beperkt tot enkele taalvormen’, maar wij hadden dit belangrijke punt gaarne wat breder toegelicht gezien. Een bewijs dat Ogier als ongeoefend volksschrijver begon, leveren ook de slordige spelling en de weinig doordachte interpunktie[3].

Bibliografiese aanwijzingen vindt men in de Inleiding niet. Wij mogen dus veronderstellen dat de uitgever een nauwkeurige herdruk wilde geven van de eerste editie, maar of hij voor mogelike fouten ook latere uitgaven raadpleegde, blijkt nergens. Een eerste druk was niet tot onze beschikking; een vergelijking met een latere druk, van 1715, toonde enige afwijkingen, die ons deden twijfelen of de nieuwe uitgave wel overal de juiste lezing heeft[4].

Het zwakste gedeelte van deze uitgave zijn de *Aantekeningen*. Al zijn ze niet allereerst voor filologen bestemd, en kunnen we dus genoegen nemen met grote beknoptheid, de aantekenaar moet door gezaghebbende woordeboeken of door bewijsplaatsen

1) Zie *Willem Ogier* door F. Jos. van den Branden (Antwerpen - 1914), blz. 6 vlg.
2) a.w. blz. 39.
3) Mijn twijfel of de slechte interpunktie wellicht deels voor rekening van de herdruk kwam, werd weggenomen, toen ik dezelfde slordigheden nòg in de uitgave van 1715 aantrof.
4) Ik tekende aan: vs. 10 Dronckebroes (Dronckebroers) vs. 72 soo soo (soo), vs. 81 ick ben (ben ick), vs. 92 juist (just), vs. 207 stecken (steken), vs. 242 geel Pens (geil P.), vs. 244 ten waer (s'en waer), vs. 309 'er hy (hy haer), vs. 316 rotte (vrotte), waar inderdaad in de Aantekeningen *vrotte* staat, vs. 350 Naar (Maer), vs. 360 met (met 't), vs. 498 gaet gaet (gaet), vs. 536 Lael (drukfout voor laet), vs. 685 gevruchten (gevrichten), vs. 686 Vaer (daer). De drukfouten in vs. 712-713, 775 zijn in de Aant. verbeterd.

zijn verklaring kunnen verantwoorden. In veel gevallen blijkt bij het naslaan van het Mnl. Wdb., het Ned. Wdb. (dat Ogier's werken excerpeerde), Kiliaen e.a. dat de gegeven verklaring juist is, maar menigmaal zette ik ook een vraagteken, dat te meer gerechtvaardigd is, omdat de schrijver de verkeerde methode volgt om de betekenis eenvoudig uit het verband op te maken[1)].

Bovendien zijn er nogal eens plaatsen overgeslagen, die voor de tegenwoordige lezer opheldering behoeven. De uitgever beschouwe deze aanmerkingen slechts als een aansporing om bij de volgende spelen van Ogier het innerlik gehalte geheel te doen beantwoorden aan de voortreffelike uiterlike verzorging.

C.D.V.

Souterliedekens. Een Nederlandsch psalmboek van 1540 met de oorspronkelijke volksliederen die bij die melodieën behooren. Uitgegeven door Elisabeth Mincoff-Marriage ('s-Gravenhage - Mart. Nijhoff - 1922) (Prijs ƒ 16.-, gebonden ƒ 19,50).

Afgaande op de titel van dit werk, zal menigeen zich over de wereldse inhoud verbazen. Het is bekend dat Willem van Zuylen van Nijevelt zijn psalmen dichtte op de wijzen van welbekende volksliederen, die in zijn boek in notenschrift volledig afgedrukt werden. Zo bevatten de *Souterliedekens* een schat van middeleeuwse populaire muziek, die door de liefhebbers steeds op prijs gesteld is. De buitengewone opgang blijkens de talrijke uitgaven - de *Inleiding* noemt er één-en dertig! - zal voor een groot deel aan de muziek te danken zijn: ‘sy waren inderdaat vermakelyk ende licht om te leeren en bequaem om op de violen en andere instrumenten te spelen’. De stichtelike tekst nam men dan op de koop toe. Is het nu mogelik, de melodie weer in verband te brengen met het oor-

1) Een paar voorbeelden: een *sloor* (vs. 265) is geen ‘onbemiddeld, onervaren meisje’, *pluggen* (vs. 295) zijn geen ‘vrijers’, *botten* (vs. 452) staat niet gelijk met ‘plaats hebben’; hoe komt *cruèl* (vs. 545) aan de betekenis ‘deftig’? *u selven paeyen* (vs. 618) is niet ‘aan u zelf het hof maken’: *ick waerder me ontrieft* (vs. 690) kan niet betekenen ‘ik zou van haar beroofd zijn’; een *sieltjen* (vs. 716) is een lijfje, en geen ‘zomerkleed’; *verstickl* (vs. 788) heeft de gewone betekenis, en niet ‘weer stof geworden’.

spronkelike lied? Deze vraag is van te meer belang, omdat zoveel middeleeuwse liederen ons in oude liedboeken, b.v. het bekende Antwerpse van 1544, zonder muziek overgeleverd zijn. Gelukkig heeft de dichter van de *Souterliedekens* telkens de beginregel of -regels van het wereldse lied aangegeven. Daardoor kan men trachten de bijeenbehorende melodie en tekst weer samen te brengen. Prudens van Duyse deed een poging in die richting (1889), maar zijn werk, in een beperkt aantal exemplaren gedrukt, was verre van volledig. Mevrouw Mincoff-Marriage heeft deze moeielike taak, op grond van veel ruimer materiaal, opnieuw ondernomen, en met veel toewijding ten einde gebracht. Ondanks de nasporingen in tal van liedboeken en handschriften, kon zij niet alle aanwijzingen terecht brengen, maar in de meeste gevallen slaagde zij geheel of gedeeltelik. Niet minder dan zestig liederen uit het Antwerpse Liedboek zijn nu, met hun melodie herenigd, in dit fraai uitgevoerde boekdeel te vinden. De uitgever heeft het laten drukken, als ‘eerste vervolg’, in het formaat van Fl. van Duyse's standaardwerk *Het oude Nederlandsche Lied*.

Het zwaartepunt van deze studie ligt in het muzikale gedeelte: de beoordeling daarvan ligt buiten onze bevoegdheid. Wel kunnen wij de grote belezenheid van de uitgeefster in de liederenlitteratuur, ook buiten onze grenzen, waarderen. Na elk lied volgt een beschouwing over de tekst met nauwkeurige verwijzing naar wat daarover vroeger geschreven is. Bij de rangschikking is de volgorde van de psalmen verbroken. Een verdeling naar de inhoud van de nieuwe teksten (*Verhalende liederen, Dageliederen, Minneliederen, Geestelijke liederen, Satyrische liederen, Drinkliederen, Fransche liederen*) lag meer voor de hand. Zorgvuldig bewerkte registers vergemakkeliken het raadplegen.

In de *Inleiding* wordt de dankbaarheid van de schrijfster tegenover Van Zuylen van Nyeveld, die ons deze liederschat bewaarde, enigszins getemperd door de opmerking: ‘Zijn zwakke punt is zorgeloosheid in het aangeven van den aanhef der oorspronkelijke liederen, dat bij het opsporen daarvan menige moeilijkheid en twijfel veroorzaakt heeft en in sommige gevallen misschien de aanleiding geweest is tot het aannemen van een verkeerden tekst.’ Is dit verwijt geheel verdiend? Waarom kan de dichter van de *Souterliedekens* geen varianten gekend hebben van de teksten die nu toevallig opgetekend zijn? De ‘treffende’

voorbeelden van deze zorgeloosheid (op blz. X aangehaald) zijn m.i. niet overtuigend. Bij Ps. XXIII staat: ‘Een boelder moet sich *miden* veel’, hetgeen moet zijn: ‘Ayn bueler moyss sich *lyden* vyll.’ Dat kan toch wel als vertaling bedoeld zijn[1)]. Evenzo: ‘Die wissel drijft en is gheen narre’ voor ‘Der wechsel dregt ist kein gutt art.’ Moeielik denkbaar lijkt het mij, dat iemand uit zorgeloosheid ‘Heer Daniël ghy syt so schoonen man’ zou vervangen door ‘Vrou Venus ghy syt so schoonen wijf’; veeleer zou ik aannemen dat die aanhef als variant op dezelfde melodie inderdaad bestond.

Een ander bezwaar - eveneens van ondergeschikt belang - dat bij mij rees, is de twijfel of de uitgeefster in haar ijver niet wat ver gaat, wanneer zij (b.v. bij no. 25 en 44) een vrij waardeloze achttiende eeuwse liedtekst koppelt aan de oude melodie. In zulke gevallen is de innerlike harmonie toch onherstelbaar verloren. Intussen doen deze opmerkingen geen afbreuk aan de grote verdiensten van dit werk, een waardige aanvulling van Fl. van Duyse's levenswerk, een belangrijke bijdrage tot ‘de definitieve codex van het Nederlandsche Volkslied’, dat de schrijfster aan alle onderzoekers op dit gebied als einddoel voor ogen houdt.

C.d.V.

Benno J. Stokvis: Lodewijk van Deyssel. Een samenvattende studie (Amsterdam - P.N. van Kampen - 1921 (Prijs ƒ 1.90, geb. ƒ 2.90). Mr. P.H. Ritter: Lodewijk van Deyssel. Tweede, herziene druk (Baarn - Hollandia-drukkerij - 1921) (Prijs ƒ 1.50).

De schrijver van de eerstgenoemde studie, met vlijt bewerkt en nauwkeurig gedokumenteerd, heeft een nuttige arbeid verricht: hij ontzag geen moeite om alles op te sporen wat over

1) ‘sich *miden*’ is immers niet foutief! De kennis van de oude taal staat bij de schr. niet op de hoogte van haar muziekkennis, ook waar het Mnl. Wdb. de weg had kunnen wijzen. Dat blijkt ook uit enkele overbodige of onjuiste tekstwijzigingen. Op blz. 11 wil zij *grysen* in *greynen* (liefsten) veranderen, maar dit meervoud lijkt mij onbewijsbaar. Op blz. 132 (noot) is de lezing *syt* = side wel te verdedigen. In het zuiver Mnl. lied op blz. 158 past de Duitsche vorm *gestaltet* niet, die bovendien het rijm zou bederven. *Gestallet* is een onberispelike lezing (Zie Mnl. Wdb. i.v. *gestelt*).

Van Deyssel geschreven is en daarvan gebruik te maken bij zijn schets van Van Deyssel's ontwikkelingsgang. Maar hij heeft de betekenis van zijn boekje overschat, als hij meent daardoor ‘de studie van dezen grooten schrijver in nieuwe wetenschappelijke banen te leiden.’ Nauwkeurige en volledige feitenkennis is stellig een eis van wetenschappelikheid, maar in niet mindere mate: kritiese zin en het vermogen om het belangrijke van het onbelangrijke te onderscheiden.

Geen ‘kritiekloos loflied’ wil de auteur zingen, maar zou hij Van Deyssel's naam geen dienst bewezen hebben door citaten als die op blz. 69 te verzwijgen? Raadselachtig is ook, hoe hij - gelijk Frans Coenen reeds opmerkte - de spotternij van *De Gedachte* (*Verz. Opst.* I) voor ‘grootsch ontroerende’ ernst kan aanzien! (blz. 35). Op dezelfde bladzijde (12) vernemen wij dat de Thym's ‘weinig vreemde invloeden in hun werken lieten gelden’, en dat de oude Thym sterk onder invloed van Bilderdijk stond. Hoe kan tegelijk juist zijn dat ‘Van Deyssel de Hollanders heeft leeren lezen’ (blz. 33) en dat hij ‘voor de groote massa der Nederlanders een onbekende is’? (blz. 1).

Menige bladzijde kon tot enkele regels ingekrompen zijn, b.v. de uitweiding over het geslacht Thijm, en menige geheel onbeduidende beoordeling. Daartegenover hadden enkele belangrijke punten in de ontwikkeling duideliker kunnen uitkomen, b.v. zijn aanvankelike houding tegenover het Franse naturalisme - blijkende uit de niet gebruikte bijdragen in *De Amsterdammer* - de eerste uiteenzetting van zijn aesthetiek in de *Dietsche Warande*, de verwonderlik snelle groei van zijn talent en zijn stijl tussen de jaren 1882 en 1884, de invloed van de Franse impressionisten, in 't biezonder De Goncourt.

Een tekortkoming van deze studie is ook, dat Van Deyssel geheel geïsoleerd wordt van zijn Nederlandse tijdgenoten. Dat mag te verdedigen zijn in zijn kluizenaarsperiode, hij heeft ook een tijdlang midden in de strijd gestaan. Waarom hij juist Netscher, Ten Brink, Vosmaer, Van Hall als slachtoffers koos, wordt pas duidelik als wij de omgeving kennen. Hetzelfde geldt van Van Deyssel's polemiek over het socialisme, van zijn medewerking aan het Tweemaandelijksch Tijdschrift, dat slechts terloops genoemd wordt. De scheiding tussen de perioden in Van Deyssel's geestelike ontwikkeling laat de schrijver samenvallen met zijn verhuizingen: het komt mij voor dat dit niet overal te verdedigen is. Wellicht had hij dit inzicht kunnen

steunen door een poging tot nauwkeuriger chronologiese rangschikking van de geschriften. Wij hadden bij de jeugdige schrijver ook wat meer waardering gewenst voor degenen die vóór hem aandacht wijdden aan zijn lievelingschrijver. Bij de geringschatting van Acket's lyriese ontboezeming vergeet hij dat die van 1897 dagtekent. De studies van Just Havelaar en van Ritter, die op veel hoger peil staan dan deze ‘samenvatting’, worden een enkele maal genoemd, zonder dat de schr. de betekenis er van doet uitkomen. Op blz. 12 zegt hij dat aan ‘de overeenkomst tusschen Alb. Thijm en Van Deyssel nog te weinig aandacht geschonken is’, terwijl dit juist de kern is van Ritter's beschouwing, die in de volgende regels geresumeerd wordt!

Gelijktijdig werd Ritter's opstel herdrukt, in een goed verzorgde uitgave met twee portretten. Bij de verschijning in 1913 hebben wij ons zeer gunstig oordeel reeds uitgesproken en gemotiveerd[1)]. De voornaamste wijzigingen zijn, voorzover wij konden nagaan, een toevoeging aan hoofdstuk VIII (blz. 55-57) en een ingrijpende omwerking van de slothoofdstukjes. Wij kunnen ons voorstellen dat de schrijver niet te veel wilde wijzigen, omdat goed gekomponeerd werk daardoor zo licht uit de voegen geraakt. Wat niet verhindert dat, nu de schr. niet meer aan een beperkte ruimte gebonden was, de uitwerking van dit boekje tot een breder opgezet boek ons zeer welkom geweest zou zijn.

De vergelijking van de beide aangekondigde geschriften blijft dus leerzaam: zij vertegenwoordigen tweeërlei litteratuurbeschouwing, een die in de breedte van het feitelike zijn kracht zoekt, en een die in de diepte van het begrip tracht door te dringen. Door beide wordt de kennis van onze litteratuur gebaat.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (Januarie-Februarie).

De Gids. Febr.

J.C. B(loem) wijst met nadruk op de betekenis van Albert Verwey's *Proza*, waarvan reeds drie delen verschenen zijn, en prijst de bundel *Nederlandsche Lyriek* door Keuchenius en Tinbergen uitgegeven.

1) Zie *De Nieuwe Taalgids* VII, 211.

De Nieuwe Gids. Jan.

J. Reddingius deelt een en ander mee uit *Brieven van J. Winkler Prins*. - De *Literaire Kroniek* van W. Kloos handelt over verzen van de Javaanse dichter Noto Soeroto en van Laurens van der Waals.

Febr.

Frans Erens kondigt een voortreffelike Franse Ruusbroec-vertaling aan, bewerkt door de Benedictijnen de Saint Paul de Wisques.

Groot-Nederland. Febr.

J.L. Walch beoordeelt een aantal verzenbundels, van M. Beversluis, Van Collem, H. Boeken en J. Reddingius.

Onze Eeuw. Febr.

In de rubriek *Nieuwe Boeken* bespreekt A.C.S. de Koe uitvoerig het laatste werk van M. Scharten-Antink *In den vrijen Amerikaan*, en enige romans van Marie Schmitz.

Elseviers Maandschrift. Febr.

H. Robbers beoordeelt *De Verlossing* van Willem Elsschot.

Vragen des tijds. Jan.

G. Kalff vraagt aandacht voor een onlangs verschenen, zeer uitvoerig werk over het leven en streven van *Elise van Calcar*, door J.H. Sikemeier. Hoewel de schrijver wel eens wat te breed is, blijft zijn degelik werk belangrijk, omdat ‘de geschiedenis van haar leven in veel opzichten een geschiedenis van haar tijd mag heeten.’ Om belangstelling voor het boek te wekken, heeft Kalff ‘Elise's ontwikkeling tot 1848 nageschetst’ in dit artikel. Tussen 1848 en 1858 valt haar letterkundige werkzaamheid: haar romans en haar paedagogiese geschriften, waarin ‘het aesthetisch element voortdurend worstelt met het zedelijke.’ Merkwaardig is ook haar aanraking met Da Costa, haar briefwisseling met Bosboom-Toussaint en haar kennismaking met Conscience. De schrijver kon putten uit haar dagboekaantekeningen en tal van brieven. - J.B. Meerkerk bestrijdt in het artikel *Een Rechtszaak en Max Havelaar* de mening van Prinsen, dat Multatuli te goeder trouw was, toen hij een onjuiste voorstelling gaf van zijn lotgevallen in Natal. Meerkerk houdt vol dat hij in zijn roman tegen beter weten de waarheid verzweeg.

Oud-Holland XXXIX, afl. 2.

Fr. Kossmann vertelt biezonderheden omtrent het leven en de werken van *David Beck, een Haagsch dichter onder Maurits*, ter aanvulling van een artikel

over dezelfde dichter van C.G.N. de Vooys[1]. Een Haags handschrift bevat ‘een aanzienlijk aantal verzen, gedicht tusschen 1617 en 1627, voor het overgroote deel uit het tijdperk 1621-'24, waarbij nog het gedrukte *Triumph-Dicht* van 1629 te voegen is.’ Als Hagenaar en lofzanger van prins Maurits blijft hij in de eerste plaats opmerkelijk, maar ook zijn vertalingen, berijmingen der psalmen en vooral van het hooglied mogen onder de stichtelijke werken van zijn tijd genoemd worden; voor menig medewerker van De Zeeuwsche Nachtegaal hoeft zijn kunst zeker niet te wijken.

Den Gulden Winckel. Jan.

Een voornamelik bibliografiese bijdrage over *Molière in Nederland in de negentiende eeuw* is ondertekend A-Z. - André de Ridder bespreekt de nieuwe uitgave van de studie over *Lodewijk van Deyssel* door P.H. Ritter Jr. als ‘een der diepgaandste, fijnzinnigste en onbevangenste ontledingen.’ - G. van Eckeren beoordeelt de studien over hetzelfde onderwerp van Benno J. Stokvis, die z.i. ‘te weinig critisch verantwoord’ is, maar niettemin als aanwinst beschouwd mag worden.

De Beiaard. Febr.

M.A.P.C. Poelhekke beoordeelt het jongste werk van de Limburger Mathias Kemp. Waar hij in zijn novellenbundel *Een verwaarde liefde* naturalisties-nuchter wil zien, wordt zijn proza naïef-onbeholpen. Sterk blijft het in het epies-vizioenaire, dat de criticus warm prijst in het symboliese gedicht *De zeven Broeders*.

Neophilologus VII, afl. 2.

K.R. Gallas bespreekt uitvoerig de studie van Gustave Cohen: *Ecrivains français en Hollande dans la première moitié du XVIIe siècle*.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Jan.

Fr. Th. Horsten geeft een overzicht van *Niet-geestelik toneelwerk van Katholieken*. Daarin bespreekt hij stukken van P.A. Bruinsma, Kees Meekel, A. Jurriaan Zoetmulder, terwijl hij hiertoe ook rekent het in *De Beiaard* gedrukte drama *Mara* van H. Middendorp. - L.C. Michels vraagt aandacht voor de moeielikheden in *De beginstrofe van Maerlant's Der kerken claghe*, die z.i. opgelost worden, als men in ‘de zaaier’ ziet ‘Maerlant zelf, de scherpe maar welmenende kritikus.’ - J. Moormann begint, als pendant

1) Vgl. *De Nieuwe Taalg.* XIII, 268.

van zijn *Louter Lekoris*, in de vorige jaargang, een studie over *Een Limburgsche Geheimtaal: Losche Nekôdesch* - L.C. Michels beoordeelt de uitgave van *Tondelus Visioen* door R. Verdeyen.

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde XL, afl. 4.

G. Neckel levert een bijdrage *Zur Lehre von den germanischen Synkopen*, naar aanleiding van Boer's bijdrage in hetzelfde tijdschrift, jaarg. 39. - J.F.M. Sterck geeft nu reeds, in een artikel *Tessalica* enige belangrijke aanvullingen bij het door hem uitgegeven boek van Worp: *Een onwaerdeerlycke Vrouw*, nl. een tweetal brieven en een sonnet. Verder vertaalt hij een Latijns fragment uit de *Faces Augustae*, nl. een dialoog van Barlaeus en Hooft, ten dele aan Tesselschade's roem gewijd, en reeds in 1643, dus bij haar leven, gedrukt. - Een artikel van Fr. Kossman over De wijs van het Wilhelmus in 1574, met muziekbijlagen, brengt nieuws uit een oud rederijkersbundeltje. - C.B. van Haeringen behandelt *Sporen van Fries buiten Friesland*. Achtereenvolgens komen ter sprake: '*ie* uit wgerm. *ai* in het Noordhollands?' 'ê uit wgerm. â in het Zaans', 'enige woorden met frïes vocalisme in het algemeen Nederlands' en 'Het Kampens een friso-saksies dialect?' - C.G.N. de Vooys publiceert *Twee mystieke traktaatjes uit de eerste helft van de veertiende eeuw*, overgedrukt uit het bekende Westvlaamse Hs.-Moll van 1348, waarin hij ook fragmenten van het zogenaamde Limburgse Leven van Jezus aantrof, waarvan de oorsprong z.i. niet Limburgs, maar Vlaams is. - C. Bake schrijft, naar aanleiding van *Hofwyck* 1259, 1260 een paar bladzijden over *Huygens en de Groote Zaal*.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Sept.

Een leerzame voordracht van Kan. Amaat Joos over *Onze onomatopeeën* geeft tal van aardige voorbeelden uit hedendaagse taal en vooral uit de werken van Guido Gezelle. - Gustaaf Segers bespreekt *De taal van de school en van het volk* en wijst daarin op de noodzakelikheid van een eenheidstaal voor de toekomst van het Vlaamse volksonderwijs: 'De algemeene beschaafde omgangstaal in het onderwijs, in de letterkunde, in het bestuur, en tevens het behoud harer bekoorlijke natuurlijkheid en speelsche volkschheid, dat moeten wij allen, elk in zijnen werkkring, nastreven.' - Kan. J. Muyldermans vraagt aandacht voor zijn *Sprokkelingen*, d.z. *Volksliedjes op het einde der XVIII*^{e} *en in 't begin der XIX*^{de}

eeuw. - Edw. Gailliard vervolgt zijn Middelnederlandse *Kleine verscheidenheden*.

Okt.

In zijn bijdrage *Iets over grammatische terminologie* vermeldt Isid. Teirlinck een reeks vervlaamste grammatiese termen, die hij vond in een oude spraakkunst van het Latijn, in 1699 te Rijssel gedrukt.

Nov.

Deze aflevering bevat op taalkundig gebied alleen een reeks *Kleine verscheidenheden* van Edw. Gailliard.

Dietsche Warande en Belfort. Jan.

J. van Malderen S.J. geeft een studie over de *Litterair-kritische beginselen van Aug. Vermeylen*. Hoewel de schrijver van Katholiek standpunt de beginselen van deze literaire criticus verwerpt, kan hij hem ‘zijn onvoorwaardelijke sympathie niet weigeren.’ Uit de beide bundels *Opstellen* formuleert hij dan een vijftal beginselen, die in biezonderheden besproken worden. - J. van Mierlo besluit zijn Hadewijch-studie (*Uit de geschiedenis onzer Middeleeuwsche letterkunde*), waarin hij de vraag stelt waarom Hadewijch's leven niet door een tijdgenoot beschreven zou zijn, en of op haar, als begijn, de naam ‘inclusa’ toegepast kan worden. Aan het slot stelt hij de vraag of de Kerk Hadewijch's eredienst niet zou willen erkennen, gelijk zij dat voor Ruusbroec gedaan heeft.

Museum. Febr.

Aug. Vermeylen beoordeelt het proefschrift van Eringa: *La Renaissance et les Rhétoriqueurs néerlandais*, en verwondert zich dat de schr. zo weinig aandacht aan zijn Van der Noot-studie geschonken heeft.

Vlaamsche Arbeid. Jan.

Deze gehele aflevering is aan Stijn Streuvels gewijd. Bij gelegenheid van zijn vijftigste verjaardag vroeg de redaktie aan Zuid- en Noord-Nederlandse schrijvers, als korte bijdrage, een woord van waardering en hulde. Deze stukjes zijn in een lange reeks afgedrukt.

Germanisch-Romanische Monatschrift. Heft 11-12.

H. Schröder behandelt *Hyperkorrekte Formen vortoniger Silben im Deutschen und Niederländischen*. Bedoeld zijn vormen als katoen, lamoen, waarin a de plaats innam van de *ə*.

C.D.V.

Afrikaanse taaltoestande tijdens Jan van Riebeek.

Die posiesie wat Jespersen in *Progress in Language* aan Engels wil toeken op grond van sij eenvoudige vormleer, kan met net soveel of meer reg aan Afrikaans toegeken word. Die eenvoudigheid wat Afrikaans in sij werkwoordelike sisteem bereik het, onderskei hierdie taal van al die ander Germaanse tale, Engels inbegrepe. As in aanmerking geneem word dat dié verandering van karakter, altans wat die hoofsake betref, sig waarskijnlik in 'n groot honderd jaar voltrek het, dan gee dit Afrikaans die reg op meer belangstelling van die kant van Europese taalgeleerde as dit tot nog toe ontvang het. Weliswaar is die lijs van Europese geleerde wat aandag aan Afrikaans geskenk het nie onaansienlik nie - ek noem Changuion, Mansvelt, Schuchardt, te Winkel, Hesseling, Meyer, Kruisinga, van Ginneken - maar ek geloof dat dié aandag vir die grootste deel moet toegeskrijf word aan stamgenootskaplike belangstelling. Bij Prof Hesseling egter weet ek dat die belangstelling wetenskaplik en nie van 'n verbijgaande aard is nie.

Die studie van Afrikaans kan vir die taalkunde in die algemeen hierdie belangrijke resultaat hê, dat dit lig werp op die kwessies van taalvereenvoudiging en taalvermenging. Ek meen dat veral op die laaste punt die wetenskap behoefte het aan meer gegewens. Watter rol moet b.v. aan taalvermenging toegeskrijf word bij die verklaring van die klankverskuiwinge? Alleen wanneer die resultate van taalvermenging in histories makliker kontroleerbare tijd vasgestel word, kan op sulke vrae meer lig gewerp word.

Die studie van die ontwikkeling van Afrikaans bied egter eienaardige moeilikhede. In die eerste plek is daar bijkans geen literatuur wat die geleidelike veranderinge weerspieël nie, omdat 'n min of meer suiwer Nederlands die algemene skrijftaal was totdat, in die twede helfte van die neentiende eeu, Afrikaans as 't ware volwasse-gebore sij verskijning maak. Waar taalkundige bronne ontbreek, is ons dus aangewese op die bronne van die

volksgeskiedenis. Maar hiervan berus die oorgrootste deel nog onuitgegewe op die argiewe in Kaapstad en Den Haag, en die grootste deel van die gepubliseerde bronne - in die werke van Theal en Leibbrandt - is in die vorm van Engelse vertalinge. Vir die taalkundige is dit onmoontlik om die honderde dik foliante op die argiewe deur te snuffel, waar hij op die duisend bladsije folio miskien, as hij gelukkig is, een bladsij van taalhistories-interessante aantekeninge kan maak.

Dank sij die Utrechtsche Historische Genootschap besit ons egter in die *Dagverhaal van Jan van Riebeek*, aangevul deur die uitstekende werk van Prof. Godée - Molsbergen (*Jan van Riebeeck*), gegewens genoeg om altans van die tijdperk 1652-1662 - die tijdperk waarin die lijne aangegee word vir die ontwikkeling van die volgende twee en 'n half eeue - 'n vrij duidelike beeld te vorm, ook wat die taaltoestande betref. Ek stel mij ten doel van hierdie toestande 'n oorsigtelike skets te gee wat berus op offisiële dokumente, sodat later ondersoekers hulle volle aandag kan wij aan ander tijdperke. Die twee genoemde bronne haal ek in die vervolg nie weer telkens aan nie. 'n Ander belangrijke werk, waarvan deur sij seldsaamheid weinig gebruik gemaak is tot nog toe, is *The Record.... of the Native Tribes of South Africa* van D. Moodie. Dit bestaan uit 'n reeks vertaalde uittreksels uit argiefstukke aan die Kaap.

Leibbrandt se *Precis of the Archives of the Cape of Good Hope* word deur die naam genoegsaam aangedui. Met *Kol. Arch.* No... verwijs ek na die ‘Brieven en Papieren gecomen van Cabo de Bonne Esperance’ en bewaar in die Koloniale afdeling van die Rijksargief in Den Haag.

Gedurende die Kommandeurskap van Jan van Riebeek - en dieselfde geld vir later - kan ons aan die Kaap drie taalgroepe onderskei: die oorspronklike inwoners, die blank aankomelinge en die swart of gekleurde aankomelinge.

Van hierdie drie groepe was alleen die eerste enigsins gelijksoortig wat taal en afstamming betref, hoewel ook hier seker aansienlike dialekverskille moes bestaan het. Reeds voor die aankoms van van Riebeek het hulle die naam ontvang van *Hottentoos* of *Hottentotte*. Geleidelik leer van Riebeek onderskei tussen die verskillende stamme. Uit alles blijk dat die verskillende stamme na aanmekaar verwant is, blijkbaar verskillende famieliegroepe vorm, so ongeveer as die *clans* van die Skotse

Hooglande. Die eerste stam waarmee van Riebeek in aanraking kom, heet die *Goringhaikonas* onder hulle opperhoof *Autohoemao*. Al vroeg was die stam verdoop tot *Strandlopers*. Hulle opperhoof blijk 'n bereisde man te wees en reeds 'n verkristelikte naam te besit. Op 'n Engelse skip het hij vroeër 'n waarskijnlik gedwonge reis na Indië meegemaak, bij dié geleentheid 'n klompie Engelse woorde geleer en die naam *Harry* of *King Harry* gekrij.

'Herry, de Ottentoo die wat Engelsch spreekt,' was natuurlik die aangewese persoon om as tolk te dien in die latere onderhandelinge met verder afwonende Hottentotstamme, en as sodanig is 'n tijdlang van sij dienste gebruik gemaak, met as beloning 'n goeie 'buyckvulling' en af en toe 'n span tabak en 'n sopie arak, waarvoor die Hottentotte onmiddellik 'n groot liefde opvat. Ongelukkig blijk Herry mettertijd 'een slimme schelm' te wees - omdat hij nog nie rijp was vir die Engelse beskawing waarmee hij in aanraking gekom het nie? - en beland dan ook uiteindelik op Robbeneiland, die destijdse bandietestasie van die Kaap. Maar intussen het van Riebeek 'n niggie van Herry 'bij ons genaempt Eva, out omtrent 15 a 16 jaren en van den beginne bij des Commandeurs vrouw aengehouden, mitsgaders nu vast hier blijvende, ende fray duyts beginnende te leeren spreecken' opgelei om Herry te vervang. Op voorgang van die Engelse neem Rijklof van Groens 'n ander Hottentot met die bijnaam Doman (alias Dominee) mee na Indië, waar hij dan ook vandaan terugkom met 'n sekere kennis van Hollands en van skietgewere. (Die laaste tot groot ongerief van die koloniste, omdat die Hottentotte onder leiding van Doman die koloniste se vee weggeja het wanneer dit reent en die ou pangewere nie wou werk nie!) Vier jaar na die stigting van die kolonie kan van Riebeek egter al in sij joernaal vermeld dat die Hottentotte in die onmiddellike nabijheid van die fort 'de duytsche tale al redelijck fray beginnen te spreecken, insonderheyt de jonge kinderen; maer willen niet bij ons in huys inwonen, slaghten de vogels, die liever in 't wilt vliegen als de beste coninghs zalen bewoonen'. Onder datum 20 Februarie 1657, heet dit verder dat die Hottentotte 'al veel van de Duytsche tale cunnen verstaen ende spreecken, ja sommige wel soo veel, dat se voor 't vercopen ende leveren al genouchsaem vrij sijn'.

Hiermee het ons 'n taalhistoriese feit van die grootste belang vir 'n goeie begrip van die latere ontwikkelinge vasgestel: *dat*

die inboorlinge aan die Kaap Hollands leer praat, terwijl daar geen aanduiding is dat die blanke die taal van die inboorlinge leer nie.

Eva blij nog lang dien as tolkin bij onderhandelinge met ander Hottentotstamme, en tot die end van die 17de eeuw is daar tweemaal sprake van blanke wat Hottentots leer, nl. Wreede en Grevenbroeck, maar ons het geen bewijs dat hulle dit verder gebring het as die saamstel van beknopte woordelijste nie.

Wat origens die omgang van blanke en Hottentotte betref, het ons net gesien dat die inboorlinge nie graag bij die blanke wou inwoon nie. Die rede gee van Riebeek treffend aan. Uitvoeriger wei Tachard later uit oor die vrijheidsliefde van die Hottentot. Ek haal sij woorde in die oorspronklike aan omdat geen vertaling daar reg aan kan laat wedervaar nie. Hij sê van die Hottentot in die algemeen ‘il ne pouvoit s'assujettir à la gêne d'une vie régleé’ en is van mening dat ‘les Hollandois & semblables nations étoient les Esclaves de la terre, & que les Hotentots en étoient les maitres, qu'ils n'étoient point contraints d'avoir continuellement le chapeau sous le bras & observer cent coûtumes incommodes, qu'ils mangeoient quand ils avoient faim, sans suivre en cela d'autres régles que celle de la nature’. (*Voyage de Stam* p. 100). Iedere kenner van die Hottentot moet jaloers wees dat reeds Tachard dit so duidelik gesien en so onverbeterlik gesê het!

Of die vrijheidsliefde van die Hottentot moet toegeskrijf word aan sij luiheid, dan wel wel sij onwilligheid om te werk aan sij vrijheidsliefde, mag ander uitmaak. Ek wil hier net daarop wijs dat in sij natuurstaat die besigheid van die Hottentot was om vee op te pas en te jag. Al die ander werk moes sij vrou verrig. Is dit dan 'n wonder dat hij onwillig was om vir die blanke vloere te skrop en potte te was? Maar lui was hij! En die tragedie van sij lewe was die strijd tussen sij luiheid en die lus vir die brandewijn en tabak wat hij met werk kon verdien. Gewoonlik werd die moeilikheid opgelos deur die kinders te laat werk vir die drink- en rookgoed van die ouers. Dit spreek egter vanself dat hierdeur die aard van die volk mettertijd moes verander, en dit is dan ook alleen van die vroegste tijd tot op sekere hoogte waar dat die Hottentot geen vaste werk wou verrig nie. Dikwels genoeg blijk, soos ons kon verwag, dat toe die veeboerderij aan die Kaap in swang gekom het, die Hottentot die veewagter bij uitnemendheid was.

Deur die hele geskiedenis en vandag nog geld die Hottentot

vir besonder vlug om 'n vreemde taal aan te leer. Hiervoor haal ons, ook nog om 'n ander rede, die getuienis aan van 'n man ‘van groot opmerkingsgawe en wetenskaplike aanleg’, H.A. van Rheede, wat in 1685 aan die Kaap was as Kommissaris-Generaal van die Oost-Indiese Kompanjie, deur Prof. Blommaert in *Die Huisgenoot* van September 1921 gegee, en deur Mnr. le Roux in 'n vorige aflewering van *De Nieuwe Taalgids* bespreek. Van Rheede sê: ‘Het is seker dat als men haer (nl. die Hottentotte) sal oordeelen aan dat uyterlijke, niet goets kan werden gegist, maer hebbende een grondigh onderwijs van haer leven en gedachten men haer anders sal bevinden, 't welck niemand hebben kan dan die haer taele verstaet en sprekende door vragen en antwoorden eerst bequaem soude wesen dat volck te konnen recht beschrijven, *hoedanige aen de Caep onder d'Ed. Compagnie niemand is*. Hier is een gewoonten onder al ons volck dat lerende dese inlanders de Nederduydsche spraek en dat deselve die op haer manieren seer krom en bij nae onverstandelijk spreken, *soo volgen de onze haer daer in nae, ja soodanigh de kinderen van onse Nederlanders haer dat mede aenwendende een gebroken spraek gefondeert werd* die onmogelijck sal wesen nae de hand te verwinnen, veel min onder de Hottentots de Duydsche tale in te voeren, daer het deselve niet en gebreekt aen bequaemheyt, sprekende alle woorden prompt uyt, sonder eenigh gebreck, indien men haer die wel voorsegt, waer omtrent wel nodigh was wat meer agt geslagen wiert’.

Van Rheede se stijl is 'n bietjie ingewikkeld, maar sij feite is so duidelik, dat dit onnodig is om meer te doen as op die belangrijkheid van hierdie meedeling te wijs. Hier word m.i. duidelik aangegee in watter rigting die verklaring van die ontwikkeling van Afrikaans moet gesoek word.

Hiermee kan ons afstap van ons eerste taalgroep.[1)]

Die twede taalgroep word gevorm deur die blank aankomelinge, al gou die nuwe meesters van die Kaap. Watter taaltoestande vind ons onder hierdie groep? Die vraag kan bij benadering beantwoord word deur die herkoms van die eerste volkplanters, soos in die Kaapse monsterrolle aangegee, na te gaan -

1) Boesmans en Kaffers word buite bespreking gelaat, omdat in hier die tijdperk met eerstgenoemde alleen maar oppervlakkige, met laasgenoemde heeltemal geen aanraking plaasgevind het nie.

bij benadering, omdat die hawe van inskeping dikwels as plaas van herkoms aangegee word en b.v. Amsterdam hierdeur seker 'n te groot persentasie krij, en ook omdat dit dikwels onmoontlik is om uit te maak watter van twee of meer gelijknamige plekke bedoel word. So kom die naam *Bergen* 'n hele paar maal voor. Het ons dan te doen met 'n Hollander, 'n Belg, of 'n Noor? Dan is daar altijd 'n klompie name waarbij die plaas van herkoms heeltemal nie aangegee word nie. Buitendien is staatsgrense lang nie altijd taalgrense nie! En gesteld dat ons al dié moeilikhede bevredigend kon oplos, dan moet bij so 'n berekening nie alleen getel word nie, maar ook geweeg, want die sosiale posiesie van één man kan as taalfaktor opweeg teen die numerieke oorwig van drie. En gesteld dat 'n groepie van tien koloniste bestaan uit vier Hollanders, twee Duitschers, een Belg, een Fransman, een Engelsman en een Deen, almal van gelijke stand en invloed, dan sou ek geneig wees om aan Hollands 80%, aan Duits 10% en aan die res tesame 10% taalinvloed toe te ken. Hierdie oorweginge moet bij die volgende sijfers dus nie uit die oog verloor word nie.

Ons sien dan uit die eerste Kaapse monsterrol, dié van 1656 (Leibbrandt, *Precis*, deel 111, p. 283 vlg.) dat sowat ⅔ van die besetting uit Nederlanders bestaan, ⅙ uit Duitsers en die res uit verskillende ander nasionaliteite. Vir 1662, die laaste jaar van van Riebeek, is die verhouding ongeveer ½ Nederlanders, ¼ Duitsers en die res van ander nasionaliteite (t.a.p., p. 303 vlg.) Vir die gemak, en omdat dit in die resultaat nie veel onderskeid maak nie, neem ek hierbij die teenswoordige staatsgrense aan. Bij hierdie sijfers val op te merk, dat die lijs van 1656 al die blanke aan die Kaap omvat, die van 1662 alleen die Kompanjiesdienare, d.w.s. soldate en matrose. Van 1657 af bestaan 'n deel van die Kaapse bevolking nl. uit sogenaamde vrijburgers, die vaste element dus van die bevolking, teenoor die min of meer vlottende garnisoensbesetting. Vir ons doel is 'n ondersoek na die herkoms van die vrijburgers dus van meer waarde. Ons besit uitvoerige lijste van persone aan wie van 1657 tot 1662 vrijbriewe uitgereik is, en uit dié lijste (t.a.p., p. 264 vlg.) blijk volgens Dr. Colenbrander dat daar gedurende die tijd van van Riebeek ‘167 Compagnie's dienaars ontslagen en van vrijbrieven (werden) voorzien: 104 Nederlanders, 40 Duitschers, 13 Vlamingen, 5 Zweden en Noren, 3 Denen, 1 Franschman en 1 Waal’ (*Afkomst der Boeren*, p. 126). Hierdie sijfers moet onvolledig wees,

want Leibbrandt gee 192 name van vrijburgers, waaronder 2 Skotte en 1 Engelsman. Aangesien ek bij mij eie ondersoek van 25 vrijburgers die plaats van herkoms nie kon vasstel nie - van 7 is dit nie aangegee nie en die ander plaasname kan ek nie tuisbring nie - en mij resultate verder vrijwel ooreenstem met die van Dr. Colenbrander, wil ek mij bij hierdie sijfers hou. Ons krij dan die volgende persentasies: Nederlanders 62%, Duitsers 24%, Vlaminge 8%, ander nasionaliteite 6%. *Hieruit blyk dat die taal van die blank bevolking aan die Kaap in hierdie tijdperk suiwer Germaans was*.

Watter verder gevolgtrekking kan ons uit hierdie lijste maak? In die eerste plek natuurlik dat Nederlands, veral as ons Vlaams onder Nederlands reken, verweg die grootste invloed gehad het. As ons in aanmerking neem dat die Nederlanders nie alleen die grootste groep gevorm het nie, maar ook in alle ander opsigte verweg die grootste invloed moes uitgeoefen het, dan kan ons gerus aanneem dat die taal van die eerste Koloniste bijna suiwer Nederlands moes gewees het. Nie egter dat die Nederlands van die Koloniste suiwer was nie! Daarvoor was daar te veel verskil tussen die Nederlandse dialekte onderling.

Vir die 17de eeu omvat die term Nederlands nog meer en sterker afwijkende dialekte as vandag, terwijl selfs onder die opgevoede klasse van 'n algemeen-beskaafde taal seker weinig sprake kon gewees het. Waar twee dialektsprekende boere uit Seeland en Groningen mekaar vandag uiters moeilik of glad nie verstaan nie, en waar ons sien dat ses van die twaalf ‘raadtspersonen’ van van Riebeek hulle naam met 'n kruisie teken (*Dagv.* 1, p. 242), daar mag ons gerus aanneem dat in werkelikheid die Seeu en die Groninger, die Fries en die Geldersman, wat taal betref, haas net sover van mekaar gestaan het as die Hollander en die Hoogduitser, om nie te sê die Vlaming en die Deen nie. Nou is dit wel duidelik dat 'n sterk toenadering moes plaas gevind het in die beperkte omgewing aan boord en later rondom die fort aan die Kaap, maar ook dat vir 'n lang tijd 'n groot onvastheid moes bestaan het in die taalgebruik van hierdie gemeenskap, 'n onvastheid wat blijk uit die *Dagverhaal*. In 1658 word Pieter van der Stael van Rotterdam aangestel as skoolmeester ‘dewijl seer goet ende prompt in 't lesen is van *recht Hollants Nederduyts*’. Reeds van die datum 19 Desember 1654, besit ons 'n brief van skipper Jan Symonsz. waaruit ek die volgende sinne afskrijf: ‘hoe dat sijn sinnen ende gedachten

geweest heeft’; ‘de robben waren soo mager dat er geen speck op en wassen’; ‘als dat wij swack van volcq was’; ‘sanderdaeghs voeren wij na het eylant daer onsen volcq op was en haelde ons volck daer aff’. As ons hierbij in aanmerking neem dat skipper Symonsz. onder die helpers van van Riebeek 'n skrifgeleerde was, daar hij nie alleen sij naam kon teken nie, maar selfs 'n brief kon skrijwe, dan begrijp ons dat daar aan die Kaap nog ander taalvorme bestaan het as ‘recht Hollants Nederduyts’!

Die verhouding waarin die verskillende Nederlandse dialekte in die tijdperk onder behandeling bijgedra het tot die vorming van die nuwe taal aan die Kaap, kan ook ten naaste bij uit die lijs van vrijburgers opgemaak word. Ook hier geld dieselfde moeilikhede wat ons bo genoem het. Afgesien van getalle, sal hier die Hollanders, in die nouere betekenis van die woord, die swaarste gewig in die skaal lê. Die Kaap immers werd beskou as 'n Amsterdamse stigting in die tijd van van Riebeek (Godée-Molsbergen, *Jan van Riebeeck*, p. 173). Die 104 Nederlandse vrijburgers - die getal kan ook 'n paar meer of minder geweest het, sonder dat dit in die verhouding veel onderskeid sal maak - kan as volg onder die verskillende provinsies verdeel word: Suid-Holland 31, Noord-Holland 27, Utrecht 15, Overijssel 7, Gelderland 6, Seeland 5, Noord-Brabant 4, Groningen 3, Friesland 2. Enige name kan ek nie indeel nie. Is b.v. Lagelant - op die lijs staan trouens Legelant - in Groningen, Gelderland, Noord- of Suid-Holland te plaas?

Wat hierbij sterk opval is die lae persentasie Seeue - en die sijfer is waarskijnlik nog geflatteer, want ek neem hierbij aan dat met *Elserzee* en *Douburg* van die lijs bedoel is *Elkerzee* en *Domburg*, terwijl vir hierdie groep tweemaal presies dieselfde naam voorkom, dus waarskijnlik één persoon bedoel word. Uit die lijs van stamouers bij Colenbrander vind ek vir die periode 1652-1712 die volgende verhoudinge: Noord-Holland 45, Suid-Holland 28, Seeland 20, Utrecht 17. Hier kom Noord-Holland en Seeland beter tot hulle reg. Tog is dit duidelik dat nie al te veel nadruk op die Seeuse invloed mag gelê word nie - soos dikwels gebeur - want hier weeg die eerste loodjies die swaarste!

As ons 'n sirkel beskrijf met Gouda as middelpunt en Gouda-Amsterdam as straal, dan sou daarmee die gebied aangegee wees waaruit die meeste Nederlanders na Suid-Afrika verhuis het. Volgens die lijs van vrijburgers tot 1662 staan Amsterdam (11), Utrecht (9) en Woerden (5) bo aan. Uit die lys van stamouers

tot 1712 is die posiesie: Amsterdam (33), Middelburg (15), Utrecht (11) Leiden (9), Haarlem (7), Rotterdam (6). *Hiermee meen ek aangetoon te hê dat die Hollands-Frankiese dialek as grondslag van Afrikaans moet aangeneem word*.

Miskien mag dit bevreemding wek dat ek bij hierdie berekeninge 'n paar maal 1712 as eindpunt aanneem. Dit geskied uit die volgende oorweginge: Van 1652 tot 1712 is 'n tijdperk van twee geslagte. Teen dié tijd kan ons aanneem dat die eerste geslag van Kaapse kinders al self ouers of grootouers was, sodat daar omstreeks 1700 al sprake kon geweest het, en miskien al was, van A f r i k a n e r s . Dit blijk ook daaruit, dat volgens die lijs van Colenbrander die oorgroot meederheid van stammoeders van na 1700 aan die Kaap gebore is, en die toeneming deur geboorte dié deur immigrasie van die tijd af oortref. Ook meen ek dat omstreeks 1700 die skeiding tussen Nederlands en Afrikaans moet gemaak word. Gewijsigde Nederlands in die mond van Europeane kan ons geen Afrikaans noem nie, en tot hierdie tijd was die in Europa geborene in die meerderheid aan die Kaap. Maar sodra die kinders van sulke Europeane hierdie gewijsigde Nederlands aan *hulle* kinders begin oordra, krij ons *die begin van die Afrikaanse taaltradiesie*. Ek is wel oortuig dat na 1700 nuwe wijsigingsfaktore in die spel kom, maar meen tog dat die belangrijkste taalveranderinge òf reeds hulle beslag gekrij het, òf ten minste in kiem aanwesig was, nadat twee geslagte groot geword het onder die taaltoestande van 1652-1700.

Voordat ons oorgaan tot die laaste taalgroep, moet onder hierdie hoof nog 'n kwessie bespreek word.

Prof. Hesseling het gemeen (*Het Afrikaansch*, p. 34 vlg.) dat in hierdie tijd aan die Kaap een of ander vorm van Portugees 'n belangrijke rol gespeel het, nie alleen as slawetaal nie, maar ook as handelstaal.

Ek het elders aangeneem (*Afrikaans en Maleis-Portugees*, p. 15) dat die kennis van Portugees in die reëel - Dr. Boshoff (*Volk en Taal van Suid-Afrika*, p. 52) lê mij in die pen: *alleen* - onder die offisiere van die Oost-Indiese Kompanjie sou te vinde gewees het. Hiermee in ooreenstemming is dat b.v. van Riebeek, Simon van der Stel en van Rheede Portugees geken het, terwijl van die 14 lede van die ekspediesie wat van Riebeek (*Dagv.* 111, p. 447) na die binnelande gestuur het, geen een dié taal kon praat nie. Ek het ook gemeen dat Rijklof van Goens se

verbod om dié taal te gebruik aan die Kaap, bedoel was as voorsorgsmaatreël. Prof. Hesseling het daarin gesien 'n ‘bestrijding van een toestand die reeds dadelik bestond’ (*Nieuwe Taalgids*, 1917, p. 25). Ek kom hierop later terug. Hier wil ek volstaan met te herhaal wat ek vroeër gesê het: ‘dat 'n Nederlandse matroos, op 'n Nederlandse skip waarvan die bemanning vir 75% uit Nederlanders bestaan het, nie 'n vreemde taal sou gepraat het nie, behalwe in hawens waar dit nodig was’ (t.a.p., p. 15). Was dit in Tafelbaai nodig?

Gedurende die tijdperk 1652-1662 het daar in Tafelbaai aangekom 305 skepe, waarvan 18 Engels en 7 Frans was, die res Nederlands (Godée-Molsbergen: *Jan van Riebeeck*, Bijlage XXII) - dus nog geen *drie* vreemde skepe per jaar nie. Selfs as ons aanneem dat in alle gevalle van vreemde skepe die verkeerstaal Portugees was, kan ons vir die Kaap in hierdie periode die invloed van Portugees as handelstaal buite beskouing laat, want dit is onnodig om verder waarschijnlik te maak dat in die handelsverkeer in hierdie Nederlandse hawe die handelstaal Nederlands moes gewees het - wat ook al die toestand in Nederlandse hawens in die Ooste was, waar Portugees voor die koms van die Nederlanders al pos gevat het.

Hiermee kom ons tot die laaste taalgroep: die ingevoerde gekleurde of swarte, d.w.s. in ons geval, die slawe. Daar was ook enige bandiete in die tijd van van Riebeek, maar die getal was te klein - 4 in 1662 - om in aanmerking te kom. Buitendien was daar ook nog blanke onder, en was hulle invloed beperk tot Robbeneiland. Oor die slawe aan die Kaap besit ons uitvoerige gegewens. Ek bepaal mij tot die belangrijkste.

Op 31 Mei 1657 is daar 3 slawe en 7 slavinne aan die Kaap (*Kol. Arch.* No. 3969, fol. 388). Hiervan kom 4 van Batavia, 3 van Madagaskar, 2 word dan eens Arabiese, dan weer Abissienniese meisies genoem, van een is die nasionaliteit nie aangegee nie. Ag hiervan behoort aan die Kommandeur, daaronder 3 ‘Bataviase slavinnen’. Ons weet ook dat die Hottentottinetjie, Eva, van die begin af in die huis van die Kommandeur opgevoed is. Hierdie nietige besonderhede blijk later van belang te wees. Dit is duidelik dat hierdie klompie slawe veel te klein was vir die behoefte van die bevolking - en om mee te tel as taalfaktor.

Die toestand word egter gou anders. Uit Guinea en Angola

kom daar in 1658 twee skeepsladinge slawe aan, sodat daar 30 Mei 1658, aan die Kaap was 98 Kompanjieslawe en 89 slawe van partikuliere en vrijburgers, teenoor 166 blanke, bandiete nie meegetel nie (*Dagv.* 11, p. 407). Dit is van belang om iets te weet van die taal van hierdie grootste deel ‘deses Caepsen ommeslaghs’, soos van Riebeek dit uitdruk. In die *Dagverhaal* word verskillende min of meer onduidelike gegewens hieromtrent verstrek, sodat Prof. Hesseling gemeen het om 'n sekere kennnis van Portugees bij hierdie slawe te mag veronderstel (*Het. Afr.* p. 53). Ek meen te kan aantoon dat hierdie veronderstelling ongegrond is.

Soos bo aangehaal, sien Prof. Hesseling in die dekreet van van Goens van 1657, waarin die gebruik van Portugees aan die Kaap verbied word, nie 'n voorsorgsmaatreël nie, maar 'n bestrijding van bestaande toestande. Dat hierdie opvatting verkeerd is, blijk m.i. uit die woorde van die instruksie self: ‘Met de compste van de slaven sal UE. seer sorgvuldig zijn geen portugeese tael hier *in te voeren*, maer t' zelve met alle middelen voorcomen, vooral met de officieren een goet voorganger zijnde, alsoo hier aen veel geleegen leijdt, ende sal UE. geen tael als ons moedertaal tegens de slaven gebruijcken, en niet gedoogen dat se andere spreecken, dat bij verloop van jaeren gerustheijt sal connen geeven’ (*Kol. Arch.* 3969, fol. 464-465). Ek vestig ook die aandag op die woorde ‘vooral met de officieren een goet voorganger zijnde’ in verband met wat hierbo oor Portugees as handelstaal gesê is.

Nou kan daar nog twijfel bestaan of die slawe tog nie, voor hulle aankoms aan die Kaap reeds Portugees geken het nie, en die middel was om dit te versprei ondanks die verordening van van Goens. Deur 'n gelukkige vonds in die Argief kan ek ook hierdie veronderstelling weerlê. In 'n ‘Memorie ter Informatie’ wat van Riebeek in 1662 aan sij opvolger nalaat, kom nl. die volgende voor: ‘De slaven leeren hier niet als duyts & oock de Hottentoos, *sulcx hier geen ander tael gesproocken wordt*, ende soo in ordre blijvend een fraije saecke sal sijn, om Portugesen & andere altijt stom te doen staen voor dese natie & deselve daer door te min te cunnen verleijden etc.’ (*Kol. Arch.* 3974).

Hierdie drie uittreksels: uit die instruksie van van Goens van 1657, uit die memorie van van Riebeek van 1662 en uit die joernaal van van Rheede van 1685, behoort tot die belangrijkste gegewens vir die Afrikaanse taalgeskiedenis.

Intussen vertel van Riebeek in sij memorie aan Wagenaar nie die hele waarheid en niks as die waarheid nie! Prof. Hesseling het daar nl. op gewijs dat in die *Dagverhaal* herhaaldelik vermeld word dat die Hottentottin, Eva, Portugees geleer praat het aan die Kaap. Tot nog toe is hiervan, sover ek weet, geen voldoende verklaring gegee nie. Mij vroeëre verklaring dat sij op een of ander manier, in die woorde van Prof. Hesseling, ‘privaatlessen in vreemde talen’ moes gekrij het in die huis van die Kommandeur (*Afr. en Mal. - Port.* p. 20) kon nie oortuiend genoeg gemaak word nie, bij gebrek aan nadere gegewens aangaande die leermeester(es). Om mij verklaring oortuiender te maak, wil ek nou ook waag om die leermeesteresse aan te dui, nl. die drie ‘Bataviase slavinnen’ in die huis van die Kommandeur, waarvan bo sprake was. Dit is natuurlik nie uitgesluit dat van Riebeek self met hierdie slavinne Portugees gepraat het nie, en dan kan die woorde van van Goens ‘vooral met de officieren een goet voorganger zijnde’, ook nog as 'n steek onder water aan die adres van die Kommandeur beskou word! Op hierdie manier sou ook die gebrek aan kennis van Portugees bij die bo aangehaalde ontdekkingsekspediesie 'n verklaring vind.

Die memorie van van Riebeek mag hierom egter nie beskou word as 'n verdraaiing van die waarheid nie - al was dit alleen maar omdat sij opvolger al te gou sodanige verdraaiing moes ontdek. Ek neem aan, op grond van al die ander gegewens, dat die rol wat Portugees in sij tijd aan die Kaap gespeel het, van so geringe betekenis was, dat van Riebeek dit nie die moeite van die vermelding werd geag het nie.

Ten slotte kan dit miskien nodig wees om te waarsku teen 'n moontlike opvatting dat die taaltoestande onder van Riebeek, soos hier geskets, kan geprojekteer word vir die res van die geskiedenis. Vir die 18de eeu in elk geval sou so 'n projeksie beslis verkeerd wees, met name ten opsigte van Duits en Maleis-Portugees. Vir die res van die 17de eeu sou dit nie so gevaarlik wees nie, hoewel die oorgang tot die 18de eeu natuurlik reeds in die 17de val, en ons buitendien teen die end van die 17de eeu rekening moet hou met die aankoms van die Franse Hugenote. Soveel kan egter met gerustheid vir die hele tijdperk van die landing van van Riebeek tot die Engelse okkupasie gesê word, dat net soos onder van Riebeek, die Nederlanders, in casu Afrikaners, nooit in groot getalle die

taal van watter ander groep ook gaan leer het nie, en dat dus oor die hele lijn - totdat Engels op die toneel verskyn - so goed as uitsluitelik indirekte inwerking van vreemde tale op die ontwikkeling van Afrikaans in aanmerking kom.

D.B. BOSMAN.

De grammatika op de middelbare school

Waar het doel van dit artikel is op de tekortkomingen van onze tegenwoordige schóólgrammatika's te wijzen, daar wil ik van de bespreking uitzonderen: V a n W i j k ' s *Nederlandsche Taal*. Immers over dit boek, dat al meer dan 15 jaar oud is, bestaat reeds een communis opinio: het is het beste uit wetenschappelik oogpunt, maar houdt te weinig rekening met 't bevattingsvermogen van de leerlingen van de lagere klassen; vandaar dat het in de eerste plaats geschikt is voor aspirant-onderwijzers.

Geheel op zich zelf staat verder *De Regenboogkleuren* van V a n G i n n e k e n - E n d e p o l s [1], dat de sociale en familiale, maar vooral de lokale taalgroepen uitvoerig behandelt. Het best is men er mee uit op die scholen, waar de leerlingen zelf een dialekt spreken of tenminste goed kennen; ik meen echter na een tweejarige ondervinding te mogen beweren, dat het ook overigens bruikbaar is. Immers voor het onderwijs zijn van veel belang vragen als: Hoe heeft zich het Alg. Beschaafd ontwikkeld? Welke is de verhouding van de dialekten tot het Alg. Besch.?[2] Waarom is die verhouding niet in alle delen van het land dezelfde? Hoe komt het, dat de dialekten hoe langer hoe meer door 't Alg. Besch. verdrongen worden? Stel nu, dat het gros van de leerlingen uit een beschaafd milieu komt in een deel van Holland, waaruit mee het Alg. Besch. afkomstig is. Men neemt dan een dialekttekst uit die streek en daarnaast een uit een gewest, waaruit b.v. toevallig een enkele leerling afkomstig is: laten we zeggen Limburg. Dan kan het duidelik worden, waarom zíj geen dialekt kennen, hun Limburgse klasgenoot wel. Daarmee is men tegelijk al midden in een bespreking van de sociale taal-

1) En *De Roman van een kleuter*: zie daarvoor N.T. 13, 189 vlg.
2) Al zijn we het met D e V o o y s N.T. 12, 214 eens, dat die verhouding in 't boek zelf helderder had uiteengezet kunnen zijn.

groepen: wanneer is een dialekt plat en wanneer niet? En: is er een scherpe overgang tussen Alg. Besch. en dialekt, bestaan er tussen de dialekten zelf scherpe grenzen? En is men een keer met 't Limburgs bezig, dan illustreert men daaraan b.v. de klankvoorbarigheid. Leest men toevallig de Camera Obscura, dan neemt men de kritiek op *De Limburgsche Voerman* er bij. Of, een volgend jaar grijpt men naar 't Brabants en maakt daarbij 't begrip isoglossen duidelik. Niet zal men natuurlik het boek achter elkaar laten doorwerken, 't ene dialekt na 't andere behandelen en de eigenaardigheden er van vanbuiten laten leren, maar wèl kan een verstandig gebruik de leerlingen prikkelen op de taal van anderssprekenden te letten, de afwijkingen interessant en niet gek te vinden, zelf waar te nemen, in 't gunstigste geval zelf op te tekenen. Op brede basis wordt ook het ontstaan van 't Nederlands uit 't Frankies, Fries en Saksies behandeld, met de karakteristiek van de verschillende groepen; aan de Amsterdamse teksten kan men goed de inwerking van 't Hollands-Frankies op 't Fries[1)] demonstreren, en tegelijk weer daarbij verschillende sociale taalgroepen behandelen. Immers, dat is juist het mooie: het is een rijk boek, dat van allerlei dialekten uitvoerige, vaak gelukkig gekozen teksten geeft en zo de leraar veel gelegenheid tot afwisseling biedt. Die uitvoerigheid is ook van nut bij de behandeling van 't Vlaams en 't Afrikaans; bij het eerste versterken de oefeningen het inzicht in de Franse invloeden, bij het tweede wordt de invloed van 't Maleis-Portugees in een ruimer verband van kreolisering gezet (al was hier meer duidelikheid gewenst, zodat taalbederf en grammatikavereenvoudiging niet synoniem schijnen te zijn). Dat de oefeningen niet altijd verband houden met de stof, is waar, maar dat is m.i. niet erg, zolang dergelike vragen zich niet op de voorgrond dringen; 't kan geen kwaad, dat kwesties van assimilatie, woordvorming enz. hier en daar aangeroerd worden[2)]. Een zwak punt is het verband, gelegd tussen volksaard en taal; afgezien van het hypotheties karakter van verschillende opmerkingen hierover, blijkt in zo'n schoolboek niet altijd, waarin

1) Bij herdruk is het wenselik het Noordhollands taalgebied op de kaart niet meer de Friese kleur te geven.
2) Minder gelukkig zijn de ouderwets aandoende invuloefeningetjes (b.v. blz. 53 vlg.), die ook in 't verband moeilik te rechtvaardigen zijn. Soms richten de schrijvers zich meer tegen verouderde opvattingen dan tot de leerlingen (b.v. blz. 171 § 23).

het verband bestaat (b.v. blz. 15 § 4); en onverdedigbaar is m.i. het binnenloodsen van de hypothese van de Keltiese inslag: hierover is het woord vooralsnog aan de wetenschap.

Intussen, hoe goed en hoe origineel dit boek ook is, het geeft slechts een bepaald deel van de stof; de vraag, hoe een schoolspraakkunst er uit moet zien, is hier allerminst mee opgelost. Wenden we ons tot de gewone grammatika's, dan erkennen we dankbaar, dat er vergeleken bij vroeger belangrijke verbetering is. In de eerste plaats wordt tegenwoordig in bijna ieder schoolboek een hoofdstuk aan de klankleer gewijd, in de regel ook het onderscheid tussen klank en teken goed in 't oog gehouden[1]. Verder is 't Alg. Beschaafd de basis van de uiteenzetting geworden, niet meer de papieren taal; ook hierin is de vooruitgang vrij algemeen[2]. Ten slotte, men heeft op voorbeeld van H o l t v a s t veel futiliteiten laten schieten; vooral in de ontleding is men niet meer zo knap als onze voorgangers dat waren. Dit alles betreft echter alleen een zuivering, niet een vernieuwing van de grammatika; het zwaartepunt van de beschouwingen is niet verplaatst, hoe nodig dat ook is.

Het doel toch van de ouderwetse spraakkunst was: de leerlingen de grammatika van hun taal te leren, geschoeid op de leest van de klassieke talen; het was een hun vreemde taal, waarvan ze de naamvallen, de vervoegingen, de zinsbouw enz. in zich moesten opnemen. Nu heeft al lang de wetenschap met die renaissance-opvattingen gebroken en onder invloed hiervan is het gebouw van de grammatika afgebrokkeld, steen na steen is er uitgevallen: van naamvallen, konjunktieven enz. is zoo goed als niets overgebleven; er rest immers alleen dat, wat werkelik taal is, wat ieder Nederlander spreekt. En nu geeft de tegenwoordige schoolgrammatika dat alles tot in biezonderheden, alsof het de vroegere papieren taal is, die vanbuiten geleerd moet worden: hoe een werkwoord vervoegd wordt, hoe men *de goede man* verbuigt of liever niet verbuigt enz. enz.; ik bedoel de gehele z.g. taalkundige ontleding, die nog altijd zo'n belangrijke plaats in ieder schoolboek inneemt. Niet anders staat het met de redekundige ontleding, die, hoewel de psychologiese taalbeschouwing

1) Al handhaaft zich 't woord *lettergreep* vaak nog taai, als *klankgroep* bedoeld wordt (behalve in 't hoofdstuk over klankleer).
2) Alleen geeft het woord *schrijftaal* nog altijd aanleiding tot allerlei misverstand.

in de plaats getreden is van de logiese, nog geheel in de ban van de logika zit; al wordt de sport niet meer zo in biezonderheden beoefend en al geeft men toe dat de grenzen tussen de groepen vlottend zijn. Neem R i j p m a of R e s i n k of welk ander boek ook, 't is al oud lood om oud ijzer; de proef op de som heeft men, als men een optelsommetje maakt van de bladzijden, aan de genoemde onderwerpen besteed. Niet minder duidelike taal spreken de voorberichten; het doel is, zo leraart Resink:[1] '1) met bewustheid zonder fouten te leeren schrijven; 2) de deelen van den zin en de woordsoorten te leeren onderscheiden; 3) de gebruikelijke grammatische termen in 't geheugen te prenten en bij die termen iets te leeren denken'. Zelfs T i n b e r g e n , die z'n taalboeken zeker wel de beste zijn dank zij de heldere, weldoordachte formulering, dank zij ook het verstandig gebruik dat hij van de nieuwe opvattingen maakt, is in de oude indeling van de stof blijven vastzitten en zodoende niet tot een grondige vernieuwing gekomen.

Voor kort verscheen een nieuwe spraakkunst: *Grammatische Begrippen* van A c k e t . Van hem, die zich in z'n stijlboeken een man met fijn taalgevoel en tegelijk een uitnemend dosent betoond had, die in de N.T.[2] zo fris over de grammatika had geschreven, mocht men goede verwachtingen hebben. Des te onaangenamer is de noodzakelikheid er op te wijzen, dat z'n boek een teleurstelling is geworden; het is een kwart eeuw te laat geschreven. De betekenis van het fundamentele onderscheid tussen klank en teken schijnt langs hem heen te zijn gegaan: een hoofdstuk over klankleer ontbreekt en daardoor verliest dat over de spelling z'n basis; herhaaldelik verwart de schrijver letter en klank (b.v. § 81), het verl. deelwoord van de zw. w.w. heet te eindigen op *d* of *t* (§ 77).[3] Bij de vnw. (§ 38)

1) *Kl. Ned. Spraakkunst*^{2} (1919). Een fout van z'n groter *Handboek* is bovendien het geven van Oudhoogduitse, Oudsaksiese vormen enz. In de laatste tijd gaan meer boeken aan dergelike schijngeleerdheid lijden: b.v. V o r r i n k met z'n Goties; ook A c k e t gaat in dit opzicht niet geheel vrij uit (§ 80).
2) 6, 167 vlg.
3) Een tussenformuleering bij K o s t e r en S c h u r i n g a , Korte Ned. Spraakkunst (1920): 'Op *d* (uitgesproken als *t*)' (§ 62); in dit onbeduidend werkje vindt men als verder offer aan de nieuwe tijd 6, zegge 6 regels gewijd aan de dialekten (§ 2), plus 6 regels tekst om over te brengen in 'gewoon Hollandsch' (blz. 6)!

staan de niet-betoonde vormen achteraan als iets bijkomstigs. Het vormverschil tot aanduiding van de geslachten zou in 't biezonder in ‘waardige’ taal bewaard zijn (§ 75). De ontleding gaat tot in biezonderheden. Elliptiese zinnen (§ 56) worden besproken, alsof V a n G i n n e k e n z'n bekend artikel in de N.T. niet geschreven had. Bij de spelling schrijft men *paard*, omdat *paart-paarden* ‘onaangenaam’ (§ 99) zou zijn; de leerling denkt dadelik aan *huis-huizen*. Al te aktueel is het afdrukken van 't ontwerp-Kluyver-Muller (§ 102). Soms worstelt de schrijver om de nieuwe en de verouderde opvattingen te kombineren, natuurlik zonder sukses. Zo b.v. bij de naamvallen (§ 69 vlg.), waar hij eerst aarzelend het ontbreken ervan toegeeft om dan te betogen dat er toch wel vier zijn, mits men niet de vormverandering, maar de dienst in de zin bedoelt. En dan volgt een bespreking van de vier naamvallen op een wijze, die Terwey alle eer zou aandoen. Even half is de redenering over de onderscheiding van de voorwerpen (§ 12 vlg.); waarom niet ronduit toegegeven, dat er voor ons taalgevoel geen verschil meer is tussen b.v. direkt en indirekt voorwerp. De goede opmerkingen, die in een boek van Acket natuurlik niet ontbreken, kunnen het zomin redden als de opmerking in het voorbericht, dat een kleine spraakleer wat grof moet zijn in z'n definities.

Wat de grammatika dan wél moet omvatten, dat is m.i. het volgende:

I. Klankleer.

II. In verband hiermee de spelling, waarbij dan de nadruk niet op de spelregels valt, maar op de beginselen, waarvan onze spellingen uitgaan; hierbij de geslachten en naamvallen.

Interpunktie (veel bruikbaars in A c k e t , Stijlstudie).

III. Toon (niet alleen klemtoon); ook verschijnselen als modaliteit kunnen hier ter sprake komen. Proklise, enklise. Dus ook b.v. de verschillende vormen van 't vnw. Allerlei synkope-, apokope- en assimilatieverschijnselen. Een voortreffelike grondslag in 't leesboek van V a n d e n B o s c h en M e y e r . Materiaal biedt ieder leesboek.

IV. Het vormverschil van de woorden afhankelik van de stijl: meervouden of *-s* en *-en, -er(s*) en *-eren; je, u, ge, gij*; oude naamvallen in vaste uitdrukkingen; aanvoegende wijs enz.

III en IV maken een afzonderlik hoofdstuk over woordsoorten overbodig.

V. De gewone redekundige ontleding is niet meer te hand-

haven; in plaats daarvan een korte uiteenzetting van psychologies onderwerp en gezegde. Verdere bespreking van de zinsbouw (maar op moderne grondslag: geen oorzakel. vw. enz.): kongruentie, woordorde, de ellipsenkwestie. De samengestelde zin in de geest van A c k e t , Stijlstudie.

VI. Woordvorming: hierbij allerminst een streven naar volledigheid, maar groepering naar taalverschijnselen: 't onkenbaar worden van samenstellingen, de overgang van samenstelling tot afleiding, 't ontstaan van suffixen (b.v. -*naar* uit -*aar, -nier* uit -*ier*), de wijze van ontlening er van, betekenisverandering, al-of-niet-produktiviteit. Een enkel geval kan men uitvoerig bespreken (b.v. -*loos*: N.T. 1 en 2). Archaïsmen, neologismen.

VII. Algemeen beschaafd en dialekt; ons taalgebied in en buiten Nederland. Familiale en sociale taalgroepen. De plaats van het Nederlands onder de talen van Europa, in 't biezonder als deel van 't Germaans. Invloed van vreemde talen, verschil van verwantschap en ontlening (vgl. 't Hoogduits). Renaissanceinvloeden op onze spraakkunst (vooral op een gymnasium nuttig).

VIII. Analogie, contaminatie. Isolering. Van vormenrijkdom tot vormenarmoede: welke middelen ervoor in de plaats komen (door vergelijking met 't Latijn vooral voor een gymnasium geschikt). Misschien zeer kort iets over klankwetten, mits men niet verder teruggaat dan tot 't mnl.; belangrijker is het echter te wijzen op wat blijft dan op wat verandert: de *langzame* verandering van de taal (vgl. mnl. en nndl.)

Misschien zal men me tegenwerpen, dat dit niet alles zuivere grammatika is. Inderdaad zal er m.i. een opschuiving moeten plaats hebben in die richting, dat de grammatiese vormen niet ter wille van zich zelf besproken worden, maar om het gebruik, dat men er in de taal van maakt. Hoe men dit overgangsgebied van grammatika tot stijl noemen wil, is van ondergeschikte betekenis.[1)]

H i l v e r s u m .

M. SCHÖNFELD.

1) Met instemming las ik de intussen verschenen bespreking van Acket's boek door *Schepers* Weekblad gymn. en middelb. ond. 1922 blz. 1217 vlg.; daartegen *Fischer* t.a.p. 1269 vlg. en *Acket* 1314 vlg.: laatstgenoemde verdedigt daarin alléén het nut, niet zijn wijze van ontleding.

Romaansche dialectologie.

Het is zeer natuurlijk dat wij, Zuid- en Noord-Nederlandsche germanisten, wanneer wij buiten ons land kijken, vooral het oog houden op hetgeen in Duitschland wordt geleverd. Niet alleen ons vak zelf, en onze taal, die mede tot de Germaansche taalgroep behoort, maar ook het feit dat bij onze oosterburen zoo ongemeen veel wordt voortgebracht, brengt ons daar toe.

Die omstandigheden leveren voor onze geestelijke zelfstandigheid een zeker gevaar op, indien wij niet nu en dan onze omheining durven overspringen om even daarbuiten op verkenning uit te gaan. Op vreemd terrein voelen wij ons in den beginne minder goed op ons gemak, maar na een zeer korten tijd ondervinden wij dat bijvoorbeeld de romanisten er ongeveer uitzien zooals wij, dat de talrijke problemen die zij hebben op te lossen zeer veel met de onze gemeens hebben, en dat ten slotte hunne werkwijze in menig opzicht met de onze overeenkomt en in andere opzichten voor ons veel nieuws en nuttigs kan bevatten.

Dit laatste blijkt vooral waar te zijn op het gebied van de dialectologie, een wetenschap waar in den laatsten tijd bij ons wel veel over gesproken wordt, maar waar slechts zeer weinigen werkelijk iets aan doen. Wie onderzoeken wil hoe men onze dialecten best opneemt en bestudeert, kan tegenwoordig niet meer buiten een aandachtige studie van hetgeen in de Romania op dialectgebied is geleverd geworden.[1)] Ik hoop dat onderstaand artikel zulks voldoende zal doen uitschijnen. Ik zal geen lange reeks boeken vluchtig bespreken, maar een paar hoofdwerken nauwkeuriger ontleden, met het oog op de talrijke methode-kwesties die zich voordoen wanneer men om het even welk dialectgebied wil aanpakken.

Nemen wij vooreerst in oogenschouw hetgeen op het Galloromaansch gebied boven het gewone uitsteekt:

1) Op het navolgenswaardige voorbeeld van de *Atlas linguistique* wees in *De Nieuwe Taalgids* V, 86 reeds N. van Wijk.

Bibliographie.

1. Behrens (D.)
   a) Bibliographie des patois gallo-romans. - Berlijn 1893.
   b) Id. in zs. f. franz. Sprache, t. XXV. - 1903.
2. Bloch (O.)
   a) Atlas linguistique des Vosges méridionales. - Paris, Champion 1914.
   b) Lexique français-patois des parlers des Vosges méridionales. - Paris, Champion 1915.
   c) Les parlers des Vosges méridionales. - Etude de dialectologie. - Paris, Champion 1917.
3. Bruneau (Ch.)
   a) La limite des dialectes Wallon, Champenois et Lorrain en Ardenne.}Paris, Champion 1913.
   b) Etude phonétique des patois d'Ardenne.}Paris, Champion 1913.
   c) Enquête linguistique sur les patois d'Ardenne I. A-L.}Paris, Champion 1913.
4. Dauzat (A.)
   Etudes linguistiques sur la Basse-Auvergne:
   I. Phonétique historique du patois de Vinzelles (Bibliothèque de la Fac. des lettres de Paris, t. IV). - Paris, Alcan 1897.
   II. Morphologie du patois de Vinzelles (Bibl. de l'Ec. prat. des Hautes. - Etudes, fase. 126. - Paris, Bouillon 1899.
   III. Géographie phonétique d'une région de la Basse-Auvergne. - Paris, Champion 1906.
   IV. Glossaire étymologique du patois de Vinzelles (Société des langues romanes t. XV.) - Montpellier 1915.
5. Gauchat (L.) en Jeanjaquet (J.)
   Bibliographie linguistique de la Suisse romande. - Neuchâtel, Attinger I: 1912. II: 1920.
6. Gilliéron (J.)
   a) Petit Atlas phonétique du Valais roman (sud du Rhône). - Paris, Champion 1880.
   b) L'aire de Clavellus d'après l'Atlas linguistique de France. - Neuveville, Beerstecher 1912.

c) Pathologie et thérapeutique verbales:

I. et II. Neuveville, Beerstecher 1915.
III. Paris, Champion 1921,
IV. (no. 11 de la Coll. de la Soc. ling. de Paris.) - Paris, Champion 1921.

d) La faillite de l'etymologie phonétique. - Neuveville, Beerstecher 1919.

e) Généalogie des mots qui désignent l'abeille. - Paris, Champion 1918,

7. Gilliéron (J.) en Edmont (E.) — *a*) Atlas linguistique de la France. - Paris, Champion 1902-1910.

b) Notice servant à l'intelligence des cartes. - Paris, Champion 1902.

c) Table de l'Atlas linguistique de la France. - Paris, Champion 1912.

8. Gilliéron (J.) en Mongin (J.) — Etude de géographie linguistique, ‘Scier’ dans la Gaule romane du sud et de l'Est. - Paris, Champion 1905.

9. Gilliéron (J.) en Roques (M.) — Etudes de géographie linguistique. - Paris, Champion 1913.

10. Millardet (G.)	*a*) Petit Atlas linguistique d'une région des Landes. - Toulouse, E. Privat 1910.
	b) Recueil de Textes des anciens dialectes landais. - Paris, Champion 1910.
	c) Etudes de dialectologie landaise. - Toulouse, E. Privat 1910.
11. Rousselot (Abbé)	Les modifications phonétiques du langage, étudiées dans le patois d'une familie de Cellefrouin. - Revue des patois Gallo-romans 1891-1892.
12. Terracher (A.L.).	Les aires morphologiques dans les patois populaires du nord-ouest de l'Angoumois. - Paris, Champion 1914.
13. Thomas (Anthoine)	*a*) Essais de philologie française. - Paris, Bouillon 1897.
	b) Mélanges d'Etymologie française. - Paris, Bouillon 1902.
	c) Nouveaux essais de Philologie française. - Paris, Bouillon 1904.

* * *

Rousselot en Gilliéron zijn onder de hierboven genoemden de twee mannen die voorzeker de grootste verdienste hebben, zoowel door hun eigen werk als door den beslissenden invloed dien zij op den jongeren hebben uitgeoefend. De eerste heeft met zijn Modifications phonétiques (Bibl. 11) in de diepte gegraven, op een zeer beperkt terrein, aantoonend al wat bij de haarfijne ontleding van het individueele spreken te leeren valt. De tweede heeft met zijn machtigen Atlas (Bibl. 7*a*) de gansche uitgestrektheid van het Gallo-Romaansch gebied ineens ontgonnen en opengezet voor vergelijkende studie of meer gedetailleerd onderzoek.

Beide werken, hoewel dikwijls aangehaald als oude bekenden, en misschien juist daarom, verdienen hier van dichterbij te worden bekeken.

De schrijfwijze is, bij Rousselot zooals bij Gilliéron, die van de ‘Revue des patois gallo-romans’, waaraan zij overigens samenwerkten van 1887 tot 1892. Zij schijnt de Fransche dialectonderzoekers volkomen te voldoen, daar zij bijna allen, met hier en daar een paar wijzigingen, hetzelfde systeem blijven gebruiken. Dit systeem vertoont dan ook een groote verscheidenheid van schakeeringen, zoowel voor de klinkers (mond- en neusklinkers; korte, lange, middelmatige; open, gesloten en tusschenklinkers; geheele en halve neusklinkers; beklemtoonde en onbeklemtoonde klinkers) als voor de medeklinkers (3 ch's; 2 d's; 3 l's; 2 m's; 4 n's; 5 r's; 3 t's; 2 w's; 2 z's; tusschenmedeklinkers). Al deze schakeeringen worden, op een paar na,

door een bonte reeks diacritische teekens weergegeven, en nog verrijkt met een rij klinkers en medeklinkers in kleineren druk, om het schuchter te voorschijn komen of het wegsterven van die klanken te beduiden. De tusschenklinkers en -medeklinkers worden uitgedrukt met de twee klanken waartusschen zij zich bewegen boven elkander te plaatsen. Deze schrijfwijze bezit dus het voordeel van een groote beweeglijkheid, en laat den dialectopnemer toe om den gehoorden klank in zijn phonetisch schrift te benaderen zooveel als zulks mogelijk is.

Maar aan den anderen kant werkt het groot aantal diacritische teekens wel wat verwarrend. Bedenken wij dat b.v. de mond -a vooreerst kan voorkomen zonder lengte-teeken en zonder timbre-teeken, dan met ˘ teeken (kort) en met - teeken (lang), dan in elk van deze drie vormen met het open-a-teeken of met het gesloten-a-teeken; dan in elk van deze negen vormen met of zonder accent; dit zijn reeds 18 vormen, die dan nog eens herhaald kunnen worden voor de reeks van de nasales, en voor de reeksen van de tusschenklinkers a-e, a-o, a-e nasalis, a-o nasalis, a- korte e, a- korte o, enz; dit maakt, theoretisch, reeds een paar honderd verschillende klankwaarden voor het teeken a en zijne uitloopers. Gemakkelijke lectuur levert dat niet, maar in werkelijkheid bedienen de opnemers zich nooit van al die schakeeringen tegelijkertijd, en went men tamelijk vlug aan de teekens. Mooi is de druk ook wel niet, en ook niet gemakkelijk uitvoerbaar. De drukkerij Protat te Macon is de eenige die tot nog toe deze teekens kan drukken en dan nog moet één diacritisch teeken worden prijsgegeven daar waar er drie boven elkander zouden moeten staan. Bovendien moet het systeem, zoowel voor de handschriften als voor den druk, veel meer kansen tot vergissingen opleveren dan bijvoorbeeld dat van de ‘Association phonétique internationale’, waar het aantal diacritische teekens verminderd wordt door het gebruik van een grooter aantal verschillende letters.

Een paar erger fouten zijn, dat een dubbel teeken gebruikt wordt voor de enkele klanken dzj en tsj, zooals men die b.v. hoort in het départ^{t} des Vosges, en dat slechts één klemtoonteeken gebruikt wordt, daar waar het dikwijls van belang zou zijn ook den bijtoon van de onbeldemtoonde lettergrepen te onderscheiden.

Zien wij nu vooreerst het werk van Rousselot.

De schrijver geeft er ons zelf de zeer interessante wordings-

geschiedenis van: Gedurende verscheidene jaren doorliep hij zijn geboortestreek om de levende spreektaal te bestudeeren, genoeg hebbende van de slechte werken over Romaansche philologie, die zich bezighielden met de veranderingen van de letter, veeleer dan van den klank dien zij verbeeldt. Door ziekte thuis opgehouden en verzorgd door zijne moeder, komt hij er toe om hare taal aandachtig gade te slaan, en krijgt de overtuiging dat, naast de geopraphische studie van de dialecten, de genealogische studie van dezelfde moet worden aangepakt. Eens genezen, zet hij zijn opnemingen in de omliggende dorpen voort, in 1889 wordt hij belast met een philologische zending in de Italiaansche Alpen, en, bij de moeilijkheden die hij daar ondervindt voor de juiste opneming der klanken, komt hij op de gedachte, dat het menschelijk oor moet bijgestaan worden door mechanische middelen. Uit deze twee bevindingen, de eigenaardige kenmerken van de taal zijner moeder en de ontoereikendheid van zijn oor, is zijn merkwaardig boek ontstaan, met de drie volgende hoofddeelen:

1º. Aard en eigenschappen van de klanken van het dialect van Cellefrouin, proefondervindelijk op hem zelf onderzocht.
2º. De phonetische veranderingen van dat dialect, gadegeslagen in 5 achtereenvolgende geslachten, hoofdzakelijk behoorend tot schr.'s familie en tot de bevolking van Cellefrouin.
3º. Het indringen van vreemde elementen in zijn dialect, opgemerkt in de taal van zijn moeder.

Het eerste deel is als de voorproeve van het monumentale werk dat schr. op zijn ‘Chamgements phonétiques’ zal laten volgen: ‘Principes de phonétique expérimentale’. Wij krijgen er achtereenvolgens de beschrijving van het graphisch trommelapparaat van Marey om de schokken en trillingen van de luchtkolom op te schrijven, van het kunstmatig gehemelte dat hem toelaat voor elken klank de door de tong aangeraakte oppervlakte van het gehemelte te bepalen, en van een reeks verdere toepassingen van Marey's uitvinding voor het onderzoek van de tongbewegingen, de keel-, neus- en lippenfuncties en de adembewegingen. Een der groote voordeelen van deze methode is dat wij, met inachtneming van Rousselot's practische en theoretische aanbevelingen, synchronische opnemingen kunnen verkrijgen, die ons het gelijktijdig werk van verscheidene organen onder de oogen brengen. Hoe wij de curven moeten lezen

en interpreteeren wordt ons dan op bondige wijze uitgelegd.

Wat heeft nu deze methode aan schr. onthuld omtrent de eigenaardigheden van zijne dialect-uitspraak? Het wezen zelf daarvan is hier van minder belang, maar wat wij hiervan moeten onthouden is dat schr. er in geslaagd is deze eigenaarheden graphisch voor te stellen door vergelijking met de curven- en gehemelte-schemas van de Fransche uitspraak, en dat hij ze telkens ook heeft weten te interpreteeren: de alleenstaande klanken en de klankgroepen, de articulatie-punten, de functies van strottenhoofd en stembanden, de kracht en het verbruik van den luchtstroom, het accent, de duur en de hoogte van de klanken worden beurt om beurt in hunne afwisselingen onderzocht.

Het tweede deel wordt voorafgegaan door een beschrijving van het terrein waarop schr. zijne onderzoekingen voortzet: De natuurkundige ligging en zelfs de geologische bizonderheden van de streek Angoumois, waartoe Cellefrouin behoort, worden nauwkeurig beschreven. Ook gissingen omtrent den oorsprong van het dorp, een kort overzicht van zijn kerkelijke en politische lotgevallen, van zijn economischen toestand voorheen en nu, de 19e eeuwsche bevolkingscijfers en de onomastiek van de streek heeft schr. gemeend ons te moeten geven.

Daarop volgt de beschrijving van Rousselot's familie, van aan zijn grootmoeder van moederszijde tot aan zijn neven en nichten. Zeer belangrijk is weer de hierop volgende discussie van de waarde van mondelinge documenten. Kan men uit de uitspraak van één enkel individu gevolgtrekkingen maken voor de uitspraak van zijn dorp? Hierop luidt schr.'s antwoord bevestigend, inzooverre men het onderscheid weet te maken tusschen de vaste en de vlottende elementen in die uitspraak, en dat men slechts voldongen feiten, volledig uitgemaakte klank-evoluties wil constateeren. Eigenaardigheden van een bepaalde generatie moeten tenminste bij 3 of 4 personen van die generatie waargenomen worden; verder mag men aannemen dat, bij eenzelfde individu, en daargelaten de ononderbroken werking van de analogie en de gedaanteverwisselingen van vreemde woorden, de uitspraak na een zekeren ouderdom dezelfde blijft. Hierna noemt schrijver achtereenvolgens al de door hem gadegeslagen familieleden en bewoners van Cellefrouin, evenals de geschreven documenten van Cellefrouin en omstreken, die hij voor de studie van de phonetische veranderingen van zijn dialect heeft geraadpleegd.

In een eerste paragraaf groepeert hij nu de medeklinkers die, in zekere posities, sedert het Latijn onveranderd zijn gebleven (l, m, n, r). Daarna onderzoekt hij de veranderingen: palatalisatie en mouilleering, ontdubbeling van dubbele medeklinkers, verandering van stemlooze in stemhebbende of omgekeerd, wegvallen, vocaliseering of epenthese van medeklinkers, diphtongeering en evolutie van klinkers.

Sommige veranderingen zijn sedert lang voltrokken, andere vindt schrijver nog gebeurend bij de levende geslachten: aldus ch > j tusschen klinkers, b > p vóór t, open klinkers > gesloten > midden. Al deze veranderingen, oude en nieuwe, worden telkens herleid tot algemeene physiologische tendensen van de spraak-evolutie, en dit is weer een bizonderheid die de beteekenis van het werk algemeen taalkundig maakt.

Hetzelfde kan gezegd worden voor een paar hoofdstukken uit het derde deel en voor de algemeene conclusies, waaruit het voldoende zal zijn het volgende aan te stippen: De vreemde indringende elementen treden vooral op in de uitgangen en komen zich met het dialect van Cellefrouin vermengen, niet in hunnen Parijschen vorm, maar in den vorm dien zij verkregen hebben in de omliggende dorpen waarvan het dialect door Cellefrouin als hooger, beschaafder of beter op het Fransch gelijkend wordt beschouwd. Ten slotte wordt de wisselwerking van vreemde woorden of klanken en inheemsche uit een phonetisch en semantisch standpunt onderzocht.

Het besluit is een poging om de verschillende kenmerken van de phonetische evolutie - uitgangspunt in het kind, algemeenheid binnen zekere grenzen, erfelijkheid der tendensen, beperking bij de spraakorganen, geleidelijkheid van den articulatie-overgang, ingrijpen van de evolutie op ontleende woorden, rekbaarheid van de grenzen van het verschijnsel volgens de gesteldheid van den bodem: het kruipt van de lage landen opwaarts naar de hellingen - een poging dus om die kenmorken tot eene enkele oorzaak te herleiden: bloedarmoede, verzwakking van de zenuwen die de spreekspieren in beweging brengen. De schrijver voert voor deze hypothese werkelijk ernstige redenen aan; toch is zij niet het belangrijkste noch het duurzaamste van dit werk. Hetgeen de taalwetenschap over 't algemeen en de dialectologie in het bizonder op onmetelijke wijze heeft doen vorderen is de door Rousselot geschapen methode om het individueele spreken en de geleidelijke verande-

ringen van ouder tot kind, binnen een engen gezichtskring, te onderzoeken en te interpreteeren.

* * *

Evenzoo is Gilliéron de eerste geweest in Frankrijk - of liever in de Fransche Romania[1] - om het belang te doen uitschijnen van een onderzoek naar de geographische verspreiding der feiten. Een staaltje daarvan gaf hij reeds in 1880 met zijn Petit Atlas du Valais (Bibl. 6*a*) waarin hij de voornaamste klankverschijnselen van die streek in hunne plaatselijke verscheidenheid op kaartjes stelt.

De Atlas luiguistique (Bibl. 7*a*) bestaat uit 1421 kaarten van het Gallo-Romaansch gebied (reeks A), 326 kaarten van de Z. helft van dat gebied (reeks B), en 173 kaarten van het Z.O. vierde deel (reeks C). Deze verdeeling spruit voort uit het feit dat, in den loop van het onderzoek, de vragenlijst steeds is verrijkt geworden met nieuwe woorden en uitdrukkingen, die dan enkel nog in het Z. of Z.O. gedeelte van Franrijk werden verzameld.

Elk van deze geheele kaarten nu bevat voor 639 Fransche, Waalsche en Zwitsersche gemeenten, die aangeduid zijn door nummers, de vormen van eenzelfde begrip, hetzij in zijne phonetische schakeeringen, hetzij in de verschillende woorden die het uitdrukken. Hoe dat werk werd gemaakt, en met welk doel, deelt schr. ons mede in de zeer belangrijke notice die samen met de kaarten is verschenen. (Bibl. 7*b*). Gilliéron heeft een Fransche vragenlijst opgesteld bevattende 1°. een reeks woorden uit de volkstaal, gegroepeerd volgens hunne beteekenis, en geschikt om de phonetische wetten van de dialecten in het licht te stellen; in deze groep werden ingevoerde en betrekkelijk nieuwe woorden goed vertegenwoordigd om te laten zien hoe de dialecten deze hebben opgenomen en verwerkt. 2°. een reeks woorden waarvan de schrijver wist dat zij in de verschillende dialecten door talrijke varianten worden uitgedrukt, en dus geschikt zijn om de groote afwisseling van den Gallo-

1) Gilliéron is een Zwitser, hoewel sedert 40 jaar professor aan de Ecole des Hautes Etudes te Parijs.

Romaanschen woordenschat te doen uitschijnen. 3°. een honderdtal eenvoudige zinnetjes, ten gerieve van de morphologische en syntactische studie van de dialecten.

Met deze vragenlijst en met een planten-album heeft Mr. Edmont - een niet-philoloog van St. Pol, die een zeer scherp gehoor bezit - gedurende vier jaren heel het Fransch gebied afgereisd. - Hoe jammer dat hij daarbij slechts dorpen heeft bezocht, en niet terzelfdertijd de volkstaal van de groote steden heeft opgenomen: dan hadden wij den invloed van de aanzienlijke centrums op de kleinere, en ook den huidigen stand van het 'Français régional' voor oogen gehad! - In deze dorpen nu heeft Edmont telkens een geschikten bewoner gezocht om hem de lijst in zijn dialect te vertalen. Deze zegslieden waren zooveel mogelijk ingeborenen van het dorp waar zij ondervraagd werden, maar werden verder gekozen zonder onderscheid van jaren, kunne of beroep. Hunne antwoorden werden nauwkeurig opgeteekend, en zonder de minste 'retouche' op kaarten gebracht. Schr. heeft gemeend dat geen enkel bezwaar dat aan deze werkwijze vast is, kon opwegen tegen het voordeel dat het geleverde materiaal vrij zou blijven van onjuiste 'verbeteringen' in de schrijfwijze en van afgeperste antwoorden.

Ik deel deze opvatting niet, om dezelfde redenen die Dr. Kloeke in de *De Nieuwe Taalgids* 1921-4 heeft uiteengezet in zijn artikel. 'De dialecten en de Klankwetten'. Nader onderzoek heeft overigens reeds bewezen dat de opnemingen van Edmont niet vrij van fouten zijn gebleven. A. Dauzat (Essai de méthodologie luiguistique pp. 255-265 passim) citeert enkele fouten voor twee dorpen in Auvergne, en O. Bloch (Bibl. 2*a* pp. XVII-XXIV) voor twee dorpen van de Vosges, fouten die aan deze methode zijn toe te schrijven. Maar welke taalgeleerde zon durven beweren dat hij, voor zulk een gebied, niet nog meer fouten zou maken dan Mr. Edmont? Deze fouten komen overigens, bij een vergelijkende studie, meestal vanzelf aan het licht, en zijn niet van aard om te beletten dat het werk van Gilliéron een wetenschappelijk wapen is van het zuiverste metaal, en onschatbare diensten bewijst aan de taalkunde over 't algemeen en aan de Romaansche taalkunde in het bijzonder. De bruikbaarheid ervan wordt nog aanzienlijk vergroot door de 'Table' (Bibl. 7*c*) die ons toelaat om aanstonds de Fransche woorden of dialectvormen terug te vinden

op de plaatsen waar zij in den Atlas of in het verder te verschijnen supplement voorkomen.

Men zou hier verscheidene bladzijden kunnen vullen met titels van werken die den Atlas hebben benuttigd. De ‘Bibliographie’ van Gauchat en Jeanjaquet bespreekt er een zeer lange reeks. Ik heb me beperkt tot het aanhalen van een paar studiën van den meester zelf, waaruit ik hier slechts enkele voorbeelden wil geven om de beteekenis van de taalkundige aardrijkskunde - ik zou liever zeggen geographische taalkunde - toe te lichten.

Schr. constateert (Bibl. 6*b*) dat zijn kaart ‘clou, clouer’ in Z. Frankrijk een reeks vormen oplevert (clavel, claveler, etc.) die terug te brengen zijn tot een Lat. ‘clavellus’, terwijl de andere streken vormen van Lat. ‘clavus’ vertoonen. Hoe komt dat? De oplossing is zeer eenvoudig. Ook in het Z. hebben eerst clavus-vormen bestaan, maar daar heeft clavus een vorm ‘claus’ gegeven, en ‘claus’ was eveneens de vertegenwoordiger van Lat. clavis; deze homonymie is onduldbaar geweest, en daarom heeft het Z. zijn ‘claus’, bet. clou, laten varen en vervangen door een clavellus (clavel) dat geen diminutiefvorm is. Het N. heeft clou en clouter kunnen bewaren, omdat daar geen botsing met clavis (clef) mogelijk was. Elk deel van deze redeneering wordt stuk voor stuk bewezen, en ook de vormen die tégen de redeneering zouden pleiten worden één voor één verklaard.

Hetzelfde vinden wij terug in Bibl. 6*d*, waar ons de botsing wordt aangetoond tusschen ‘clore’ en ‘clouer’, met het gevolg dat ‘clore’ ongeveer geheel verdwijnt; in Bibl. 6*c* IV, p. 92, wordt ons bewezen dat Lat. ‘merula’ - dép^{t} des Vosges ‘mel’, en Lat. ‘mespila’, ibid. ook ‘mel’ beide door andere woorden zijn vervangen geworden *omdat* zij homoniemen geworden waren; inderdaad, alleen op deze plaats, waar die beide woorden homoniemen werden, bestaat er voor ‘mispel’ een ander woord dan ‘mel’ of ‘mèle’.

Deze voorbeelden toonen het belang der homonymie aan voor de veranderingen van den woordenschat; andere eigenaardige gevallen worden verklaard door den rol van de volksetymologie, die uit Gilliéron's werk honderdmaal grooter te voorschijn komt dan hij tot nog toe is geschat geworden. En telkens worden die bewijsvoeringen versterkt door een reeks analoge feiten, of door overblijfsels van vroegere vormen en beteeke-

nissen die hier en daar nog zijn behouden gebleven, zooals alleen een taalatlas die kon onthullen.

Gilliéron ontmoet bijna bij elk van zijne vondsten talrijke tegensprekers op zijnen weg, waaronder Meyer-Lübke niet van de minsten is. Maar al kunnen zij er nog in slagen om iemand te doen twijfelen aan de uitlegging van een of ander woord, een feit staat van nu af zeer vast, namelijk dat Gilliéron, door de hem eigen methode om zijn materiaal te benuttigen, een nieuwe richting heeft gegeven aan de romanistiek, en aan de taalkunde over 't algemeen; zijn werk stelt een einde aan de oude opvatting als zou elk woord te beschouwen zijn als de vrucht van een ononderbroken en phonetisch gave evolutie tusschen den (Latijnschen, of om het even welken) oervorm en den huidigen vorm: het blijkt veel meer dan men zich totnogtoe heeft kunnen voorstellen dat de taal haren strijd der woorden heeft, waarin de eene verdwijnen, de andere verminkt worden, en weer andere komen opduiken die semantisch of phonetisch versch gemaakt worden met de oude substantie, om de gedunde gelederen aan te vullen. In dezen strijd speelt de verbeelding van het volk, dat steeds zijn woorden wil begrijpen en uit elkander houden, een aanzienlijken rol, en wie bij al dat schermen leelijk in 't gedrang komt is natuurlijk de arme phonetica, de ausnahmslosigheit van hare wetten. ‘La Faillite de l'etymologie phonétique’ (Bibl. 6*d*) is een strijdkreet. Wij hoeven hem niet letterlijk op te vatten, maar naast de vroeger reeds aangenomen werking der analogie komt Gilliéron nieuwe factoren plaatsen die er voorzeker toe bijdragen om de draagkracht van de phonetische wetten aanzienlijk te verminderen. Hadden wij maar onzen Nederlandschen taalatlas! Hoeveel feiten die wij nu als toevallig hier en daar aantreffen, en die ons verbluffen zonder dat wij er de verklaring voor vinden, zouden dan kunnen opgehelderd worden! Hoeveel ‘wetten’ die ons nu ongelogenstraft maar altijd opnieuw worden voorgezongen zouden dan uit ons taalkundig evangelie worden geschrapt! Wat hebben wij inderdaad aan klankwetten die slechts geldig zijn voor de letters onzer boeken, en die geen steek meer houden wanneer wij luisteren naar de klanken onzer volkstaal? Zegt men ons niet dat Wg. a in open lettergr. overal lang is geworden, en kan men niet dagelijks in een aantal O. Vl. dialecten vader, water e.a. met allerkortste a hooren uitspreken? Zegt men ons niet dat ‘lommer’ verkeerd

werd opgenomen uit Fr. l'ombre, en hoort men niet nu nog te St. Pol (Picardië) denzelfden vorm ‘lombre’, ‘au lombre’?[1)] Wanneer wij aannemen dat ons woord ‘zeker’ uit het Lat. securus stamt, nadat hier het accent versprongen was, ware het dan niet interessant ook te weten vanwaar de O. Vl. dialectvormen ‘sekuur’ en ‘sikuur’, die, naast ‘zeker’, met een zeer ingekrompen beteekenis (n.l. ‘nauwgezet’; wie ‘altijd *zeker* wil zijn van zijn stuk’, is ‘*sekuur*’; werk dat veel nauwgezetheid vereischt is ‘sekuur werk’, enz.) zijn komen aanzetten? Wordt de muur die totnogtoe werd rechtgehouden tusschen het Nederlandsch en de Nederlandsche dialecten niet erg bouwvallig, nutteloos en zelfs lichtroovend? Ik mag uit bovenstaande geïsoleerde feiten, waarvan ik nog de geographische verspreidingszone niet ken, natuurlijk nog geene algemeene gevolgtrekkingen opmaken. Maar ééne staat van nu af toch reeds vast, namelijk dat wij niets anders dan onzen taalatlas noodig hebben om een goede vracht stofferige meubels uit ons ‘gesetz’-museum op straat te mogen zetten.

* * *

Het werk van Gilliéron dat, hoe grootsch ook, naar hij zelf in de ‘Notice’ bekent, nog maar een schema is - slechts 639 dorpen werden bezocht, en Frankrijk alleen bezit er 37000! - wordt naar zijn voorbeeld voortgezet in de kleinere gebieden die zijne volgelingen dan van plaats tot plaats gaan onderzoeken. Ook de schitterende proeve van Rousselot hebben de jongeren hierbij meestal voor oogen, zooals wij verder zullen zien. De inhoud van deze werken is, naar hunnen aard zelf, van minder belang voor Germanisten, maar de methode verdient al onze aandacht.

Om deze methode grondiger te kunnen bespreken zal ik slechts nog een paar werken nauwkeurig ontleden, en mijn eerste plan prijs geven om de in mijn reeds zoo korte bibliographie aangehaalde boekdeelen één voor één te bespreken. Ik vat in een paar zinnen samen wat ik wenschte er te doen van uitschijnen.

1) Dit voorbeeld om er op te wijzen dat voor de studie van onze vreemde woorden het niet voldoende is de vreemde algemeene omgangstaal waaruit deze woorden zouden overgenomen zijn te bestudeeren, maar dat men voor elk woord moet nazien uit welk gebied van dit vreemd taalgebied het wel zou stammen, en of het dan ook niet ontleend werd in den dialectvorm van dat gebied.

De Bibliographie van Behrens (1) heb ik geciteerd voor hen die de namen van talrijker werken willen leeren kennen: zijne korte beoordeelingen brengen echter weinig aarde aan den dijk; zij zijn over 't algemeen zeer oppervlakkig. De studiën van Bloch (2), Bruneau (3) en Dauzat (4) hebben met elkander gemeens dat de schrijvers, op grond van Gilliéron's Atlas, en natuurlijk met veel meer bizonderheden, hunne streek van dorp tot dorp hebben bestudeerd, en er alle drie in slagen om van hunne dialecten, met behulp van kaarten, een beeld te geven dat zoo volledig mogelijk is: phonetisch, morphologisch, syntactisch en lexicologisch; de grenzen-studie van Bruneau is vooral merkwaardig in hare conclusies: geene grenzen, maar grenszonen.

De Bibliographie linguistique van Gauchat en Jeanjaquet (5) moet geraadpleegd worden door al wie zich met dialectologie bezighoudt: zij bevat besprekingen van talrijke werken van algemeen belang, en vertoont ons bovendien een plan en een rijkdom van materiaal waarvan wij een model-glossarium en - taalatlas mogen verwachten - indien de schrijvers er in slagen om hun materiaal op voldoende wijze te controleeren en te... ziften.

De proeve van Terracher (12)[1] is bijzonder interessant omdat zij met een buitengewonen rijkdom van statistieken en van kaarten den invloed aantoont van de buiten-dorpsche huwelijken (intermariages) op de morphologie der dialecten. Schrijver verliest daarbij wel de andere realia al te zeer uit het oog, en vergeet dat al de factoren-huwelijken, verkeerswegen, markten, politieke grenzen, kerkelijke grenzen, natuurlijke grenzen, enz., waarvoor men beurtelings het leeuwenaandeel in de dialectevoluties en -vermengingen heeft opgeëischt, te herleiden zijn tot eenen enkelen gezamenlijken factor, die al de andere in zich opneemt: de mate van het dagelijksch verkeer tusschen de menschen. De Essais van A. Thomas (Bibl. 13) toonen aan welk een vruchtbaar gebruik de etymologie kan maken van de dialectologische gegevens.

Ik schuif een grondiger bespreking van al deze werken terzijde om uit te weiden over het drietal van Millardet (Bibl. 10*a, b, c*) dat naar inhoud en strekking veel gelijkenis vertoont met de studiën van Bloch, Bruneau en Dauzat. De lezer zal mij deze beperking niet kwalijk nemen: Ik acht het nuttiger éene enkele

1) Zie daarover Van Ginneken: *Nieuwe Taalgids* X, blz. 1.

bladzijde grondig te bestudeeren, dan een dozijn boeken oppervlakkig te beoordeelen.

* * *

Millardet heeft in drie werken die elkander zeer goed aanvullen (Bibl. 11*a, b, c*) een deel van de Landes bestudeerd, die zelf tot Gasconje behooren.

In de inleiding tot den Atlas beschrijft hij achtereenvolgens het land en de bewoners, ongeveer zooals Rousselot dat doet voor Cellefrouin en omstreken; verder zet hij de methode uiteen, die men kan kenschetsen met hetgeen daarover op p. XX wordt gezegd: ‘Dans cet essai de botanique du langage, j'ai comme il était juste, adopté la méthode des sciences naturelles: l'observation et l'expérimentation. C'est à la combinaison de ces deux moyens qu'est due chacune des deux parties dont se compose ce recueil: planches de phonétique, cartes linguistiques.’

De taalkaarten dragen niet bij *elk nummer* - dat, zooals bij Gilliéron overeenstemt met een dorp - den vorm van het woord, maar zijn overdekt met lijnen die elken vorm, zooals hij over één of méer dorpen verspreid ligt, begrenzen. Zij werden opgesteld met de antwoorden die Millardet ter plaatse zelf phonetisch heeft opgeteekend, en die hij bekomen heeft op een vragenlijst welke in 800 artikels 1300 te onderzoeken taalfeiten bevatte. De vragenlijst heeft rekening gehouden met die van Gilliéron en met de speciale woorden en taalverschijnselen die aan de streek eigen zijn. Millardet heeft, evenals Edmont, de antwoorden onveranderd weergegeven, maar toch hier en daar wat slecht begrepen werd opnieuw gevraagd. Hij heeft zich bij voorkeur tot ongeletterden gewend, maar heeft geen eenheid gezocht in den ouderdom van zijne zegslieden - wat een fout is. Ook zijn de volledige lijsten slechts zelden door één en denzelfden persoon beantwoord geworden, wat insgelijks te wenschen overlaat wanneer men zich anderzijds wil houden aan individueele gegevens, en geene norm wil zoeken. Over 't algemeen is de gelijkvormigheid van het onderzoek voor elk dorp dus niet in acht genomen, en zulks wordt niet goed gemaakt door de nauwkeurige opgave van al de personen die als zegslieden hebben gediend. Deze opgave verwittigt ons om op onze hoede te zijn, maar neemt de hindernissen niet weg. Wat helpt het ons te weten dat in een dorp A een fractie *x*

door een persoon van 80 jaar is beantwoord geworden en in een dorp B een fractie *ij* door een persoon van 30? Zou het materiaal niet veel bruikbaarder zijn indien wij wisten dat overal de zegslieden tot die of die generatie behoorden, en de volledige lijst van antwoorden door dezelfden of door menschen van denzelfden ouderdom en stand werd geleverd? Zulks zou natuurlijk geen vergelijking met de antwoorden van een jonger of een ouder geslacht uitsluiten, integendeel, het zou ons toe laten de taal van een bepaalde generatie naast die van een jongere of van een oudere te stellen. Maar worden deze factoren vermengd, dan volgt daaruit een niet aan te nemen gemis aan eenheid. De waarheid is, dat in Frankrijk de dialectsprekers zeldzaam worden, en dat de opnemer niet meer te kiezen heeft. In N. en Z.-Nederland ware het nochtans te wenschen dat men de hierboven bedoelde eenheid van ouderdom en stand zooveel mogelijk verwezenlijkte; kan men voor elk dorp verschillende opnemingen doen voor menschen van verschillenden ouderdom, kunne en ontwikkelingsstand, des te beter, maar kan men dat niet, dat men dan streve naar een beeld van onze dialecten waarbij de factoren die elk individueel dialect beïnvloeden zooveel mogelijk dezelfde zijn.

De graphie van den schrijver is veel te ingewikkeld om ons te doen aannemen dat hij al deze teekens - 60 medeklinkers en varianten, 27 klinkers zonder het bijkomend onderscheid mond- en neusklinkers, korte en lange - heeft kunnen uit elkander houden; overigens wordt in 15 gevallen een zelfde klank beurtelings door twee of drie verschillende teekens weergegeven: schrik voor de ‘retouches’ zegt de schrijver - ‘overdreven schrik!’ moeten wij er bijvoegen. Schr. meent een goed middel gevonden te hebben om spontane antwoorden te verkrijgen: snel ondervragen, zoodat de ondervraagde geen tijd heeft tot nadenken; ook dit middel lijkt mij een grooter bron te zijn van vergissingen dan van betrouwbare gegevens.

Wat geeft Millardet ons nu in het experimenteele gedeelte van zijn werk? Eerst de afbeelding van de tong-indrukken op het kunstmatig gehemelte (palatogrammes) bij een reeks woorden, uitgesproken door vier verschillende personen (twee jongens van 15, 1 van 17 en een vrouw van 32 jaar) uit verschillende gemeenten van de Landes, maar woonachtig te Mt St. Marsan, waar schr. zijn hoofdkwartier gedurende de jaren van het onderzoek heeft gevestigd. Deze personen hebben niet als zegslieden

gediend voor de kaarten. De indrukken op het kunstmatig gehemelte laten veel te wenschen over, omdat zij niet éénen klank verbeelden, maar gewoonlijk een gansch woord, zoodanig dat de sporen van den eersten klank van dat woord dikwijls gansch of gedeeltelijk uitgevaagd worden door de sporen van een volgenden klank, en men een geheel bekomt dat ons van de afzonderlijke klanken geen zekerheid geeft. Ook wanneer men later, de evolutie van de dialecten bestudeerend, dezelfde woorden zal opnemen, zal men niet juist weten welk gedeelte van het woord, welke klank anders zal gearticuleerd worden: het *geheel* zal veranderen zonder dat men zal kunnen merken welk *deel* van het woord in de wijziging betrokken is. Ook weten wij niet of de afdrukken uitgekozen zijn uit verscheidene specimens voor één woord, en ons uit de steeds onderling verschillende articulaties van dat éene woord een middelmaat geven, ja of neen.

Hetzelfde geldt voor de curven-weergaven van de 152 woorden en zinnetjes die de schrijver, ditmaal te Parijs, met het trommelapparaat van Marey heeft opgenomen. De 5 personen die hiervoor hebben gediend zijn weer andere dan de zegslieden voor de kaarten en voor de gehemelte-proeven, sedert korteren of langeren tijd te Parijs gevestigd en uit de Landes herkomstig. De opgenomen woorden, die zij in hun dialect moesten uitspreken met het mondstuk aan de lippen en een glaasje in den neus (om de luchtkolom zoowel voor mondklinkers als voor neusklanken op te vangen) werden hen in het Fransch voorgezegd, de zinnetjes in hun dialect.

Al wat ik hierover heb medegedeeld wettigt het volgende besluit: Het plan van Millardet: opnemingen ter plaatse, phonetisch opgeschreven en op kaarten gebracht, vergezeld met graphische weergave van de articulatiepunten en van de curven der luchtkolombewegingen, is op zichzelf uitstekend. Maar de uitvoering ervan hadde veel kostbaarder materiaal gegeven indien de onderzoeker van de Landes-dialecten dezelfde personen had kunnen bezigen voor zijn drie soorten van opnemingen. In hoeverre dat nu voor de Landes mogelijk geweest is of niet, laat mij hier onverschillig: ik wil enkel wijzen op het interessante van de methode op zichzelf, en om te besluiten de aandacht vestigen op de poging van Millardet om het experimenteele onderzoek van de taalphenomena - school Rousselot - te laten samengaan met het geographische onderzoek -

school Gilliéron. Men stelt de beide opvattingen soms tegenover elkander: zij zijn vereenigbaar en zullen samen oneindig méer opleveren dan één van beide afzonderlijk ooit kan bereiken.

Millardet heeft het bij zijn atlas niet gelaten. Hij biedt ons daarbij een bundel oude teksten uit zijn streek en uit de naastbijgelegen plaatsen, uitgekozen uit oorkonden, rekeningen, koop- en verkoopakten, testamenten, enz. van de 13e tot de 16e eeuw. Ieder gebruikt hs. is juist gelocaliseerd en gedateerd. Om een groot aantal verschillende stukken te kunnen geven, heeft schr. zich talrijke weglatingen getroost. Dit zeer leerrijk materiaal gaat vergezeld met 1°) De historische morphologie en de syntaxis voor de Landes, uitsluitelijk gesteund op citaten uit de geleverde stukken. 2°) Een glossarium dat, spijtig genoeg, enkel de woorden geeft die niet voorkomen in het Dictionnaire Béarnais van Lespy en Raymond (Montpellier 1887). Het ware interessant geweest, een volledig glossarium van deze teksten te bezitten, met, daarnaast, de nog bestaande huidige dialectvormen. 3°) De tafel van de plaats- en persoonsnamen die in de aangehaalde teksten voorkomen. 4°) Een vertaling van deze teksten in het tegenwoordig dialect van de gemeente waarvan zij herkomstig zijn. En dit is weer een zeer gelukkig idee. Er is misschien wel niet zoo erg veel te verwachten van de vergelijking van den notarissenstijl van vroegere eeuwen met den volksstijl van nu, maar er moet toch een minimum van parallelle taalverschijnselen uit te rapen zijn dat, bij de schaarschte van zulk vergelijkend materiaal, altijd zeer kostbaar blijft. Overigens, wat in de Landes in deze voorwaarden is gebeurd, kan misschien elders in gunstiger omstandigheden worden gedaan: Waar wij goed gelocaliseerde dialectteksten bezitten, bijvoorbeeld in onze oude tooneelspelen, zal het van het grootste belang zijn er den modernen dialectvorm van dezelfde plaats mede te vergelijken.

Eindelijk is Millardet ook begonnen met uit zijn materiaal de zeer belangrijke conclusies te halen die het hem toelaat te maken omtrent het leven van zijn gewesttaal. Al het gewicht van zijn methode ligt in een paar zinnen, die ik hier aanhaal (blz. 427 van de uitgaaf Bibl. 10*a* - samen met 10*c*):

‘Mettant en oeuvre les documents réunis dans le “Petit Atlas”, utilisant en même temps les matériaux fournis par le Recueil de textes des anciens dialectes landais, j'essaie de montrer, par un exemple, quels résultats peut engendrer, pour

la connaissance des dialectes dans une région circonscrite, la combinaison des trois disciplines qui sollicitent à l'heure actuelle la curiosité des linguistes, et qui ne sont que les applications particulières de la méthode classique de comparaison: l'étude critique des documents historiques ou littéraires, la plus ancienne des trois méthodes, celle à qui la science doit la plupart de ses certitudes actuelles; la méthode expérimentale, née d'hier à peine, mais désormais indispensable; enfin la méthode géographique, rajeunie aujourd'hui par une école qui lui a communiqué une impulsion et une portée nouvelle...'

Met welk voorbeeld toont schr. ons nu het nut dat men kan trekken uit de vergelijking van oudere en nieuwere dialectvormen?

Onder den naam 'phonèmes additionnels' - aanwas-klanken? - vereenigt hij een reeks verschijnselen, namelijk epenthese, prothese en ontstaan van overgangsklanken, waarbij ook de diphtongeering begrepen is. In een eerste deel ruimt hij de aanwassen van de baan die hij toeschrijft aan den geest (phénomènes intellectuels), zooals agglutinatie van de lidwoorden, contaminatie e.a.; het tweede deel beschrijft dan de verschijnselen die volgens schr. zuiver phonetisch zijn; maar al deze feiten worden niet enkel opgesomd en gerangschikt: op dergelijke rangschikkingen zou overigens nog heel wat aan te merken vallen; maar het voornaamste is dat er telkens een verklaring bij gezocht wordt, en zulks op een gansch nieuwe en hoogst interessante manier: Schr. vereenigt namelijk voor elke groep een reeks voorbeelden uit zijn teksten en uit de daarmede overeenkomende moderne vormen; uit deze eerste vergelijking, uit de opeenvolging van de verschillende vormen in den tijd, komt reeds een eerste schema van de evolutie te voorschijn; dan wordt de geographische verspreiding van de huidige varianten onderzocht; zeer dikwijls vinden wij nog zonen die de oudere vormen hebben bewaard, naast zonen die het meest moderne stadium hebben bereikt, en meestal ook overgangsvormen tusschen beide; deze beide vergelijkingen, de chronologische en de geographische, doen ons voor de geestes-phenomena de gezochte verklaringen vanzelf aan de hand; ook voor de zuiver phonetische verschijnselen brengen zij ons al een heel eind weegs; maar hier wordt ons de verklaring in de laatste instantie toch maar door de physiologie gegeven, en wel met behulp van de proefondervindelijke methode: Daar waar

b.v.b. een *b* zich tusschen een *m* en een *l* komt voegen, wordt dit verschijnsel uitgelegd door een gebrek in de samenvoeging der articulaties; bl. 464 - ‘Au cours die passage de *m* à *l*, une petite avance dans le jeu du voile du palais sur celui des lèvres provoque l'apparition d'un *b*;’ - een weinig verder wordt ons de mogelijkheid van een bijgevoegde *j* na *i* verklaard door overtollige kracht van de articulatie: het is namelijk voldoende dat bij het opstijgen van de tong naar het verhemelte deze gedurende een paar honderdsten van een secunde den hoogtestand van de *i* overtreft, om een *j*-element te verwekken, dat slechts op het gunstig oogenblik heeft te wachten om duidelijk te worden, en burgerrecht te verkrijgen. De talrijke reeks van de overgangsklanken wordt op dezelfde wijze verklaard; zij vullen een hiaat aan tusschen klinkers (luna > * lue > luwe) of voegen zich tusschen klinker en medeklinker, of tusschen medeklinkers.

Zeer belangrijk is in al deze verklaringen de ontdekking van een zelfde tendens, een zelfde processus, dat Millardet ‘la segmentation’ noemt. Een nieuwe klank ontstaat namelijk door ontwikkeling en individualiseering van een oorspronkelijk bij-element in de articulatie van de reeds bestaande klanken; aldus de hierboven aangehaalde voorbeelden ml > mbl, i > i-j; aldus ook de gevallen van prothese en paragoge, die afgeleid worden van het inzet- of slotgedeelte van de primitieve begin of eindklanken.

Is deze segmentatie-theorie juist voor al de gevallen van zuiver phonetische aanwassen? Dan ware hier een zeer belangrijke verklaring ontdekt voor een gansche groep taalfeiten. Ik wil mij niet wagen aan een oordeel over de talrijke, door Millardet aangehaalde voorbeelden. Ik houd mij tevreden met er te kunnen op wijzen dat de studie van de moderne dialecten den schr. in staat stelt om zulk een hypothese te verdedigen; het staat zelfs vast dat geen enkel ander onderzoek zoo goed geschikt is om dergelijke verklaringen te leveren: want voor geen enkelen anderen taalvorm beschikt men over zulke juiste phonetische gegevens als voor de huidige dialecten.

* * *

De werken van Rousselet, Gilliéron en Millardet wijzen ons dus van nu af op zeer belangrijke uitslagen; wij zouden vrijwel tot dezelfde conclusies komen bij het onderzoek van de andere

hoofdwerken van de Gallo-Romaansche dialectologie; en toch is dit alles nog maar een begin - en kan nog niets méer zijn dan een begin; de tijd is hier een onmisbare factor tot het bereiken van verdere resultaten. Wanneer gedurende enkele eeuwen de groote, nu bestaande werken om de vijfentwintig of dertig jaar zullen hermaakt geworden zijn, op zulke wijze dat in de mate van het mogelijke de eenige veranderende factor in de samenstelling van die werken *de tijd* zal geweest zijn: dan eerst zal de dialectologie al de vruchten afwerpen die men van haar mag verwachten; dan eerst zal men de noodige gegevens bij de hand hebben om, vrij van willekeurige graphiëen, en met ieder feit juist gelocaliseerd en gedateerd, het raderwerk van de taal te leeren kennen tot in zijn kleinste tandjes, tot in elk van zijne ondergeschikte en bovengeschikte bewegingen, en, misschien ook, tot aan zijn primitiefste drijfveeren.

Wanneer beginnen wij in Noord- en Zuid-Nederland aan onzen eersten algemeenen taal-atlas en aan ons eerste woordenboek der Nederlandsche tongvallen? Of liever, wanneer overleggen wij samen een werkplan dat als basis zal kunnen dienen tot het aanleggen van deze chronologische reeks?

P a r i j s , 1 Maart 1922.

Dr. E. BLANCQUAERT.

P.S. Van A. Dauzat verscheen onlangs nog: ‘La géographie Linguistique’ (Paris, Flammarion), waarin het belang van deze nieuwe richting rijkelijk wordt toegelicht.

E.B.

Woordverkorting.

Leo Spitzer wijst in het *Literaturblatt* (1922, No. 1-2) op een studie van Hilding Kjellman over *Mots abrégés et tendances d'abréviation en français* (Uppsala Universitäts Årsskrift 1920). Drieërlei verkorting worden daarin behandeld: 1° door reduplikatie (bobosse = bossu); 2° door apocope (sous-off) en aphaeresis (chand = marchand); 3° letterwoorden (râleur = R.A.L. = Régiments d'artillerie lourde). De eerste soort is verouderd, de tweede levend, de derde, afkomstig uit anglo-amerikaanse kringen, zeer in de mode. Van belang is het, de internationale verspreiding van deze typen na te gaan. Spitzer noemt behalve het Frans: het Spaans, Engels, Duits en Hongaars. Voor het Nederlands - dat hier niet genoemd is - valt ook na het artikel van H. Linnebank (vgl. *N. Taalg.* XV, 222) nog vrijwat op te merken en te verzamelen.

C.d.V.

Kroniek en kritiek.

Een Algemeen Beschaafd in Zuid-Nederland.

Naar aanleiding van onze opmerkingen op blz. 55-58 van deze jaargang verzoekt Prof. Mansion de volgende weerlegging onder de aandacht van onze lezers te brengen. Hoewel deze rubriek niet voor uitvoerige polemiek bestemd is, voldoen wij gaarne aan dit verzoek, omdat na de schermutseling in de eerste regels, die uiteraard onvruchtbaar blijft[1)], een vraagstuk aangeroerd wordt van groot en aktueel belang.

De critiek van Prof. De Vooys op mijn artikel in de *Dietsche Warande en Belfort* bewijst hoe moeilijk het is elkander te verstaan al was het maar om malkander te bestrijden. Den Vereenvoudigers heb ik *hunne* ‘onzuivere terminologie’ willen verwijten, hèn heb ik willen wijzen op de menigvuldige beteekenissen van het woord schrijftaal. En nu ben ik het die ‘begripsverwarring’ sticht! De vraag, wien hier de schuld het meest treft, laat ik in het midden. Ik of een ander moge de stoute jongen geweest zijn, die het eerst de begrippen verward heeft voorgesteld, een punt staat buiten twijfel vast: de vraag moet op zich zelf wel ingewikkeld zijn, daar zelfs taalkundigen moeite hebben om tot wederzijdsche verstandhouding te geraken. En daarom meende ik de goê gemeente der niet-taalkundigen een waarschuwingswoord schuldig te zijn, daarom dacht ik een alarmkreet te moeten laten hooren: Laat u door schijnbaar eenvoudige formuletjes met wetenschappelijke kleur niet verstrikken! De zaak is zoo eenvoudig niet en langs zuiver wetenschappelijken weg is ze niet op te lossen.

Maar de grond van ons meeningsverschil ligt dieper. Het bestaat vooral in eene verschillende appreciatie van de rol der

1) Mijn tegenstander voldoet namelik niet aan mijn verzoek om een wetenschappelike gedachtenwisseling te gronden op de brede uiteenzetting van deze inderdaad ingewikkelde vraagstukken, die ik gaf in het artikel *Het gezag van een Algemeen Beschaafd* en in de brochure *Spreken en schrijven in Noord- en Zuid-Nederland*. Ik laat aan de lezer over, te beoordelen of ik daar de zaak tracht te vereenvoudigen door ‘schijnbaar eenvoudige formuletjes’.

gesproken ‘Gemeinsprache’ in België. Het Beschaafd wint in Noord-Nederland met den dag terrein, dringt in verre dorpen en afgelegen hoeken en zoo ook zou een *gesproken* algemeen-Nederlandsch in België het middel moeten worden om eene nauwere aansluiting tusschen Noord en Zuid te bewerken. Niet eenheid op papier door eenmaking van den uiterlijken schrijfvorm, maar werkelijke eenheid van gesproken taal, daarop sturen de Vereenvoudigers aan. En daar zij in de nieuwe spelling een juister beeld van de gesproken taal vinden dan in de oude, moet ook aan deze Vereenvoudigde de voorkeur gegeven worden. Propaganda door het woord, in de eerste plaats; in de tweede door het schrift, maar dan door het schrift dat de gesproken *Gemeinsprache* het best weergeeft, door de Vereenvoudigde. Ziedaar de behandeling die men voor den Vlaamschen patiënt uitgedacht heeft en waarvan onze Hollandsche geneesheeren wonderen verwachten.

Hiertegen moet ik nogmaals met nadruk verklaren: de factor, waaraan de hoofdrol wordt toebedeeld, **bestaat niet**. Er zijn geene Vlamingen die algemeen Nederlandsch spreken, nergens bestaat werkelijk de *Gemeinsprache* als gesproken taal. Vreemdelingen als zij congressen bezoeken, als zij enkele uitgelezen woningen betreden, waar iedereen voor hen zijn beste Vlaamsch in Zondagskleeren uitpakt, als zij van de vier millioen dialectsprekende Vlamingen alleen de kleine handvol tegenkomen, die daarnaast ook algemeen-Nederlandsch heeft leeren spreken, - ja vreemdelingen kunnen zich illusies scheppen. De ‘in beperkten kring in Zuid-Nederland reeds bestaande taal’ bestaat slechts bij enkelen en draagt een zeer kunstmatig karakter. Zeker wel hoort men thans meer dan vroeger in den kansel, aan de balie, op verschillende spreekgestoelten zuiver Nederlandsch spreken; maar een algemeen-Nederlandsch sprekend milieu, waar in ongedwongen verkeer met vrouw en kinderen, met vrienden en huisgenooten, iets anders dan zuiver of gemengd dialect gesproken wordt, zulk een milieu bestaat slechts als hooge uitzondering. Van deze enkele, thuis ‘Gemeinsprache’ sprekende, individu's, die niet eens een ‘kring’ vormen daar ze over geheel het land verspreid zijn, de ontzaglijke stuwkracht verwachten die de thans in honderd verschillende dialecten gesplitste spreektaal tot een eenheid zou herscheppen, - dat kan ik niet anders dan als eene grove illusie beschouwen. Bedroog ik mij hierin, was er hoop dat de in ‘beperkten’ (ja, uiterst

beperkt!) kring bestaande taal die macht zou hebben, dan nog zou het zonde zijn op het gebied der (uiterlijk) geschreven taal, twist en verdeeldheid te zaaien door een nieuwen spellingoorlog te ontketenen. In elke school van Vlaamsch België werkt thans elke onderwijzer voor de eenheid van de Nederlandsche taal, zij het ook maar voor eene eenheid op papier. Zoodra echter onze schoolwereld zich verdeelt in aanhangers van *den* of *de*, van *deelen* of *delen*, enz., zal een groot gedeelte van de werkkracht der onderwijzers in ijdelen twist over deze gewichtige zaken verspild worden. Evenals in Noord-Nederland zullen groote krachtinspanningen gedaan worden om van minister en regeering eene uitspraak voor het éene of het andere stelsel te verkrijgen. Het zal dus een strijd van Vlaming tegen Vlaming worden, tot groot genoegen van den Franschgezinden toeschouwer. Is dàt een wenschelijke toekomst voor den Vlaamschen strijd? Ik twijfel er erg aan.

L u i k .

J. MANSION.

Het antwoord op bovenstaand betoog heb ik bij voorbaat gegeven in de *Dietsche Warande en Belfort* (Maart '22) onder het opschrift ‘Een belangrijk probleem miskend’. Een korte samenvatting kan dus volstaan:

1°. Het zijn niet alleen ‘vereenvoudigers’ en betweterige Hollanders, die verbreiding van een algemeen besproken Beschaafd de allernoodzakelikste grondslag achten voor een Zuid-Nederlandse kultuur. Hun inzicht wordt gedeeld door jongere en oudere Vlamingen. Nog onlangs noemde Gustaaf Segers - dezelfde die in de Vlaamsche Academie de vereenvoudigde spelling met heftigheid bestreed - het ‘een dure plicht, het gebruik der algemeene beschaafde omgangstaal uit alle krachten te bevorderen’.

2°. In Mansion's betoog zal de lezer een eigenaardige tegenspraak opmerken. Na de schromelike overdrijving in de zin ‘Er zijn geene Vlamingen die algemeen Nederlandsch spreken, nergens bestaat werkelik de “Gemeinsprache” als gesproken taal’, volgt de opmerking dat die taal gehoord wordt van de kansel, de balie, de katheder en - een niet te verwaarlozen faktor! - van het toneel. Inderdaad is die taal voor menig dialektspreker ‘kunstmatig’, maar geldt dat niet voor elke algemene taal? Ook in de Noordelike gewesten is voor velen het algemene Nederlands een tweede, op school geleerde taal,

die bij huiselike omgang de moedertaal nog niet verdrongen heeft. Evenals in het Noorden - dat daarin tenminste een eeuw vóór is - zal in het Zuiden de beschaafde taal langzaam, maar met toenemende snelheid, het terrein moeten veroveren, en daar als krachtige tegenstander het Frans ontmoeten. Omgekeerd zal het Beschaafd als eenheidstaal en kultuurdrager tegenover het Frans meer vermogen te bereiken dan enig dialekt. Dat de steun van de geschreven taal - in boek, tijdschrift en krant - voor de verbreiding even onontbeerlik is als een goed volksonderwijs, behoeft geen betoog.

3°. Het verschil tussen het standpunt van Mansion en het mijne - of laat ik liever zeggen dat van de jongere Vlamingen - is dus dit: Mansion zegt, als pessimist: het Nederlands als algemeen 'beschaafd' gesproken omgangstaal heeft vooreerst geen verbreidingskans. Laten we tevreden zijn als er eenheid-op-papier bestaat, en die streng handhaven, tot in de spelling toe.

Wij beweren: schrijftaal-eenheid zonder de voedende bodem van een levende eenheidstaal mist levenskracht. Juist omdat aan de verbreiding daarvan nog zoveel in de weg staat, moet er met dubbele kracht naar gestreefd worden door het goede voorbeeld van de overtuigde Vlamingen en door het bevorderen van een degelik, modern taalonderwijs, dat zijn kracht niet zoekt in de futiliteiten van de 'schrijftaal'-grammatika, maar dat de leerlingen opleidt tot een ongedwongen mondeling en schriftelik gebruik van de algemene taal. Gaat men daarbij van gezonde beginselen uit, dan behoeft men niet te vrezen dat die eenheidstaal op den duur als een keurslijf zal knellen. Voor de wenselike verscheidenheid, die met eenheid volstrekt niet onverenigbaar is, zal de Vlaamse volksaard wel zorgen. Stijfheid is veeleer te vrezen van een angstvallig gehandhaafde, door schoolregels geregeerde schrijftaal-eenheid, die weinig geoefende sprekers in de 'boekentaal' de ware norm doet zien. Moge dus het toekomst vertrouwen van de jongeren het pessimisme van Mansion beschamen!

C.D.V.

De 'ahistorische' taalbeschouwing van Dr. H.J.M. Schoenmaekers.

De heer Schoenmaekers heeft in de Maart-aflevering van Groot-Nederland een artikel geschreven over de 'Klankwaarde van het Woord', dat mijns inziens niet onweersproken mag blijven.

Een ernstige bestrijding echter schijnt mij niet wel mogelijk; daarvoor toch moet men eenigszins op gelijke bazis staan; en het komt mij voor, dat de heer Schoenmaekers op heelemaal geen bazis staat. Hij zal wellicht zeggen: 'Je m'en fais gloire'. Inderdaad, het artikel heelt het air van een symbolischen glans, zwevend boven den tijd, boven den historischen gang; doch deze glans werpt geen verhelderend schijnsel. Neen, deze 'beschouwingen' zijn eer een droomig en dronken gespeel met klanken, soms met letters; ze hebben voor ons taalinzicht niet meer waarde dan het spelletje 'woorden maken uit een woord'. De 'taalfilozofie' erin herinnert aan de filozofische opmerking van den boer die, op zijn varken wijzend, tegen de vrouw zei: Kijk es wijf, - zoo'n smerig beest kan je toch niet anders dan een *zwijn* noemen; de poëtische senzatie is van hetzelfde gehalte als die welke zij ervaren, die in 'Elckerlijc' allerlei poëtische taal opmerken, - welke ook in rekeningen van de Middeleeuwen voorkomt; het mysticisme erin is het senzueelmisleidende gespeel met klanken van een Grillot de Givry, die in den vulgaat-tekst - den uit het Hebreeuwsch vertaalden tekst - 'Et congregationes aquarum appellavit *Maria*' een duiding zag, dat Maria-van-vóór-den-tijd het water-element in de schepping is[1].

Kortom dit 'ahistorisch', 'symbolisch' gepraat is één van de symptomen van den ultramodernen zin voor slap occultisme; het surrogaat voor hen wien zoowel het sterke geloof als de stille sterke toewijding der studie te zware kost zijn.

Men zou - als men een serieuze bestrijding ervan niet te zeer 'infra dignitatem' voelde - iets willen zeggen over het historische, het niet te negeeren historische karakter van de taal, - dat Dr. Schoenmaekers telkens ook wel gevoeld heeft, bijvoorbeeld toen hij[2] even, maar te weinig, plaats gaf aan een voorvoelde tegenwerping; en toen hij in zijn systeem blijvende, toch ook klanken *zonder* symbolische beteekenis[3] moest noteeren, en 'verlies' (met-der-*tijd*!) van het besef der primaire klankwaarde[4].

1) 'Les Villes initiatiques' I. Lourdes. - Paris, Bibliothèque Chacornac, 1902.
2) Op blz. 345.
3) De *t* in kosten, b.v.
4) Blz. 358, 'blinde oogen'.

Men zou dan ook eenige opmerkingen kunnen wijden aan de *kleine* kinderen die wellicht naar een '*langen* Leen'[1] zijn vernoemd; - en die vele wóórd-kinderen symbolizeeren; zooals Dr. Schoenmaekers zelf met zijn naam het niet blijven bij de leest symbolizeert. En men zou de inconsequentie kunnen belichten van een heraut van de 'klankwaarde', die beweert, dat 'lēlie' minus *ie* 'lel' overlaat. - En den waanzin-tout-court, die 'gal' met een *leege* maag in verband brengt, en in den klank van *kaas* voelt, dat die in *passende* plakjes op een boterham pleegt te worden gelegd. - En veel van dezelfde kracht.

Maar ik geloof. dat men dat liever niet doen moet. En dat het gepast is, Dr. Schoenmaekers' artikel slechts met een glimlach te beantwoorden.

J.L. WALCH

Uit de tijdschriften. (Maart-April).

De Gids. Maart.

Gerard Brom publiceert, als fragment van een groter werk, een artikel over *Het geslacht van Klikspaan*, d.w.z. over de studentenmaatschappij omstreeks 1830. Daarin vindt men o.a. aardige opmerkingen over de studententaal.

April.

H.M. oordeelt zeer ongunstig over *De Zeven Broeders*, van de Limburgse dichter Mathias Kemp, volgens hem 'een episch allegorietje in zak-formaat.' Gunstig oordeelt deze criticus over de bundel *Opgangen* van de jonge Vlaming Wies Moens.

De Nieuwe Gids. Maart.

In de *Literaire Kroniek* bespreekt W. Kloos, breedvoerig polemiserend op terechtwijzende toon, de *Verzamelde Opstellen* van J.M. Acket.

April.

L. van Deyssel prijst de schetsenbundel *In een laaiende lente* van L.J. Walch. - W. Kloos toont zich zeer ingenomen met W.L. Penning's laatste gedichten, bijeengebracht in de bundel *Levensavond*. - F. Erens prijst met warmte *De Zeven Broeders* van Mathias Kemp.

1) Blz. 356.

Groot-Nederland. Maart.

M.H.J. Schoenmaekers overtreft Bilderdijk en Multatuli door buitensporige etymologiese fantasieën, uitgewerkt in een artikel *Klankwaarde van het woord*. Daarbij meent hij de volgende stelling bewezen te hebben: ‘Het woord, het “echte” woord is geen resultaat van conventioneele afspraak, maar een natuurlijk, spontaan-geworden symbool-in-klank, dat vele dingen samengrijpt in een gemeenschappelijke karakteristiek.’ Als men b.v. de symboliese waarde van k en l voelt, is de verwantschap tussen kuil, kaal, koel, kil, kiel en keel duidelik.

April.

J. Saks vervolgt zijn breed opgezette, grondige studie over *Multatuli en zijn Vorstenschool*, waarbij hij een ruim gebruik maakt van de gegevens die de Brieven verschaffen.

Elseviers Maandschrift. April.

H. Robbers bespreekt de beide Van Deyssel-studies van B.J. Stokvis en Mr. Ritter. Hoewel hij lof heeft voor de eerste, wijst hij er op dat de tweede diepergaand en eigenlik meer ‘samenvattend’ is. - J.d.W. beoordeelt de afzonderlik verschenen studie van M.H. van Campen over *Nederlandsche Romancières*.

Den Gulden Winckel. Maart.

L. Kramer bespreekt de reeds herdrukte keuze uit *Christelijke Poëzie* door P. Keuning. De dichters van deze poëzie, onder wie hij Geerten Gossaert de grootste acht, worden vergelijkend beoordeeld. - Roel Houwink spreekt zijn waardering uit voor het werk van Wies Moens.

April.

W. Dijkstra bespreekt *Joan Luycken's Duytse Lier*, naar aanleiding van de onlangs verschenen artistieke Palladiumuitgave. - P.L. van Eck Jr. toont zich teleurgesteld door de bloemlezing *Kinderkennis uit de Letterkunde* door B.J. Douwes: ‘dit is geen bloemlezing, maar een plundering’, zegt de criticus. Het boek is z.i. tweeslachtig en door de vele korte aaneengeregen stukjes onleesbaar.

De Beiaard. Maart.

B.A. Schipper O.P. behandelt in een artikel *Vondel en Thomas* de vraag, in hoeverre Vondel voor zijn *Bespiegelingen* gebruik maakte van de werken van Thomas van

Aquino. Voor zijn eerste boek heeft hij de *Summa contra Gentiles* ijverig gebruikt - wat pater Boelen in zijn Vondelstudies over 't hoofd zag - maar vooral in het tweede boek is de invloed duidelik merkbaar: ‘in de eerste 350 verzen ver-

taalt hij bijna letterlijk de argumenten uit Thomas' *Summa contra Gentiles*. Men kan dus vaststellen dat Thomas van Aquino voor de zuiver theologische gedeelten van de *Bespiegelingen* Vondels leidsman is geweest.'

Stemmen des tijds. Maart.

De 'Leestafel' bevat o.a. een bespreking van de *Keurgedichten* van J.J.L. ten Kate, verzameld en van inleiding voorzien door C.V. van Noppen. De inleider meent dat 'Ten Kate naast Da Costa behoort te staan in onze letteren; een orgelklank en een harptoon; beiden dichters bij de gratie Gods.'

Opgang. April.

J. van Ham geeft een beknopt artikel over *De taal van Van Looy*, waarin hij met een reeks voorbeelden de eigenaardigheden in het taalgebruik van deze schrijverschilder laat zien.

Studiën. Tijdschrift voor Godsdienst, Wetenschap en Letteren. Maart.

H. Padberg bespreekt *Abraham Kuyper als Stylist* en prijst zijn geschriften als 'proza van een klassiek schrijver', hoger te stellen dan het proza van Van Deyssel of van Kloos.

April.

J. van Mierlo Jr. acht *Bloemlezing uit Ruysbroeck*, die Jeanne Veen onder de titel 'Uren met Ruusbroec' samenstelde, een onbenullig ding. In de Inleiding ergert hij zich aan 'gehaspel met groote woorden', feitelike onjuistheden, krasse onwetendheid en een verwaarlozing van de gehele Katholieke litteratuur over Ruusbroec.

Oud-Holland XXXIX, afl. 3-4.

In een opstel *Nederlandsche Faust-illustratie* stelt P. Leendertz Jr. de vraag, hoe Rembrandt en Matham aan het onderwerp van hun Faust-etsen gekomen zijn. Zijn antwoord luidt, dat zij waarschijnlik reeds vóór 1642 de 'Hellevaart van Dokter Joan Faustus' (eerst in 1731 gedrukt), bewerkt naar Marlowe's drama, door een Engelse of Hollandse troep hebben zien opvoeren. - M.D. Henkel schrijft over *Nederlandsche Ovidius-illustraties van de 15e tot de 18e* eeuw, een studie die eveneens voeling houdt met letterkunde, omdat naast de Franse ook Nederlandse vertalingen ter sprake komen.

Vlaamsche Arbeid. Maart.

O. Dambre geeft een beknopt artikel over *Justus De Harduijn*, ‘de zuiverste Nederlandsche Renais-

sancist', in wie 'de Nederlandsche Renaissance in Vlaanderen uit- en vervloeit in de ascetische literatuur der Contra-reformatie.' Nadat Rob. Foncke opnieuw belangstelling voor deze dichter gewekt heeft, en een heruitgave van 'Roosemond' bewerkte, hoopt de schr. door een uitgave van de andere werken op zijn beurt 'tot de eindelijke rehabilitatie iets bij te dragen.'

Dietsche Warande en Belfort. Maart.

Onder het opschrift *Een belangrijk probleem miskend* bestrijdt C.G.N. de Vooys de beschouwingen van Prof. Mansion in ditzelfde tijdschrift (Sept. '21). Hij betoogt dat 'in het belang van school en maatschappij, de verbreiding van een algemeen-beschaafd gesproken Nederlands in Vlaanderen niet naar een "verre" toekomst verschoven mag worden.' - In de rubriek *Boekennieuws* wordt het verzamelde *Proza* van Verwey warm geprezen en het laatste werk Maurits van Sabbe: '*t Pastorken van Schaerdycke* en '*t Kwartet der Jacobijnen* met waardering besproken.

April.

Gezelle's leeraarschap te Rousselare is een hoofdstuk uit een boek, dat Al. Walgrave over Gezelle zal publiceren. Hij tracht zich, vooral met behulp van *Rond den Heerd*, een denkbeeld te vormen van de bezielende kracht van Gezelle's onderwijs in klassieke en levende talen.

Volkskunde XXVII, afl. 1 en 2.

Victor de Meijere wijdt een zeer waarderend artikel aan de overleden redakteur *Alfons de Cock*, met een opsomming van al wat hij in zijn werkzaam leven tot stand gebracht heeft. - Jan de Vries onderzoekt in een grondig artikel *Methodiek en Praktijk van het onderzoek der volksoverleveringen*, naar aanleiding van een artikel over *Het lied van Halewijn*, door G.J. Geers in hetzelfde tijdschrift gepubliceerd. Hij waarschuwt voor de eenzijdigheid van Bédier, die te weinig hecht aan het verzamelen van varianten, en wijst nadrukkelik op de betekenis van de geografies-historiese methode, zoals die door de Finnen Kaarle Krohn en Antti Aarne werd gevonden en toegepast. - G. Celis behandelt lantaarnopstekersgedichten uit Gent.

De Bibliotheekgids. Febr.

Dit nieuwe Vlaamse orgaan voor bibliotheekwezen geeft nuttige voorlichting omtrent het voornaamste wat in binnen- en buitenland verschijnt. Deze aflevering wordt geopend door een beknopt artikel van Eug. de Bock over het *Proza van Albert Verwey*.

Maart.

Fritz Francken schrijft over *Pol de Mont*, naar aanleiding van twee onlangs verschenen boeken.

Neophilologus VII, afl. 3.

B. Faddegon geeft theoretiese beschouwingen over *De systematiek der syntaxis*. Hij ontwerpt enkele hoofdlijnen voor een nieuwe indeling, waarbij hij de analytiese behandeling van de enkelvoudige zin baseert op de categorieënleer. De waarde van zijn beschouwingen - meent hij - zal eerst blijken uit haar toepassing.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Febr.

H.H. Knippenberg opent een bespreking van *Frederik van Eeden* en zijn werk met een algemene inleiding over ‘de zoekende tobber’, over de periode waarin hij zich schuldig maakte aan ‘matelooze hoogmoed naast drieste blasphemie, of liever jammerlijke godsdienstige onkunde.’ - Dezelfde schrijver behandelt met geringschatting, de geschiedenis van *Tollens' volkslied* en besluit met de mededeling van een Duitse vertaling uit het jaar 1835. - J. Moormann besluit zijn opmerkelike studie over *Een Limburgsche Geheimtaal: Losche Nekôdesch*, hoofdzakelik bestaande uit een op vergelijkende studie berustende, beredeneerde woordenlijst.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vl. Acad. Des. 1921.

Een voordracht van Gustaaf Segers handelt over *Het Mengelwerk in onze dag- en weekbladen*, en eindigt met een beroep op de Vlaamse volksschrijver om, naar het voorbeeld van Conscience, een populaire litteratuur te scheppen ‘tot verlichting, verzedelijking en verheffing van zijn volk.’ - Leonard Willems geeft opnieuw blijken van scherpzinnigheid en speurzin in een reeks *Lexicografische sprokkelingen*, die deels verbeteringen van fiktieve woorden zijn, deels de juiste verklaring geven van raadselachtige woorden, grotendeels uit de Mnl. periode. - Dezelfde schrijver ontdekte in een refereinbundel van ± 1525 de naam *Margriete van Lovren*. - Edw. Gailliard vervolgt de reeks *Kleine verscheidenheden* uit de Mnl. woordenschat. Verder bevat deze aflevering de uitgeschreven prijsvragen voor de jaren 1923-1926.

C.D.V.

Erasmus en de volkstaal.

Prof. Huizinga geeft in De Gids van November 1921 in een artikel over Dante en Erasmus een plaats uit Erasmus' werken, waar Dante genoemd wordt en zegt, dat die plaats tegelijk ‘een aardige bijdrage aangaande Erasmus', zeer platonische, waardeering der volkstaal in het algemeen’ levert. Blijkbaar bestaat er dus belangstelling voor de vraag, hoe de grote Rotterdammer tegenover de taal van het volk stond.

Wanneer we deze vraag trachten te beantwoorden, betreuren we, als Suringar vijftig jaar geleden, dat Nederlandse taalkundigen zich niet met Erasmus bezighouden; we zijn daardoor niet op de hoogte van hetgeen in verband met deze kwestie in vele werken van Erasmus kan sluimeren. Ik meen evenwel, dat een paar positieve uitingen van Erasmus vermeldenswaard zijn, vooral omdat ze kunnen meewerken om een schromelik misverstand, dat in brede kringen omtrent hem bestaat, uit de weg te ruimen. Het is de mening, dat Erasmus ten opzichte van de volkstaal een ‘écrasez l'infame’ zou willen toepassen en dat hij geen waardiger aanhangers kon hebben dan mensen als de oude Montaigne, die zijn zoontje, de later beroemde schrijver, toen het nog een zuigeling was, een Duitser als goeverneur gaf, opdat het kind nooit in aanraking zou komen met het vulgaire Frans, maar alleen het illustre Latijn zou leren.

Met de eenvoudige vraag: hoe stond Erasmus tegenover de volkstaal? komen we er niet. Het zal blijken, dat de volgende vraagpunten zich opdoen: Hoe stond E. tegenover zijn moedertaal? Hoe stond E. tegenover andere volkstalen? Wanneer gaf het z.i. pas de volkstaal te gebruiken? Met de eerste vraag hangt weer onmiddellik samen: Hoe stond E. tegenover zijn vaderland?

Er bestaat een neiging hierop te antwoorden, dat Erasmus' vaderlandsliefde niet groot was of in 't geheel niet bestond. Het komt me voor dat deze mening niet juist is. De schijn is tegen Erasmus, doordat Nederlanders, in de eerste plaats daardoor getroffen, de aandacht hebben gevestigd op minder lieflike

uitingen tegenover zijn landgenoten.[1] Hij geeft af op de botheid, het gebrek aan studielust, de onbeschaafdheid, de vuilheid van de Hollanders. Men zou een psychologiese verklaring van deze uitvallen kunnen zoeken in zijn ergernis over het feit, dat de grootste ramp van zijn leven, de schande van een smadelike geboorte, hem in Holland was overkomen[2] en daarmee kunnen verbinden zijn voortdurend verblijf buitenslands. Gelukkig is het zo ver nog niet gekomen. Het verzamelen van hatelikheden tegenover landgenoten uit Erasmus' werken kan al gevaarlik zijn, doordat het vermoeden kan ontstaan, dat hij stelselmatig op land en volk geschimpt heeft.

Voordat ik feiten noem om te bewijzen, dat ook Erasmus de liefde tot zijn land was aangeboren, veroorloof ik me naar aanleiding van het bovenstaande een paar vragen en opmerkingen. Vooreerst: met welke bedoeling hebben ook wel andere Nederlanders hun landgenoten harde waarheden gezegd? Waaruit blijkt, dat de landgenoten van zijn tijd pogingen aanwendden om het hem betaald te zetten? Een vergelijking van Erasmus met Busken Huet in dit opzicht zou niet opgaan.[3] En dan: wat had hij hier te lande moeten verrichten? Men herinnere zich de geschiedenis van Murmellius, rector van een latijnse school te Alkmaar. Toen zijn school enige jaren bestaan had en zeer in bloei toenam, werd de stad geplunderd. Murmellius mocht blij zijn, dat hij het leven er afbracht, zijn studenten stoven naar alle kanten en van heropening der school was geen sprake. Moet men Erasmus verwijten, dat hij het ‘ubi bene ibi patria’ in praktijk bracht, of hem gelijk geven, omdat hij zich in den vreemde, ook voor zijn land, zo verdienstelik maakte als hij kon in een tijd, dat in de Nederlanden Friezen, Hollanders en Geldersen elkaar als beesten (*erger* dan beesten,

1) Fruin, *Erasmiana*, in *Verspreide Geschriften*, pag. 282. Kalff, *Gesch. der Ndl. Letterkunde in de zestiende eeuw*, I, 20. In een brief, waaruit Fruin andere onheuse uitingen citeert (bij Allen, *Opus Epistolarum*, I 368), zegt E. ook nog, dat hij zich aan de epicuristiese slemppartijen van de Hollanders ergert.

2) Fruin t.a.p. Allen, *O.E.* I, Appendix I.

3) Mij is slechts één uiting van E. bekend, die zou kunnen wijzen op een minder goede verhouding. Hij schrijft in 1503 uit Leuven aan Willem Herman van Gouda, dat hij daar niet veracht wordt, zooals in Holland. Allen, *O.E.* I, 394.

zou E. zeggen) uitmoordden?[1] Zijn vaderland, Holland, was geschikt terrein voor strooptochten van Lange Pier en Maarten van Rossem, maar voor hem was er geen plaats; er bestond niet eens een hogeschool.

Met dit alles moet rekening gehouden worden, voordat men een oordeel ten nadele van Erasmus zou uitspreken.[2] Mij rest nu nog feiten te noemen om mijn gunstige mening over Erasmus' verhouding tot zijn landgenoten te staven. In 1532 namen de Staten van Holland het besluit hem officiëel te huldigen door hem een kostbaar geschenk aan te bieden. ‘Hij was in zoo groot eene agting in zijn Vaderland geweest, zelfs onder de aanzienlijkste luiden,[3] dat de Edelen en meeste Steden, ter Staatsvergaderinge te Gouda, in Oogstmaand des jaars 1532, beslooten, hem een Juweel van omtrent twee honderd en veertig Rijnsguldens te schenken: 't welk hem zou toegezonden geweest zijn, zo men, in 't volgend jaar, geene hoop gekreegen hadt, dat hij, door Vrouwe Maria herwaarts ontboden zijnde, haast in Holland komen zou.’[4] De afgevaardigden van de steden, die hun stem niet gaven aan dit besluit, o.a. Leiden en Delft, waren ten zeerste met het plan ingenomen; ze konden niet stemmen bij gebrek aan opdracht, maar verwachtten, dat hun regeringen niet in gebreke zouden blijven.[5]

Wie zou menen, dat de liefde hier van één kant kwam, moet bedenken, dat de Hollanders, ook van de eerste helft der 16de eeuw, geen slaafse vleiers waren. Wel waren ze slecht bij kas, hetgeen de waarde van het geschenk nog verhoogt. Het spreekt trouwens bijna vanzelf, dat ook van de kant van Erasmus wel uitingen van belangstelling moeten te vinden zijn. Zo noemt hij in 1503 Willem Herman van Gouda ‘prima ac summa *nostre*

1) Allen, *O.E.* I, 552, over de oorlog in 't algemeen.
2) Ook het oordeel over Erasmus' karakter, dat vroeger zeer ongunstig was, begint zich te wijzigen. Zie hiervoor het proefschrift van J. Lindeboom: *Erasmus, Onderzoek naar zijn theologie en zijn godsdienstig gemoedsbestaan*. Leiden 1909. Een mild oordeel reeds bij Kalff in 1889 in *Gesch. der Ndl. Letterkunde in de zestiende eeuw* I, 45 vlg.
3) Wat Wagenaar met deze laatste woorden bedoelt, is mij niet duidelik. In zijn bron, Mr. A. van der Goes, vond hij daartoe geen aanleiding.
4) Wagenaar, *Vaderlandsche Historie* V 130.
5) *Holland onder de regeering van Karel V en Philips II, verzameling van alle de notulen* enz. door Mr. Aert van der Goes, pag. 186.

Hollandiae spes'.[1] Aan Adolf van Vere schrijft hij in 1512, dat hij droevig gestemd wordt door het lot van '*ons* vaderland, dat door de lange oorlogen niet alleen geteisterd wordt, maar zogoed als onbewoonbaar gemaakt'.[2] Ik geef toe dat de waarde van deze betuigingen niet gemakkelik te schatten is. Liever dan me hierin te verdiepen, wend ik me tot in alle opzichten onverdachte getuigen van Erasmus' belangstelling in zijn vaderland, te beginnen met zijn Adagia. In zijn spreekwoorden toont hij zich opentop Hollander.

Een geleerde van onze tijd, die een spreekwoordenboek schrijft, zal bij de mededeling, dat een bepaald spreekwoord in zijn vaderland voorkomt, niet spreken van 'de onzen' of 'onze landgenoten'. Wanneer we dergelijke termen bij iemand uit vroeger eeuwen wel aantreffen, passen we het spreekwoord 'andere tijden, andere zeden' toe. Ze klinken in onze tijd ietwat naïef, maar uit de mond van Erasmus tevens veelzeggend. Herhaaldelik lezen we 'apud nostrates', 'nostrati vulgo' tussen de statige griekse en latijnsche voorbeelden.[3] We zouden bij deze cosmopoliet toch zeker 'bij de Hollanders', 'in Holland' verwachten. Ik zou me kunnen voorstellen, dat iemand bij de lectuur van de Adagia de lust bekruipt op de vraag van Prof. Kalff: waar lag het vaderland van Erasmus?[4] te antwoorden: in Holland.

In mijn dissertatie heb ik gesproken over de invloed, die een werk van Erasmus over de uitspraak van Latijn en Grieks op de Twespraack van Spieghel geoefend heeft. Hier, in dit verband wil ik erop wijzen, dat deze *Pronunciatio* (1428) het meest nationale werk is van Erasmus. Een groot gedeelte ervan is gewijd aan de vergelijking van Latijn en Grieks met moderne talen, in de allereerste plaats met Nederlands. De woorden 'onze landgenoten' en 'onze taal' liggen de schrijver in de mond bestorven. Hoe Erasmus ons hiermee verrast, blijkt daaruit, dat een kenner van Erasmus als Suringar ervan overtuigd was, dat 'Erasmus niets hoegenaamd in, of over het Nederlandsch geschreven heeft uitgegeven.'

1) Brief aan Hendrik van Bergen, Allen O, E. I, 161.
2) Allen. t. a, p. 519.
3) Zie de voorbeelden in de verzameling van Dr. W.H.D. Suringar, *Erasmus over Nederlandsche spreekwoorden*, Utrecht 1873.
4) *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, II 505.

Mij dunkt, dat uit een werk als de *Pronunciatio* voldoende aan het licht komt met welke gevoelens Erasmus ten opzichte van land en volk bezield was. Van ‘incompatibilité’ is geen sprake, de betrekkingen zijn zo gunstig mogelik. Dat onder zulke omstandigheden de Staten hem wilden huldigen, dat de landvoogdes pogingen in het werk stelde om hem naar het vaderland te doen terugkeren, is begrijpelik. Erasmus is inderdaad van plan geweest aan die roep gehoor te geven. Voordat de bejaarde, ziekelike man zich op reis begaf, had hij eerst te Bazel voor vele zaken, in de eerste plaats herdrukken van zijn werken, te zorgen. Daar verergerde zijn kwaal en eindigde hij zijn werkzaam leven. Zou hij zich anders verheugd hebben over het weerzien van zijn vaderland, over de ontwikkeling van Holland en zijn bewoners, mischien ook over het horen van de hollandse volkstaal? Men zou geneigd zijn ook de laatste vraag bevestigend te beantwoorden. Immers de laatste woorden van hem, die zo goed wist, hoe God in het Latijn aan te roepen, waren in de taal, die hij van zijn moeder geleerd had: Lieve God.[1)]

In verband met de vragen in het begin van dit opstel gesteld, moeten wij twee plaatsen uit de *Pronunciatio* naar voren brengen. Ten eerste: ‘het is een schande, dat iemand niet op de hoogte is van zijn moedertaal’. Hier horen we, hoe men, van welke nationaliteit ook, tegenover zijn moedertaal behoort te staan. Ten tweede: ‘het staat vast, dat onze taal vermengd is geweest met de griekse en romeinse’. Hier moeten wij laten volgen een gedeelte van wat Prof. Huizinga uit Erasmus' *Ecclesiastes* vertaalt in boven vermeld Gidsartikel: de aanstaande prediker heeft o.a. tot taak ‘om de boeken te lezen van hen, die door welsprekendheid in de volkstaal hebben uitgemunt. Gelijk bij de Italianen Dante en Petrarca worden geroemd. Er is ook geen taal zoo barbaarsch, of zij heeft haar eigenaardige keurigheid en vermogen van uitdrukking, indien zij behoorlijk gekuischt wordt. Zij die Italiaansch, Fransch en Spaansch kennen verzekeren steeds, dat aan deze talen, hoe bedorven ook, een gratie eigen is, welke het Latijn niet bereikt. Hetzelfde beweert men van het Engelsch, ofschoon dat uit velerlei elementen is samengeflanst, en van het Duitsch. En in al die talen zijn er schrijvers geweest, die door hunne werken een niet alledaagschen lof van welsprekendheid hebben verdiend.’

1) Allen, *The age of Erasmus*, pag. 164.

Op de vraag, wie mag en wanneer mag men de volkstaal gebruiken, luidt dus Erasmus' antwoord: Voor het volk, dus bij predikaties gebruike men de volkstaal, zoveel mogelik gekuist. De volkstaal moet niet tot mondeling gebruik beperkt blijven; de christelike gemeente heeft recht op de Schrift en die moet door vertaling in de volkstalen voor allen toegankelik gemaakt worden.[1)]

Dat er in de volkstalen werken geschreven worden, die naast of boven latijnse geschriften staan, wil Erasmus op gezag van anderen desnoods aannemen. Dit getuigt voor zijn brede blik. Dat hij het standpunt van die ‘anderen’,[2)] die, zoals men ziet, de mening van de Pléiade reeds verkondigen, op zijn leeftijd niet kon delen (hij schreef de *Ecclesiastes* in 1535) is begrijpelik. Zeer zeker kon hij een werk in de volkstaal geschreven, waar deren, getuige de lof, die hij in de *Pronunciatio* toezwaait aan een in 't Duitsch geschreven werk van Dürer, dat hij ook anderen ter lezing aanbeveelt, al had hij het liever in het Latijn gezien.

Rest nog de vraag: bestaat er voor E. verschil tussen volkstaal en volkstaal? Het is duidelik, dat hij over de romaanse talen ongunstig oordeelt. Alle volkstalen zijn bedorven, maar zij in de eerste plaats. Bedorven door het profanum vulgus. ‘Het is verkeerd aan het volk toe te vertrouwen, wat ge zoudt willen, dat ongerept en eeuwig in stand bleef. Oudtijds sprak een groot deel van Europa en Afrika met Klein-Azië Latijn en Grieks. Hoeveel barbaarse talen heeft ons het volk uit dat ééne Latijn overgeleverd? Hoeveel dialecten zijn er niet in Italië? Hoeveel in Frankrijk? Hoeveel in Spanje? Het is beter, dat die talen, waaraan wetenschap en kunst voor het grootste gedeelte zijn toevertrouwd, slechts door ontwikkelden worden bewaard; ware kunst en wetenschap moet men immers niet bij het volk, de slechtste bewaarder van goede zaken, maar uit de boeken van welsprekende schrijvers zoeken’. (*Pronunciatio*).

De germaanse talen heeft Erasmus niet kunnen verwijten, dat ze een mooie taal hebben gevulgariseerd. De romaanse talen zijn ‘basterdtalen’, het Nederlands is een ‘zustertaal’. Dit is zijn bedoeling als hij zegt, dat onze taal - en andere

1) R. Stähelin in Hauck, *Realencyclopedie für prot. Theologie und Kirche*, V, 439.
2) Zou de door E. nooit genoeg geprezen Coletus een van hen geweest zijn?

germaanse talen, mogen we zeker veronderstellen - met de latijnse en de griekse taal vermengd is. Ons woord *wijk* bijv., dat hij o.a. in de *Pron.* behandelt, is niet een verbastering van lat. *vicus*, maar staat er naast. Het Nederlands (Germaans) is dus van hogere rang dan de romaanse talen. Deze zienswijze van Erasmus hebben Spieghel en zijn volgelingen bizonder goed begrepen, toen ze het Frans een 'schuymtaal' en het Nederlands een 'grondtaal' noemden. Wat ons betreft, wij moeten Erasmus bewonderen, die het eerst iets van de verwantschap en de verhouding van Indogermaanse talen heeft gespeurd.[1)]

M i d d e l b u r g .
K. KOOIMAN.

1) Als merkwaardigheid vermeld ik hier nog, dat naar de mening van E. niet altijd een klassiek kunstenaar boven een moderne gaat. Weliswaar spreekt hij in het door mij bedoelde geval over schilders, niet over auteurs, maar het blijft opmerkelik. Het gaat tussen Apelles en zijn vriend Dürer: 'Apelles bediende zich van verschillende kleuren. Maar wat drukt de ook in andere opzichten bewonderenswaardige Dürer niet uit met één kleur en zwarte lijnen? Schaduwen, licht, gloed, hoogte, diepte. Afmetingen en verhoudingen geeft hij uitstekend weer. Ook schildert hij wat niet te schilderen is, vuur, stralen, donder, bliksem, glans of nevelen, ja men kan zeggen gevoelens, aandoeningen, kortom de gehele menselike ziel, zoals die zich door het lichaam openbaart, zelfs bijna de stem. Dit stelt hij u door gelukkige lijnen en wel zwarte, zo voor ogen, dat ge het werk zoudt schaden door kleuren aan te brengen. Is het niet bewonderenswaardiger, zonder kleurenopschik te bereiken, wat Apelles bereikte met behulp van kleuren?' (*Pron.*)
Als Erasmus zich op de schilderkunst heeft toegelegd, heeft hij spoedig begrepen, dat zijn kracht elders lag. Maar door zijn eis: overheersching van het psychiese, herkennen we in de cosmopoliet toch ook weer de zoon van het land van Rembrandt.

Kenniskritiese beschouwingen.

III. Historie.

Ieder herinnert zich de plaatjes in oude tijdschriften waar verstrooide professoren, verzamelaars van torren en blaren, werden voorgesteld als maniakken, mensen met lachwekkende lichaamsproporties in nog lachwekkender kleding. In Darwin's tijd wijzigde zich die voorstelling; ook buiten de kring van de wetenschapsmensen kwam er voor de ‘verzameling’ in plaats van spot vergevenszindheid, ja belangstelling en zelfs waardering. Had die geniale man misschien in die verzamelingen behalve de eenheid, berustend op soortgelijkheid en soortovereenkomst, nog een tweede eenheid gebracht waardoor ze nog wat meer op 'n lichaam, op 'n mens, gelijken?

Ja! Darwin liet de gerangschikte dingen uit elkaar zich ontwikkelen; alzo kwamen ze niet alleen als de delen van een menselik lichaam *naast* elkaar te staan, maar ook grepen ze zoals dat aan lichaamsdelen voegt, *in* elkaar. Al had Darwin niets anders aangetoond dan hoe de ene duif- of schapesoort zich uit de andere had ontwikkeld, dan reeds was door die evolutie-idee de verzameling duiven en schapen interessant geworden; nu ie daarenboven de menschen wist te doen geloven - en nù nòg bijna iedereen gelooft - dat de verzamelingen op hun beurt de ene uit de andere zijn voortgekomen, nu steeg de belangwekkendheid tot bewonderenswaardigheid en Darwin's aanzien tot wereldroem. Want beroemder dan de onderzoeker is de verhaler, en de descendentie-idee maakte van de verzamelde feiten een verhaaltje, van alle verzamelingen bij elkaar één groot verhaal, één epos, niet van de Jordaan of van Troje maar van de hele wereld. Jules Verne noemde de leer van Laplace een roman, en wel, omdat voor hem de maan aan het eind van de ontwikkelingslijn lag: ‘le roman de la lune’; zo zou men ook de descendentietheorie van Darwin een roman kunnen noemen, ‘le roman de l'homme’, ‘le roman de nous-mêmes’. En is dat niet interessant? En heeft wie dat deed, niet iets ‘tot-stand-gebracht’? Laat die roman werkelik romanties in de

zin van gefingeerd geweest zijn, 't is toch knap werk, een theorie die als een man op je afkomt; de maker betoonde zich daarbij de waardige zoon van een vader die èn een geschoold natuurkenner èn een verdienstelik literator was.

Is het door Darwin's suggestieve macht, dat nog steeds menigeen liefst van ‘descendentie’ en ‘historie’ droomt, als een ander in de feiten heel geen aanleiding voor die epiese termen vindt? Spreekt men daarom nog steeds van ‘Natuurlike *Historie*’ als alleen een natuur*beschrijving* wordt ten beste gegeven? Nog pas las ik als opschrift van een mediese rubriek in een dagblad: ‘Iets over de *geschiedenis* van de ademhaling’ terwijl er iets volgde over... de ademhaling. En de vroegere pogingen om een taal te ontdekken die volkomen zou gepast hebben in de mond van de pithanthropos erectus van Dubois, wijzen ze er op, dat ook het taalkundig gemoed niet geheel aan de greep van Darwin's genie ontsnapte. Wij staan nu wat sceptieser tegenover die oostindiese aapmens, ook tegenover ‘de oorsprong van de taal’. Maar nog steeds gaat taalkundige scholing bij voorkeur van het verleden uit en standaardwerken wapperen graag met het woord ‘geschiedenis’. Vooraan de ‘Prinzipien der Sprach*geschichte*’! Een ‘Inleiding tot de *Waarneming* van de Nederl. Taal’ is mij onbekend, maar een ‘Inleiding tot de *Geschiedenis* van de Nederl. Taal’ en ‘De *Geschiedenis* van de Nederl. Taal’ en ‘Uit de *Geschiedenis* van de Nederl. Taal’ waren de boeken die mijn eerste schreden op de levenslange weg naar het taalbegrip moesten leiden. Ik mag niet ondankbaar zijn. 't Is de vraag of zonder dergelike boeken in mij ooit belangstelling voor alledaagse taalfeiten uit het heden, zou ontstaan zijn. In jonge mensen is het waarnemingsorgaan voor weinig-konkrete dingen zoals taalfeiten, nog zeer ongeoefend en grof; het moet tot aktiviteit geprikkeld worden allereerst door sterk opvallende feiten: wat rovers en ridders zijn voor de nog kinderlike historikus, dat zijn gotiese woorduitgangen en middeleeuwse woordbetekenissen voor de linguist-in-den-dop. Maar bedenkelik is het, als tot onze dood het woord ‘oorsprong’ in onze geschriften schering en inslag blijft zelfs als er heel niet van geschiedenis maar alleen van beschrijving sprake is. *Over de oorsprong van het schijnsubjekt* ‘*es*’ schreef onlangs Brugmann. De opmerkzame lezer van die verhandeling[1)]

1) *Berichte über die Verh. d. kön. Sächs. Ged. d. Wiss.* 69 Band.

ziet al gauw, dat de schr. de titel van z'n geschrift ontrouw wordt en het meer over de ontwikkelingsstadia van het betrokken voornaamw. heeft, dan over de oorsprong, het beginpunt van het eerste stadium.[1] Echt Darwiniaans! Ook de grote Meester liet bij z'n afdaling langs de lijn van levensontwikkeling de oorsprong van het leven onaangeroerd. Maar wie verder in Brugmann's Verhandeling naar ontwikkelingsfeiten zoekt, komt teleurgesteld thuis; ik zou geen kans zien met de historiese feitelikheden die ik met moeite uit de zoveel dozijnen bladzijden van dat geschrift opdiepte, één halve bladzijde te vullen[2]. Wat er in die Verhandeling werkelik waarde heeft, betreft noch de oorsprong, noch de ontwikkeling maar alleen de huidige betekenis van het vnw. 'het'. In die betekenis zijn nl. drie graden van zintuiglike waarneembaarheid te ontdekken, aan te geven met de cijfers 0, 1 en 2. Brugmann zelf illustreert die graden in de volgende drie zinstypen *Het regent; Het is waar dat ie komt. Het* (= het paard) *steigert*. Voor die drie gevallen geplaatst, merken we op, dat het onderwerp in de eerste zin (*Het regent*) niet iets zintuiglik waarneembaars is; dat in zin 3 (*Het steigert*) de subjekt-substantie op onze ogen en oren inwerkt zo duidelik als alleen 'n paard of 'n koe dat kan en dat in zin 2 het onderwerp geen dier of ding maar een feit is, dat is een samenvatting van agens en aktie, iets gemêleerds, iets verwards, maar dat, al is het niet zo duidelik als 'n koe of paard, toch beter waarneembaar is dan de subjekt-substantie in *het regent*. Zo vormen de drie zinstypen een geleidelike reeks. Maar wat doet nu Brugmann? Hij laat de ene zin uit de andere *voortkomen*! Uit de *meest* zintuiglike (*Het steigert*) de *minder* zintuiglike (*Het is waar dat ie komt*) en uit deze de zin met een *on*zintuiglike agens (*het regent*). En in die historiese afwikkeling gelooft de Schr. zo zeker alsof ie er

1) In stylisties opzicht lijkt mij de armzaligheid van het begrip 'oorsprong' heel duidelijk, als Schr. het eenmaal heeft over '*de oorsprong van de ontwikkeling* van het vnw'; vooral hier lijkt mij het totaal overbodige woord 'oorsprong' een zwakke naklank van een eertijds krachtig romantiese leus, een fraze in de wetenschap, misschien het meest dienstig in de ontwikkelingsgang student-geleerde-geheimrat.
2) De talrijke historiese feitelikheden die niet direkt met de kwestie verband houden, zie ik hier over het hoofd, zo ook de uit den treure herhaalde polyglottiese woordenreeksen die de indruk maken van vergeefse exorcismen.

zelf bij was geweest[1]. Toch kan ik me ook mensen voorstellen, die zich hier niets wijs laten maken. Ze weten te goed, wat er eigenlijk aan de hand is. Brugmann verkeerde in hetzelfde geval als zo menig wetenschapsman, ook Darwin. Deze begon z'n wereldberoemde arbeid met de ontdekking van heel vreemde soorten (de zgn. endemiese soorten). Hij zocht nu gedachtekombinatie met andere meer bekende en dus meer gewone soorten die enigzins op de eerste leken, en via die meer gewone werden de ongewone in het geheel van de reeds aanwezige kennis (het totaal van de gewone dingen!) opgenomen. Zo was dan de verwondering geneutraliseerd[2]. Zo haakte Brugmann het verwonderlike woord *het (regent*) aan het minder onzintuiglik en dus minder verwonderlike *Het (is waar dat ie komt*) en via dat feit aan het meer zintuiglike en dus zeer gewone *het (steigert*); en toen was ie van z'n verwondering af! Maar in plaats van

1) Het taalfeit dat het type *het regent* later is ontstaan dan de twee andere typen, wil ik op Brugmann's gezag graag aannemen; maar deze kronologie is nog geen descendentie! Zelf wie, ook op taalkundig terrein, geheel Darwinisties denkt, mag ons deze gelijkstelling niet opdringen; immers volgens Darwin zelf (en Hugo de Vries toonde het nog duideliker aan) kunnen er ook sprongvariaties plaats hebben, en zo kan het type *Het regent* ook rechtstreeks uit het type *Het steigert* zijn 'voortgekomen'; te meer aannemelik is dat voor wie weet dat onder de drie vnw. *hij, zij* en *het* het laatste toch altijd de meest vage inhoud heeft en daarom in psychies zwakke momenten evenzeer van voorwerpen, dieren en mensen wordt gezegd als van feiten. Brugmann zelf herinnert aan Schiller's *Taucher*, een gedicht waar de sterke ontroering het onderscheidende oog benevelt en waar het vnw. 'es' ook een koningsdochter aanwijst. - Terloops moeten we hier ook op de term 'voortkomen' wijzen. In de plant- en dierkunde vertegenwoordigt die term een zeer konkreet feit en dit geeft de taalkundige de illuzie dat ook zijn romanties-historiese meningen aan die term de nodige konkreetheid en zekerheid ontleenen. Toen het eerste merinosschaap werd geboren, kan er de herder bij gestaan hebben en tussen het moederschaap en het daaruit 'voortgekomen' jong bestond toen een duidelik zichtbare band. Vergelijk daar eens mee het 'voortkomen' van een woord of - nòg problematieser - van een zin!
2) (Dat is de subjektieve zijde van het geval!) en ten slotte werd zo, verder geholpen door allerlei aardhistoriese vondsten, het hele descendentie-systeem opgebouwd, (dat is de objektieve, naar men meent volstrekt-opjektieve zijde van het geval!) Hier werd spel tot produktie. Zie over deze tegenstelling de *N. Taalgids* XVI blz. 36.

nu openhartig lyries te zijn, maakt ie van die innerlike evolutie in zich zelf, een uiterlike evolutie in de dingen buiten 'm, een stukje taalgeschiedenis. En omdat ten onzent ieders taalstudie met Brugmann begint, is het niet te verwonderen, dat ook in het werk van velen onzer op meer gevorderde leeftijd dezelfde omzetting van innerlike gesteltenis in uiterlike geschiedenis nog altijd wordt waargenomen[1]. Zo vindt men in het werk van Kooistra en De Vries[2] de grammatikaal bevreemdende zin *Ik ben niet verzocht op die visite* terechtgebracht naast de veel gelijkende maar toch grammatikaal gewone zin *Ik ben niet uitgenodigd op die visite* en de laatste zin ‘kan (dan) het aanzijn geven aan’ de eerste; en zo ‘vloeit’ de rare zin *Hij is overal naar gezocht beneden* ‘voort uit’ de gewone ernaast geplaatste *Overal is naar hem gezocht*. En zo is alle verwondering over het ongewone, van lyriek tot epiek geworden, alle vasthakingen van ongewone aan meer gewone zinnen[3] zijn bedoeld als genetiese demonstraties, waarbij de ongewone zin steeds de genitus, de gewone de genitor is. Ik zou niet graag als getuige van al die geboorten optreden: ik heb er niets van gezien! en ik geloof er ook niets van!

Hoe verkeerd het is, uit logiese of psychologiese verwantschap zonder meer tot historiese verwantschap, tot descendentie te besluiten, moge blijken uit een geval waar niet, zoals hiervoor, de genealogiese konkluzie in de lucht hangt maar op gevoelige wijze met de waarheid in botsing komt. In het artikel van C.G.N. de Vooys over *Euphemismen*[4] wordt opgemerkt, dat litotes met het voorvoegsel *on-* steeds voorkomt bij woorden met ongunstige betekenis: naast *handig* staat *onhandig*. Waarom naast *links* niet *onlinks*? In *links* en andere woorden met ongunstige betekenis zit een negatief element, wat onder ons mensen, waar het streven over het algemeen gericht is op wat voor goed gehouden wordt, wel te begrijpen is; en dit negatieve element

1) Ook afgezien van Brugmann's invloed is dit objektiveren in plaats van subjektiveren, zeer begrijpelik: 't is een algemeen-menselik verschijnsel. In het vervolg van onze detail-kritiek op Van Ginneken's Kleuterroman zal dat nog duideliker blijken.
2) Zie *De N. Taalgids* XIII, 183; XIII, 251.
3) Meer voorbeelden van die naast-elkaar-plaatsingen in het werk van Kooistra en De Vries zijn geciteerd in een noot op blz. 44.
4) *De N. Taalgids* XIV, 290.

maakt het woord *links* weinig geschikt om als pot te dienen waartegen het negatief *on-* zich als deksel kan keren: het woord *onlinks* zou het gevoel geven van twee weggelopen deksels. Maar *onhandig* is een goed stel! negatief (*on-*) tegenover positief (*handig*) en bij die kombinatie ligt dan in het aparte woorddeel *on-* expliciet en dus krachtig uitgedrukt wat in *links* slechts impliciet bleef en zwak was nl. het tekort aan handigheid. De kracht van dit negatieve zien we dus geleidelik ontkiemen en zich ontwikkelen in de systematiese reeks *handig → links → onhandig*. Maar wie zou nu deze psychologiese reeks tegelijk een historiese reeks durven noemen en de vondst durven publiceren dat *onhandig* via *links* 'ontstaan' was uit *handig*?[1)].

Opmerkelik is Wellander[2)] veel minder 'histories' dan Kooistra en De Vries: slechts zelden tracht ie door vasthaking aan analoge of kontaminerende zinnen van z'n verwondering over ongewone zinnen af te komen; hij maakt zich zelf wijs dat ie heel niet verwonderd is en zegt: aan ongewone taal moeten we maar gewoon worden, 'de Germaansche talen verkeeren in onzen tijd in een periode van zeer snelle ontwikkeling'[3)]. Desnoods berust ie in een ontwikkeling met sprongen; in elk geval, aan geleidelikheid in een descendentie-reeks door middel van zeer gelijkende tussenvormen ('media' noemt De Vries die ergens)[4)], heeft ie geen behoefte; als evolutie-man woont hij even dicht bij Hugo de Vries als wij. Behoeft ie werkelik kalmering, dan zoekt ie die liefst in het meest moderne geneesmiddel, de psychologie, niet in de descendentie! Als ergens in het hoofd

1) Er is natuurlik ook een andere opstelling mogelijk nl. *handig → onhandig → links*, waarbij dan niet het begrip 'negatief' maar het begrip 'waardering' de leiding heeft: linksheid is erger dan onhandigheid, daarom is 'onhandig' juist een litotes. Na deze tweede opstelling is misschien nog een derde of een vierde mogelik: psychologiese opstelling, (die hier telkens tegelijk een logiese opstelling is!) kan velerlei zijn naargelang het leidend begrip, een bewijs te meer dat historiese rangschikking (die als gebeurtenisaangifte slechts enerlei kan zijn!) niet uit psychologiese overwegingen kan geboren worden. Een histories feit kan zoals Wundt ergens zegt, de psychologie ter verklaring niet missen; maar daarom kan de psychologie de historie niet vaststellen; dat moet de zakelike ervaring doen.
2) Zie *De N. Taalgids* XIV, blz. 192.
3) *De N. Taalg.* XIV blz. 292.
4) *Tijdschr. v. Ned. T. en L.* XXIX blz. 146.

van een schrijver een ongewone zin wordt geboren, dan loopt ie niet direkt links en rechts te zoeken naar een meer gewone zin die als de voortvluchtige vader van de nieuwe konstruktie zou zijn aan te wijzen, neen, hij blijft bij die nieuwe konstruktiezelf staan, ja al voor die er is, dringt ie binnen in het hoofd van de schrijver en ziet de jonge spruit van niet tot iets worden; als Wellander in de Griekse tijd had geleefd, had ie precies gezien hoe Athene zich in en uit het hoofd van Zeus ontwikkelde. Het verslag van zijn aanschouwing noemt ie 'grammatikale *descriptie*' en om die intakt te houden, houdt ie het histories element er streng van gescheiden. Zo wil ie o.a. bij de zin van Stijn Streuvels *de anderen, elk in 't bizonder, werden een taak opgelegd* niets weten van een historiese verklaring en dus ook niets van kontaminatie; neen, zegt ie, die ongewone zin is niet ontstaan uit de gewone *de anderen werden met een taak belast*; en hij geeft dan de volgende 'descriptief-grammaticale' analyze: Eerst kwam Stijn Streuvels het onderwerp in de geest: *de anderen, elk in t' bizonder*..., en toen dacht ie verder aan *iemand een taak opleggen*, zodat ie de reeds uitgesproken helft vanzelf aanvulde met de volgende helft:... *werden een taak opgelegd*. In hoever nu de lezer deze 'grammaticale descriptie' als een verklaring zal voelen, waag ik nog niet te beslissen (in het artikel *Kausaliteit* komen we op die descriptie terug); ook zal de lezer de gedachte niet kunnen verzetten dat ook bij deze 'descriptie' het psychologies gebeuren als gebeuren vanzelf iets histories is: ook het ontstaan van Athene zo goed als de meer gewone descendentie van Zeus' kinderen is iets epies; maar men moet toch Schr.'s poging waarderen om van de verouderende historiese verklaring af te komen waarbij steeds minder een gebeuren in het heden dan een gebeuren in het verleden werd op prijs gesteld.

Een goede beschouwing zou mij die lijken waarbij voorzichtigheidshalve nergens over het ontstaan of het vergaan noch in het heden noch in het verleden werd gesproken[1)]. Wat het verleden betreft, voor mij blijft het voorlopig een vraag, of we in de zin *Ik werd direkt opengedaan* werkelik met een 'jonge konstruktie' te doen hebben. De waarneming van gesproken taal is nog zeer nieuw (enkele voorlopers daargelaten!); moge

1) Al zal het zeer moeilik blijken dit na te laten (men zie de noot op volgende blz.); een mens is zelf te zeer voor de helft histories!

we nu uit de recente *kennismaking* met feiten uit de omgangstaal zomaar tot het recente *bestaan* van die feiten besluiten? Mocht een histories onderzoek uitmaken dat in de geschreven taal van vroeger een zin als *Ik werd opengedaan* niet voorkomt, dan is dat nog geen bewijs dat ook in de gesproken taal van vroeger die zin niet gehoord werd; vroeger zal wel evenzeer als nu naast een schrijfkultuur ook een schrijfnatuur gewerkt hebben d.w.z. dat men toen, evenzeer als nu, bij het schrijven behalve door bewuste regels ook onbewust, vanzelf, tot een enigzins andere taal komt dan bij het spreken; reeds bij jonge scholieren is dat waar te nemen, o.a. gaat bij het schrijven de meer konstante vorm de minder konstante licht verdringen[1)] en zo zal dan ook de vorm *Men deed me open* (of *ze deden me open*) de vorm *Ik werd opengedaan* licht uit de pen houden, vroeger zo goed als nu. Dat de vorm *ik werd opengedaan* minder frekwent is dan de andere, de aktieve en meer objektieve, dat heb ik niet statisties nagegaan, maar ik vertrouw dat niemand aan deze mindere frekwentie zal twijfelen,[2)] zeker niet tegenover passieve zinnen als *Hij werd de reiskosten vergoed* of *Zuigelingen worden geen morfine gegeven*. Voor veel mensen nu is het minder frekwente en zeker het zeldzame, tegelijk iets dat minder geoorloofd is; vooral in een tijd dat het ideaal de kant van ‘de Gemeenschap’ uit werkt en Eenheid synoniem wordt met Gelijkheid (men denke aan ‘eenheidsworst’ en ‘eenheidsprogram’) wordt het weinig gehoorde iets minder behoorliks, ja iets ongehoords.[3)] Of het daarom vroeger niet gehoord werd? We zijn geneigd, in sommige gevallen de morele volmaaktheid aanwezig te achten in elke tijd die dichter dan de onze bij het paradijs ligt. Ook zijn we nog tot iets anders geneigd, nl. tot verwarring van ons gevoel voor de zeldzaamheid met dat voor de nieuwheid.

1) Hier ben ik zelf (ten onrechte?) epies; veiliger was het geweest te formuleeren: als er in de omgangstaal twee gelijkbetekenende vormen bestaan, 'n veel en 'n weinig voorkomende, 'n meer konstante en 'n minder konstante, dan gebruikt men bij het schrijven meestal de veel voorkomende. - Andere trekjes van de schrijfnatuur nl. wat de woordorde en de vermenseliking betreft, gaf ik in de brochure *Hij of Zij of Het*?
2) Ook Wellander veronderstelt ergens (*De N. Taalg.* XIV, 294) de ‘afkeer van het passief in het Nederlands’ als bekend.
3) Zo maakte J. Hobma, in het Christelik Schoolblad van 12 Sept. '19 van het taalkundig geval direkt een min of meer morele kwestie door het opschrift ‘Mag dat?’

Een nieuwe hoedevorm is in het begin zeldzaam, ja ook als het geen hoeden geldt, is nieuwheid dikwels synoniem met zeldzaamheid En omdat de leden van een synoniemenpaar *bv. president-voorzitter*, meestal verwisselbaar zijn, draait men ook het synoniemenpaar *nieuwheid-zeldzaamheid* om, niet in theorie maar prakties, en besluit uit de zeldzaamheid tot de nieuwheid. Maar zo wordt onze verwondering over het ongewone weer een historiese konkluzie, de lyriek epiek. En als dan eenmaal wordt gemeend dat de zeldzame zin pas 'ontstaan' is, ja dan wil men in een maatschappij waar de Burgerlike stand zo'n naar voren springend instituut is, ook de vader van de pasgeborene weten en als men dan daarnaar op zoek gaat, wel, dan tikt men dat individu op de kop, dat het meest op de nieuweling lijkt. Is de gelijkenis tussen twee naast elkaar gebrachte zinnen echter niet sprekend genoeg, dan acht men het vaderschap niet bewezen. Een vreemd klinkende uitdrukking als *naar gezocht worden* ('Hij is overal naar gezocht beneden') acht De Vries niet ontstaan uit de meer gewone klinkende *doorzocht worden*, want 'de gelijkenis acht ik daartoe te gering'[1)]. Maar alleen in zulke gevallen geeft De Vries het onderzoek naar de herkomst van de 'nieuwe konstruktie' op en acht ie het verder louter een vraag naar een 'Tatbestand', een 'quaestio facti'.

Ik zou tegenover elk geval als in een Tatbestand willen berusten en me bij m'n verklaring tot een zorgvuldige schikking van taalfeiten willen bepalen, tot een graduerende beschrijving, die, zoals op blz. 100 bleek, tegelijk een geleidelike overgang van de ene kategorie tot de andere is, en wel om twee redenen. Geleidelikheid is voor mensen van smaak meestal iets aangenaams en verder wint het systeem er door aan hechtheid en aan gelijkenis met de mens, bij wie ook de delen zoals in elk organisme, geleidelik in elkander overgaan. Naast deze louter beschrijvende grammatika van de hedendaagse taal zou dan ook een afzonderlike louter historiese grammatika zeer te waarderen zijn. Al zou men dan de bepaling van de historiese waarde meestal aan meer bevoegden moeten overlaten, een ieder zou toch gerechtigd zijn tot lof voor de strenge gescheidenheid van heden en verleden, een gescheidenheid die eendeels bevorderlik is aan de rasechtheid van het geschrift en anderdeels aan de onderscheiding in het algemeen die de roem van de docent is.

1) Jaarg. XIV, 42.

Wenst men naast de zakelik historiese grammatika nog beschouwingen die onze onverwoestbare romantiese behoefte aan kennis van oertoestanden en van onvindbare descendentie bevredigen, dan kan op Van Ginneken's *Roman van een Kleuter* gewezen worden. Hier is op totnogtoe ongekende wijze verwezenlikt wat Steinthal reeds voorzag: het onderzoek naar de oorsprong van de taal zal zich omzetten in een onderzoek naar de ontwikkeling van de taal in het tans levende individu, zoals Haeckel de eeuwenlange descendentiereeks van Darwin terugvond in de korte wordingsgeschiedenis van elke hedendaagse mens[1)].

Toe!

In de *English Studies* (III, blz. 8) oppert E. Kruisinga de onderstelling dat onze interjektie *toe* (toe maar, toe dan, toe nu) ontstaan zou zijn uit de imperatief *doe*, met affectieve klankverandering. Hoewel een dergelijke verscherping van de stemhebbende zachte aanvangskonsonant inderdaad herhaaldelik voorkomt, kan deze verklaring niet juist zijn, omdat in het Nederlands deze imperatief zonder objekt bij *doen* nergens voorkomt.

Daarentegen ligt de verklaring uit het bijwoord (= voort, verder), ook op grond van historiese gegevens, voor de hand. Reeds in het Middelnederlands (zie *Mnl. Wdb.* VII, 389) komt het voor als aansporing, grenzende aan de interjectie, zowel alleenstaande, als in verbindingen, vooral *nu toe* (b.v. *Reinaert* I, 1233, 1238), die ook in het Duits zeer gewoon is. Daaruit kon zich gemakkelik *toe nu, toe dan* met algemeen-aansporende kracht ontwikkelen.

C.D.V.

1) Als de Schr. nu ook maar realisties genoeg blijft. Is wat op blz. 152 § 19 staat geschreven over het vnw. ‘het’, niet klakkeloos overgenomen uit de oude spraakkunst, die zich niet met de gesproken taal zomin met die van volwassenen als met die van kinderen, ophield? PH.J. SIMONS.

Willem van Haren's Friso.

Willem van Haren's ‘Gevallen van Friso, koning der Gangariden en Prasiaten’. door Dr. H.J.L. Van Haselen. 1922. Drukkerij N. Samson, Alphen a/d Rijn.

Dit is nu een degelik bewerkt proefschrift. Het is veelzijdig bekeken, met liefde bewerkt en stevig gedokumenteerd. Het belang ervan blijkt al dadelik uit de inhoudsopgave der hoofdstukken. In hoofdstuk I (Inleiding) wordt beschreven het leven van de dichter, de wordingsgeschiedenis van het werk, en de drukken en uitgaven van Friso I en II[1)]; in Hoofdstuk II (De Friso als Epos) wordt behandeld de Keuze van het Onderwerp, de Analyse van het Werk, de Bestanddelen waaruit het is samengesteld; de Kritiek en de Waardering van Friso. Biezonder interessant zijn Hoofdstuk III (De Friso als Spiegel van 's dichters staatkundige Denkwijze). Hoofdstuk IV (De Friso als Spiegel van 's dichters wijsgerige Ethies-Religieuse Denkwijze) en Hoofdstuk V (De Friso als Spiegel van 's dichters geestelike Ontwikkeling).

De Friso is dus voor alles een Spiegel. Het heden smaakte de schrijver niet; de eeuwgeest was hem te laf; het gemis van wat hij als de voorwaarde achtte van het duurzaam bestaan van de Staatsmacht, prikkelde hem reeds op jeugdige leeftijd tot een schepping waarbij hij het heden kon wijzen op een Voorbeeld uit het verleden, als een waarborg voor de toekomst.

In het gebied van zijn vaderland, aan de Rijnmond, had in ver vervlogen tijden het voortreffelik aangelegd oervolk gewoond. Doch de lang gewachte held, die het met een vloek beladen volk uit zijn kluisters zou verbreken en het op zou voeren tot een krachtige natie; de man die door grote eigenschappen tot machtige dingen in staat was, zou hun eerste koning, zou Friso zijn, gesproten uit Oud-Indies bloed.

1) De uitgave is genomen na Friso I in 12 hoofdstukken. In de volgende uitgave zijn de boeken III en IV tot één boek saamgetrokken en XI en XII grotendeels vervallen, en door een bijna geheel nieuw boek X vervangen. De 2de uitgaaf bestaat dus uit tien boeken.

Dit oude volk was het volk der Alanen. De Brit Argentorix, bij wie Friso op zijn zwerftochten aanlandt, gewaagt van hen, en verbreidde hun lof.

Edoch, - ze staan onder een ban. Eens had over hen een slechte koning geheerst, die het Alanenvolk vóór was gegaan in het weerstreven van de Goddelike geboden. De vertoornde goden hadden het volk gestraft. 't Eerst, met het hele prinselik geslacht door het bliksemvuur te vernietigen. Daarna hadden de verstoorde geesten het Friese Leeuwendaal met een wangedrocht bezocht. De held nu, leerde hun orakel, aan wie het gelukken zou, dit beest der verschrikking voor goed te verdrijven, zou de toorn des Hemels verzoenen en waardig worden bevonden als de eerste van een deugdzamer vorstengeslacht de vakante troon te beklimmen.

Alzo geschiedde. Doch de drakenjacht in het Alanenland, gevolgd door een hellevaart en de beloofde koningskroning geschiedt eerst in het XIe en XIIe boek van het Epos. Friso moet zich namelik een ganse rij van tegenspoeden getroosten. Het is eerst na allerlei omzwervingen, stormen, aanslagen en doodsgevaren, dat hij de bestemming, die het Noodlot aan zijn wegen geeft, bereiken mag.

Aldus: *arma virumque cano*?

In allen dele. Het 12-boekig dichtstuk is antiek in zijn opzet, tot in zijn vergelijkingen[1)] toe. In de afwisseling der lotgevallen, lopen eigenaardige paralellen met al de Odysseën van voorheen. Zoals Aeneas voor Dido, en zoals Ulysses'zoon in de tovergrotten van Calypso, doet Teuphis, die voor Friso is wat Mentor-Minerva is voor Telemachus, in het twede boek een verhaal van zijn wedervaren aan het hof van Charsis. Alleen, Telemachus, trouw aan zijn vaders traditie, keert terug vanwaar hij uitgaat. Doch Friso, doet als Francio, Brutus en zoveel andere ideale grondvesters van Westerse volken: hij is de laatste der zwervelingen, die komende uit het Oosten, zich nederzet aan de Atlantiese kusten, om de beschaving van een Aziatiese samenleving te brengen op de reine en voor ontwikkeling vatbare volksbodem van het Germanendom. Met één voorbehoud nochtans. Friso's geestelike inboedel is onder het

1) Zelfs in het begin: Ik onderneem om van dien Jongeling te spreken,
Die. . . . . .
Veel Volkeren doorkruiste, enz.

rondzwalken niet onvermengd Indies gebleven. Van Haren heeft het nodig geacht zijn voedsterling onderweg wat onvervalst militair bloed en een goede dosis rechtsgevoel van het zuiverst allooi toe te voegen, en heeft hem met dit doel naar Rome gezonden. De voorzaat der Friese koningen, meende de ontwerper, moest een Romeins geschoold staatsman en veldheer zijn. Zonder militair hart en zonder regenten- en redenaarsgaven, was voor Van Haren het mooi van een Prinselik wezen af. Hoofden van Staat en bewind moesten zich bij voorkeur thuis gevoelen in een Staatsinrichting waarin ruimte was voor de ontwikkeling van persoonlike gaven, hetzij in de taktiek van de oorlog, hetzij bij het wikken en wegen van het *pro* en *contra* in een Raad van Senatoren.

Dit brengt al dadelik de vraag op het tapijt, hoe Friso, eenmaal op onze kusten beland, zich voorstelt zijn toekomstige staat, als het meest levensvatbaar, meent te moeten inrichten. Alles komt er op aan, wat voor levenschool hij blijkt doorlopen te hebben. Het zijn de ervaringen, die zijn oordeel hebben moeten rijpen. Daartoe heeft de dichter hem laten vertoeven bij goede en bij slechte regenten, in welingerichte en in wanordelik beheerde staten, hem kennis laten nemen van wijze en van afkeurenswaardige maatregelen. Daarbij is Teuphis, zijn Mentor en Voogd, zijn spreekbuis. Ten overvloede is hij de Wijsgeer, die leiding weet te geven aan de lotgevallen der volken, het oproer dempt, de valsheid beschaamt, en de toekomstige koning der Friese Alanen met het merg van zijn wijsgeriggodsdienstige zedeleer dient.

Friso en Teuphis zijn beide ballingen[1)]. In het land van Gaugaris had Stavo geregeerd, doch niet bestand tegen de taak die op zijn schouders rustte, had hij op aandrang van zijn volk zijn broeder Teuphis tot mederegent gekozen. Teuphis nu was de lust en de liefde van zijn volk geworden. Stavo daarentegen had zich allengs afgezonderd om toe te geven aan zijn vermaken; zwak van karakter als hij was, had hij zijn genoegens gedeeld met vertrouwelingen, van wie zijn middelmatigheid niet in staat was geweest hun eigenbelang van ware toewijding te onderscheiden. Onder die gunstelingen was het Agrammes, aan wie het gelukt was, vaste voet bij Teuphis te krijgen. In zijn

1) IIe Boek. Verhaal van Teuphis voor Charsis.

provincieën een dwingeland en schraper, aan het hof een welkom impressario van paleisvermaken, had Agrammes van de eerste plaats van zijn voorrechten gebruik gemaakt om Teuphis de voet te lichten. Met behulp van omgekochte handlangers was hem dit al te wel gelukt. Teuphis, die op het gerucht van Agrammes' knevelarijen zelf op onderzoek was uitgetrokken en onmiddellik terugkeerde toen hij gewaar werd dat er iets broeide, kwam te laat om zijn val te voorkomen. Hij werd gevangen genomen. Een duistere kerker wachtte hem.

Het karakter staalt zich in de stromingen der menselike hartstochten. Het krijgt zijn vaste vorm in de overpeinzingen der eenzaamheid. Daarom moet Teuphis wijsheid vergaderen bij de Magiërs, wonende aan de grenzen van het rijk in de wonderstad Tamasis, het idyllies Eden van de geleerde wereld. Het is in een droombeeld, dat hem in de kerker de stad der wijzen als zijn toekomstig altaar van de waarheidsdienst voor ogen wordt gesteld. Het is door zijn vriend Segor, hierin gerugsteund door Stavo's rechtschapen gemalin Milete, dat zich heimelik de deur van zijn kerkerhol ontsluit. Te Tamasis nu, in de kring der Wijzen, vindt Teuphis de ware roem en de hoogste heerschappij. Daar wint hij een troon en een scepter, groter dan de wereld. Hofstaat en koningspraal blijken hem een ijdel goed te zijn, meer nog, een hindernis in het verkrijgen van wat hem de hoogste rijkdom dunkt; een ongekende gemoedsrust, en de juiste wetenschap van de werkelike waarde der dingen.

Onderwijl doet Teuphis wat een goed patriot moet doen. De edele studieën hadden hem trouwens geleerd, aangedaan onrecht grootmoedig te vergeven; zijn leven te geven aan het geluk van het gemeen, en zich blijmoedig voor het Vaderland ten dode te wijden. Teuphis verschijnt; op de tijding van zijn komst weergalmen de straten van de door het muitend heir benauwde stad van het volksgejubel; het oproer schrikt en staat stil; de geestdrift der menigte doet het overige; als bij het dagen van de morgen Teuphis met zijn benden op de belegeraars aanrukt, verstrooien de vijanden zich, en de over winnaar wordt door de bevrijde stad als een Verlosser verwelkomd. Gewantrouwd door Stavo en belaagd door Agrammes wist Teuphis gelukkig de kust te bereiken, doch daar de waakzaamheid der uitgezonden posten de vlucht over zee gevaarlik maakte, nam Teuphis het aanbod aan van een vertrouwde herder, die vermoedende wie de vluchteling was, hem in een

van mensen onbevolkt woud een veilige schuilplaats bereidde. Daar richtte de balling zich een idyllies verblijf in. Het volk echter waande hem verloren: men had een lijk gevonden en dit voor Teuphis' overschot gehouden. De zaken aan het hof gingen haar oude gang, de dienaars heersten, de koning vermaakte zich. Eindelik had aan het hof de lang voorbereide katastrofe plaats; Agrammes wist Stavo over te halen tot een expeditie tegen Alexander, die tegen het Oosten optrok. Doch de wapening tegen Alexander was slechts de aanleiding tot de staatsgreep. Zodra de troepen binnen de residentie geschaard stonden, wierp Agrammes het masker af. Stavo viel door de hand des verraders; een algemene moord volgde. De koningin Milete en twee van haar zonen werden gegrepen, de oudste ontkwam en bereikte toevalligerwijze de schuilplaats van de hem vreemd geworden Teuphis. Agrammes werd alleen heerser en drukte het land met zijn geweld. Zo viel koning Stavo door een revolutie, nadat honderd en vijftig koningen uit zijn geslacht het land wettig hadden geregeerd.

Teuphis' school is de voorschool van Friso.

Het doet er niet toe, dat Stavo het wettig régime vertegenwoordigt, afdalende van niemand minder dan de God Bacchus. Het doet er niet toe, dat Teuphis' regentschap een modelbewind is: een verlicht absolutisme, geregeld voeling houdende met een Staatsraad: de enige regeringsvorm die volgens zijn ervaring en inzicht, menskundig de duurzaamste, staatkundig de vruchtdragendste blijkt.

Want dit is de lering, dat de snoodheid de zwakheid misbruikt, en ze, als uitgediend werktuig verschopt, om zelf de dingen naar haar hand te zetten.

> Wee de zwakheid, die zich prijsgeeft!

Wel hem, die ongevoelig voor vleierij en wantrouwig jegens logentaal, zich beproefde dienaars kiest en waakzaam het staatsroer omklemt!

Maar gelukkiger nog hij, die de ijdelheden der wereld met voeten treedt, en in het beoefenen van de deugd en in het doordringen tot de kern der dingen, de W a a r h e i d scheidt van de S c h i j n!

Met deze grondregels gewapend, gaan Teuphis en zijn kwekeling, in letterlike zin, in zee.

Het doel is, met de hulp van bevriende koningen, het rijk

der Gangariden en Prasiaten terug te veroveren en het verraad van Agrammes te straffen.

Zij zetten koers naar Taprobane, waar de wijze en deugdzame Charsis regeert.

Charsis zal de steun der verdrukten zijn.

Doch, - helaas!

Het menselik goede, verpersoonlikt in een koning en Vader moest verbleken in de zwakheid van de zoon, Kosroës, worden beschaduwd door het snode in de Stadhouder en onderdaan Torymbas.

Want in dit werk herhalen de feiten zich.

Een school kan niet anders. En dit heldendicht is een leerschool. De jongeling, die hier schoolgaat, moet leren, overal; moet veel landen doorkruisen, veel grote mannen zien, door veler voorbeelden worden gesterkt, door wijze ervaring zich in weten te denken in de ernst van zijn roeping, en zich gewennen aan een voortdurend beroep op zijn onbevooroordeeld verstand.

Hij moet zien de Opkomst, de Straling, de Zinking en de Val, in haar oorzaken en in haar verschijnselen en zich gedragen naar de lessen van die levensschool.

En daarom stijgt en wentelt in dit Boek het rad der Fortuin. En daarom streelt, nu eens, Friso, het uitzicht op herstel van de voorvaderlike troon, en dan weer drijft het wrede Lot hem over onzekere zeeën naar onbestemde kusten.

Het toeval regeert de Mens.

Komt Friso met zijn aanhang landen op de kusten van Taprobane, dan is het juist de dag, waarop Torymbas met zijn zonen zich voorstellen aan Charsis' bewind een einde te maken. Zo aanstonds zullen hun eedgenoten, heimelik binnen de hoofdstad geslopen, haar in vlammen doen opgaan, en in de algemene verwarring zullen de toesnellende oproerbenden hun slag slaan. Juist bijtijds ontmoeten Friso en de zijnen gewapende scharen; zij beseffen onraad, houden de troep staande, verslaan hem, en boodschappen ijlings de Koning het dreigend verraad. De oude Charsis, die juist op de Agora zijn zitting houdt, is op het vernemen van dit verlossingswerk, blijkbaar door Jupiter beleid, zozeer in verrukking, dat hij, horende wie het geweest is, aan wie hij verplicht werd, bij ede gestand deed dat, zodra het oproer gedempt en het land weer in rust zou zijn, hij aan de jonge vorst der Gangariden honderd schepen van oorlog met het nodige krijgs-

materiaal zou toeschikken, om hem in zijn van rechtswege toekomend gebied te bevestigen. En zo sterk stond de oude Vorst in zijn belofte dat hij de hulp des Hemels inriep, om, zo hem zelf het leven ontnomen werd vooraleer hij zijn wil had kunnen volbrengen, hem te straffen, die de Vaderlike toezegging niet na mocht komen, en het Rijk tot beloning te geven aan de vreemdeling, die tans op Taprobane het koninklik gezag had gered.

Daarna rust Charsis zich uit tot de burgeroorlog. In de binnenlandse krijg, die nu ontbrandt, overdekken de emigranten zich onder hun jonge Prins met loffelike roem. Friso doodt eigenhandig Torymbas. Kort na de zege sterft Charsis. Hartzeer over het flauwhartig gedrag van zijn zoon Kosroës bewerkte zijn einde.

Deze zoon door de al te grote tederheid van zijn vader, te zorgeloos opgevoed, is even wuft en teugelloos als zijn vader degelik en bezadigd is geweest. Van regeren weet hij niets; kennis van personen en oog voor hun verdiensten heeft hij nog minder. Wie hem omringen, zijn vleiers en ijdeltuiten. Tot overmaat van ramp is hij gehuwd aan een nog kwaadaardiger en door haar bedorven aanleg nog gevaarliker vrouw.

Gemakkelik heeft aan het hof van deze door ogendienst verblinde personen, het verraad, tersluik, een schuilplaats kunnen vinden.

Van hieruit was het de schuilende en loerende Torymbas mogelik geweest zich op de hoogte der zaken te houden. Hier kleineerde de nijd de faam der vroede dienaren des Vaders, en bouwde de nulliteit zich voor de toekomst een voetstuk tot eigen opheffing. Aan Kosroës valt de verplichting te zwaar. Geen dankbaarheid is het, maar nijd, wat het hart van hem, de lafhartige, jegens de hooggeprezen vreemdeling vervult. Haat ook, voedt de hooghartige Pasiphaë, waar Friso's lof tegenover de blaam over Kosroës wordt gesteld. Gemakkelik vinden de gezanten van Agrammes, die heimelik Friso's spoor zijn gevolgd, aan Kosroës' hof gehoor. Rijke geschenken doen het overige. Kortom, het is er niet langer veilig. Gelukkig komt een vertrouweling van Charsis' hof, heimelik hun gevaarlike toestand ontdekken. Doch waarheen zich te wenden? Gelukkig hoort hij, dat Milete nog leeft, de gemalin van de rampspoedige Stavo en Friso's doodgewaande moeder. Dit bericht omtrent zijn moeder doet Friso zijn plannen wijzigen. Hij scheept zich met zijn volgelingen in en gaat naar Porus,

de beschermer van Milete. Met diens hulp zal hij Milete zoeken, en zo mogelik, aan Agrammes' dwingelandij een einde maken. Het toneel van de handeling verplaatst zich nu van het Oosten naar het Westen, van Ceylon naar het Perziese Pasargadae. Zoëven heeft Alexander zijn tocht door Perzië volbracht, heeft koning Porus overwonnen en hem, ofschoon met geknotte macht, zijn rijk gelaten. Tans rukt hij met zijn gedemoraliseerd leger uit het Oosten naar het Perziese stamland op. Tegelijkertijd heeft de Pers Niphates door het uitstrooien van het valse gerucht van Alexander's dood zich een aanhang verworven, en trekt op Pasargadae aan. Hier regeert Orsines, uit Cyrus' geslacht, en van oud-Perziesen bloede, die zich voorneemt de aanval van Niphates af te slaan. Friso, die juist is geland, steunt Orsines, op hoop Alexander gunstig te stemmen. Niphates raakt gevangen, en tot loon voor zijn dappere hulp verwerft Friso de hand van de schone deugdzame Atosse. Tans nadert Alexander, en een nieuw treurpel begint.

In de ‘Friso’ typeert Alexander de Grote de tyran. Hij is de door God geroepene, die zijn tocht naar het Oosten volbrengt tot bestraffing der volken, maar die, aan de eindpaal van zijn victorie gekomen, zijn taak als afgedaan heeft te beschouwen en verder moet strekken de grote waarheid te veraanschouweliken, dat de door roem bedwelmde heerser der volken de meesterschap over zich zelf verliest, en de slaaf van zijn laagste hartstochten wordt.

In dit boek van Vorstendeugd is Alexander de banale veroveraar.

In dit boek van Mensenwaarde is Alexander de van zijn menselike natuur ontaarde.

Alexander is een onberedeneerde driftkop: hij doodde Clitus. Hij is een verdwaasde: hij laat zich als een Godheid vereren. Hij is een bacchant, viert orgieën, is een pedaster, houdt gesnedenen.

Kan zulk een ontmenste, met zijn duizelingwekkende macht des te gevaarliker, te midden van dienaren, die beven voor zijn blikken, de vertegenwoordiger van een zegenverspreidende koningsmacht zijn? Uit de tegenstellingen laten zich de krachten der eigenschappen kennen. De deugdzame Orsines, de schoonvader van Friso, valt als offer van zijn onbevlektheid. Maar de aanslag tegen Orsines is door de verdorvenheid van het Macedoniese hof, en de geldzucht en de woestheid van Alexander,

een pleidooi voor de ter dood verwezene, een aanklacht tevens tegen de persoon en het tyranniek régime van de Veroveraar.

Orsines, die te fier is, om bij het verdelen van de Oud-Perziese schatten aan Alexander en diens veldheren, enige aandacht te kunnen schenken aan Bogoas, de allesvermogende schandknaap van de Macedoniër, wordt door de lagen van deze diep gekrenkte hoveling ten verderve gebracht. Doch Bogoas meent na deze onrechtvaardige doodslag reden te hebben, de nabijheid van de schone Atosse en de alle harten veroverende Friso te duchten als bij machte zijnde de eenmaal gestilde toorn van de Monarch tot edelmoedige en minder gewenste beschikkingen omtrent Orsines verwanten om te buigen. Dit wil Bogoas voorkomen. Hij verzint nieuwe aanklachten tegen het vorstenpaar. Doch Proculus, een Romeins verspieder in het Macedoniese heir, beseft wat er broeiende is, en waarschuwt Friso en Teuphis. Begaan met de belaagde onschuld, nodigt Procules de verstotene emigranten uit, met hem te vluchten, te meer daar koning Porus, in zijn gezondheid en in zijn eer geknakt, tot zijn vaderen is gegaan. Alzo wijken zij met Procules, die een eigen schip heeft, naar de Tiberstad uit.

Voor de Regenten van het Gemeenebest der Nederlanden met zijn Statenbewind en Stedelike Vroedschappen, was de oud-Romeinse staat het welkome voorbeeld. De oude Brutussen hadden hun koningen verjaagd; wij, oud-Bataven, hadden het de onze gedaan. Geringe lieden, sommige befaamd, andere wier naam verholen bleef, hadden met edele moed de jonge Republiek aan de Tiber gered; onze Hooft voorheen en Onno Zwier na hem, hebben er zich een eer in gesteld, evenzeer de huislieden en zeegeuzen uit de eerste worstelstrijd der Unie uit het duister voor het licht te halen. Bij Livius als bij de onzen is de landhistorie een Epos; het Epos der Vrijheid; het glansrijk betoog, dat Zelfgevoel Fierheid, en Fierheid Standvastigheid kweekt. Tans zingt Willem van Haren in dezelfde sleutel de lofpsalm der Romeinse burgerdeugd.

De personen van Papirus en Proculus, de loop van de oorlog tegen de Samnieten, de nabetrachting van Teuphis, de idealen van Friso als toekomstig regent, uitgesproken bij het verlaten van Latium, - ze getuigen met zovele woorden, dat niets als Burgerstaat te stellen is boven het republikeinse Rome van ± 300: dat zo de volken van Indië, Taprobane, Griekenland

en 't Oosten gebogen liggen onder de scepter van het éénhoofdig bewind met zijn grillige verrassingen en afwisselingen, tegenover het Oosten het Romeinse Westen staat, enig en eeuwig, sterk als graniet en standvastig als een rots, waartegen alle veroveringszucht, alle slaafsheid, alle uit menselike trots en menselike zwakheden voortkomende stelsels en mogendheden als broze en tijdelike dingen het hoofd te pletter stoten.

'Weet gij, prins Friso', zegt Proculus, waarom, vóórdat de Romeinse Staat mag bezwijken, eerst onze trouw en liefde tot de geboortegrond versterven moet?

Gans anders, Prins, is een republiek dan een souverein beheerde Staat!

Waar de Alleenheerser spreekt, wordt nooit door zijnsgelijke antwoord gegeven; zijn stem bevéélt, en de wil van de onderdaan, ja, diens hart zelfs, buigt zich gewillig voor zijn woord. Ten onzent spreekt niet een persoon, maar een Macht, een Macht die één is, maar zich niet doet kennen in Eén.

Want in de mens - alleen, - en een Vorst *is* een mens, - zit *de* mens; d.i. zijn zwakheid om zich te willen plaatsen boven het gemeen. Maar die zucht kan niet leiden tot iets groots, omdat ze ontspruit uit een losse grond.

Daarom staat hier boven de enige Mens de enige Wet, de enige Souverein in de Republiek, weldadig van geest, omdat ze het gemene welzijn bejaagt: billik van oordeel, omdat ze zich niet door de hartstocht verblindt. Zij kent nòch afpersing, nòch verdrukking. Niemand wijt haar zijn ongelijk; ieder is haar gaarne ondergeschikt, en streeft naar haar volmaaktheid, als de bron van zelfvergenoegdheid en rust. Zo is de Romein, onverheerd, in zijn vrijheid gewillig, oprecht van wandel, fier op zijn Vaderen, den lande toegewijd, en in die toewijding standvastig. Hij laat aan Athene zijn wetenschappen en kunsten, aan Babel zijn starrenleer; het volk der ware Regeerkunst, met de Vrijheid en het Gemeenschapsgevoel tot grondslag, is daarentegen het Romeinse. Geen Koningschap, zou hier kunnen bestaan; geen Koning kon hier aarden. Men haat hier de Koningen zelfs.... Men is vast overtuigd, dat de Republiek alleen een waarborg kan zijn van de Roomse macht. Hoe kan het anders! Juist de eenvoud, die zich ootmoedig tot dienaar van 's Lands belang weet te vernederen, is het hier, die aan het roer staat; de Senatoren wedijveren in toewijding aan het Vaderland; en waar

zulk een richting wordt gegeven aan de Toekomst, volgen haar de eer, het geluk en de victorie op de voet.

Is in zulk een Staat ruimte voor de voet van een Indiese Koning?

Is daar geen afschuw voor al wat Monarch is? En drijft de herinnering aan de geleden smaad en de vrees voor een toekomstige ontaarding, deze met onnationale begrippen behepte Prins niet buiten de Tulliese muur?

Neen; - deze Friso is zelf een Romein.

Hij is Vorst, ja, maar een voor een Volksregering op Staatsrechterlik-Romeinse voet.

Hij weet - in zijn pleidooi ten aanhore van de driehonderd Senatoren, terwijl een machtige menigte hem op de Kapitolijnse trappen volgt - dat de Romeinen gruwen van de naam eens Konings en zijn nabijheid mijden; doch het is niet als een Regerend monarch, dat hij hun stad betreedt, maar als een uit een grootmachtig gebied verjaagde en een van alle kusten verdreven balling. Verre van de vrijheid der volken te willen belagen, is hij hier gekomen; integendeel, hij kwam om de vrijheid te zoeken. Hierin had hij slechts de richting van de Faam te volgen; en zo hij tans het Kapitool beklom, dan was het om op die faam van Vrijheid en Recht een beroep te doen. En dit kan hij met een onbevangen gemoed, omdat hij de Romeinen en hun vooroordelen begrijpt. Ook hij weet waartoe Koningen vervallen: de nevel der grootheid verblindt hun ogen voor de wegen waarlangs de volken tot hun geluk worden gevoerd. Doch nimmer zouden deze fouten aan te wrijven zijn aan hem, die tot heden nooit de Kroon zijner vaderen droeg. Minder nog aan iemand, die van dergelijke fouten nog nooit dan rampen ondervond; aan wie de liefde tot de deugd reeds de hoogste achting voor de Tiberstad had afgedwongen, en wie het een voorrecht zou zijn, door haar wijze instellingen in zijn eigen staatkundige beginselen te worden gevoed. Men beschouwe hem dan ook als een gast, wie de dankbaarheid tot enkel gevoelens van eerbiediging spoort. Bovendien is zijn inwoning slechts tijdelik. De taak van de Macedonieër is afgelopen. Zijn daden zullen de toorn des Hemels inroepen en hij zal vallen. Maar ook, al mocht zijn heerszucht alsnog de bloedigste strepen door Afrika en Europa trekken, dan zal hij, Friso, de gast van Rome, aan de belangen van de Vrijheid gehecht, mede het

zwaard opnemen tegen de overweldiger, en met haar dapperen sterven of zegepralen....

Onnodig is het te zeggen, dat de Senatoren, ook al waren ze niet door een Papirus of een Proculus ingelicht. al spoedig in de neus krijgen, met wie ze te doen hebben, en er geen bezwaar in zien, hem de rol van tijdelik toekijker toe te wijzen. Trouwens, de mond die praten kan als deze Indieër is wel een nadere kennismaking waard. Hij praat niet als Brugman, zijn modellen zijn de helden van Livius. Men leze de toespraken van Teuphis, het hele gedicht door; het gesprek dat Orsines voert na Friso's aanzoek om Atosse; dat, wat Pasiphaë zegt om Kosroës te belezen, de eed van Charsis te breken; en men herkent aanstonds Van Haren's voorliefde voor het overredend betoog. In al die episoden zit gang. De dictie is krachtig, abrupt, afdwingend; de strofen houden op verzen te zijn en krijgen, hier geschraagd door rhytmiese inbindingen, ginds door het rijmslag opheffende enjambement, het eigenaardig karakter van het dichterlik proza, dat zijn recht op de versvorm ontleent aan de stuwkracht van het ritme, tot leven bewogen door de hoogheid en kracht der denkbeelden. Hier, in deze dichtregels, saamgeperst met opgepropte wijsheid, leeft de ware natuur van Van Haren: de natuur in haar oorspronkelikheid, met echte brokken taalgraniet, de hoeken scherp, en met harde kanten. Hier voelt de dichter zich in zijn element. Hij is hier het best terug te vinden, met de kloeke eigenschappen van zijn geslacht; als de staatsman, wijsgerig aangelegd en Romeins geschoold; in moeielike dagen en in verslapte tijden appelerende op de oude burgerdeugden, op de Eenvoud en de Standvastigheid, de sieraden van het rijzende Gemeenebest.

Frieslands roem moge geënt worden op Rome's wetten en op de Indiese wijsheid; zijn volk zal doorstraald worden van het vrome vuur van de Persiese godsdienst. Naast de plek van Friso's kroning rijst een zoden-altaar. Niet met het polytheïsme van Rome of Taprobane wil hij zijn volk gelukkig maken; hij zal het inwijden in de zuiverder leer van Zoroaster. Friso zelf is op zijn zwerftocht er mee bekend geworden; ook hierin was Teuphis zijn Mentor; niet in onrustig gepeins toch had Teuphis zijn tijd onder de Magieërs van Tamasis doorgebracht. En zo had ook Friso de goden van de hemel, de zeeën en de holen op zij gezet, en al zijn aandacht aan Ormoes geschonken, die

hij had leren vereren als de enige eeuwige Geest; volmaakt van wezen; de dingen scheppend uit het niet en weer stortend in het niet, al naar eigen wijze bevinding; wiens eerste daad was geweest de oproeping van de Engel des Lichts, de oorsprong van het goede, die onmiddellik de Geest der Duisternis als een noodwendige schaduw naast zich kreeg; en dat deze geesten, in eeuwige strijd, de een als oorzaak van het goede en de ander als aanstichter van het kwade, aan het einde der dagen zullen worden opgeroepen voor Ormoes, die rekenschap vraagt van het sterfelike leven; dat de Geest der Duisternis zal worden nedergeploft ter helle, en de Goede Geest met zijn scharen de Goddelike woningen zal bevolken, en dat alles, met de schepping van de mens uit geest en stof, en met een geestelik leven na dit leven; over de plicht van de mens zijn geestelike behoeften te verzorgen, met door te dringen in de wetenschap en de deugd te beoefenen, Gode welgevallig te leven, en de mensen wel te doen en te delen in hun smarten; het bijgeloof, de onwetendheid en het priesterbedrog te vluchten, ‘wier baatzucht de Rede doet zwijgen’, al te zamen oorzaken van Afgoderij, en uitvindsels van dweepzucht en list.

Zo wordt, door Teuphis leer, prins Friso een verlicht regent, die dan ook, overeenkomstig zijn verhelderde begrippen, niet meer aan de Godlike afkomst van zijn Vaderen mag geloven, - opzettelik volksbedrog van een snode priesterschap - maar nu zo verstandig moet zijn als zijn oorsprong aan te merken de bekende a a r t s v a d e r Bacchus, die waarlik niet nodig heeft tot een bovennatuurlik wezen verheven te worden, aangezien hij door het bevechten van het wild gedierte, het temmen van panters, en het planten van de wijnstok genoeg voor de roem van zijn naam heeft bedreven: leraart Teuphis.

Op het vieren na van de Zonnegod Mithra: als de zetel van de Geest des Lichts, - blijkt de aldus gepredikte leer van Zoroaster niet alleen nagenoeg Bijbels te zijn, - maar datgene wat Teuphis over het verzamelen van kennis, het weren van bijgeloof, het voorkomen van priesterbedrog en het appeleren van de mens op zijn Redelikheid en Zedelikheid aan Friso meent te moeten mededelen, is ze zo opmerkelik 18de-eeuws, dat wij er van zelf toe worden gebracht, hieromtrent uit het dichtwerk nadere gegevens op te sporen. Men vergete niet, dat omstreeks de tijd, waarin dit werk werd opgezet, de hogere standen en de gestudeerden zich hier te lande vrijwel van de

kerkelike orthodoxie hadden geëmancipeerd. De professor te Groningen, bij wie Van Haren in zijn studietijd thuis had gelegen, was een bekende theologant. De vrije gedachte liet zich gelden. Het deïsme zat in de lucht. De wetenschappen, en niet het minst de natuurkundige op de basis van het empiries beginsel, begonnen hun veroveringswerk. De Bijbel en de studie zouden voortaan naast elkander staan. Het Christendom zou worden een aan de Rede te toetsen, verstandelik te beredeneren stelsel, dat de zwaarwichtigste vraagstukken als niet voor menselike oplossing vatbaar, en als te hyper-rationalisties op zij wenste te schuiven, en zich zou houden aan wat de natuur als overeenkomstig haar verschijnselen bestaanbaar en voor het verstandelik oordeel begrijpelik toeliet. Daarna kon al wat op de godsdienst betrekking had, tot zelfs voor de grote menigte als gemeen goed worden gepopulariseerd. Priesterlike vertolkers waren dan overbodig. Geesteliken konden volstaan met voorgangers te zijn; als wetsverklaarder zou de Rede fungeren, werkzaam in ieder individu. Zo dacht men zich de toekomst. De nieuwe mensen van morgen kon men zich niet meer denken of scheppen met uitgediende theorieën. En zo kon evenmin prins Friso, als de voortreffelike inleider van een ideale samenleving niet langer worden verondersteld te zijn behept met begrippen, die de toets der Rede niet konden doorstaan, veel minder nog draagwijdte hadden voor een stichting van lange eeuwen. Friso kan derhalve niet anders worden dan een 18de eeuwse ‘Aufklärungs’ man. Zoroaster leert hem een oppervlakkig Bijbels dualisme, en Teuphis heeft te Tamasis aan de voeten van geen andere Magieërs gezeten aan die van Leibnitz, Wolff, en van de Engelse deisten.

Ook hierin, zoals in vele andere dingen, schijnt de bron waaruit de wijsheid vloeit, te liggen langs de boorden van de Indus. Koning Porus, de beschermer van Milete, en in haar persoon tevens van Vorstendeugd en Rechtvaardigheid, is als antagonist van de ontaarde Macadonieër, in alle opzichten een model; ook in zake religie heeft deze vorst, volgens de ‘Friso’, een opvoeding gehad, die aan alle prinsen voor de volgende eeuwen tot een voorbeeld kan strekken.

Drie grijsaards, benevens een militaire gouverneur, hebben voor zijn opvoeding gezorgd. Zij leerden hem waarheid spreken, de rede liefhebben, en list en ledigheid weren. De meeste

zorg droegen ze, om hem uit de handen der priesters te houden. Hoe nuttig en nodig ze ook waren voor de massa, voor de opvoeding der koningen, meende de Raad van Toezicht, waren zij als een pest, omdat zij met vleitaal toegang zochten te krijgen, en eenmaal doorgedrongen tot in de omgeving der prinsen, zich beijverden het Bijgeloof naast hen op de troon te zetten. Doch gelukkig - het is Teuphis, die het verhaal doet - toen op zekere dag een der priesters op de jonge vorst zijn gezag wilde uitoefenen, pakte een der toezienders, de militaire te weten, de man bij de kladden, en wierp hem de trappen af. Sedert kwamen bij Porus geen priesters meer, of ze moesten ontboden zijn; en in dit geval hadden ze slechts hun mond open te doen over dingen waarnaar hun gevraagd werd. De macht van de priesterschap was nu voor goed uit; gelukkig voor de gemeenschap, moraliseert Teuphis, omdat te voren de klerus nooit had nagelaten kennis en onderzoek als menselike verwaandheid te lasteren. Hoe dwaas toch! alsof de mens de beesten evenaarde! Alsof hij de gave des oordeels niet had te aanvaarden tot een vrij en wettig gebruik!

Allerminst had de Schepper met de hoogste der geschenken bedoeld, het te onderwerpen aan het slaafs beheer van een domme priesterschap! Neen, voor het verstand is de ruimte de vrijheid; niet, zoals het stof der aarde, is de geest door zijn traagheid geketend; integendeel, hij vaart omhoog om voeling te houden met zijn Goddelike oorsprong!

Teuphis, en daarvoor is hij opvoeder, verbindt aan zijn beschouwing de nodige wenken voor de praktijk. De Prins, vermaant hij, houde dus, in al de slingeringen van het Lot, zijn oog gericht naar de Rede! ‘Verhef, Friso, in uw toekomstig rijk de Wetenschap; steun met uw geld de geleerden! Dan zal er onder uw volk een jeugd opgroeien, welke met edele geestesgaven bedeeld, een sieraad zal zijn voor uw huis en u zal dienen met zijn oordeel en raad. Laat, naast uw rang, ook uw eigen wijsheid een voorwerp van 's volks verering zijn, en toon uw ruime blik, door de wet en het beheer toe te vertrouwen aan de zaakkundigsten, en daarmee aan anderen de ere te gunnen, waar het nodig is om de eigen eer aan zich te houden.’

Hiermede beëindigen wij ons overzicht van het epos. De

hellevaart laten wij onvermeld. Wij verwijzen verder naar ons opstel Willem van Haren's Friso in De Beweging van 1907 en vooral naar de doorwrochte studie van de proef schrijver. Want in dit werk is het gehele gedicht tot in zijn vezelen blootgelegd en van elk bestanddeel de oorsprong en de bestemming aangegeven. Nog is met het oog op Van Haren's boekerij de vermoedelike bron van diens kennis aangewezen. Op menige plaats treft ons een vergelijking met Fénélon's *Télémaque* en Voltaire's *Henriade*. Een uitgebreide kennis en een stalen ijver liggen aan dit proefschrift ten grondslag. Er is geen regel in geschreven, dan na een grondig onderzoek. Het is een van beste specimina van letterkunde-studie.

In het Nederland van omstreeks 1740; te midden van de weelde die een langdurige vrede er onder een ongehoorde welvaart verspreidde; met het indommelend patriciaat, wiens zonen in zwierige kleeding, in de spiegelsalons de dagen der jongelingsschap verspilden; met regenten, die vóór zo de wegen kenden, door een familieëntrust zich reeds van een erepost verzekerd wisten; wiens gezanten meer slim dan kloek, liever dan zelf de lijn en de geest der verdragen aangevend, de naijver der grote machten uitbuitten; - dit Nederland, waarin de roem van een aristokraties regenten- en geleerdendom ging plaats maken voor een zowel universele als nationale tendensen najagende beoefening van moderne wetenschappen, gepaard aan een in tal van geschriften beredeneerde politieke en sociaaleconomiese zelfbetrachting; - in dit Nederland van 1740 moest Van Haren's antiek en massief epos, te midden van het bladwisselend intellect neervallen.... als een baksteen. Uitgezonderd die mannen, wier geest in alle eeuwen thuis was, viel het stroeve Stoïcisme, gewrongen in stroeve verzen, de meeste magen te zwaar. 't Was uit de tijd; eerst langzaam gelukte het de tijdgeest, aan de oorsponkelik-ruwe trant van deze wijsheidsleer te wennen. Om de kern te genieten, ging echter sommiger ‘smaak’ zich met het werk bemoeien. Van Haren, in dezen zich zelf niet zeker, gaf toe. En wat het lot van het werk na zijn compromis met de kunstopvatting van zijn tijd is geweest, - de lezer kan de vrucht der toenmalige kritiek terugvinden in Friso's ‘Tweede Druk’, zelfs op voorlichting van anderen, die de uitkomsten hunner vergelijkingen in hun onderzoekingen

hebben openbaar gemaakt. Op de sterke jongere was de zwakker geworden oudere gevolgd. Als geheel, is de ‘Friso’ hoog van stijl en de openbaring van een voorname en diep wijsgerige geest. De adel der gedachte verlochent zich nimmer: de ethiek puilt de bladzijden uit. De aard der denkbeelden herinnert aan Spieghel en Hooft; in opzet en uitvoering komt het epos naast Fénélon's ‘Telemachus’ te staan, waaraan het sterk herinnert, maar dat in zijn strekking aan een bepaald persoon en in zijn levensblik aan een gegeven cultuurtijd gebonden, in ruimte van blik, zo niet in geesteshoogheid tevens, aan ‘Friso’ de meerderheid laat. Als kunstprodukt echter staat van Haren's werk zwakker. Fraaie tegels vragen, om schoner uit te komen, regelmaat en kunstige schikking. In de ‘Friso’ is de schikking verre van onberispelik. Tussen goed geslaagde, krachtig gelende verzen vallen matte herhalingen of slappe tussenzetsels. Daardoor zijn schone partijen zeldzaam. Ook zijn de strofen geen verzen; hier en daar heeft de dichter zich met twaalf lettergrepen met een rijmwoord vergenoegd. Hinderlik is die onpoëtiese stroefheid het meest waar de zwakkere inhoud tevens de gang verflauwt; ze wijkt op de achtergrond, waar de kracht en hoogte der denkbeelden met de woord-beweging in overeenstemming komt, en eigenschappen in de mens Van Haren verheft, die de hoedanigheden van zijn dichterschap doen vergeten.

J.K.

Er (d'r) zonder duidelike betekenis.

Uit *daar* is, naar men weet, door verzwakking in klank en betekenis *der*, door assim. na cons. *er* ontstaan. In gevallen als *leeft (t)er* zal men wel mogen aannemen dat die assim. in alle streken plaats had, in andere gevallen zal ze kleiner gebied gehad hebben, maar toen eenmaal *er* en *der* naast elkaar stonden, kon moeilijk een van beiden beperkt blijven tot zekere phonetiese omgeving. *Er* is in niet-gemeenzame schrijftaal het gebruikelike woord, en wordt in wat volgt overal gebezigd, om geen lezer een ogenblik de indruk te geven dat achter wisseling van *er* en *der* of *d'r* bedoeling zou schuilen. Niet dus om te ontkennen dat de laatste vorm zeer verbreid is (in 't Gronings is die o.a. in de Anlaut alleen-gebruikelik). Dit *er* nu wordt hier besproken, niet als pronominaal woord, maar als erkende semantiese crux (waarover ik waarlik niet meen, het laatste woord te hebben gesproken); dus zoals het voorkomt, niet in ‘Er was iets mee gebeurd’, maar in ‘Er was iets [met de hark] gebeurd’.

Er zijn, en reeds *daar zijn*, is van ‘zijn in die ruimte waarvan sprake is’ geworden ‘bestaan’, doordat de gedachte aan die ruimte vaak, als onnodig, achterwege bleef. Zo werd een zeer gebruikelike woordgroep een semanties compositum. Het ‘voorzag in een behoefte’, want *zijn* is meestal copula, zodat zelfs waar geen misverstand dreigde het begrijpen minder vlot ging, en *bestaan* had oudtijds de betekenis ‘existere’ niet; ook *aanwezig* en *aanwezend* zijn betrekkelik jong.

Bij sommige verbindingen is het de vraag, of ze *er* danken aan *er zijn*, of dat ze op dezelfde wijs als dit zijn ontstaan. Tot oriëntering mogen dienen ‘Zulke honden bestaan [er] niet’, ‘Dit mooie weer blijft [er] niet lang meer’ (dikwels hoort men *er blijven* naast *er zijn*, bv. in ‘Het is er en het blijft er’).

Buiten verband, en zelfs daarin, is menige zin met *er* onduidelik; in dit stukje is het in *het blijft er* en dgl. natuurlik niet locaal bedoeld.

Als tegenhanger van *er zijn* kan men *er worden* verwachten. Het Nl. Wb. plaatst het er dan ook naast, met als enigst vrb.

Wat zou er van het Algemeen worden. Het schijnt mij, dat in ons spreken alleen *er van worden* en, minder vaak, *er uit worden* voorkomen, zodat men kan vergelijken *Wat zal er van* of *uit die jongen groeien*. Dit beperkte gebruik is begrijpelik, daar we slechts in weinig gevallen *worden* als incohatief van *bestaan* bezigen. De Staten-Bijbel heeft *daer wert, wiert* (en pl.), doch ook reeds (Ex. 10, 22) *werter een dikke duysternisse; worden* is toe te schrijven aan het Hebreeuws en het Grieks, *er* uiteraard niet. Wij echter spreken van *ontstaan*, en wisselen dit wel in verschillende verbindingen af met synoniemen, maar niet met *worden*, behalve dan naast *van* en *uit*. Terwijl bij *worden van. uit* zeer overwegend *er* gezegd wordt, ontbreekt het bij *ontstaan* enz. vaak. Naast ‘Er ontstond twist’, ‘Er kwam oorlog’, ‘Er brak een oorlog uit’, ‘Er was in onze kring een vermoeden opgerezen’, waar *er* het verbum inleidt, staan ‘Twist ontstond [er] eerst later’, ‘Een oorlog kwam [er] in 't land, die...’, ‘E.o. brak [er] uit’, ‘Dat vermoeden was [er] in onze kring opgerezen’. Het algemeenst is *er komen*: ‘Ja, die dingen zijn er, maar hoe zijn ze er gekomen’, - mèt *er*, anders dan ‘Ja, dat is gebeurd, maar hoe is het gekomen’.

Behalve het incohatief *worden* met synn. is *blijven*, dus het duratief naast *zijn*, reeds vermeld. Ook *overblijven* en *achterblijven* verbinden zich veel met *er*. Doch bij *voortbestaan*, dat geen gemeenzaam woord is, zou *er* bevreemden, en zo nodig zou men in stee van *die er nog altijd zijn* bezigen *die* [*nog steeds*] *dóorbestaan*.

Wanneer *er zijn* betrekking heeft op een bepaald gebied, volgt daaruit niet, dat *er* de locale bet. bewaard heeft. ‘Er zijn vogels die niet kunnen vliegen’ betekent ‘er bestaan’; toen men *er* nog locaal opvatte (‘in de wereld, ergens’), kon *er zijn* gaan betekenen ‘aanwezig zijn’. Die bet. kon zich evengoed ontwikkelen waar *er* op een beperkt gebied sloeg, en zo zeggen wij ‘Er waren muzikanten’ = ‘M. waren aanwezig’, ‘Taartjes waren er te veel’, ‘Er zijn te veel t.; geef hem die mee die er te veel zijn’. Met dit *er zijn* wordt de negatie *er ontbreken* of *er mankeren* meermalen in één adem genoemd. En daar reeds in 't algemeen opposita elkaar beïnvloeden, is het zeer mogelik, dat *er* hier pas staat in navolging van *er zijn*. - Het analoge geldt van het incohatief *er komen*.

Èn tegenover *worden* èn tegenover *blijven* staan *vergaan, verdwijnen* en dgl.; van het eerste zijn opposita contraria,

van het tweede opposita contradictoria. Ook bij deze verba komt *er* voor: ‘In dat jaar vergingen [er], verdwenen [er] heelwat schepen’, ‘gingen [er] heelwat schepen te gronde’, enz. Zo ook ‘vergingen [er] twee schepen’, ‘Vijf maanden verliepen er’, ‘gingen er voorbij’ en dgl. Maar terwijl bij *er zijn* en *er ontbreken, er mankeren* het subj. ook bepaald kan zijn, is het hier en in de volgende groepen onbepaald. Beproeft men om, naast ‘De Tromp was er’, ‘De T. ontbrak er’, te plaatsen ‘De T. verging er’, dan bespeurt men dat het laatste slechts gezegd wordt wanneer men, anders dan hier wordt vereist, *er* locaal opvat. Evenmin gaat b.v. ‘Die maanden waren er weer voorbij [gegaan]’. Uitzonderingen vindt men in volksliedjes. Onontwikkelden bezigen *er* daarin als leemtevuller en als stijlmiddel, in de trant van *al* vóór praep., en ontwikkelden volgen hun na. Zo herinnert men zich van Heye: Ik zing er, al van een Ruyter koen... Hij reed er, al op zijn houten ros De Zee in een ommezien rond. Dat overigens *er* een onbepaald subj. onderstelt, is niet vreemd: als verzwakt *daar* werd het gebezigd wanneer de spreker de plaats als van weinig belang voelde; maar dan had hij het veelal ook niet over bepaalde personen of zaken.

Het kan zijn, dat het subj. slechts voorlopig onbepaald is: ‘Dan worden er verwacht: Meier, Bos en Lentink’, ‘Vervolgens kwamen er binnen: M., B. en L.’ Ook als men de door: uitgedrukte pauze niet maakt, voelt men het verschil met ‘Dan worden M., B. en L, verwacht’ enz.

Naast de werkelikheid denkt men zich de mogelikheid. Wordt deze door een schijn-bep. bij het praed. uitgedrukt, dan valt niets op te merken; naast ‘Er bestaat twijfel’ staat ‘Er bestaat misschien twijfel’, ‘Er bestaat naar wij menen twijfel’, enz. Evenmin waar een schijn-bep. bij praed. of subj. de mogelikheid negeert: ‘Er bestaat geen twijfel’, ‘Er bestaat bij niemand twijfel’, ‘Er is geen twijfel mogelik’, ‘Er is bij hem nooit twijfel mogelik geweest’. Het klinkt wat ongewoon, *er* te bezigen waar de negatie bij het praed. en niet bij de bep. daarvan behoort, maar toch gaat nog aan ‘Twijfel is er bij ons niet mogelik’ (het wil minder goed door dat *er* niet vooropgaat). Doch is de negatie met dat praed. onafscheidelik verbonden, dan hoort men nimmer *er*; ‘Twijfel is er bij ons onmogelik’, ‘Er is twijfel onmogelik’ zegt niemand. Zo ook waar de onmogelikheid slechts implicite wordt gepraediceerd; men kan niet

zeggen ‘Er is twijfel buitengesloten’. Deze zinnen betekenen, dat a l l e twijfel onmogelik is, buitengesloten is, - de vorige, dat e n i g e twijfel (bij *geen*: n i e t e n i g e t.) bestaat of mogelik is. Dit is evenzo, als dat men wèl kan zeggen ‘Er vielen enigen door die gassen in zwijm’, maar niet: ‘Er vielen allen...’ *Enigen* is een onbepaald subj., *allen* een bepaald.

‘Bij zulk weer groeien appels weinig’ duldt geen toevoeging van ons *er*; ‘Bij zulk weer groeien weinig appels’ duldt die: hier behoort *groeien* tot de semantiese groep van *worden, ontstaan*. Gelijke gevallen zijn werkelik of schijnbaar: ‘Alle dieren die [er] toen in dat land *geboren werden*’, ‘Enkele planten die [er] in buurmans tuin *opschoten*’ of ‘*uit* (*boven*) *de grond kwamen*’. Want tussen *ontstaan* en *te voorschijn komen* is telkens de grens onzeker (zoals tussen *vergaan* en *verdwijnen*).

Zoals *er zijn, bestaan* staat tot *ontstaan* en tot *vergaan*, zo staat *zichtbaar zijn* (, *te zien zijn, zich vertonen* in verbleekte betekenis) tot *te voorschijn komen* (, *verschijnen*) en tot *verdwijnen*. In deze gehele groep kan *er* gebezigd, maar niet op elke plaats die voor een adv. bep. mogelik is. Dit is evenals bij de verba en verbale uitdr. van aan- en afwezig zijn, waartoe men de nu besprokene trouwens kan brengen, daar ze aan- of afwezig *blijken* uitdrukken, en *blijken* ook elders met *zijn* parallel is. Bij deze verba praesentiae et absentiae in ruime zin zegt men: ‘De variëteit is kenbaar aan witte plekken die steeds op de bladen te zien zijn’, ‘die steeds te zien zijn op de bladen’, ‘die op de bladen steeds te zien zijn’, maar alleen in de twee eerste zinnen kan men *steeds* door *er* vervangen. *Er* mag dus de groep *adv. bep.* + *verbum* niet uiteenrukken (vd. *er steeds*, niet, tenzij in kunsttaal, *steeds er te zien zijn*). - Terwijl dit zo blijft wanneer men *te zien zijn* vervangt door *zichtbaar zijn* of dgl., of ook door een verbum praesentiae in engere zin (die er op de bladen *zitten*), kan men bij een refl. niet zeggen: ‘luizen die zich er (er zich) op de bladen vertonen’. En dat hoewel de volgorde ruimer keus biedt, want met *soms* zegt men: ‘die zich soms op de bladen vertonen’ (enige pauze na *soms* suggereert min of meer: vaak ook niet), ‘die soms zich op de b.v.’ (suggereert: niet vaak), ‘die soms op de b. zich v.’ (id.), ‘die op de b. zich soms v.’ (niet elders), ‘die op de b. soms zich v.’ (suggereert sterk: niet vaak). *Er* wordt in dit geval alleen gebezigd om het verbum in te leiden, en dus vooreerst in een hoofdzin: ‘Er vertonen zich luizen op de bladen’;

hierbij sluiten op de gewone wijs aan: ‘Vertonen er zich...?’, ‘Dan vertonen er zich...’. (‘Luizen vertonen zich er (er zich) op de b.’ zou betekenen: ‘vertonen zich in die tuin op de b.’ of iets dergelijks). Verder in bijzinnen om de groep in te leiden die bij het volgend verbum behoort (vgl. *om* in ‘De kat probeerde om op het dak te komen’): ‘Ik kijk of’. ‘Ik zie dat’, ‘Ik vertel hem dat er zich witte plekken op de bladen vertonen’.

Bij *er zijn* kan men voegen, met logies overtollige specificatie van het begrip ‘bestaan’: ‘Alle dieren die [er] ooit in de wereld geleefd hebben, ook die [er] nu in ons land leven...’, ‘De metalen die [er] in de schoot der aarde rusten’, ‘Die gebeurtenissen die [er] tóen plaats hadden herhalen zich niet’ [meermalen is de hele bijzin logies overtollig]. En zoals bov. *geboren worden, opschieten, uit* (*boven*) *de grond komen* vermeld zijn bij *worden, ontstaan*, zo kan men bij de opposita der laatsten noemen ‘Alle planten die [er] jaarliks sterven’ e.v.a. Maar men hoeft niet, want gebruikelik is niet slechts ‘De bloemen die [er] in deze tuin *verdorren*’, maar ook ‘... bloeien’. [Te onzent zal wel niemand, zoals in Frankrijk, beweren, dat ook in *bloeien* ligt opgesloten *zijn* - waarmee dan bedoeld wordt dat het beduidt ‘bestaan als bloeiend’. Logies is het zo, maar psychologies niet: in de onmiddellike voorstelling ligt *zijn* ‘bestaan’ niet; omschrijft men als ‘bloeiend zijn’, dan is *zijn* copula, en dus logies overtollig.]

‘Er zijn in dat gezin vier minderjarige kinderen’ plaatst niet eenvoudig *v.m.k.* ergens, maar constateert hun aanwezigheid ergens; aequivalent is niet ‘In dat g. zijn v.m.k.’ of ‘V.m.k. zijn in dat g.’, maar men moet *aanwezig* aan die zinnen toevoegen, om het oorspronkelike behoudens stijlverschil terug te krijgen. Vreemd doet dan ook aan ‘Er zijn in dat g.v.k. minderjarig’ of ‘V.k. zijn er in dat g.m.’ Doch vervangt men *minderjarig* door *ziek*, dan is het vreemde weg. Evenzo zegt men wel dat *er* vier eieren gaar zijn, doch ingeval men aanvaardt ‘Er zijn v.e. klein’ vat men het op als kleingemaakt (vgl. ‘Er zijn v.e. op’, d.i. opgegeten, opgemaakt; de duidelikheid heeft haar eigen systeem van aaneenschrijven). Terwijl het overigens moet wezen ‘Er zijn daar acht gezonde kinderen’ kan men, wegens de tegenstelling, zeggen: ‘Er zijn daar nog twee k. gezond’ (de andere zijn er ziek). Zo kan tegenover ‘Er zijn nu 24 eieren gaar’ wèl gezegd: ‘er zijn nog 9 rauw’, doch men zegt niet zomaar: ‘Er zijn 9 e.r.’ En ‘Er zijn 24

e. gaar' enz. zijn op hun beurt verklaarbaar uit daarnaast voorkomende uitdr., nl. met *gekookt* enz., dus met perf. Ook bij intr.: 'Er zijn al heelwat soldaten weg', 'Vrijwat loof is er al van de bomen [af]', naast '[af]gevallen'. Zo zal men wel zeggen: 'Er zijn in dit stadje heelwat hoeden kletsnat' (feitelik = 'k. geworden'), maar vervangt men *kletsnat* door *driekant*, dan klinkt de zin vreemd. Het is waar, men hoort b.v. 'Onder, Van die voorraad hoeden zijn er heelwat driekant', maar naar het mij toeschijnt slechts waar er zinnen naast staan als 'Onder, Bij die voorraad hoeden zijn [er] heelwat driekante', met *er zijn* 'aanwezig zijn': het naast-elkander van *zijn er heelwat driekante, zijn heelwat driekante*, en *zijn heelwat driekant* maakte *zijn er heel wat driekant* kwalik vermijdbaar. Vgl. ook 'Er is 'n hoed kapot', waarnaast niet 'Er is 'n hoed rond'. Bij nominaal praed. geeft *er* dus te kennen, dat het subj. in de door het praed. genoemde toestand is g e r a a k t (incl. g e b r a c h t), of - bij begeleidende tegenstelling (z. bov.) - g e b l e v e n. Ook waar de toestand substantievies is uitgedrukt. Men zegt bv. wel 'Er is 'n broer van hem burgemeester', maar niet 'Er is 'n broer van hem 'n dwerg' of ''n reus' - zomin als 'groot', tenzij dit bedoelt 'nu volwassen'. Want dat de volgroeide gestalte iets geworden is, daarover heeft men het in de regel niet; psychologies is *groot* niet 'groot geworden', zoals feitelik.

Ons *er* blijkt dus over 't algemeen niet te worden toegevoegd aan een copula. Schijnbare uitzonderingen zijn 'Er blijkt, schijnt, lijkt, heet gestolen te wezen'. Dit staat gelijk met 'Het blijkt dat er gestolen is' (met subj.zin), 'Het schijnt, lijkt, heet dat er g. is' (met praed.zin; vgl. 'Het s., l., h. zo', 'anders'); de de verplaatsing van *er* is als die van *zo* in 'Zo heet het te wezen' naast 'Het heet dat het zo is', 'Zo schenen de zaken te gaan' naast 'Het scheen dat de zaken zo gingen'. Evenzo kan men zeggen: 'Er schijnt mij gestolen te worden', 'Er leken ons oplichters bij 't gezelschap te wezen' - doch niet: 'Er s c h i j n t mij t o e, l i j k t mij t o e, gestolen te worden'.

In *De Typen der Mededeeling* heb ik 151 ben. vlgg. zinnen besproken die formaal een vol verbum + bep. bevatten, maar logies een copula + praed. Verandert men de praedicatieve verhouding (*de brievebus bevindt zich in de buurt, vijf gebouwen staan aan die weg*) in de attributieve, dan verdwijnt het verbum (*de br. in de buurt, v.g. aan d.w.*), tenzij men zich zeer stijf uit. *Bevindt zich* verschilt in ons vrb. slechts stilisties van *is*;

staan geeft enige aanschouwelikheid ingeval het tot realiseren brengt, doch zegt logies niet meer dan *zijn*, want dat de huizen niet (in puin) l i g g e n valt buiten de gedachtegang. Dgl. zinnen zijn: ‘In Augustus had er in Amsterdam een tentoonstelling plaats’, ‘Er woedde een burgeroorlog in 't hele rijk’. In zulke zinnen kan *er* gebezigd; naast onze eerste vrb. kan men o.a. plaatsen ‘Er bevindt zich een br. in de buurt’, ‘Er staan vijf g. aan die weg’.

Vergelijkt men ‘'n Brievebus is in de buurt van Bos' huis’ of ‘In de buurt van Bos' huis is 'n brievebus’ met ‘'n Br. is e r in...’ en ‘E r is 'n br. in...’ (of ‘In de buurt van Bos' huis is e r 'n br.’, ‘E r is in de buurt van Bos' huis 'n br.’), - dan kan het eerste beschouwd als antwoord op ‘Waar is 'n br.?’, terwijl het tweede en derde daarop niet rechtstreeks antwoorden. Ze bevatten *er zijn* ‘aanwezig zijn’, kunnen dus beschouwd als antwoord op ‘Is [in deze omgeving] 'n br. aanwezig?’ Voegt men *aanwezig* toe aan de zinnen met *er*, dan verandert hun bedoeling niet, slechts worden ze pleonasties. - Evenzo kan ‘'n Br. bevindt zich in de buurt’ beschouwd als antwoord op ‘Waar bevindt zich 'n br.?’, doch ‘Er bevindt zich 'n br. in de b.’ als antwoord op ‘Bevindt zich ergens [in deze omgeving] 'n br.?’ [Bij *zich bevinden* moet *ergens* gevoegd worden als geen andere loc. bep. gehoord wordt; bij *aanwezig zijn* kàn het gevoegd, maar hoeft niet, daar *aanwezig* het insluit. - Men zegt niet: ‘'n Br. bevindt zich er (er zich) in de buurt’; vgl. wat over het refl. is opgemerkt bij *zich vertonen*.]

De verbindingen met *er* die zich bij *er zijn* aansluiten berusten niet alle op synonymiek, maar ten dele hierop, dat in *er* + verbum ‘aanwezig zijn’ opgesloten ligt (hoewel het verbum iets anders uitdrukt). In ‘de appels die [er] aan die tak zitten’, ‘hangen’ drukken *zitten, hangen* een bijgedachte uit, terwijl men in hoofdzaak te kennen geeft dat ze aan die tak *zijn*. In ‘omdat [er] heelwat schooiers in de stad ronddoolden’, ‘omliepen’ komt het verbum meer op de voorgrond, en nog meer de innig met het verbum verbonden bep. *rond, om* (die dwingt tot de keus van een specialer verbum, daar *er zijn* omgekeerd tot het kiezen ener andere bep. zou dwingen). In hoofdzaak zegt men, dat ze in de stad *allerwegen zijn*, al zijn *dolen, lopen* niet evenzeer bijzaak als zopas *zitten, hangen*. Vanzelf bestaat een onmerkbare overgang van gevallen als *er zitten* bov. tot zulke waarin de kracht van het verbum ten volle gevoeld wordt.

Evenmin kan men objectief de grens trekken tussen nogbijgedachte-zijn en ontbreken van het begrip *aanwezig zijn*. Wel ziet men aan onze vrb., hoe gewoon dit begrip is in verba die een houding noemen (of een verandering van houding; het aanwezig zijn is dan een voorvallen; z. ben.). Een eventuele bep. kan in allerhande graad van zelfstandigheid voorkomen; vgl. ‘toen er 'n vogel vloog’, ‘opvloog’, ‘uit de boom [op]vloog’, - ‘omdat er agenten rondliepen’, ‘in 't rond liepen’, ‘heen en weer liepen’, ‘naar het buro liepen’. De ‘bep.’ kan ook mèt het verbum een verbale uitdr. vormen: ‘Er was, kwam, raakte een hoop volk *op de been*’. In genoemde verbale uitdr. van houding denkt men aan aanwezig-zijn, en in de tweede plaats aan ‘in de weer’, ‘om samen aan te pakken’ of dgl. De zaak ligt dus geheel anders dan in ‘Er kwam, volgde geen antwoord’, ‘pijnlike stilte’; hierin behoort *komen* tot de groep van ‘ontstaan’, terwijl *volgde* aan dat begrip slechts iets overtolligs toevoegt - Een houding (incl. verandering van houding) noemen b.v. nog ‘doordat [er] een deur open was’, ‘openstond’, ‘dichtwaaide’, ‘waarbij [er] zelfs huizen waren ingestort’.

Bij ‘Gister ploegden er bij Meier twee Klazen’ is de aanwezigheid van twee Klazen in M.'s ploegland het opmerkelike; duideliker zou dit uitkomen in ‘Gister waren er bij M. twee Klazen aan 't ploegen’. Men zegt: ‘Er was 'n meid [de straat] aan 't schrobben’, maar in ‘Er schrobde 'n m. de s.’ zou men *er* locaal opvatten. Het eerste wordt meer als tweeheid gevoeld; het nadert tot ‘Er was 'n meid, en die was [de straat] aan 't schrobben’. Geen *er* zou men voegen in ‘Priesters poogden de twistenden te bedaren’, ‘Pr. beslechtten het geschil’, ‘Pr. waren scheidsrechter[s]’; immers hier wordt aan de a a n w e z i g h e i d van de priesters niet bepaaldelik gedacht.

‘As er weer 'n broer van hem bij jou verft’ is begrijpelik, daar het neerkomt op ‘bij jou aan 't verven is’, ‘bij jou is te v.’; m.a.w., daar aan a a n w e z i g z i j n bij jou gedacht wordt.

Uit de omstandigheid dat *er* het aanwezig-zijn te kennen geeft volgt niet, dat de event. pleonastiese uitdr. *aanwezig* bevat. Waar sprake is van een werking, is het aanwezig-zijn een voorvallen; vd. naast ‘Als er 'n smid [aanwezig] is’: ‘Als er 'n ongeluk voorvalt’, ‘gebeurt’ enz.; en vd. bv. ‘omdat h e t weleens v o o r v i e l (of: g e b e u r d e) d a t [er] schooiers in de stad ronddoolden’, ‘toen h e t g e b e u r d e d a t [er] 'n vogel opvloog’. Laat men uit het eerste vrb. *weleens* weg, dan zal

men liever niet *voorvallen* of *gebeuren* inschuiven, maar eer b.v. zeggen: ‘omdat het geval zich voordeed (of: wilde) dat [er]...’ (natuurlik kan men ook in vrb. 2 zo te werk gaan).

Men weet, dat *gebeuren* en *voorvallen* hun oorspr. bet. kunnen verliezen, zodat ze een toestand uitdrukken; vd. ook ‘Het gebeurt niet vaak (of: valt niet vaak voor) dat [er] hier deuren tegen elkaar openstaan’.

Doordat *er* de waarde van een dgl. omschrijving heeft, maakt ‘toen er 'n oorlog uitbrak’ minder de indruk van iets plotselings dan ‘toen 'n o.u.’; vgl. ‘toen het gebeurde dat 'n o.u.’ De aandacht wordt verdeeld over dàt iets gebeurt en wàt het gebeurde is; het laatste treft ons dus voorbereid.

Het tot dusver gezegde wil niet beweren, dat, in uitdrukkingen als de genoemde, er steeds als drager ener betekenis gevoeld wordt. Zonder strekking komt het soms mechanies voor den dag; bij overdachte taal is ook de welluidendheid van invloed. In deze gevallen is *er zitten, er vliegen* bijvorm van *zitten, vliegen*. Maar het begrip ‘aanwezig zijn’ (incl. ‘voorvallen’), waaruit bov. het ontstaan der *er*-verbindingen verklaard is, steekt er toch vaak genoeg in. Ook dan is *er* geen bep. bij 't verbum. De zinnen zijn dan vergelijkbaar met die welke een zogen. bep. van modaliteit bevatten. In ‘Hij liegt niet’, ‘wel’ wordt *liegt*, in weerwil van de vorm der uitdr., logies niet bepaald door *niet, wel*, maar de bet. is: ‘*Hij liegt* wijkt af van, stemt overeen met de werkelikheid’. Evenmin wordt in ‘zolang er 'n vogel in die tuin zit’, ‘vliegt’ logies het verbum bepaald door *er*, maar als betekenis zou men, als men zich aan geen taalgebruik stoorde, kunnen opgeven: ‘zolang *in die tuin zit, vliegt 'n vogel* aanwezig is’. Duideliker is men, als men het psychologies zonderlinge slot vervangt door ‘het geval is’, ‘voorvalt’, al ontstaat ook dan geen gangbare zin.

Dit schijnbaar adverbale *er* komt verder veel voor bij passiva. Zo betekent ‘Twee machines zouden er nog in dat lokaal hersteld worden’: ‘*T.m.z.n. in d.l.h.w.* was aanwezig’, ‘was de toestand’, ‘was het geval’. Even gewoon is e r bij pseudo-passiva (die het plaats hebben, en wel met psychiese causa efficiens, der werking uitdrukken): ‘Omdat verscheiden clubleden ziek waren werd er niet gedanst’. Maar terwijl reeds bij echte passiva de neiging groot is, *er* door niets te realiseren, is ze bij pseudo-passiva algemeen. Want bij deze is in op-zich-zelf-staande zinnen *er* onmisbaar: ‘Er werd niet gedanst’. Hier stoten we op

iets wat ook in andere zinnen bevordert dat men *er* voelt als zonder eigen betekenis. Ons laatste vrb. kan nog deze woordschikking hebben: ‘Gedanst werd er niet’; dan ontbreekt *er* soms. Maar slechts mèt *er* is het mogelik, het verbum fin. vóór het subj. te plaatsen. En dit is dikwerf gewenst. ‘Rozen bloeien overal’ kan de gedachte adaequaat uitdrukken, maar soms wil men een der andere woorden op de voorgrond stellen. Nu levert verschikking wel ‘Overal bloeien rozen’, maar *bloeien* duldt onze taal niet voorop; *Er bloeien*... is een uitkomst.

De neiging om *er* voorop te plaatsen is histories te verklaren. *Er bloeien rozen* was oorspr. een zin als ‘Daar’ en ‘In deze tuin b.r.’ Maar *er* heeft in de algemene taal aan 't begin van zinnen als het veel geciteerde ‘Er was 'n koning’ het oude *het* verdrongen; z. hierover mijn *De Typen der Mededeeling* § 29 (men weet dat in zulke gevallen *het* nog gebruikt wordt in België, evenals *es* in 't hd.). In dit vrb. is *er* aankondiger van 't subj. Evenzo in ‘Er werd 'n machine hersteld’ enz. enz. En evenals *het* kondigt het een onbepaald subj. aan. De woordschikking maakt, dat de voorstelling of gedachte zich niet onmiddellik op '*n koning* richt; men verneemt alstware: ‘Er was iets [waar het hier op aan komt]: 'n koning’. Die kracht van *er* om de aandacht voorlopig verwijderd te houden van het concrete en te richten op het algemene (het aanwezigzijn, het gebeuren), die het ook toont in ‘omdat er 'n koning was’, ‘toen er 'n vogel opvloog’, ‘Twee machines zouden er hersteld worden’, schijnt mij ontstaan uit het besproken geval. - Deze kracht heeft *er* niet in *er zijn*, want hier vormt het, zoals is opgemerkt, met *zijn* een semanties comp. In wendingen die op *er zijn* als leunen bestaat minder dan in andere aanleiding om *er* te realiseren, maar dit doet men toch ook wel. In sommige gevallen zeker eer dan in andere, maar dit is kwalik te ontwarren; dezelfde persoon voelt dezelfde zin niet steeds gelijk.

Nominale zinnen, d.i. zinnen zonder verbum in het praed., zijn besproken in mijn *De Typen der Mededeeling* § 68. Met het daar p. 161 genoemde ‘Een kerel die hem overhaalt!’ staan niet gelijk ‘Niet één van alle aanwezigen die met de spreker instemde’, ‘Geen drie van de raadsleden die gelijk dachten’. Het eerste levert bij normalisering ‘Het is een kerel...’, het tweede en derde ‘Er was niet één...’, ‘Er waren geen drie...’ (iets dichter bij 't oorspr. komen ‘Een kerel is het...’, ‘Niet

één was er...', enz.). In rel. zinnen welke op deze wijs aansluiten bij een antecedent-met-negatie is het weggelatene *er zijn*. En wel verzwakt tot copula; 'bestaan' of 'aanwezig zijn' is in de gebezigde vrb. ondenkbaar (en zou de bedoeling niet weergeven indien *van alle aanwezigen, van de raadsleden* wordt verwijderd). - Naast 'Geen pot zo krom of er past 'n deksel op' hoort men 'Er is geen pot zo...'; de korte uitdr. is hier blijkbaar van dezelfde aard, en beide zinnen bedoelen iets anders dan het niet zo stereotiepe 'Geen pot is zo...'

Er is niet even gebruikelik naast inf. en ptc. als naast verbum finitum. Geen bezwaar bestaat tegen '*Er zijn* (*Er wezen*) is nog niet *constateerbaar zijn*', omdat hier *er* + inf. een semantiese eenheid is. *Er zijnde* zal niet licht voorkomen, want *zijnde* behoort tot een stijl die *bestaan* boven *er zijn* verkiest. Doch ook bv. *de er overblijvende eieren* klinkt mij vreemd, al schroom ik te beweren dat het niet dan bij ongeluk voor den dag komt. Zelf ontmoette ik nu en dan iets als *spookachtig er uitziende gedaanten*; maar *er uitzien* is een eenheid. - Dat in de algemene taal *geweest hebben* vervangen is door *geweest zijn*, heeft niet bewerkt, dat *geweest* adjective voorkomt; hierdoor is *de er geweeste personen* vanzelf onmogelik. Maar ook *de er in de tuin opgeschoten gewassen* en dgl. schijnt mij niet te aanvaarden; om zoiets te verwerken beproef ik het onvermijdelik met het locale *er*.

Evenals *er zijn* doelmatig is voor 'bestaan', daar men aan *er* merkt dat *zijn* niet de copula is, evenzo is *er aankomen* doelmatig voor 'naderen', ter onderscheiding van *aankomen* 'arriveren' en 'aanraken'. *Er a.* is dan ook niet beperkt tot een onbepaald subj.; zogoed als 'Jan is er nu eenmaal' zegt men 'Jan komt er aan'. Ontbeerlik is *er* na *zien*: 'Ik zie hem al aankomen' naast 'Ik zie hem er al a.' Geregeld ontbreekt het bij locale bep.: 'Wie komt daar aan?', 'Op de straatweg komt een rijtuig aan' (behalve waar *er* het verbum bij een onbepaald subj. inleidt: 'Er komt een r. aan op de s.'), en bij fig. gebruik: 'De mooie dagen komen weer aan'. (Ook hier: 'Er komen weer mooie d. aan.') *Er aankomende* zou vreemd klinken; vgl. vor. al over *er zijnde*.

Ten slotte zij hier een eigenaardig gebruik van niet meer locaal gevoeld *er* vermeld. Terwijl het nl. in de hiervóór beproken gevallen het nauwst verbonden was met het verbum, of altans schijnbaar adverbaal was, vormt het schijnbaar een

semanties complex met het pron. interr. in ‘Wie geeft er geld voor sjofele waarheid?’, ‘Wie biedt er meer?’, ‘Ik ben benieuwd wie er meer biedt’. *Wie* is dus behandeld als onbepaald subj., terwijl in Groningen de behandeling analoog is met die van het positieve ‘Hij biedt meer’: *er* is niet in gebruik. Hetzelfde geldt van ‘Niemand bood er meer’. Vaak is dit *er* van het interr. gescheiden, in overeenstemming met zijn oorspr. karakter van locale bep. Het eveneens oorspr. locale *ter wereld* plaatst men tans dadelik na het interr.: ‘Wie ter wereld gelooft hem’ (maar ‘Waar heb je dat ter wereld gezien?’ als men *ter w.* nog als afzonderlike locale bep. voelt; *waar ter w.* is een nadrukkelik *waar*). Terwijl *wie ter w., waar ter w.* enz. semantiese compp. zijn, is *wie* + *er* géén comp. De zinnen behoren bij de vroeger genoemde die een aanwezig zijn - *überhaupt* of in de betrokken omgeving - constateren: ‘Wie is [hier] aanwezig die meer biedt’, enz. Hoever deze verbinding voorkomt, weet ik niet. Noordoostelik is ze zomin als het geheel andere *er* in ‘Ik heb er drie’ en dgl. - Omgekeerd kan in al de hiervóór besproken gevallen in het Gronings *er*, of eigenlik *d'r*, worden weggelaten in de zinsaanhef. In *De Typen der Mededeeling* p. 42 is opgemerkt, dat moeilik te zeggen valt of dit jong is, maar dat in elk geval een aanhef als *er* of *het* prakties niet onmisbaar blijkt.

W. DE VRIES.

De taalbeschouwing van Jespersen.

Otto Jespersen, *Language, its Nature, Development and Origin*. Londen 1922.

De taalwetenschap heeft in Denemarken een brede schaar van beoefenaars gevonden. Wie de grote figuren in de geschiedenis van die wetenschap noemen wil, die moet noodzakelik ettelike deense namen vermelden. Al dadelik aan het begin van de vergelijkende taalwetenschap zien we als een der grondleggers Rasmus Rask. En de hele 19e eeuw door is het een reeks van eminente mannen, die in het voetspoor van Rask voortgaat.

Madvig, klassicus in de eerste plaats, maar met veel belangstelling toch ook voor algemene taalproblemen; Verner, wiens grote ontdekking, de naar hem genoemde ‘regel van Verner’, zo verstrekkende invloed heeft gehad op de ontwikkeling van de indogermaanse taalwetenschap; Vilhelm Thomsen, de nestor der thans levende deense taalgeleerden, wiens genie op allerlei taalgebied, ook buiten het Indogermaans, rijpe vruchten heeft gedragen. Uit de school van Thomsen komen de talrijke jongere deense taalgeleerden voort, die elk op zijn gebied en op zijn wijze waardig de schone traditie voortzetten.

Onder deze neemt een eigenaardige plaats in Otto Jespersen, bij de lezers van dit tijdschrift wellicht het meest bekend als phoneticus en anglist. Inderdaad is het Engels zijn speciale terrein, maar hiermee is vooral niet gezegd, dat hij een specialist is in die beperkte zin, dat zijn belangstelling alleen een duidelik afgebakend gebied betreft en niet het aangrenzende en verder liggende. Integendeel zijn vele van zijn geschriften over het Engels ook zeer lezenswaard voor iemand, die van die taal geen biezondere studie heeft gemaakt, omdat telkens ruime gezichtspunten geopend worden, omdat de auteur herhaaldelik gelegenheid vindt, algemene tendenties in de ontwikkeling van de taal aan het Engels te demonstreren. Wel leent zich daartoe het Engels bij uitnemendheid. Deze taal heeft in het millennium dat wij van zijn geschiedenis kunnen overzien, een zo snel proces van verwording doorgemaakt, dat het moderne Engels in klanksysteem, vormen en syntaxis een geheel ander type vertoont dan het Oud-engels, dat aan het begin van die periode stond. Een zeer bekend werk van Jespersen, waarin dit proces en de factoren, die op het verloop ervan invloed gehad hebben, getekend worden, is zijn *Growth and Structure of the English Language* (3e druk, Leipzig 1919). Verder noem ik als kenschetsend voorbeeld van Jespersens werkmethode *Negation in English and other Languages* (Kopenhagen 1917).

Het aantrekkelike in zovele van zijn werken is de nuchterheid, soberheid en helderheid. Steeds gaat hij uit van het simpele en goed controleerbare feit, tracht dat te begrijpen zonder vóóroordeel en eventueel het in verband te brengen met andere gelijksoortige. Vandaar, dat de observatie van verschijnselen in levende talen bij Jespersen een grote plaats inneemt, groter dan bij veel andere geleerden, voor wie de historiese ontwikkeling in het centrum van de belangstelling staat. En gewoonlik

weerstaat hij de verleiding, de afzonderlike feiten te passen, desnoods met geweld, in het systeem, dat in een grootse ‘visie’ is opgebouwd.

Deze nuchtere neiging voor het controleerbare, het exacte, deze afkeer van wijde constructies met hun gevaar voor apriorisme zal niet vreemd zijn aan de voorkeur voor phonetiek, die Jespersen in de eerste periode van zijn wetenschappelike loopbaan aan de dag legt. Hier komt hij te staan tegenover een kant van de taal, die bij uitstek langs de weg van scherpe waarneming benaderd kan worden: het materiaal van observatie is in de dagelikse omgeving hoorbaar, soms bijna tastbaar voorhanden. En het mooiste wat Jespersen op dit gebied gepresteerd heeft, is dan ook de phonetiese beschrijving van zijn moedertaal, al heeft hij daarnaast getoond een zeer fijn oor en scherpe opmerkingsgave te hebben voor de kleinste klanknuances ook in andere moderne talen.

Dat iemand van deze geestesaanleg huiverig is voor onverbreekbare regels, voor wetten zonder uitzondering, is niet meer dan natuurlik. En wanneer de z.g. ‘junggrammatische’ Leipziger school van taalkundigen met trots zijn dogma van de ‘Ausnahmslosigkeit der Lautgesetze’ de wereld inzendt, waardoor voortaan dat belangrijk deel van de taalgeschiedenis, de klankhistorie, tot een bijna positieve wetenschap zal worden - dan komt de jonge Jespersen in oppositie met zijn lezing: ‘over de klankwettenkwestie’ (1886)[1)]. Hij toont daarin, dat men bij al te strenge toepassing van de ‘klankwetten zonder uit zondering’ in veel gevallen tot tastbare onjuistheid komt en hoe allerlei bijfactoren in het streng geformuleerde dogma niet tot hun recht komen, die in de werkelikheid een duidelike invloed op het klankverloop in bepaalde woorden of groepen van woorden kunnen hebben.

Na dit schone debuut brengt Jespersen voortdurend publicaties, die op de ontwikkeling der taal in het algemeen betrekking hebben en steeds hebben die publicaties iets eigens en aparts, Zo verdedigt hij in *Progress in Language* de stelling, dat in de taalgeschiedenis een evolutie waar te nemen is. Zulks in tegenstelling met de opvatting, dat de moderne talen in hun

1) Tans is deze lezing, in slechts weinig gewijzigde vorm, het gemakkelikst toegankelik in J.'s *Phonetische Grundfragen* (Leipzig en Berlijn 1904) 142 vlgg. met een ‘Nachtrag’ van 1904, p. 171 vlgg.

soberheid aan vormen een staat van verval en achteruitgang te zien geven tegenover de vormenweelde, die men aantreft hoe langer hoe rijker, hoe verder men in de geschiedenis der indogermaanse talen teruggaat. Deze opvatting was algemeen onder de taalgeleerden van de eerste helft der 19e eeuw en nog wat later, en staat stellig in verband met de verheerliking van het vroegere en voor goed verlorene, die eigen was aan de tijd van de Romantiek, waaruit de moderne taalwetenschap is voortgekomen. Ook onafhankelik van Jespersens boek was die opvatting aan het uitsterven of reeds uitgestorven: geen van de jongeren zal meer met een soort heimwee op de vergane schoonheid van vroegere taalstadia terugzien. Iets anders is evenwel om bepaald te beweren, dat die sterke versobering een vooruitgang is te noemen, gelijk Jespersen in zijn *Progress* aan het Engels wil demonstreren. Deze optimistiese beschouwing hangt samen met het vaste geloof in de vooruitgang der mensheid, dat de auteur bezit. Voor Jespersen is nl. de evolutie-theorie, zoals uit verscheiden passages van zijn werken blijkt, meer dan een werk-hypothese.

Het zal na wat hier gezegd is, niemand verwonderen, dat Jespersen ook van het proces, dat ieder kind te zien geeft in het aanleren der moedertaal, met liefde studie heeft gemaakt. Hier zijn immers zoveel interessante dingen op heterdaad te betrappen, interessant om zichzelf, maar ook interessant om het merkwaardige licht, dat zij soms kunnen werpen op gebeurtenissen in de grote-mensentaal. De resultaten van zijn eigen en ten dele ook anderer waarnemingen op deense kinderen en vooral op zijn eigen zoon, zijn neergelegd in het boek: ‘Tegenwoordige taal van kinderen en volwassenen’ (*Nutidssprog hos börn og voxne*, Kopenhagen 1916).

Ik heb met dit vluchtige overzicht iets van Jespersens wetenschappelike persoonlikheid willen laten zien zonder daarbij te streven naar iets wat op een volledige bibliografie lijkt. Het moge voldoende geweest zijn om de lezer te doen beseffen, hoe welkom het is, dat deze geleerde ons nu, als neerslag van bijna veertig jaren denkens en verzamelens, het boek heeft geschonken, waarvan de titel boven dit stukje staat. Veel hierin is voor de lezer van Jespersens vroegere werken niet nieuw: herhaaldelik treft men bekende gedachten en redeneringen aan, waarbij de talrijke anecdotiese gevallen, die het een of ander illustreren moeten, als zoveel prettige herkenningspunten

zijn. Maar veel oude dingen staan hier in nieuwe omgeving en worden gesteund door nieuw materiaal. Het is overal: niet herdruk, maar herziene uitgave.

Wel is aan de vorm van het boek te zien, dat het voor een groot deel reproductie, zij het dan ook verbeterde reproductie, is van vroeger afzonderlik uitgegeven geschriften. De synthese, die de titel doet vermoeden, is niet geheel gelukt. De band, die de afzonderlike delen aan elkaar verbinden moet, is deze: de auteur wil volgens het Preface geven een taalkundige biografie of biologie van het sprekend individu. Wij begrijpen dan ook, dat het groeien van de taal bij het kind een voorname plaats inneemt (Book II: The Child). Maar wanneer daarop volgt een afdeling, die handelt over de verschillende factoren, waaraan veranderingen in de taal wel toegeschreven zijn of volgens de schrijver toegeschreven moeten worden, dan krijgen we het gevoel, dat er een sprong gemaakt wordt. En door de titel van die afdeling (Book III): 'The Individual and the World' wordt die sprong nog geen geleidelike overgang. Het blijft een sprong: van de geschiedenis van het leren-spreken, die zich bij alle individuen in grote trekken gelijk telkens weer herhaalt, tot de geschiedenis van de talen als verkeersmiddel tussen groepen van individuen, in welke laatste geschiedenis men niet een zo duidelik parallelisme kan aanwijzen. De schrijver voelt hier en daar zelf wel, dat de draad niet altijd gemakkelik te volgen is, bv. waar hij in datzelfde IIIe Boek een beschouwing over vrouwetaal als een 'kind of bridge' wil laten dienen tussen die veranderingen, welke kunnen tot stand gekomen zijn door overdraging van taal op andere individuen, en zulke, waarbij daarvan geen sprake is. En in het IVe Boek 'Development of Language' is van de individuele biografie al heel weinig meer te merken.

Zo is het boek dan meer een verzameling van verschillende hoofdstukken uit de geschiedenis en ontwikkeling der menselike taal, dan de geregelde en systematiese 'biografie', die het voorbericht zou doen verwachten. Het is de vraag of dat een gebrek te noemen is. Mogelik zou de veelzijdigheid van de verzameling geschaad zijn, indien de auteur meer aan de eenheid van compositie geofferd had.

Ik laat nu een paar opmerkingen volgen over de inhoud, om altans enig denkbeeld te geven van de rijke stof, die in het boek verwerkt is.

Aan de drie reeds genoemde afdelingen gaat een Ie Boek

over de ‘history of linguistic science’ vooraf. Zeer begrijpelik is het, dat wanneer de ontdekking van de germaanse ‘klankverschuiving’ ter sprake komt, de prioriteit van de Deen Rask tegenover de Duitser Grimm sterk wordt geaccentueerd. Deze onvergankelike eer voor de deense taalwetenschap wordt haar trouwens tegenwoordig wel door niemand meer betwist. Nieuw en ‘ongehoord’ is de geringe waardering voor Grimms werkzaamheid op het gebied der klankgeschiedenis: Jespersen ziet eerder het blijvende van Grimms werk in de syntaxis. Beter komt Franz Bopp eraf, de eminente grondlegger van de vergelijkende grammatica der indogermaanse talen, hoewel ook hier de bewondering van de ‘countryman of Rask’ niet ongemengd is. Verder noem ik nog als iets nieuws in Jespersens geschiedenis der taalwetenschap de vermelding van een ten onrechte vergeten naam, die van de Deen J.H. Bredsdorff, die reeds in 1821 in een klein boekje de vraag stelde naar ‘de oorzaken van de verandering der talen’, een vraag, waaraan Grimm en Bopp eigenlik nog niet toekwamen. Bredsdorff geeft zulke originele, scherpzinnige, modern aandoende beschouwingen, dat het een raadsel is, hoe zijn geschrift zo onopgemerkt kon voorbijgaan.

Op deze inleiding volgt dan Boek II over ‘the Child’. Natuurlik is dit gedeelte biezonder rijk aan leuke gevalletjes,, die zich immers bij ieder kind overvloedig voordoen. Telkens, waar het pas geeft, wijst J. erop, dat sommige processen in de taal van volwassenen vanuit de kindertaal of de conversatie van volwassenen met kinderen kunnen worden belicht, of dat bepaalde taalverschijnselen van de kinderkamer blijvend in de algemene taal overgaan. Een voorbeeld van dit laatste acht de auteur de zeer grote veranderingen in betekenis, die verwantschapsnamen soms doormaken. Met deze woorden krijgt het kind vaak moeilikheden, doordat de volwassenen zich soms op zijn standpunt plaatsen in de naamgeving, soms van hun eigen standpunt uitgaan. Hierdoor wordt bv. dezelfde persoon nu eens ‘moeder’ dan weer ‘grootmoeder’ betiteld. Een meisje van 5 jaar riep haar buurman toe: ‘ik heb Uw meisje en Uw moeder gezien’ waarmee ze zijn dochter en zijn vrouw bedoelde. Denk ook aan het gebruik van ‘zus’ en ‘broer’ in veel gezinnen. Hierin ziet J. de reden, waarom zooveel dergelijke benamingen in de taalgeschiedenis van betekenis veranderen. Het oude woord van de indogermaanse grondtaal voor ‘moeder’ is bv. in het Litaus ‘vrouw’, in het Albanees ‘zuster’ gaan

betekenen. Het duitse *Vetter* zal oorspronkelijk ‘vaders broeder’ betekend hebben.

Uitvoeriger komen ter sprake die in alle talen der wereld verbreide woorden voor ‘moeder’ en ‘vader’, oorspronkelik brabbelgeluidjes van het kind, waaraan de omgeving een bepaalde gewenste betekenis gaat hechten. Wanneer dan zo'n woord gangbaar geworden is, maakt het verder de gewone klankontwikkeling mee en kan het soms zijn afkomst aardig maskéren. Maar daarnaast houdt de vorming van nieuwe woorden van dit type niet op: *mama, papa, tata* e.d.

Zeer belangwekkend is verder aan het eind van Boek II de discussie over de kwestie van de invloed van de kinderen bij taalveranderingen. Sommige geleerden hebben eenzijdig àlle *klank*verandering toegeschreven aan onvolkomen navolging van de ouderlike geluiden door het jongere geslacht; anderen hebben even eenzijdig alle invloed van de kinderen ontkend. Hiertegen gaat Jespersen bepaalde s o o r t e n van klankverandering na, waarbij men aan invloed van de jonge kinderen denken kan, hoewel ook daarbij nog niet alles aan de kinderen te danken is. Ik noem bv. zulke klankovergangen, die stellig niet geleidelik, maar sprongsgewijze tot stand komen, zoals de lang niet zeldzame verandering van de scherpe dentale spirant *þ* (eng. *throw*) in *f*, of van de gestemde (eng. *mother*) in *v*. Kinderen van Engels sprekende ouders hebben nl. heel vaak een periode, waarin zij *f* en *v*, die acusties dicht bij de genoemde klanken staan en gemakkeliker te vormen zijn, regelmatig hiervoor spreken.

Boek III: ‘The Individual and the World’ begint met een bespreking van de ‘substraat’-theorie, die in de laatste tijd ter verklaring van klankovergangen op velerlei gebied zeer in zwang is. Volgens deze redenering is klankverandering vaak toe te schrijven aan volksmenging, waarbij het ene volk zijn taal opdrong aan het andere, in getal sterkere. Het laatste legde dan evenwel zijn oude articulatiegewoonten niet af en de nieuwe taal werd de vroegere, gemodifieerd naar de eigenaardigheden van het overwonnen volk. Op deze wijze wordt het Frans verklaard als Latijn in keltiese mond vervormd, wordt de germaanse klankverschuiving toegeschreven aan een gegermaniseerde ‘oerbevolking’ van het later germaanse gebied. Jespersen staat tegenover deze mening zeer scepties en waarschuwt voor te ver gaande conclusies gebaseerd op de gebrekkige kennis van of totale onbekendheid met die vroegere talen.

Ook wijst hij terecht op het feit, dat dezelfde of analoge overgangen ook in andere tijden en op andere plaatsen, waar van volkenvermenging geen sprake is, voorkomen. Zodat in elk geval naast die ethniese substrata bij klankovergang ook andere factoren werkzaam zijn.

In dit verband spreekt de schrijver ook over het ontlenen van woorden en over de z.g. ‘creoliseringen’, die eigenaardige verhaspelingen van europese cultuurtalen in de mond van inboorlingen. Deze worden door sommige geleerden wel gehouden voor moderne illustraties van de wijze waarop het Latijn tot de verschillende romaanse talen is ontwikkeld. Jespersen meent evenwel, dat deze processen niet met elkaar te vergelijken zijn.

Er volgt een korte beschouwing van vrouwentaal, bij primitieve volken, waar soms religieuze factoren het verschil tussen de taal van mannen en vrouwen verklaren (woord-taboe), en ook bij moderne cultuurvolken, waar de vrouwelike trekken zich in woordkeus en syntaxis, hier en daar ook wel in phonologies opzicht, aftekenen in de vrouwetaal tegenover die van mannen.

Nu komt de bespreking van die klankovergangen, welke niet aan overdraging van taal op nieuwe individuen te danken zijn. De velerlei theoriën omtrent de oorzaken van die overgangen opgesteld worden aan goed gefundeerde kritiek onderworpen, daarnaast, ten dele daartegenover, andere beginselen ter verklaring gegeven. Vanzelf komt de schrijver hier weer tot zijn pleidooi tegen de ‘blindheid’ van de z.g. klank-‘wetten’. Er zijn psychiese invloeden, die op de klankontwikkeling werken. Affect-overdrijving, het veelvuldig gebruik van een woord, streven naar duidelikheid kunnen in bepaalde gevallen tot een apart verloop leiden. Een klank, die in een woord een eigen symboliese kracht had, bleef soms bewaard, terwijl in andere woorden diezelfde klank veranderde.

Jespersens eigenaardige manier van de dingen te bezien zal hier de lezer stormenderhand veroveren, daar weer hem tot verzet brengen. Het is hier niet de plaats om op de interessante en nog lang niet uitgeputte kwestie van de klankwetten diep in te gaan. Eén punt wil ik toch vermelden: Menigeen zal het vreemd aandoen, als hij het gestemd blijven van *b, d* en *g* aan het woordeinde in het Engels ziet verklaren uit het feit, dat zoveel woordparen voorkomen (*cab-cap, bad-bat, frog-frock* e.d.) waar in die eindconsonant het enige onderscheidingsteken gelegen is. Terwijl in het Duits, waar niet zoveel

van die tegenstellingen waren. de natuurlike neiging tot ‘ontstemmen’ van de slot-consonanten niet tegengewerkt werd.

Ongetwijfeld kan deze omstandigheid meegewerkt hebben, maar een onbevooroordeeld beschouwer zou toch liever elke andere taal (behalve misschien het Chinees) uitkiezen ter illustratie van dit streven naar vermijding van onduidelikheid dan het aan homoniemen zo verbijsterend rijke Engels. Wij moeten volstaan met hier en daar dit streven vast te stellen, doch tevens toegeven, dat er talloze malen geen spoor van te merken is. En de middelen, die de sprekers aanwenden moeten, om de door het hier werkelik ‘blinde’ klankverloop veroorzaakte dubbelzinnigheden te verhelpen, zijn soms zeer omslachtig. Wanneer een Engels-sprekende in de noodzakelikheid komt om voor *her sole* te zeggen *the sole of her foot*, omdat anders verwarring kan ontstaan met *her soul*, dan schijnt een ouder taalstadium, waaraan de spelling de herinnering bewaart, dichter te staan bij Jespersens ideaal: zo veel mogelik uitdrukken met zo weinig mogelik taalmiddelen.

Het geval van *sole* en *soul* brengt ons al midden in de kwestie: ‘Vóór- of achteruitgang?’, die een groot gedeelte van het IVe Boek: ‘Development of Language’ beslaat. Het antwoord van de schrijver op deze vraag is niet twijfelachtig en interessant is de breed opgezette motivering van dit antwoord met feiten uit alle gebieden van de taal. Wanneer eens een ander geleerde, minder overtuigd evolutionist dan Jespersen, en daarom waarschijnlik met een andere appreciatie van veel dingen, even stelselmatig en even scherpzinnig als J. naging, wat de moderne ontwikkeling voor nadelen meebrengt, dan zouden wij de vraag van een andere zijde belicht hebben. En mogelik zou het onder dat licht schijnen, alsof tegenover elke winst een even groot verlies staat, en vaak de keerzijde van een vooruitgang achteruitgang is. Zodat de vooruitgang in de geschiedenis der taal wel even précair kon blijken als in de geschiedenis van de menselike beschaving, waarmee die van de menselike taal onverbreekbaar samenhangt.

Ten slotte verlaat Jespersen het veilige gebied van het heden en het histories kenbare verleden, om tot in de regionen van de vroegste praehistorie door te dringen. De lijn van ontwikkeling, die hij waarneemt in de geschiedenis van talen, die over een lang tijdperk bekend zijn, meent hij tot in de vroegste tijden te kunnen dóórtrekken. Ook de talen van volken met

primitiever cultuur kunnen hierbij de richting wijzen. En zo lezen we hier weer J.'s oude theorie, dat het eerste begin van het spreken bij de mensen iets als gezang zou geweest zijn, onbewuste uiting in de eerste plaats van liefde-gevoelens, dan ook van andere emoties.

Het is niet mijn bedoeling, deze theorie met een korte en daardoor onbillike, caricatuur-achtige weergeving belachelik te maken. Want ook bij de verdediging hiervan is de meester aan het woord. Maar het is merkwaardig, dat Jespersen, 'matter-of-fact' man als hij is (dezelfde eigenschap, die hij herhaaldelik met kennelike sympathie bij vroegere en latere landgenoten-taalgeleerden vaststelt) hier toch ook boven de begane grond der nuchtere waarneming gaat zweven.

Zoveel over de inhoud van Jespersens *Language*.

Wie de zeer persoonlike en altijd interessante opvattingen van de auteur in dit werk heeft horen toelichten, zal niet zelden door het scherpe en heldere betoog overtuigd zijn. Soms ook zal juist het aparte en afwijkende erin tot tegenspraak lokken, maar altijd prikkelt deze lectuur tot zelfstandig nadenken en zich rekenschap geven van eigen standpunt tegenover wat wetenschappelike traditie is of dreigt te worden.

Zo doet dan dit boek ons te gespannener uitzien naar het deel van Jespersen 'philosophy of speech', dat hij hierin nog niet heeft kunnen geven. Het eerst kan wellicht te wachten zijn het werk over de algemene grondslagen der grammatica, in verschillende publicaties en ook hier weer aangekondigd, waarvan het geschrift over de 'logica in de taal' (*Sprogets Logik*, Kopenhagen 1913) en sommige gedeelten van zijn *Modern English Grammar* reeds veelbelovende voorproeven geven.

D e n H a a g , Mei 1922.

C.B. VAN HAERINGEN.

Boekbeoordelingen.

Le Langage par J. Vendryes. (L'Évolution de l'Humanité I 3. - Paris, 1921). Prijs fr. 15.

Vendryes, die vóór deze vooral als keltoloog op de voorgrond is getreden, schenkt ons tans[1] dit zakelik en methodies leerboek over de algemene taalkunde, dat naast de beste met ere genoemd mag worden. Hij vraagt van de lezer geen grote feitenkennis, maar rangschikt het veelal bekende materiaal op eigen wijze en licht z'n opvattingen vaak door aardig gevonden vergelijkingen toe[2]; z'n voorbeelden ontleent hij meest aan de Indogermaanse talen, maar zo nodig grijpt hij daarbuiten. Hij scherpt het krities vermogen van de lezer door op de leemten en gebreken van gebruikelike onderscheidingen te wijzen, en z'n voorzichtige uitdrukkingswijze kenmerkt zich door die *exactitude* en *clarté*[3], die volgens hemzelf[4] een kenmerk van de Franse taal zijn. Hij voelt zich zuiver linguist; d.w.z. maakt telkens halt, zodra hij op filosofies terrein dreigt te komen: een beperking van stof die aan z'n boek een zekere afgerondheid geeft. De analyse van het *fait linguistique* is z'n uitgangspunt, en dat in de loop van het betoog de sociale kant van de taal tot z'n recht komt, spreekt vanzelf bij een geleerde uit de school van M e i l l e t . Een globaal overzicht van de rijke inhoud moge hier volgen.

De drie eerste delen behandelen de drie voornaamste elementen van de taal, *les sons, le grammaire* en *le vocabulaire. Les sons*: dus een - overigens weinig opmerkelike - fonetiek en een

1) Geschreven in 1914.
2) Zo b.v. de vergelijking van de geschreven taal met het ijs dat de rivier overdekt. *Le froid qui produit la glace et voudrait retenir la rivière, c'est l'effort des grammairiens et des pédagogues; et le rayon de soleil qui rend à la langue sa liberté, c'est la force indomptable de la vie* (blz. 325).
3) Dit laatste geldt niet van de wijze van citeren; het is niet aanbevelenswaardig om in plaats van de gewone afkortingen (IF., Zfda. enz.) getallen (XXX, XXXV enz.) te gebruiken.
4) Blz. 405.

bespreking van de wijze en de soorten van klankverandering, alsmede van de analogie. De toestand is gewoonlik niet zo eenvoudig als men uit de korte formulering van een klankwet zou opmaken. En vaak beantwoordt aan de historiese ontwikkeling de geografiese verbreiding: in onze taal b.v. had de diphthongering van *ī* 't eerst plaats vóór vokaal en aan 't woordeind, daarna eerst vóór konsonant, en nog tegenwoordig zijn er dialecten, waar de overgang alleen in de eerstgenoemde gevallen heeft plaats gehad. Indien de klankverandering niet het gevolg van evolutie, maar van substitutie is, krijgt men licht hyperdialektiese vormen[1]. Bij de afhankelike veranderingen, waarvan de Germaanse auslautswetten een mooi voorbeeld opleveren, heeft men vooral op twee beginselen te letten, overheersing en weerstand (*dominance et résistance*) en op deze beginselen berusten de natuurlike tendenties, die in alle talen terugkeren. Als b.v. twee verschillende explosieven op elkaar volgen, is de eerste eigenlik alleen implosief, klinkt dus zwakker. Hier is dus overal de tendentie tot verandering aanwezig, maar die neiging kan zich op verschillende wijze uiten: -*akta*- **>** -*atta*- (assimilatie) of -*akəta*- (epenthesis) of -*achta*- (differentiatie).

Le grammaire: bij de beoordeling moet men zich niet door de schrijfwijze in de war laten brengen. Indien het waar is, dat een woord bestaat uit een deel dat de betekenis aangeeft en uit een *morphème*, dan is *ik heb gezien* evengoed één enkel woord als lat. *vidi* en dan is de klinkerwijziging van *ik liep* evengoed een *morphème* als -*de* in *ik wandel-de*. Een biezondere plaats nemen de negatieve affixen in (*les morphèmes zéro*), waarvan de vokatief en de 2de ps enk. imp. bekende Indogermaanse voorbeelden zijn. Woorden die alle konkrete betekenis missen (*mots vides*), zijn eigelik ook niets dan *morphèmes*, zo b.v. de voorzetsels; het is door de vervorming van echte tot lege woorden, dat de in de morfologie geleden verliezen hersteld worden. Tot de grammaire behoren ook de grammatikale kategorieën, waarbij V. op de ondeugdelikheid van de gebruikelike onderscheidingen wijst. De bedoelde kategorieën bestaan slechts door de vorm die er uitdrukking aan geeft. Tussen lt. *amo patrem* en *noceo patri* bestaat verschil van uitdrukkingswijze, maar niet van betrekking; evenzo tussen fr. *j'aide ma mère*,

1) Hiertoe behoren verschillende van de door S c h r ö d e r G.R.M. IX 19 vlg. 321 vlg. genoemde voorbeelden.

je suis mon père en hgd. *ich helfe der Mutter, ich folge dem Vater*. Zo is er in onze taal, in 't algemeen gesproken, geen verschil meer tussen meewerkend en lijdend voorwerp, maar... *notre grammaire a été bâtie... sur le modèle des grammaires du grec ancien ou du latin; elle en est restée faussée*[1]. Dat wat van de grammatikale kategorieën is opgemerkt, geldt ook van de indeling van de woordsoorten. V. gaat uit van het fundamentele onderscheid tussen werkwoord en zelfstandignaamwoord, tussen verbale en nominale zin. Onder invloed van de Griekse grammatika heeft men beide zinnen tot één tiepe teruggebracht, maar ten onrechte: het w.w. *zijn*, dat door verzwakking van betekenis tot copula is geworden, heeft eerst in betrekkelik jonge tijd z'n plaats als zodanig in de nominale zin ingenomen, doordat men anders niet in staat was de tijd uit te drukken. Een volgend hoofdstuk van dit belangrijke deel behandelt de *langage affectif*, de gevoelstaal. Het gevoel beheerst vooral de gesproken taal, waar het zich in de losse volgorde van de woorden uit, in tegenstelling tot de geschreven taal met z'n overdachte constructies: de geschreven taal gebruikt de onderschikking; de gesproken taal verkiest de nevenschikking, terwijl toon en gebaren als aanvulling dienst doen. Soms verandert de affektieve taal in grammatikale: *die man, z'n huis is mooi* werd: *Die man z'n huis is mooi*. Tegenover de objektieve verleden tijd staat het futurum met sterke gevoelskleur; vandaar dat in allerlei talen *willen* en dergelike w.w. als hulpw.w. van de toekomende tijd gebruikt worden. Ook krijgen soms grammatikale woorden een affektieve kleur (*ook, soms* enz.) om ten slotte tot automaties gebruik af te dalen. Het slothoofdstuk bespreekt de invloed van de analogie op het morfologies sisteem, een onderwerp dat na de behandeling in andere handboeken niet veel nieuws meer biedt.

Le vocalulaire: Het is moeilik, zo merkt V. op, over de uitgebreidheid van de woordenvoorraad te oordelen. Zéker komt men er niet door de woorden van een woordenboek of van een schrijver op de gebruikelike wijze te gaan tellen. Immers, men kan van tal van woorden niet zeggen of ze bestaan (b.v. bij vormingen met produktieve suffixen), en men kan moeilik in ieder konkreet geval beoordelen, of men met één woord met twee betekenissen of met twee verschillende woorden te doen heeft

1) Blz. 107.

(onafhankelik van de etymologiese eenheid), terwijl aan de andere kant vele zeldzame woorden (b.v. namen van vrij onbekende planten) eigelik niets dan eigennamen voor ons zijn. Bij de behandeling van de betekenisverandering, die m.i. niet het beste deel van 't boek is, had V. meer van Wundt kunnen profiteren; aardig is intussen de opmerking over de neologismen: *Le faculté de créer des mots nouveaux n'est probablement qu'une illusion*[1].

Een vierde deel behandelt de dialekten en de sociale taalgroepen (vooral het argot), de ontwikkeling van 't Algemeen Beschaafd in verschillende landen, die van de geschreven en de hiermee niet te verwarren literaire taal, de invloeden van de talen op elkaar, de mengtalen (kreolisering). Voor ons is veel hiervan van minder belang, daar wij in V a n G i n n e k e n ' s Handboek een dieper en breder gaande samenvatting van de meeste kwesties bezitten. Een slothoofdstuk behandelt de taalverwantschap en de histories-vergelijkende methode: V. wijst er op, dat we goed doen, uit de weinige linguistiese feiten die we van de oudste taalfasen kennen, geen konklusies te trekken aangaande volk en kultuur: de linguistiese palaeontologie is een gevaarlik terrein.

Het laatste deel, *l'écriture*, behandelt de geschiedenis van het schrift en de *misère orthographique*, met name in 't Frans, waarvan de spelling *abominable* is tengevolge van de *influence néfaste des pédants*[2]. V. bepleit een geleidelike hervorming: *on ne peut la réformer qu'avec beaucoup de prudence, en s'inspirant de l'usage même*[3]. En hij is zoo optimisties te hopen, dat dan het verzet niet al te sterk zal zijn.

In de inleiding bespreekt V. de kwestie van de oorsprong van de taal. Zonder de theorie van Jespersen te verwerpen (*Language, then, began with half-musical unanalyzed expressions*[4], legt hij toch sterk de nadruk er op, dat men op geen wijze tot de primitieve taal kan doordringen en dat het gehele probleem eigelik niet van linguistiese aard is. Alleen dit is

1) Blz. 271.
2) Blz. 395.
3) Blz. 401.
4) Ik citeer naar diens nieuwe werk *Language* blz. 441, dat, in 1922 verschenen, V. nog niet bekend kon zijn, maar de ideeën zijn ook vroeger al door J. ontwikkeld.

zeker: *Le langage, qui est le fait social par excellence, résulte des contacts sociaux*[1].

Ten slotte, in een 'conclusion', komt de vraag ter sprake, of men het recht heeft van vooruitgang in de taal te spreken. En even stellig als de uitspraak van de genoemde Deense geleerde: *the sum total of these changes... shows a surplus of progressive over retrogressive or indifferent changes*[2], klinkt hiertegenover de stem van de Fransman: *la somme des gains et des pertes fait une balance à peu près égale*[3]. Het is foutief, zegt V., een ideaal van volkomenheid in een bepaald taaltiepe te zoeken; nooit heeft een taal z'n dienst geweigerd aan hem die een gedachte had uit te drukken; de esthetiese of praktiese waarde kan geen faktor zijn bij de beoordeling van de kwestie. De vooruitgang bestaat daarin, dat de taal zich aanpast aan de behoeften van de sprekers, maar nooit is deze vooruitgang definitief. De evolutie van de talen is de evolutie van de maatschappijen onder een ander aspekt.

H i l v e r s u m .
M. SCHÖNFELD.

***Nederlandsche Lyriek vanaf de dertiende eeuw tot 1880*, verzameld door Th.E.C. Keuchenius, toegelicht door Dr. D.C. Tinbergen. I *De Middeleeuwen* (Leiden - A.W. Sijthoff - 1920). Prijs f 5.-.**

Een rijke verzameling, met smaak bijeengezocht met zorg toegelicht en versierd met goede reproducties van gelijktijdige miniaturen en schilderijen. Bestemd voor de brede kring van belangstellenden in onze oude letterkunde, zal dit werk ongetwijfeld voor velen een verrassing zijn. Dit eerste deel gaat tot de hervormingstijd: het voornemen is, nog twee delen te laten volgen.
C. de V.

1) Blz. 13.
2) Language blz. 326.
3) Blz. 412.

Uit de tijdschriften.
(Mei-Junie).

De Gids. Junie.

G.J.D.C. Stempels schrijft over *De eerste Kant-waardeering in Nederland* en behandelt dus o.a. het streven van twee bekende figuren uit onze letterkundige geschiedenis: Van Hemert en Kinker. - L. van Deyssel geeft persoonlike herinneringen in een beknopt artikel *In Memoriam Ary Prins*.

De Nieuwe Gids. Mei.

W. Kloos herdenkt Ary Prins en wijdt zijn *Literaire Kroniek* aan het jongste werk van L. Simons: *Drama en Tooneel in hun ontwikkeling*.

Junie.

In de *Literaire Kroniek* bespreekt W. Kloos de *Verhalen* van J. van Oudshoorn.

Groot-Nederland. Mei.

J.L. Walch geeft een bijdrage over *De techniek der tooneelschrijfkunst*.

Onze Eeuw. Junie.

Van de jong gestorven Jacqueline E. van der Waals bevat deze aflevering nagelaten *Aesthetische overdenkingen*.

Nederland. Junie.

Jan J. Zeldenthuis doet een poging om in breder kring waardering te vinden voor de dichter Johan Andreas Der Mouw (pseud. Adwaita), wiens betekenis eerst na zijn dood door beoordelaars als Van Eeden en Verwey ten volle erkend is.

Elseviers Maandschrift. Junie.

H. Robbers schrijft vol waardering een *In Memoriam Ary Prins*.

Stemmen des Tijds. Mei.

Z.W. Sneller bestudeerde *Willem van Hogendorp in zijn betrekking tot het Réveil*, op grond van zijn briefwisseling met Is. da Costa, een studie die de invloed van Bilderdijk en Da Costa verduidelikt.

Junie.

Voor het *Letterkundig Overzicht* van J.C. van Dijk werden gekozen *Iskander, De Roman van Alexander den Groote* van L. Couperus en *Zondvloed* door Kees van Bruggen.

Den Gulden Winckel. Mei.

J. Eilkema de Roo schrijft over *Letteren en Zedelijkheid*. - Gerard van Eckeren beoordeelt de *Liederen van Isoude*, van P.C. Boutens. - Martin Permys wijst in een artikel *Antwerpsch Tooneelwerk*, op de verdiensten van een jonge schrijver Ernest W. Schmidt. - P.L. van Eck Jr. bespreekt *Een vergeten dichteres uit de achttiende eeuw*, een biografie van Clara Feyona van Sytzama, door Seerp Anema. - R.T.A. Mees prijst *De Mythe van een Jeugd* door Aart van der Leeuw.

Junie.

H.C. Muller kondigt aan *Een Boeddhistisch drama in het Nederlandsch*, nl. *Açoka* door G. Gonggrijp. - L. Kramer ziet een belofte in de verzen van J.A. Rispens (*Het Verborgen Leven*). - Herman van den Bergh beoordeelt *De Kinderen*, feestelijk spel in verzen door Henriette Roland Holst - Van der Schalck.

Dietsche Warande en Belfort. Mei.

Al. Walgrave vervolgt zijn studie over *Gezelle's Leeraarschap te Rousselare*. Dit gedeelte, getiteld ‘De Priester-Opvoeder’, loopt over de jaren 1857-1859.

Junie.

Het derde gedeelte van Walgrave's studie draagt als opschrift ‘Kruisen’. - Joseph Mansion opent in *Nog eens over de Kollewijn-zaag*, als besluit van zijn polemiek, geen nieuwe gezichtspunten.

Vlaamsche Arbeid. Mei.

Wies Moens beoordeelt de verzen van Hendrik de Vries (*Vlamrood*), een der jonge dichters van *Het Getij*.

Junie.

V.J. Brunclair begint een artikel *Over Moderne Literatuur*, waarin hij partij kiest tegen de groep van ‘Het Roode Zeil’. - Wies Moens beoordeelt werk van Heyermans (*De Dageraad*) en van Van Schendel (*Der Liefde Bloesems*).

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Mei.

Onder het opschrift *Geestelijke Literatuur* schrijft Chr. Mertz, Pr. vol bewondering over de schetsen *In koele Schaduw* van M. Molenaar M.S.C., die hij met Rabindranath Tagore vergelijkt. - H.H. Knippenberg vervolgt zijn studie over *Frederik vvn Eeden*, waarin *De Nachtbruid*, 'het dwaaste en ergerlijkste boek, door Van Eeden geschreven' scherp veroordeeld wordt. - In een artikel *Reinaert-dichters en Legendevorming* wijst J. Witlox er op, dat J. Mooy ten onrechte als stellig aanneemt, wat J.W. Muller in aarzelende vorm omtrent het auteurschap van *Reinaert I*

onderstelde. - W. Mulder S.J. verwerpt, als geheel waardeloos, een boek van S.J. Meijer: *Een en ander in verband met het Oera Linda Bok* (Bandoeng 1918), waarin opnieuw de echtheid van deze ontwijfelbare vervalsing betoogd wordt.

Leuvensche Bijdragen XIII, afl. 3-4.

J. Mansion vervolgt zijn belangrijke studie over *Oud-Gentsche Namenkunde*, A.J. Carnoy zijn studie over *The Semasiology of American and Other Slangs*, waarin ook Nederlandse voorbeelden ter toelichting van de verschillende, op een nieuwe indeling berustende groepen worden aangehaald. - Onder het opschrift *Dialectisch Kleingoed* bespreekt -L. Grootaers een aantal eigenaardige, vooral Zuidlimburgse dialektvormen, te beginnen met *aars*. - Aan het slot wordt een 'In Memoriam' gewijd aan Prof. Dr. Karel Lecoutere, door L. Goemans.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Jan.

Leonard Willems stelde een nieuw onderzoek in naar De Bibliographie van Starter's 'Friesche Lusthof', waardoor hij Kleerkooper's uitkomsten aanvulde. - Amaat Joos geeft een voordracht over *De volksvergelijkingen in de school*, met veel aardig materiaal uit de Vlaamse volkstaal. Hij besluit met de wens dat 'in de toekomst onze volksvergelijkingen een ruimer plaats mogen innemen in onze gewone woordenboeken.' - Van Gustaaf Segers een lezing over *Vondel, onze Vlaamsche Dante*. - A.J.J. van de Velde en Christoffel de Bruyker geven *Een chemische woordenlijst*, als 'bijdrage tot den vakwoordenschat.' - Edw. Gailliard vervolgt zijn *Kleine Verscheidenheden* op Mnl. gebied.

Febr.

Maurits Sabbe wijst, ter beantwoording van de vraag *Heeft Vondel Zuid-Nederland bezocht*? op een artikel van J.F.M. Sterck, die tot een bevestigend antwoord geneigd is, al ontbreken de bewijzen. - Leonard Willems vervolgt zijn belangrijke *Lexicografische sprokkelingen*, waar hij verkeerd gelezen plaatsen (o.a. uit het *Ghemoraliseert Kaetsspel*) en duistere of zeldzame Mnl. woorden behandelt. - J. Jacobs onderzoekt in biezonderheden in hoeverre men kan spreken van *De 'Middelnederlandsche' schrijf- en spreektaal.* Noch in het schrijven, noch in het spreken - betoogt hij - bestond er een eenheid, vergelijkbaar met die van latere tijdperken.

Maart.

Van taalkundig belang zijn in deze aflevering alleen de *Kleine Verscheidenheden* van Edw. Gailliard.

April.

Leonard Willems geeft enige *Aanteekeningen op Bredero*: hij vond o.a. nieuwe biezonderheden omtrent de Schiedamse rederijker Barthout en omtrent de samenwerking van Bredero met Renier Telle, die de *Thronus Cupidinis* voor Bredero uit het Latijn vertaalde en lofdichten voor zijn werken schreef. - Gustaaf Segers beschouwt de vraag *Is Vondel in België geweest*? aan de hand van zijn gedichten, die z.i. geen stellig antwoord toelaten. - Jozef Jacobs behandelt in een vervolg-voordracht *De 'Middelnederlandsche' schrijftaal in verband met de 'Middelnederlandsche' spreektaal*. Terecht onderscheidt hij verschillend schrijfgebruik, waarvan hij de eigenaardigheden in spelling, flexie, woordgebruik en geslacht nagaat. Een foneties nauwkeurige weergave van de gewone volkstaal is in de overgeleverde schrijftaal, die reeds aan traditie gebonden was, nergens te vinden. Door leerzame voorbeelden wordt dit alles toegelicht.

Driemaandelijksche Bladen voor Volkskunde

XX, afl. 1-2. G.G. Kloeke stelt de vraag: *Wat is er voor het Nederlandsch dialectonderzoek, vooral in onze Oostelijke provinciën gedaan, en in welke banen dient dit onderzoek thans geleid te worden*? In aansluiting bij zijn vroeger betoog in het *Zs. f. deutsche Mundarten* dringt hij aan op organisatie van het onderzoek.

Het Boek.

J.F.M. Sterck bespreekt *Tspel van de Christenkercke*, als proefschrift uitgegeven door G.A. Brands. Tegenover de uitgever blijft hij de mogelikheid volhouden dat de auteur, de boekbinder Pouwels, vroeger in Amsterdam gewoond heeft en oorspronkelik Hervormd was; dan zou hij dus tevens de auteur kunnen zijn van *De Siecke Stadt*. In de taal van beide spelen ziet de beoordelaar verschillende punten van overeenkomst, o, a. typiese woorden en opmerkelike uitdrukkingen.

Museum Junie.

A. Beets oordeelt ongunstig over de *Keur uit de verhalende gedichten van Jacob Cats*, die Joh. Vorrink in de Meulenhoff-editie bezorgde: zowel in tekstverzorging als woordverklaring vindt hij ernstige tekortkomingen.

De Bibliotheekgids. Mei.

Deze aflevering bevat een artikel, getiteld: *Vermeylen en van de Woestyne over het bevorderen van de literaire produktie*.

Junie.

Lode Baekelmans schrijft over de betekenis van Van Moerkerken als letterkundige.
C.d.V.

Syntaktiese groepen in Afrikaans.

Wanneer het ergens nodig is om bij een onderzoek vooraf principiële punten te bespreken en klaarheid te verschaffen omtrent de betekenis van termen, dan is dat zeker het geval bij de studie van de Afrikaanse zinsbouw. Want hoewel er al aardig wat litteratuur aan te wijzen is over Afrikaanse taalstudie, vertoont deze een opmerkelike eenzijdigheid, doordat we moeten konstateren dat syntaktiese onderzoekingen ontbreken. En het schijnt dat het besef van dit gebrek niet zeer diep is doorgedrongen. Eerst in de laatste tijd is er een kleine poging tot beschrijving gedaan, waarvan inhoud en terminologie echter geen grote vooruitgang betekenen, en waarin de mening werd uitgesproken dat de Afrikaanse zinsbouw al heel weinig van de Nederlandse verschilt[1]. Daarom acht ik het gerechtvaardigd om bij het betreden van dit on-ontgonnen terrein een paar opmerkingen te maken.

Zoals men weet is, vooral voor Afrikaners, de reeds lang brandende, soms gloeiende kwestie diè naar de oorsprong van 't Afrikaans. Eigenlik alle onderzoek draagt het teken daarvan aan het voorhoofd. Langzaam aan is men tot het inzicht gekomen dat over deze vraag veel teorie mogelik, maar geen resultaat, voorshands tenminste, naar verhouding bereikbaar is. Grotendeels is dit te wijten aan het ontbreken van genoegzame bronnen uit de periode, waarin blijkbaar de evolusie begonnen is, zowel natuurlik Afrikaanse in engere zin als andere, welke voor een onderzoek naar invloed van buiten in aanmerking zouden komen. De hoofdschotel is gevuld met Nederlandse geschriften aan de Kaap ontstaan, waarin men kiemen van ontwikkeling tracht op te sporen. Deze omstandigheid is wellicht de hoofdoorzaak dat er een neiging valt te bespeuren om de Afrikaanse eigenaardigheden te verklaren als spontane ont-

1) Maskew Miller se Afrikaanse Grammatika deur M.C. Botha, M.A. en J.F. Burger, M.A., 1921, een Afrikaanse bewerking van hun Grammar of Afrikaans, bevat een nieuw hoofdstuk over syntaksis van 30 bladzijden, waarvan bijna 5 met oefeningen.

wikkeling uit het Nederlands, zij dit dan ook een dialekt of misschien zelfs op enigerlei wijs plat of verbasterd.

Ook de onderzoeker der syntaksis zal zich op de basis van het Nederlands moeten plaatsen. Voor een historiese beschrijving is dit een absoluut vereiste, maar ook een zuiver deskriptieve voorstelling zal ongetwijfeld het best de typiese konstrukties naar voren brengen door nauwe voeling te houden met de moedertaal. Hieruit volgt dat men stap voor stap in aanraking zal komen met de boven genoemde question brûlante, wanneer men zich altans niet tevreden stelt met blote feiten, maar zich tot taak kiest om verband en verklaring te vinden. De genesis der taal immers gaat voort, en processen van heden zullen licht kunnen verspreiden over die van 't verleden.

De waarheid dat diègene een taal het best kan bestuderen die ze zelf spreekt, is in het onderhavige geval dus een halve waarheid, het Afrikaans beschouwd zijnde als uitloper van het Nederlands. Wèl echter dient men de andere helft der waarheid niet te minachten. Deze brengt mee dat een Nederlander voorzichtigheidshalve geschreven taal als voornaamste bron zal gebruiken, en de spreektaal zal hij in hoofdzaak als toets op de schrijftaal aanwenden. Dit procédé heeft zich ook voor andere levende talen als betrouwbaar betoond; voor het Afrikaans behoeft het dit niet minder te zijn, aangezien hier de kloof tussen de twee taaluitingen zich nog niet door een veelvuldig en langdurig gebruik van de ene heeft kunnen verdiepen[1)]. Bovendien: wanneer de geschriften aan het grote publiek worden voorgelegd en zonder bezwaar worden gelezen, dan is dit reeds bewijs genoeg dat ze niet tegen het taalgevoel der non-scribenten indruisen.

Definitie. Onder syntaktiese groep versta ik de verbinding van twee of meer woorden, die in een bepaalde orde van samenvoeging en met een bepaalde funktie usueel geworden is.[2)]

1) Naar aanleiding van de boven genoemde grammatika schrijft een recensent in ‘Die Burger’: ‘Afrikaans moet in die eerste plaas uit sigself verklaar word. Daarom is dit jammer dat die skrijwers die meeste van hul voorbeelde self lewer en dit nie ontleen aan die bestaande Afrikaanse literatuur nie.’

2) Deze definitie is enigszins toegespitst voor dit onderzoek. Voor een ruimere beschrijving verwijs ik naar Brugmann's Kurze Vergleichende Grammatik § 866 vlg. en Blümel, Einführung in die Syntax § 569 vlg.

De eenvoudigste soort zijn dus de feitelik tot één geheel geworden samenstellingen van twee woorden in vast verband, b.v. *paardekraal*, waarvoor men nooit vindt *kraal van paarde, paarde se kraal* of iets dergelijks. De aanwezige syntaktiese verhouding wordt uitsluitend uitgedrukt door de volgorde der bestanddelen; *kraalpaarde* is iets heel anders. De syntaktiese groep heeft dus algemeen geldende waarde; zijn woordorde heeft een vaste betekenis; waar hij optreedt zal men op de genoemde betekenis verdacht zijn. Maar niet alleen een zó vaste verbinding als de samenstelling handhaaft z'n zelfstandigheid, ook lossere doen dit in meerder of mindere mate. Bij werkwoorden worden bepaalde voorzetsels of bijwoorden in bepaalde funktie gebezigd, terwijl diezelfde woorden bij andere w.w. een andere rol vervullen; men denke aan *hopen op* naast *staan op*, en naast *hopen voor*.

Een verdeling van de syntaktiese groepen zal vrij gemakkelik te maken zijn, omdat telkens een belangrijkst element in de groep te onderkennen is. De belangrijkheid van zo'n element laat zich binnen de groep gelden, maar uit zich ook in de invloed naar buiten. Wil men deze invloed naar waarde leren schatten, dan zal steeds aan alle elementen der groep recht moeten wedervaren, want eerst door vergelijking van het optreden der groep in verschillende gevallen en omstandigheden is men in staat de levenskracht en de eigen waarde ervan te meten. En niet altijd is het juist deze kern, die zich wijzigt naar de omstandigheden; integendeel: hij bindt door zijn eigen kracht de mindere elementen aan zich vast, en deze moeten mêe naar plaatsen, waar ze zich liefst, naar normaal verloop, niet vertonen. Noodgedwongen spelen ze daar dan een andere rol dan gewoonlik.

De taak, die ik mij voor ditmaal gesteld heb is: na te gaan welke graad van zelfstandigheid sommige syntaktiese groepen in Afrikaans vertonen, d.w.z. in hoe grote mate ze onaantastbaar blijken te zijn voor de wisselende omgeving en dus in staat zijn om die te beïnvloeden en zich zelf vrij te ontwikkelen. Een opstel als dit wil natuurlik geen aanspraak maken op volledigheid, die immers voorlopig door 't gebrek aan voorstudies onbereikbaar is. Met het bespreken van enige gevallen van uiteenlopend karakter zullen we echter kunnen volstaan om de richting van dit soort onderzoek in 't algemeen aan te wijzen.

Wanneer niet anders vermeld, zijn de voorbeelden ontleend aan het dagblad ‘Die Burger.’

1. Groep: *is* of *het* + *p.p.* + *geword*.

Ze komt ook in andere talen voor, en is in 't Afrikaans usueel geworden waarschijnlik onder invloed van het Engelse *has been* + *p.p.*, en wellicht ook van het Franse *a été* + *p.p.* Een zin als *hoe die geleentheid aangegryp geword is* doet een Nederlander niet zeer ongewoon aan, doordat hij met het w.w. *zijn* is gekonstrueerd. Typies Afrikaans is: *'n skoolorder waarin dit neergelê geword het*, hetgeen niet aan spontane ontwikkeling uit het Nederlands kan worden toegeschreven. De groep heeft zich uitgebreid, waarvan volgende twee gevallen getuigen: 1. *De la Rey was Volksraadslid en werd belas geword met die leiding van 'n deel van die Transvaalse kommando's*. 2. *Die party het ontstaan geword* (Rede adv. Jansen Stellenbosch 4 Maart 1922).

Uit de vergelijking der twee uitbreidingsgevallen met de usuele konstruktie blijkt dat het essentiële der groep bestaat uit: *p.p.* + *geword*, welk laatste woord verklaarbaar is als scherpe aanduiding van 't effektieve perfektum naast het duratieve. Het eerste geval schijnt de mogelikheid te openen voor een nieuwe konstruktie, een ingressief imperfektuur naast het duratieve *werd belas* en naast het duratieve perfekfum *is belas geword*. Het twede lijkt in te druisen tegen het semanties wezen der groep, maar we mogen uit deze eigenaardige uitbreiding de gevolgtrekking maken dat:

1°. *geword* in de usuele konstruktie niet als 'n zuivere aanduiding van het passief wordt gevoeld, maar veeleer intransitieve kleur neeft.

2°. het p.p. evenmin als representant van 't passief dienst doet, maar op één lijn staat met een praedikatief gebruikt adjektief. De hele konstruktie is dus gelijkwaardig met de gewone: *hij het groot geword*.

Dit resultaat wordt gestaafd door de zin die ik optekende bij een, overigens gebrekkig, anoniem dichter: *hy sal deur die nakroos steeds hoër word verrys*, welke bewijst dat zelfs 't verbum finitum *word*, met 't verleden deelwoord van 'n intransitivum gekonstrueerd, als hulpw.w. en natuurlik intransitief, is opgevat. Deze wisseling van konstruktie is een onfeilbaar kriterium dat de oude wending in 't Afrikaans aan 't verbleken is, maar tevens dat de groep *p.p.* + *geword* een grote inherente kracht

bezit, welke zich handhaaft ondanks betekenisverandering, hier genus-verandering.

Opm. Ik verwijs de lezer hierbij naar het opstel van Faddegon: ‘De systematiek der syntaxis’, Neophilologus VI, 161 vlg. Wanneer men volgens de daarin gegeven indeling der syntaksis te werk gaat, moet men de volgorde betrachten: § 3b: ‘de beschouwing van semasiologisch-syntactische betrekkingen’, nl. genus van 't w.w,; § 1oa: ‘tracht de oorspronkelijke beteekenis van het woord te vinden en onderzoek, of de ook later geldig gebleven constructie verklaard kan worden uit een oorspronkelijk metaphorisch gebruik van het woord.’ Weliswaar moet men in het hierboven besproken verschijnsel de woorden ‘geldig gebleven’ van de konstruktie met zekere reserve opvatten, maar aan de mogelikheid van de geschetste ontwikkeling ligt bij *geword* zeker ook het oorspronkelik metafories gebruik ten grondslag. Zie ook Paul, Prinzipien der Sprachgeschichte § 165; Stoett, Syntaxis § 265. Het is eehter niet aannemelik dat het gebruik van 't oudsaksies en 't middelnederlands om het partic. praet. van een intr. w.w. met *werden* te verbinden zich in 't Afrikaans zou hebben voortgezet.

2. Groep: *om te + infinitief*.

In 't Nederlands is ze eveneens usueel als aanwijzer van een verbogen infinitief voor een beknopte zin, oorspronkelik met finale betekenis als in 't mnl. (Stoett § 282 en 283), maar in jongere tijd aanmerkelik uitgebreid. In 't Afrikaans is de groep zeer geliefd; voorbeelden als de volgende zouden desnoods in Nederlands ook kunnen voorkomen: *Dit sal aan ons lesers 'n idee gee van die groot aanvraag na skeepsruimte, om te meld dat die stoomboot net 300 ton vrag aan boord kon neem. Om die kerkskole in stand te hou, kos natuurlik geld. Om die stelling van die stakers noukeurig waar te neem uit die hoogte, was die werk van 'n oomblik* (alle met interpunksie der schrijvers). *Dit sal appelkwekers en vrugte-uitvoerders interesseer om te verneem, dat*.. Hierbij sluit aan het gebruik van *om te* + passieve wending als parataktiese hoofdzin, in Nederlands eveneens bekend: *sins dit weer die mislukking van 'n eie regering om deur 'n grootse staatsmantike optreding die verband te herstel. Om vandag gevolg te word deur 'n nuwe wêreldomwenteling*. Onder uitbreidingsgevallen moeten reeds de volgende gerekend worden: *Daar is niks wat die regering liewer sal doen as om tariewe te verminder. Om onder zulke omstandighede al die*

stakers met die rewolusie te vereenselwig is om onwaar te wees en is 'n belediging vir hul. Tiepies Afrikaans zijn zeker deze zinnen: *Genl. Smuts het verklaar dat die moeilikheid is dat daar nie voldoende regters is nie. Maar elke oomblik word daar agerende regters aangestel Hoekom dan in hierdie geval nie om 'n paar regters vrij te maak nie*? en: *Ons kollega verwag dan ook van die Prowinsiale Raad om spoedig kragtige stappe te doen om uiting te verleen aan die Vrijstaat se teenstand*. In beide gevallen heeft er verschuiving van de groep plaats gegrepen. en tengevolge daarvan isolering. Beide malen kan ze worden weergegeven door een passieve konstruktie: ‘dat 'n paar regters vrijgemaak word’ en ‘dat stappe gedoen word’, wat bewijst dat het onpersoonlik karakter van de infinitief is bewaard. De kracht der groep wordt goed geïllustreerd door de volgende zin: *Hierdie gat word veronderstel om 40 voet diep te gewees het en te gelei het na 'n onderaardse gang*. Er heeft eenvoudig substitutie plaats gehad van de infinitief praesentis door een voltooide inf., zonder dat *te*, als in ndl., van plaats verschuift, of de twee woorden *p.p.* en *het* van plaats verwisselen. En ten slotte vervangt de groep een ander rededeel in: *Om dit algar te betaal sou waarskijnlik 'n paar jaar vat om bijmekaar te maak*. Men ziet hierin opnieuw de oude finale betekenis, want ‘die som’ - daarvoor is de groep in de plaats getreden - heeft tot doel: om dit algar te betaal.

3. Groep: *voorzetsel* + (*om*) *te* + *infinitief*.

In 't Nederlands gewoon, doch beperkt tot zekere omstandigheden; de groep, een verkorte zin, is namelik een bepaling bij het gezegde van de hoofdzin, feitelik een verruiming ervan, en heeft *aktieve* betekenis, daar verkorte zin en hoofdzin hetzelfde subjekt hebben, b.v. *hij gaat weg zonder te groeten* = ‘zonder dat hij groet’. Doch ook een zin als: *na omgehakt te zijn wordt de boom doorgezaagd* is slecht schijnbaar passief; hij duidt immers aan dat het subjekt van de ene toëstand in de andere overgaat.

De konstruktie heeft in Afrikaans veld gewonnen door dat voor de gewone aktieve hoofdzin met grammaties-psychologies subjekt andere wendingen in de plaats kunnen treden, die hetzelfde met andere middelen uitdrukken, en waarin dus geen element voorkomt waarbij de groep zich kan aansluiten

op de wijze als hierboveu aangegeven. De zin: *Die staking op die Rand was om politieke onderdrukking in hierdie land te voorkom, sonder ag te slaan op wat Smuts en sij geldbesittende ondersteuners wou* wekt de voorstelling op: ‘die arbeiders o.d.R. het gestaak enz.’ Deze voorstelling is noodzakelik, want niet ‘die staking’ kan ‘ag slaan op’, doch alleen de personen die haar uitvoeren. In het nomen actionis is dus de agens opgesloten. Wanneer we lezen: *Toe egter in Spa daardie vraagstuk aan die orde sou kom - na twaalf dae soek gemaak te hê met allerlei ondergeskikte punte - moes Millerand skielik terug naar Parijs*, dan wordt onze gedachtengang door de tussenzin gestuit. Naast de inleidende adverbiale bepaling fungeert als nevenvoorstelling: ‘Toe hulle d. vr. sou gaan bespreek’. Eerst in de nazin treedt één van ‘hulle’ in de persoon van Millerand. op, en voldoet dus aan de gewekte verwachting.

Het omgekeerde procédé heeft plaats wanneer het latente subjekt van de zin te voren is aangeduid, en dus in het bewustzijn aanwezig blijft. Zo in het volgende: *Lloyd George is die staatsman wat die moed het om te verklaar (1) dat die vrugte nie in te haal is (2) sonder om die volslae ontwrigting van Europa meer en meer te sien vorder nie (3*). L.G. is namelik één der geallieerden, die de agens zijn van zin 2. De hele wereld, de geallieerden en L.G. inkluis, zullen de ontwrichting van Europa zien, en we konstateren dat alle drie zinnen één subjekt gemeen hebben. Het is duidelik dat in dit geval voor het gebruik van de groep (zin 3) de boven geëiste premisse aanwezig is.

> Opm. Van andere aard is het geval, wanneer de zin een algemene strekking heeft en er dus niet aan een bepaald subjekt, maar aan de werking zelf wordt gedacht. Zo in: *Hoe is dit geskied? Hoe kon dit anders gebeur as deur manne uit te soek wat.. betrekkings waargeneem het*? De verbogen infinitief kan evenals in 't ndl. worden vervangen door het gerundium: ‘deur die uitsoek van manne’, wat die werking op zich zelf bedoelt.

Hoewel we bij nauwkeuring toezien konstateren dat de konstruktie telkens door de situatie gerechtvaardigd is en geen aanleiding tot misverstand oplevert, is toch gebleken dat de groep krachtig genoeg is om niet alleen als gevolg van grammaties uitgedrukte samenhangende rede op te treden, maar

integendeel zelf de lezer of hoorder ertoe dwingt zich latent blijvende rededelen voor de geest te roepen.

4. Groep: *w.w. + voorzetsel*.

Werkwoorden welke gekonstrueerd worden in verbinding met een voorzetselbepaling en een eventueel volgende bijzin, kunnen met het voorzetsel geïsoleerd raken doordat een representant van de bijzin ontbreekt. Dit verschijnsel is wel niet beperkt tot Afrikaans, maar deze taal levert een mooi voorbeeld ter illustratie hoe zo'n geïsoleerde groep z'n funktie verder uitbreidt. Men hoort geregeld: *as jij nie om gee sal ek saamgaan* en: *gaan jij saam*? antw.: *ik gee niet om*; in beide gevallen ontbreekt de representant *er*, en de wending is dan ook gaan betekenen: 'het scheelt me niet'. Eveneens met volgende afhankelike vraag: *die mense sal nie omgee wat van die Hollandse Afrikaner gesê word nie*, en reeds in het Dagboek van Louis Trigardt (1837): *dat hij niet om geef dat Rossetoe hem doot slaat*. Deze konstruktie heeft de indruk gevestigd dat *omgee*, meestal als één woord geschreven, als overgankelik w.w. kan worden gebezigd, en bijgevolg lag de uitbreiding voor de hand: het vormwoord *vir*, dat in Afikaans in 't algemeen de casus obliquus aanduidt, werd er bij gevoegd, en gewoon zijn reeds zinnen als: *Jij eksploiteer die vlagsentiment - jij wat vir die Britse vlag so min omgee as vir die Turkse. Wat gee hulle om vir die bloed van Suid-Afrika se kinders*? En uit de spreektaal van een kleurling: *Ek gee nie om vir aartappels nie*.

5. Groep: (*w.w.*) + *substantief* + *voorzetsel*.

In deze groep heeft het substantief verbale kracht, het w.w. is daarom een minder belangrijk element, dat dikwels wegblijft, bv. naast *ik heb geen vertrouwen in A.* komt: *mijn vertrouwen in A. is weg*. In de zo gevormde groep: subst. + voorz. is dit laatste echter hetzelfde als in de zin met het verbum finitum. Het Afrikaans vertoont hier uitbreidingsgevallen, doordat een ander voorzetsel de plaats inneemt van het oorspronkelike. Dit is een gevolg van substitutie van het verbum finitum door een andere uitdrukking, zoals duidelik blijkt uit dit voorbeeld. *Maar die meeste van hulle het menselikerwijse vasgehou daaraan totdat hulle oorsaak geword het van onherroeplike skade aan die Republikeinse saak*. Men zou hier verwachten *voor* d.R.s.; het op*t*reden van *aan* is te verklaren uit wendingen als *skade*

doen aan en *skade lij aan*, waardoor de verbinding van *skade* met *aan* als de gewone is beschouwd gaan worden. Ook analogie naar semanties verwante groepen kan in het spel zijn. Een gebruik als dit: *Ds. Roome stel 'n mosie van dank in die Prins voor* is ontstaan op het voorbeeld van *vertrouwen in*, langs de tussentrap: *Sir Percy het 'n mosie van dank en vertroue in genl. Smuts voorgestel*.

Vergelijk: Paul, Prinzipien § 165, waar wel de analogie als oorzaak wordt genoemd, maar niet de substitutie in een zin.

6. Groep: *van + substantief*.

Oorspronkelik heeft *van* partitieve kracht, en de groep duidt aan: 'sommige of iets van zekere kategorie', als in ndl.: *van die soort heb ik er geen*, waarin dus, en dit is regel in ndl., een bepalend woord bij het substantief behoort, als: *die, zulke* e.d. In Afrikaans is het gebied verruimd doordat niet alleen een dergelijke bepaling kan wegblijven maar ook de representant van het substantievies element; zo in: *Hy verheug hom egter daaroor, dat van sy kinders en kleinkinders liewer gesterf het as om die wapen op te neem teen hulle eie mense*, waarin men in ndl. 'sommige' zou invoegen vóór *van*. Reeds Louis Trigardt schrijft: *Die dag is van de Rooij Kaffers en van de rand gekomen*.

Hoe stereotiep de groep is geworden en hoe mechanies ze wordt gebezigd blijkt uit het volgende verhaal: *Toe hulle die reis wou voortsit, ontdek die drywer dat van die wiele pap was; die papegaai het die doppe van die kleppe uitgedraai, sodat al vier die wiele pap was*. Kommentaar is overbodig.

7. Groepvorming zien we ten slotte ook op 't gebied van de naamvalsleer. Gewoonlik wordt de genitief gevormd met behulp van het enklieties bezittelik voornaamwoord *se*, waarbij substantievies gebruikt *s'n*, mv. *syne*, deze laatste zelfs in verbinding met persoonlike vnw., bv. *ons s'n*[1)]. Doch niet alleen bij een enkelvoudige bezitter staat *se*, eveneens bij een groep, bv. *Jan en Piet se boeke*. Dit betekent een samenvatting van de verschillende woordkategorieën en groepen tot één geheel, nl. een gepersonifieerde zelfstandigheid. Het verschijnsel komt ook in andere talen voor; in het Engels bv. heeft het zich aanmerkelik

1) Vergelijk het Gronings: 'Jan zijnent' e.d. bij De Vries, Dysmelie blz. 64, waar evenwel meegedeeld wordt dat in die taal niet een dergelijk possessivum voorkomt na een pers. vnw.

uitgebreid, zodat er door Jespersen in zijn Progress of Language niet minder dan 38 bladzijden aan zijn gewijd. Hoe vèr het Afrikaans in het gebruik van deze groep-genitief gaat zal duidelik blijken uit een parallel met het Engels. Een zin als ‘that was the man I met at Birmingham's idea’ wordt door Bradley, The making of English, blz. 61, gerangschikt onder de ‘grotesque extremes’ der gesproken taal. In een Afrikaans geschrift, een brief aan ‘Die Burger’ gestuurd, vond ik echter: *persone wat nie wil aansluit se sake sal nie deur die lede van die organisasie behandel word nie*, waarin een schroomvallige komma achter *aansluit* misschien het enige geringe teken is dat de konstruktie ietwat ver is gegaan. Een grappig voorbeeld van personifiëring of substantivering tengevolge van deze genitiefformatie - welke in Afrikaans tal van betrekkingen aanduidt - leverde mij een kleurling, die op mijn vraag: ‘Waar is die kamer van Dr. P., deeskant?’ ten antwoord gaf: ‘Nee baas, anderkant se kant.’

In het verband van dit opstel wil ik bij de genitief niet langer stilstaan; de paar geboden voorbeelden moeten volstaan om ook op dit punt de strekking van onze beschouwing aan te tonen.

Zoals we gezien hebben, komen bij de afzonderlike gevallen aparte faktoren in 't spel, die de vorming van groepen en hun uitbreiding bevorderen. De beschouwing waarvan wij zijn uitgegaan heeft ons namelik midden in het grote gebied geplaatst, en allerlei syntaktiese verschijnsels met een eigen historiese ontwikkeling moeten telkens in aanmerking genomen worden. Zo zullen de gegeven voorbeelden bij een opbouw der syntaksis ook voor deze aangrenzende verschijnselen, als isolering, nieuwe woordorde e.d., van betekenis zijn.

Het Afrikaans biedt, naar ik hoop te hebben aangetoond, door zijn snelle historiese ontwikkeling en door het ondergaan van allerlei vreemde invloeden voor de zinsbouw een minstens even belangwekkend studieterrein als voor de andere gebieden der taalkunde. Voor de systematiek der syntaksis zullen er gewis eigenaardige gezichtspunten te ontdekken zijn.

Dit soort onderzoekingen heeft dunkt mij een biezonder, prakties nut, t.w. voor de ontwikkeling van 't Afrikaans tot schrijftaal, welke ontwikkeling nog in volle gang is. Het Nederlands in Z. Afrika doorloopt in deze tijd de belangrijke periode der

kodifikatie. Telkens is het nodig om woorden te vormen, of beter: uit het ‘Hoog-Hollands’ te ontlenen, en evenzeer ontstaan nieuwe wendingen uit de oude voorraad. De som van bestaande konstrukties is dus van het grootste gewicht voor de toekomst. Door de voortdurende nauwe aanraking met het Engels komen uit deze kultuurtaal telkens konstrukties geheel of gedeeltelik in 't Afrikaans binnen. Een aantal ervan wordt reeds niet meer als overgenomen vreemd goed gevoeld. En juist deze bezitten een niet te onderschatten vruchtbaarheid, wat eigenaardige perspektieven in het verschiet opent.

Het is, dat spreekt voor de taalonderzoeker vanzelf, niet nodig en evenmin gewenst om de veelzijdigheid ook in zinsbouw, welke een kenmerk is van de Afrikaanse geschriften van personen, die uit ver uiteengelegen streken komen en onder uiteenlopende invloeden leven, te normalizeren. Maar het zal voor het publiek, dat zich àl meer tot schrijven zet, z'n nut hebben, wanneer het zich bewust maakt wat al mogelikheden er bestaan, om zodoende z'n keus te kunnen bepalen. Wanneer men ziet hoe talrijk de halve of hele anglicismen op 't gebied van zinsbouw bij een schrijver als Langenhoven zijn, dan zal een waarschuwing in die richting voor de mindere goden zeker niet misplaatst zijn.

S t e l l e n b o s c h .

A.C. BOUMAN.

Studiegebied van de grammaticus.

Wer auf Grund eines verfrühten Werturteils die Beobachtung gewisser Sprachen, Sprachstufen, Spracharten, Spracherscheinungen unterläszt, der schädigt sich selbst, er nimmt sich die Möglichkeit wertvolle, ja unentbehrliche Kentnisse zu erwerben. Dringt er dagegegen ohne Vorurteil in die Erscheinungen ein, so wird er reichlich belohnt, und das Unbehagen, das er vielleicht anfangs bei den fremdartigen Erscheinungen gefühlt hat, wird schwinden vor der Fülle und dem Anziehenden der Erscheinungen und ihrer Zusammenhänge.

RUDOLF BLÜMEL: *Einführung in die Syntax*, blz. 87.

Taal en gedachte.

Dertien jaren geleden besprak ik in dit tijdschrift (III, 306) een werkje van Prof. Brunot, *L'enseignement de la langue française*, waarin de staf werd gebroken over de in Frankrijk gebruikelike schoolgrammatica; vooral de zinsontleding en de excessen waartoe deze leidde, moesten het ontgelden, en de zin: 'N'enseigner la grammaire ni pour l'analyse ni par l'analyse' vatte zijn mening samen over de wijze hoe verbetering was aan te brengen. Op de plaats zelf waar hij toen heeft afgebroken, heeft Brunot tans opgebouwd: een werk van negenhonderd bladzijden groot formaat en met kleine letter, ligt vóór mij[1)], vrucht van veel nadenken en van veel onderwijzen, oorspronkelik in opzet en uitwerking, en bestemd om ook onder onze taalleraren en taalgeleerden veel gelezen en veel besproken te worden.

De grote waarde van het boek schijnt mij te liggen in de bewonderenswaardige denkkracht waarmee een juist grondbeginsel tot in zijn verste consequenties is uitgewerkt en toegepast, en op dat uitgangs- en tegelijk doelpunt wil ik het volle licht laten vallen. De spraakkunst moet niet langer zijn een stijf en onveranderlik kader waarin de taal, of zij wil of niet, wordt gedrongen; zal zij inderdaad zijn wat zij moet wezen, nl. een ordening van werkelike taalfeiten, dan moet zij zich aanpassen aan de taal in al haar soms grillige vormen: zij is niet iets vooraf bestaands, doch wordt geboren uit de studie van een bepaalde taal. Categorieën, als het zelfstandig naamwoord, het verbum, hebben geen waarde meer als middel ter systematisering van de taal, omdat zij iets vooropgestelds zijn. Om de echte spraakkunst ener taal op te stellen, moet men uitgaan van de taal zelf, en het criterium volgens hetwelk de taalfeiten moeten worden geclassificeerd is de gedachte die door elk ervan wordt uitgedrukt. Niet om de vormen ener taal te groeperen is het te doen, maar om te leren kennen en objectiveren de juiste betekenis van de elementen waaruit de zin

1) Ferd. Brunot, *La pensée et la langue*. Paris, Masson, 1922.

bestaat. Of een begrip, een verhouding is uitgedrukt door een adjectivum of een adverbium, of zelfs door een pre- of suffix of een gehele zin, ziedaar een vraag die belangrijk is, in de eerste plaats omdat men, door al die taalmiddelen voor een bepaald geval bijeen te zetten, inzicht krijgt in het levende werk van de taal, die men daarbij, als het ware, aan de arbeid ziet: maar op te sommen de functies van, laten wij zeggen, adverbia, dat is willekeurig het verband breken tussen deze uitdrukkingsmiddelen en andere die voor hetzelfde doel dienen, en dat is dus het taalverband verscheuren ter wille van een, oorspronkelik door Griekse filosofen uitgedacht, voor zijn tijd hoogst vernuftig, doch voor de hedendaagse taal niet meer passend systeem. Maar ziehier enige voorbeelden van Brunot's werkwijze, geplaatst in de lijst van het gehele werk.

De hoofdverdeling is als volgt: *De wezens, dingen, denkbeelden en hun namen, De feiten, De omstandigheden, De kenschetsing der wezens en dingen, De verbindingen*, en deze groepering verschilt niet van de oude onderscheiding in substantivum, verbum, adverbium, adjectivum en samengestelde zin. Wat wèl daarvan afwijkt is dat, bijvoorbeeld, in het hoofdstuk der *feiten* zowel zelfstandige naamwoorden (*le départ du courrier, l'exécution des travaux, le jeu*) als nominale werkwoordsvormen (*la ponte des oeufs, le défilé des troupes, chanter n'est pas vivre*), worden verenigd; het verbum wordt hier dus slechts als één der middelen vermeld om een handeling of een toestand te noemen[1)]. Ziehier, in het hoofdstuk der *kenschetsing*, een onderscheiding in inwendige en uitwendige middelen; als eerste bezigt de taal vooreerst de toon (*Parle, mon ami* kan gezegd worden met een nuance van ironie, minachting, vertrouwen, hoop, enz.), woordsynoniemen (*restaurant, guinguette, caboulot, zinc; s'habiller, se vêtir*), woorddelen (suffixen die verkleinen, vergroten, verergeren, enz.); de uitwendige instrumenten ter karakterisering zijn natuurlik uiterst talrijk: adjectiva (adverbia, deelwoorden, substantiva), zinsdelen niet door een ‘mot-outil’ (prepositie, conjunctie) aan het gekenschetste woord verbonden (*j'attends, les bras ballants*), prepositie en bepaling (*une attente san fin*), bijvoegelike bijzinnen (*une attente qui dure trop*)[2)], gerundia (*j'attends en travaillant*), voeg-

1) Brunot, p. 204.
2) Brunot noemt deze ‘bijvoegelike’ zinnen ‘propositions conjonctives’.

woordelike bijzinnen, ‘propositions conjonctionnelles’ (*j'attends sans qu'on le sache*)[1]. En ik noem als derde voorbeeld van rangschikking, de middelen ter uitdrukking van de oorzaak: 1. een bepaling, *a.* de oorzakelike band wordt niet genoemd (*prudence ou timidité, il n'a rien dit*), *b.* prepositie (*poursuivi pour fraude*); 2. een nevengeschikte zin, *a.* de oorzakelike band wordt niet genoemd (*j'ai acheté une bicyclette neuve, la mienne était usée*), *b.* met voegwoord (... *car la mienne était usée*); 3. een ondergeschikte zin, *a.* zonder voegwoord (... *la mienne étant usée*), *b.* met voornaamwoord (..... *la mienne, qui était usée, n'aurait pas supporté le voyage*) of voegwoord (.... *parce que la mienne était usée*, en zonder werkwoord, *parce que filles du peuple, vous n'avez pas le droit d'être jeunes*)[2].

Het behoeft geen betoog dat dit alles meer is dan een simpele hergroepering van taalfeiten: het is in werkelikheid een omhoogheffen van de spraakkunst; hoe beter deze de taalwerkelikheid weergeeft, des te meer zal zij geschikt zijn het verband tussen gedachte, gevoel en taal te leren kennen; en daarom is het ten slotte toch te doen. Zonder twijfel, het kan hoogst leerzaam zijn, na te gaan en samen te stellen de gevallen waarin het levende Frans tans nog de Aanvoegende Wijs gebruikt; voor de geschiedenis der taalevolutie zullen dergelijke, van een bepaalde grammatiese vorm uitgaande, onderzoekingen noodzakelik blijven en steeds hun waarde behouden. Doch, in een beschrijving van het Frans ale een geheel, als een samenvatting van de wijze waarop de Fransen, wat hoofd en ziel vervult, neerleggen in de taal, is het verkieselik het uitgangspunt niet in de taalvorm te nemen. En dit is juist het grote verschil tussen de beschrijvende en de historiese grammatica, een verschil waarop ik zo straks terugkom. Bij de eerste gaat het vooral om het verband tussen de gedachte en het gevoel enerzijds, en de taal anderzijds; voor vroegere perioden ontgaan ons de fijne nuances van de taal, en daarom zou, ook al wilde men, een methode die van het uitgedrukte naar het middel ter uitdrukking gaat niet mogelik zijn, of altans bezwaarlik, voor degeen die de geschiedenis ener taal behandelt.

De gangbare spraakkunsten passen reeds in één hoofdstuk

1) Brunot, p. 581 en vlg.
2) *Ibidem*, p. 806.

de hier aangeprezen methode toe, nl. in dat der samengestelde zinnen; deze worden er reeds ingedeeld volgens de verhouding die zij uitdrukken, in doelzinnen, voorwaardelike zinnen, enz. Maar in de andere gedeelten is de vorm, de woordsoort, het criterium van indeeling. Deze inconsequentie wordt door Brunot vermeden.

Een der zwakste punten der oude grammatica was het voornaamwoord, waarin onder een benaming die foutief is[1)], woordvormen worden bijeengeplaatst die de meest verscheiden begrippen en verhoudingen uitdrukken: men vergelijke *cette table* met *celle - ci*; alleen in dit laatste geval kan er sprake zijn van de vervanging van een woord, in het eerste heeft men te doen met een bepalende term; of men neme *son père* en *le sien*, waartussen hetzelfde verschil bestaat. Brunot plaatst de eerste vorm van beide genoemde groepen in het hoofdstuk gewijd aan de manieren waarop de taal bepaalt ('détermination'), en verenigt de laatste onder het hoofd 'représentation'; *son, sa*, enz., die bepalen door aan te geven aan wie het bepaalde behoort, worden in één paragraaf gecombineerd met andere bezitsbepalende uitdrukkingen (*la vache à Colas, la tête me fait mal, le livre de Pierre, l'âge que vous aves*); dan wordt nagegaan hoe het begrip van bezit zich kan uitbreiden (*je prends mon café*), en zo meer. Nu is het toch duidelik dat eerst op deze wijze onze kennis van het Frans door de spraakkunst werkelik wordt verruimd; tans eerst ontdekken wij de rijkdom van de Franse taal, tans eerst is het mogelik ons werkelik rekenschap te geven van wat het essentiële is voor een taal, nl. de betekenis en de gevoelswaarde der taalvormen.

Want tans alleen zal die gevoelswaarde, waarvan Bally ons het belang zo duidelik heeft aangetoond[2)], de aandacht trekken in de mate die zij verdient: de uit te drukken gevoelens worden hier vooropgesteld, zij zijn het lemma, niet het interpretamentum, om in woordenboekstermen te spreken. Alleen wanneer men naast elkander plaatst de verschillende manieren waarop de taal een sentiment vertolkt, geeft men zich rekenschap van de schakering van elk dezer uitdrukkingswijzen. Men bedenke ook dat alleen bij deze werkwijze dat machtige element in onze moderne, analyserende talen, de volgorde der woorden, en dat

1) Brunot, p. 173.
2) Zie *Nieuwe Taalgids*, V, 209.

andere taalmiddel dat in de levende taal een hoofdrol speelt, n.l. de toon, hun natuurlike plaats hebben in het overzicht. Men vindt de toon bijna overal bovenaan bij Brunot's opsommingen van uitdrukkingen voor een bepaald begrip of een bepaald gevoel, terwijl, wanneer van de toon een afzonderlik hoofdstuk wordt gemaakt, zoals in enige - niet vele - handboeken, eigenlik alleen de vraagtoon ter sprake wordt gebracht, en van de toon als middel ter verbinding van ondergeschikte en hoofdzin geen gewag wordt gemaakt.

In de methode-Brunot wordt niet al het vroegere verworpen: ‘Mon but n'est nullement d'abolir l'ancienne méthode, mais d'en créer une; il faut qu'elle se soumette aux faits, aux faits grammaticaux comme aux autres’. Zo wordt het begrip ‘onderwerp’ behouden, want: ‘sujet n'est pas une création de l'analyse, c'est une réalité de la parole’. En zo vindt men, niet zelden onder andere, en betere, namen de oude categorieën terug: de voornaamwoorden worden ‘représentants’, altans voor zover zij werkelik een ander reeds genoemd of in de gedachte van spreker en hoorder aanwezig begrip aangeven, de bijvoegelike zinnen - wij zagen het - worden ‘phrases conjonctives.’ In het algemeen veronderstelt de Schrijver bij de lezer kennis van termen als ‘substantif’, ‘adjectif’, ‘réfléchi’[1]; zelfs wordt aan het artikel als zodanig een afzonderlike paragraaf gewijd[2], en men zou kunnen vragen of deze wel past in het kader. Aarzeling tussen de vroegere en de nieuwere methode zou men ook mogen opmaken uit de passage waar hij zegt: ‘On cherchera peut-être ici un tableau récapitulatif des principaux compléments. Il serait tout à fait contraire à cette méthode de le dresser... sous prétexte qu'ils ont tous en commun ce rôle de compléments. Ce qui nous importe, c'est la pensée, c'est elle dont nous cherchons les expressions. Nous avons donc dispersé dans les chapitres afférents tous les compléments de cause, de comparaison, etc. etc..... *Mais pour la commodité voici une table générale*’[3]. Hier is een tegenstrijdigheid, dunkt mij.

1) *Ibidem*, p. 175 n.
2) *Ibidem*, p, 167.
3) *Ibidem*. p. 397 n. Het zou misschien aanbeveling hebben verdiend uitdrukkingen als ‘absence de l'article’ (p. 140, 227), ‘remplacement par *que*’ (p. 703), ‘la conjonction manque’ (p. 33), te vermijden.

Dat alwat in de oude grammatica verkeerd was voorgesteld, dat bijvoorbeeld de leer der pronominale werkwoorden, de ‘concordance des temps’, de verhouding van tijd en wijze, hier wordt verbeterd, wie die het anders zou hebben verwacht? Maar de nadruk moet worden gelegd op de grote frisheid van zoveel opmerkingen, van zoveel brede uiteenzettingen. En ik denk hierbij aan de paragraaf waarin *faire feu, lâcher pied*, enz., onder de subjectieve werkwoorden worden gerangschikt[1)], aan de fijne opmerkingen over de ontwikkeling der betekenis van *rapport à*[2)], over de zinledigheid van de subjunctief na *il peut se faire que*, die blijkt uit de vergelijking met *peut-être que*, dat de Indicatief heeft[3)], over het gebruik van *vous*, om verontwaardiging of minachting uit te drukken[4)]. Ik denk aan de opmerkingen over de vaagheid der lijnen die de nevensgeschikte van de ondergeschikte zin scheiden, *de sorte que* dat beide kan inleiden, *quoique* dat soms eenvoudig nevenschikkend is: altijd weer, eerst de gedachte, dan de taal, en niet omgekeerd. Maar ik denk vooral aan uitvoeriger discussies, zoals over de natuur van het ‘voorwerp’ en de moeielikheid om de grens tussen ‘compléments d'objet’ (*il habite Paris*) en ‘compléments de cause, but, lieu’, etc., te trekken (*il habite avenue de l'Opéra*)[5)], of over de verhouding tussen het activum en passivum[6)], waarbij o.a. sprake is van de onmogelikheid, voor sommige objectieve verba, om in een passieve constructie te worden gebracht (*je veux votre bonheur*): ‘la transitivité des verbes objectifs directs est toute théorique’.

Een noodzakelik gevolg dezer wijze van behandeling der taalmaterie zal zijn dat de grens tussen woordenboek en spraak-

1) *Ibidem*, p. 298.
2) *Ibidem*, p. 822.
3) *Ibidem*, p. 522.
4) *Ibidem*, p. 273; ‘L'emploi du pluriel pour le singulier est sans doute dicté par le désir de donner à son attitude la raideur et l'indifférence qu'on témoigne à des étrangers’.
5) *Ibidem*, p. 301 en vlgg. De onmogelikheid om die grens te trekken bewijst dat de taal die grens dus niet kent.
6) *Ibidem*, p. 361 en vlgg. Is het wel juist, in *rude à sentir*, aan *sentir* een actieve betekenis toe te kennen (p. 367)? De vergelijking met *bête à pleurer* gaat, dunkt mij, niet op, en *du terrain à bâtir* is eenvoudig een geval van dezelfde soort als *lettres à répondre*. Liever zou ik deze infinitieven als vormen zonder wijze willen beschouwen (p. 368).

kunst zal worden verlegd. Wanneer - men heeft het in de hierboven vermelde voorbeelden gezien - de verschillende manieren waarop begrippen worden weergegeven neven elkaar worden gezet, dan ontbreken, naast wat men gewoon is meer speciaal als spraakkunstmaterie te beschouwen, de met spraakkunstvormen gelijkwaardige uitdrukkingen en woorden niet. Leerzaam is in dit opzicht het hoofdstuk over de vergelijkingstrappen. Ook hier worden inwendige en uitwendige vormen gescheiden, en onder de eerste vinden wij bijvoorbeeld als middelen om de ‘haut degré’ te noemen, naast de toon (*un homme d'une érudition*!), een paragraaf, getiteld ‘le choix des mots’, waarin worden vermeld: *suprême, excellent, supérieur* (*chocolat supérieur*), *incomparable, inestimable, dernier* (*se livrer aux derniers excès*)[1]. Trouwens, al die bladzijden en de volgende zijn verrassend rijk, en, naar mijn overtuiging, bij uitnemendheid geschikt om de betekenis van Brunot's werk te bepalen. Ik zou ze in extenso willen aanhalen, en beveel de lectuur ervan een ieder aan die het Frans wil zien in al de weelde van haar uitdrukkingsmiddelen. Hierin geeft *La pensée et la langue* veel verrassends.

Juist omdat Brunot de werkelike taal wil doen kennen, wordt ook de volkstaal in zijn kring van beschouwing opgenomen. Ik vermeld de paragraaf over *que* in zinnen als: *un taudis qu'on n'en a jamais vu un pareil*[2], perfecta praesentia als *je suis sué*[3], de negaties in *il m'écrit pour pas que je vienne*[4]. Ook de gewone spreektaal levert haar contingent aan voorbeelden: *par exemple* wordt tweemaal geciteerd, als negatie in *ma faute, à moi, par exemple*[5], en ter uitdrukking van de tegenstelling in *il ne pouvait pas supporter les choux: par exemple, il aimait bien la choucroute*[6], maar vooral bladzijden als de hierboven in hun hoge waarde geschetste, illustreren de rol die de gesproken taal in dit werk speelt. Ik noemde enige ‘inwendige’ versterkingsuitdrukkingen; ziehier nog enkele, ‘uitwendige’ (ik citeer ze in zinnen): *elle est belle, n'est-ce pas? ma robe; un rude gredin, va; elle était en voiture*

1) *Ibidem*, p. 687.
2) *Ibidem*, p. 181.
3) *Ibidem*, p. 458.
4) *Ibidem*, p. 849.
5) *Ibidem*, p, 501.
6) *Ibidem*, p. 865.

et une chic voiture, s'il vous plaît; une jolie fille, mais là, ce qui s'appelle une jolie fille; elle était mise, je ne vous dis que ça; un bon garçon, pas joli joli, mais...; cette robe est tout à fait jolie; ce discours est plutôt banal; au premier chef; elle est très très malade; dégoûtamment malpropre; rudement délicat; j'ai cru fin fermement....; c'est tellement clair; quelle bonne farce; la robe est d'un réussi; il fait une de ces chaleurs; on ne peut plus indiscipliné; ce qu'il y a de plus drôle, enz. enz.

Misschien is de grens tussen de hoge en platte spreektaal wel wat laag gesteld. Is inderdaad een wending als *je sais qu'est-ce qui t'a rendu malade* werkelik alleen in 'la langue populaire' gebruikelik? En is *c'est eux, c'est les gens de pied* werkelik niet-Frans?[1] Soms schijnt het alsof de Schrijver zich niet heeft willen of kunnen losmaken van de genormaliseerde spreek- en schrijftaal; zo bijvoorbeeld in de paragraaf waarin het gebruik van *quoi* wordt besproken[2]. Is ook een uitdrukking als 'l'emploi abusif de l'article', waarvan Brunot zelf voorbeelden uit de XVIIe eeuw aanhaalt[3], niet een overblijfsel van een oudere opvatting der grammatica, als normatief schoolinstrument?

Een belangrijk punt lijkt mij ook het volgende: in een taalbeschouwing als in Brunot's werk past het tussen orthografiese en werkelik bestaande vormen een scherp onderscheid te maken. Wij lezen dan ook in de Inleiding: 'Partout, ou presque partout (nl. in de gebruikelike handboeken) c'est d'abord la confusion de l'orthographe et des formes, comme s'il suffisait d'écrire des flexions pour leur donner une réalité, et ainsi, dès les premières pages, on voit surgir la kyrielle des pluriels sans existence véritable et des féminins imaginaires, qui empêchent de voir les vrais'. Het is dan ook niet anders dan natuurlik dat de regels voor de vorming van het femininum der bijvoegelike naamwoorden geheel in overeenstemming met de uitspraak zijn gebracht[4]; van de meervoudsvorming

1) *Ibidem*, p. 287. Cf. Sneyders de Vogel, *Syntaxe historique*, p. 124.
2) *Ibidem*, p. 185.
3) *Ibidem*, p. 168. Cf. 'cette distinction peu heureuse' (p. 236) en 'représentation défectueuse' (p. 198).
4) *Ibidem*, p. 588. In de *Grammaire française* die ik in samenwerking met de Heer Bourquin in 1901 heb geschreven, wordt in de gehele verbuiging en vervoeging van het Frans de werkelike uitspraak gescheiden van de orthografiese vorm (*Cf. Revue critique*, 16 Juni 1902.)

der zelfstandige naamwoorden heet het: la plupart des noms français n'ont plus de forme du pluriel; l'idée du pluriel est dans les mots qui accompagnent nécessairement le nom: articles, nom de nombre, possessifs, etc.[1]; en zo wordt, naar aanleiding van *je chante* opgemerkt dat ‘les personnes se sont substituées aux flexions, ils ne forment avec le verbe qu'un mot phonétique, qu'on prononce: *je chante* ou bien *ch' chante*’[2]. Prof. Brunot had dit systeem nog kunnen uitbreiden; de uitgangen der werkwoorden worden genoemd in hun orthografies kleed: ‘les flexions (du subjonctif) sont les mêmes pour les verbes des deux types, qui ont *e* ou *s* au présent de l'indicatif’.[3] Maar werden die *s* en die *e* dan uitgesproken, behalve de *e* na een groep van muta cum liquida? De billikheid gebiedt hier dadelik bij te voegen dat, een paar bladzijden vroeger, over de uitgangen van de indicatif wordt gezegd dat ‘sur les six formes personnelles du français moderne, quatre n'ont plus de flexion’. Ik bedoel dan ook geenszins kritiek uit te oefenen op het beginsel waardoor de Schrijver zich heeft laten leiden, want uit alles blijkt dat hij, hier zoals elders, los is van al wat verouderd mag heten; alleen zou zijn bedoeling hier en daar misschien wat meer naar voren kunnen zijn gebracht. In de bladzijden gewijd aan de bespreking van het ‘accord du participe passé’ met het onderwerp gebruikt hij bijvoorbeeld een zin als *elles sont arrivées par la pluie*[4], die niets bewijst daar *arrivé* precies gelijk zou zijn uitgesproken, evenmin als als *la plupart n'y pensait pas*[5] enige bewijskracht heeft voor de meervoudsvorm van het werkwoord. Het gevolg van deze aarzeling is dat uit die bladzijden de overeenstemming tussen onderwerp en werkwoord in de tegenwoordige taal niet blijkt.

Dit gedeelte van het werk brengt mij tot een algemenere opmerking, die betrekking heeft op de gehele opzet, en dat is:

1) *Ibidem*, p. 103.
2) *Ibidem*, p. 258.
3) *Ibidem*, p. 255,
4) *Ibidem*, p. 261.
5) *Ibidem*, p. 262. Cf. hetgeen Brunot zelf zegt. ‘Malheureusement les textes ne renseignent pas toujours sûrement; ils ne pourraient faire foi que s'ils n'avaient pas été corrigés par les protes’. De paragraaf over ‘l'accord du participe passé avec le nom’ (p. 324 en vlgg.) zou ook gewonnen hebben door een scherpe scheiding van orthografiese en gesproken vormen.

Waarom heeft de Schrijver zulk een buitenmate grote plaats ingeruimd aan de geschiedenis van het Frans in een werk dat een beschrijving van de hedendaagse taal bedoelt te geven? De talrijke bladzijden waarin oude vormen van artikel, voornaamwoord, enz. worden vermeld, zou men desnoods nog kunnen elimineeren en bij de lezing overslaan, maar in de syntaxis zijn die historiese uitweidingen niet zonder gevaar, en juist in het bovengenoemde hoofdstuk worden zinnen uit de XVIIe eeuw geciteerd alsof zij nog enige autoriteit hadden. Prof. Brunot, de schrijver van een magistrale *Histoire de la langue française*, heeft zich hier blijkbaar niet kunnen onttrekken aan de invloed van zijn historiese studies, die aan zijn denken een bepaalde richting hebben gegeven. En toch, heeft hij zelf op p. XIII van de Inleiding niet gezegd: ‘C'est une étude de suivre les variations des langues; c'en est une autre, et assez différente, de les examiner telles qu'elles sont’? Hij voegt daartusssen: ‘je lui (d.i. aan de geschiedenis der evolutie van de taalvormen) ai fait ici une large part’. Waarom? Met welk nut? Het zijn toch zijn eigen woorden: ‘Rien n'induirait plus sûrement en erreur dans l'analyse de la langue contemporaine, que de vouloir la fonder sur l'histoire’[1)]. Maar als die ontleding dan niet op de geschiedenis gebaseerd mag worden, waarom dan de geschiedenis hierbij te halen, waar zij zoveel kwaad kan doen, juist omdat de gewone handboeken hun voorbeelden nog al te veel uit vroegere perioden putten? Zou niet het werk van Prof. Brunot beter aan zijn bestemming beantwoorden wanneer hij een scherpe lijn had getrokken tussen verleden en heden? Het is toch eigenlijk weder een soort consecratie van de klassieke taal, wanneer telkens zinnen uit de schrijvers van de XVIIe eeuw worden aangehaald, wanneer theorieën van grammatici uit de XVIIIe eeuw worden besproken, als zou men er nog enig gezag voor de hedendaagse taal aan kunnen toekennen. En ook al worden hun beschouwingen verworpen, dan toch is de vermelding ervan, niet alleen onnodig, doch zelfs schadelik. daar zij in strijd is met de gehele aard van het werk, en, om slechts dit éne te noemen, aan orthografiese kwesties een belang schijnt toe te kennen, dat voor zovele taalbeoefenaars in Frankrijk, helaas, nog reëel is.

1) *Ibidem.* p. 379. Vgl.: ‘La grammaire historique tendrait ici à égarer le pédagogue’ (p. 405).

Prof. Brunot heeft alle vergelijking met andere talen uitgesloten; slechts éénmaal heb ik er, in het dikke boek, een aangetroffen, nl. als illustratie van de overgang tot het passief van werkwoorden die een beëindigen aanduiden (*les lettres finies de lire*)[1]. Daardoor heeft zijn werk iets homogeens; anderen kunnen het uitbreiden, en zij zullen dan een voortreffelik en soliede punt van uitgang hebben[2]. Ook vermeldingen van anderer opvattingen zijn schaars, en slechts hier en daar, als bij toeval, opgenomen. Uit alles blijkt dat dit werk met hartstocht is geschreven; ook wat de Schrijver van elders mag zijn aangebracht, is in zijn geest verwerkt en zijn bezit geworden; trouwens, dit boek is de vrucht van eigen langdurig taalonderwijs, en, indien het is opgedragen aan zijn 'geliefde school van Sèvres', waar hij jaren lang de toekomstige leraressen van Frankrijk heeft onderricht, dan deed hij dat omdat zij het is 'pour qui cette méthode a été créée', maar wij voegen erbij omdat zij de plaats is waar deze methode zich in de geest van de Schrijver heeft gevormd.

A m s t e r d a m .

J.J. SALVERDA DE GRAVE.

Dialektonderzoek in Zuid-Nederland.

Als voorbereiding voor een Zuidnederlandse Taalatlas verzond Dr. L. Grootaers uit het Phoneties Laboratorium der Leuvense Universiteit aan een groot aantal korrespondenten en belangstellenden een vragenlijst van 63 bladzijden, alfabeties geordend van A tot M, die door een tweede helft gevolgd zal worden. Als grondslag werd de lijst gekozen, die voor het onderzoek van onze Limburgse dialekten gediend heeft. Ongetwijfeld zal dit onderzoek in Noord-Nederland met grote belangstelling gevolgd worden, en - naar wij hopen - tot navolging prikkelen.

1) *Ibidem*, p. 363, n. 3.

2) Bij de paragraaf over de rol der substantiva die een handeling uitdrukken en der steeds grotere uitbreiding die deze, ook vroeger talrijke, groep van woorden nog steeds krijgt, dacht ik aan wat Wunderlich, *Unsere Umgangsprache*, p. 203 en vlgg., over een gelijk verschijnsel in het Hoogduits zegt.

Kenniskritiese beschouwingen.
IV. Kausaliteit.

In een roman *Parijs* wordt verhaald van een jonge vrouw die een en al gemoedsrust en vriendelikheid was maar eens zo driftig werd dat ze zich op 'r kamer moest terugtrekken. Haar man vertelde aan het gezelschap, dat ze in 'r jeugd dikwels van die woede-aanvallen gehad had wanneer ze iets onrechtvaardigs zag. Zoals ze later zelf uitlegde, was het ‘een onweerstaanbare kracht die haar meesleurde en razend maakte’. Of het gezelschap met die kausale ‘uitleg’ tevreden was, meldt de geschiedenis niet, maar ik denk van wel. Immers kracht is iets dat sinds jaren al, als oorzaak van veel verschijnselen wordt geaksepteerd. Vroeger hield men het met oorzaken van andere naam. Een oude vrouw in het land van Altena, die eens getuige was hoe op het veld 'n paard plotseling stilhield en ondanks de pogingen van de verwonderde omstanders niet verder wilde, zei, verklarend: ‘dat doet de geest!’ De scholier die me dat vertelde, lachte er bij. Toen ik later in de school ‘uitlegde’, dat een losgelaten steen op de aarde terecht kwam ‘door de zwaartekracht’, had ik ook wel willen lachen, als 't niet steeds gevaarlik was, de goden en geesten van zijn tijd belachelik te maken. Welk verschil is er tussen die ‘geest’ en die ‘zwaartekracht’? Hoofdzaak voor ons is in elk geval de overeenkomst: beiden zijn het veroorzakende substanties die niemand ziet of hoort en waarvan het bestaan toch zeker wordt geacht.

Wat de kracht is bij de natuurkundigen, dat is de neiging in de moderne taalkunde. Als eenzelfde luchtstroom de mond verlaat met een *oo*-, een *aa*- of een *ee*-klank naargelang de welving van de tong of de ronding of niet-ronding van de lippen, dan acht men het niet voldoende die tong of die lippen als oorzaken van de verschillende klanken aan te geven, neen, men veronderstelt een lust of 'n neiging in die tong en in die lippen, niet in de bezielde eigenaar van die tong en die lippen maar in die spraakorganen zelf. Ja, we gaan zo ver, niet alleen in die organen maar ook in de klanken, door die organen voort-

gebracht, een of andere neiging aan het werk te zien; in Roorda's *Klankleer*[1] zijn die neigingen zelfs uitdrukkelik als oorzaken van fonetiese verschijnselen erkend. En grillig als die neigingen zijn! Als *arweet* verandert in *erwt*, dan is er in de *r* en de *a* 'een begeerte om elkaar zo veel mogelik uit de weg te gaan'; de *r* achter de *a* kruipt dus meer naar voren en wordt een *e*[2]; maar in *hert*, dat later *hart* werd, was er in de *e* en *r* een 'begeerte om elkaar zoveel mogelik in plaats te naderen'[3] en de *e* werd een *a*. Waarom nu de ene keer dèze en de andere keer dié 'begeerte'? Bij het *van* elkaar gaan van de klanken, wordt het woord duideliker, zegt de Schr.[4]. Natuurlik! differentie verduidelikt dikwels! Maar wordt nu omgekeerd bij de overgang van *hert* tot *hart* het woord foneties *on*duideliker? Domme mensen toch, die d'r taal veranderen om ze slechter te maken! of liever: Domme klinkers toch! want diè houden er die onpraktiese grillige 'neigingen' op na.

Niet alleen bij fonetiese, ook bij meer direkt zielkundige verschijnselen zijn talloze tegenstrijdige, onberekenbare 'neigingen' aan het werk. Een bevreemdende zin als *Ik werd de reiskosten vergoed* (naast de meer gewone *De reiskosten werden* **me** *vergoed*) wordt toegeschreven aan de neiging om al wat maar enigzins beschouwd kan worden als meer of minder direkt bij de handeling betrokken te zijn (i.c. **me**), tot subjekt te maken van een passieve zin[5] m.a.w. op de voorgrond te plaatsen. Maar zo iets geschiedt natuurlik dikwels ten koste van een zinsdeel dat daarbij meer naar den achtergrond wordt gedrongen; bv. in de betreffende zin komt 'de reiskosten' zo zeer op de achtergrond dat het haast geen apart zinsdeel meer is maar enkel deel van het woord *de-reiskosten-vergoeden*; (in *ik werd opengedaan* is dit achtergrondse zinsdeel nl. *de deur*, voorgoed in het verschiet verdwenen.) Maar dezelfde demonstratie kunnen we nu ook omkeren en dan zeggen dat er 'een neiging is om zeker zinsdeel op de achtergrond te plaatsen', natuurlik ten bate van een zinsdeel dat dan vanzelf meer aan het licht treedt. Na die

1) Zie aldaar blz. 121 e.v. (Deze terloopse kritiek op Roorda's kausale terminologie mag geen afbreuk doen aan het werkje in z'n geheel; mij is geen dienstig boekje over klankleer in het Nederl. bekend.)
2) Zie in bedoeld boekje § 210.
3) § 210.
4) § 212.
5) J. Kooistra in *De N. Taalgids* XIII, 183.

twee tegengestelde demonstratics stelt dan een resoluut toeschouwer de vraag: In welk van de twee gevallen werkt nu *eigenlik* een ‘neiging’? Het onpartijdigst is dan hij, die evenals Roorda aan twee tegengestelde neigingen eenzelfde bestaansrecht toekent, de ene in de richting van de voor-, de ander in de richting van de achtergrond. Als de mensen er zo, na voldoende oefening, toe gekomen zijn, in de taalkunde behalve aan een voorgrond ook doorlopend aan een, minder evidente, achtergrond te denken, aan ‘psychologiese *voorwerpen, bepalingen* en *woorddelen*’ (alleen opdringere mensen uit de distributietijd hebben het alleen op de voorgrond begrepen en spreken alleen van psychologiese *onderwerpen*!), dan zal men bij verdere groei van de vakkennis ook tussen die achtergrond en voorgrond ontelbare tussenstadia ontdekken[1)]; maar dan wordt ook het aantal ‘neigingen’ die zeker zinsdeel op al die punten kunnen doen terecht komen, legio. We denken hier aan de Romeinen die voor het zaaien en het maaien twee aparte goden hadden, maar later, toen ze tussen dat begin- en dat eindpunt van de jaarlikse veldarbeid allerlei overgangsstadia opmerkten, ook het aantal goden van twee op een paar dozijn moesten brengen. Dat werd nu wel wat te erg, zo erg, dat ten slotte heel de godenbent in de hel verzonk. Ik vermoed dat bij een doorgroei van onze huidige psychologiese taalwaarneming ook al de ‘neigingen’ deze duistere weg zullen opgaan en het nieuwe geloof slechts één god zal erkennen, misschien het allesvermogende ‘Taalgevoel’.

Of zal werkelik de neigingentheorie zich tot een onwankelbaar systeem ontwikkelen, zoals bv. in Van Ginneken's *Principes* ‘de diepste oorzaken’ van alle taalverschijnselen ‘neigingen’ zijn en deze tot een zo klein mogelik aantal neigingen worden teruggebracht? Aan het slot zal wel blijken, dat niet iedereen aan onzienlike dingen als ‘neigingen’ evenveel wetenschappelike waarde hoeft te hechten, maar zo iemand zou het toch weleens tegenover de meerderheid hard te verantwoorden kunnen krijgen. Het zou nl. kunnen, dat de tijd weeromkeert waarin veel wat ons nu fiktie of fantasie lijkt, door de mensen als werkelikheid werd gevoeld. Op godsdienstig gebied neemt men hetzelfde waar. Wie een ‘kort begrip’ van een oude geloofsleer doorleest, stuit

1) Op die tussenstadia is wat de kwestie ‘Subjekt of Objekt.’ betreft, gewezen in *De N. Taalg.* X 161.

meermalen op allerlei taal die hij misschien als ‘beeldspraak’ of ‘oneigenlikheid’ voelt maar die de belijders van die godsdienst steeds als ‘eigenlike taal’ verstonden, niet bewust met die wetenschappelike termen maar in 'r onbewuste zielehouding er tegenover. Dat kunnen degenen getuigen die nu nog zo'n oude leer van harte belijden. Evenals bij de huidige herleving van oude godsdiensten, heeft er nu ook op wetenschappelik terrein een omzetting van ‘fiktie’ in ‘werkelikheid’ plaats. Voor mij is een neiging iets dubieus, iets dat we in de mens niet zien maar waarvan we het bestaan veronderstellenderwijze afleiden uit hetgeen we die mens zien verrichten; terwijl omgekeerd door sommige ouderen en door veel jongeren 's mensen daden als sekundair worden geacht en de neigingen, die als ‘oorzaken’ werken, primair. Hun *gevoel* beïnvloedt daarbij hun overtuiging zo zeer, dat ze menen ook meer dan 'n ander *logies* te zijn en ver van al die dwaling, die we gewoon zijn op fiktie en subjektiviteit terug te brengen. Wie dit in de geschriften van de tegenwoordige leiders wil nagaan, doet goed, van begin af aan in het oog te houden, dat reeds het algemene begrip ‘oorzaak’ een onzienlik karakter heeft.

Als Van Ginneken in z'n *Principes* het begrip ‘oorzaak’ wil karakteriseren, dan beroept ie zich direkt op z'n onwankelbaar Godsbegrip. ‘Al kan ik God, de eerste en laatste oorzaak van alle dingen, niet zien’, wil ie zeggen, ‘er is toch niets waarvan ik het bestaan zo zeker acht als het bestaan van die God’. Een dergelik indirekt protest tegen de leer dat alleen het zintuiglik waarneembare zeker is, ontmoet men ook meermalen in de geschriften van Oosters voelenden als Van Eeden, Borel en andere prakties denkende psychologen van onze tijd. Zelfs als het zichtbare oorzaken geldt, lijkt mij dat gebruikelike beroep op onmiddellike-gevoelsovertuiging niet ondienstig. Als bv. biljartbal A tegen biljartbal B stoot en deze in beweging brengt, dan meent iedereen de oorzaak te zien nl. biljartbal A. Maar wordt dan die bal als stotende bàl gezien of als stotende oorzaak? Als men zelf eens met z'n hand tegen bal B had gestoten, zou men zich zelf dan als ‘oorzaak’ hebben geweten, omdat men de kausaliteit *zag*? of omdat men dit *voelde*? Het gevoel van kausaliteit is daarom zo moeilik te beseffen, omdat het in geprononceerde toestand bijna altijd gedifferentiëerd voorkomt in de fameuze begrippen ‘schuldigheid’ en ‘verdienstelikheid’, in ‘schande’ en ‘roem’ resp. in verband met ‘straf’ en ‘beloning’;

en de hand die gewoon is op straat keisteenen naast elkaar te leggen, voelt de zandkorrel tussen z'n vingers niet zo goed als de naaister of de juwelier. Zulke fijnere fingers komen ook de psycholoog te pas; hij ontwaart dan minder geruchtmakende gevoelens zoals de kausaliteit en hij begrijpt nu, hoe juist door die gevoelswaarde van het woord ‘oorzaak’ dit woord zo herhaaldelik dienst kan doen als het totaal onzichtbare en onhoorbare ‘krachten’ en ‘neigingen’ geldt, kortom oorzaken, waarvan alleen het ‘gevoel’ ons het bestaan doet veronderstellen.

Niet toevallig is het, dat *De Klankleer* van Roorda, die zo sterk met ‘neigingen’ werkt, aldus aanvangt: ‘Het is den mensch eigen te vragen naar het hoe en het waarom en als zijn verstand hem rekenschap kan geven van eenig feit, wordt dit daardoor bijna onuitwischbaar in zijn geheugen geprent’. Wie weet dat we vooral goed onthouden, wat ons getroffen heeft, en dat ‘treffen’ vooral het hart en niet het hoofd betreft, die wordt door Roorda's aanhef niet weinig gesterkt in z'n vermoeden dat met kausaliteit vooral het Gevoel kan gemoeid zijn.

Dat vermoeden wordt nog sterker in wie met taalkundige maatstaf gaat meten. Wat is ‘kracht’, ‘neiging’, eigenlik voor een woord? Als we iemand bij het zien van z'n daden ‘krachtig’ noemen, dan drukken we die *hoedanigheid* ook uit in het woord ‘kracht’, zoals we in iemand die zich ‘dankbaar’ toont, ook de hoedanigheid ‘dankbaarheid’ veronderstellen. ‘Dankbaarheid’, ‘kracht’ zijn *hoedanigheids*namen, evenals ‘neiging’, in de zin van geneigdheid, een hoedanigheidsnaam is en in andere zin een werkingsnaam, ten minste eigenlik d.w.z. in onze diepste logiese overtuiging en volgens het schema van onze meest overtuigd-sterke logiese kategorieën. De onderscheiding, in die kategorieën neergelegd, is de vrucht van eeuwen lange geestelike groei en de kern van die vrucht is 't substantie-besef, te differentiëren in individu-besef, zelfstandigsheids- of onafhankelikheidsbesef, in oorzaak-besef, enz.[1)]. Die logiese vrucht is zozeer iets in ons als de appel in het leven van de appelboom, het geldt een psychiese noodzakelikheid i.c. een logiese noodzakelikheid. Daartoe behoort ook het feit dat we een ‘oorzaak’ tot de substanties rekenen, even zeker een substantie als ons eigen ik, dat de oorzaak van onze daden is (‘ìk lees’, ‘ìk schrijf’) en waarnaar alle kausaliteit omtrent dingen van de

1) Zie blz. 92 noot

buitenwereld wordt gemodelleerd. Welnu, als vaststaat dat een oorzaak een substantie is en als men dan toch hoedanigheden zoals kracht en neiging ook tot de oorzaken rekent en nog wel tot ‘de diepste oorzaken van alles’, dan is heel die natuurkundige en taalkundige kausaliteitsbeweging een putsch in de bestaande logiese orde, een ommekeer in onze begrippenwereld, een tijdelike teruggang naar een oud ontwikkelingsstadium; 't is of de appelboom van heden weer voor enkele ogenblikken de primitieve oosterse vruchtboom was van eeuwen terug. In het geheel van ons mensenbestaan gezien, kan dat geen kwaad: een gezond mens is beurtelings meer en minder logies, afwisselend modern Nederlander en antiek Indo-Germaan[1)], beurtelings mìnder en mèer poëet, maar men moet dat poëtiese als zodanig beseffen. Van ‘*etymologiese* tròpen’ zou men bij die putsch kunnen spreken en die dan, evenals de stijltropen, toeschrijven aan de kracht van dat spontane levensgevoel dat vooral de lyriek eigen is. Menskundig is dan wie voortaan mèt de lyrici ook de wetenschapsmensen inzover ze kausaliteitsmensen zijn, in de kring van de gevoelsmensen betrekt, in de kring van de onbloedige revolutionairen, de verstoorders van de logiese orde en de scheppers van oneigenlikheden.

Het gevoelskarakter van de kausaliteit springt vooral duidelik in het oog, waar in Wellander's werk[2)] de neigingen-theorie op zeer gedetailleerde wijze in praktijk wordt gebracht, als hij nl. tegenover De Vries' en Kooistra's ‘historiese ontwikkeling’ zijn ‘grammatikale deskriptie’ geeft, een deskriptie die, hoewel bedoeld als verklaring van ongewone zinnen, een allerduidelikste kijk geeft op Schr.'s psychiese aanleg, volkomend gelijkend op die van Van Ginneken[3)].

1) Over het gebrek aan onderscheiding in zake de logiese kategorieën ‘zelfstandigheid’, ‘hoedanigheid’ enz. bij de Ouden schreef ik op blz. 91.
2) Zie *De N. Taalgids* XIV, blz. 294 e.v.
3) Die gelijkenistrekken ziet men ook duidelik waar de Schrijvers a.h.w. een beginselverklaring afleggen. Wellander laat de verouderende voorliefde voor het historiese varen om op zoek te gaan naar de diepste oorzaak van een geval, naar *de* oorzaak zoals ie zijn oorzaak tegenover die van Kooistra noemt; en Van Ginneken geeft in zijn *Principes de linguïstigue psychol.* ‘la recherche des causes plus profondes’, in plaats van het onderzoek waarmee ‘la plupart des linguistes’ zich bezighielden nl. omtrent ‘les lois et les règles sur lesquelles se fondent toutes les lois historiques....’; bij Wellander is *de* oorzaak een ‘neiging’, bij Van Ginneken zijn de diepste oorzaken (zijn ‘Principes’): neigingen, ‘tendances’; Wellander tracht bij zijn grammatikale deskriptie door te dringen in het hoofd van de spreker of schrijver terwijl daar ‘het onbewuste gevoel de woorden schikt’; en Van Ginneken komt ‘de diepste oorzaken van alle taalverschijnselen’ op het spoor door door te dringen in het proces van ‘leur devenir intime’ (*Princ. Introd.*)

Als Stijn Streuvels formuleert: *de andere ook, elk in 't biezonder, werd***en** *een taak opgelegd*, dan is dat volgens Wellander zo gegaan: In Stijn Str. z'n hoofd drong zich het idee *de andere ook, elk in 't biezonder* op de voorgrond, het kwam vooraan te staan in de te maken zin, het werd m.a.w. 'psychologies onderwerp'. Nu wilde het toeval dat bij Stijn Str. 'verder geen andere uitdrukking voor wat hij zeggen wilde is in de gedachte gekomen dan deze: *iemand een taak opleggen*.' Maar hoe zal dat tweede gedeelte van de zin zich bij het eerste aansluiten? Naar we vermoeden als volgt: *de anderen ook, elk in 't biezonder*... **werd** *een taak opgelegd*. Maar Str. schreef '... *werd***en**...'. Daartegen komt ons 'Syntakties Gevoel' in verzet, ook dat van St. Str.; maar dat verzet is vergeefs, de ongewone vorm '... *werd***en**...' is een feit. Dan moet er, zegt Wellander, een Macht zijn geweest, sterker dan dat 'Syntakties Gevoel'. Natuurlik! En die Macht is dan 'de Neiging om het psycholog. onderw. ook tot grammat. onderw. te maken': *de anderen... werd***en** *een taak opgelegd*. Ineens is dat niet gegaan! Wellander ziet een heftige strijd tussen dat 'Syntakt. Gevoel' en die 'Neiging' zoals z'n voorvaderen dat zagen tussen de Dag en de Nacht; maar de 'Neiging' is te krachtig dan dat het 'Gevoel' het winnen zou: 'zonder krachtige reden zal een mens er zelden toe komen een zin onjuist te construeeren'[1)]. Het blijft nu wel de vraag waarom nu juist die 'Neiging' zo sterk is en niet het 'Syntakt. Gevoel'; het laatste gevoel is toch ook om z'n buitengewone macht bekend; ook dàt Gevoel behoort tot de dingen die, omdat ze zo vanzelf werken, te samen 'de Natuur' heten, en wat is sterker dan de Natuur? Maar toch begrijpen we de nederlaag van dat Gevoel: de overwinning van de Neiging stond van te voren vast: De zin van St. Str. was een voldongen feit en dat feit was van-begin-afaan aan bedoelde 'neiging' toegeschreven. Maar is dan de hele 'verklaring' meer dan een mise-en-scéne? en zijn al die oorzaken ('Syntakt. Gevoel' en 'Neiging') meer dan figuren, verpersoonlikte fikties? en is die hele taalpsychologiese analyse

1) Wellander in *De N. Taalg.* XIV, 296.

meer dan een allegoriese dramatiek waarmee de taalwaarnemer op de ongewoonheid van een taalfeit reageert, zo sterk dat ie zelf in de figuurlikheid van z'n taal geen erg heeft en z'n fantasie voor werkelikheid geeft? en geeft Schr. dan niet meer blijkt van een levendige psyche dan van een psycho*logiese* kijk?

Die hele dramatiek was achterwege gebleven, als Stijn Str. geschreven had: *de anderen... werden* **met** *een taak* **belast**; in die zin zou het zinsdeel op de voorgrond (het 'psychologies onderwerp') tegelijk grammatikaal onderwerp zijn geweest, zònder tegenstand van het 'Syntakt. gevoel' en zònder de nodige overwinning van die tegenstand door de 'Neiging'. Waarom zorgde St. Str. niet voor dat eenvoudige verloop? Waarom schreef ie tegen de draad in: *de anderen... werden een taak* **opgedragen**? 'Die laatste woorden', legt Weilander uit, 'kwamen hem nu eenmaal in de gedachte'. De lezer lette op deze onschuldige verklaring, die geheel vrij is gehouden van elke navraag naar de oorzaak; en toch is de oorzaak van dit tegendraadse in-degedachte-komen *de* oorzaak van alles. Is ritme soms in het spel? of klankkombinatie? of een andere, onnaspeurlike subjektiviteit? Wellander zelf drijft ten slotte het onderzoek die kant uit, zonder erg! Hij prijst nl. de ongewone zin van Couperus: *ze had het alleraardigst gevonden het hof te worden gemaakt door dien diplomaat* als korter en eleganter dan de grammatikaal juistere voortzetting:... *dat* **haar** *het hof werd gemaakt door dien diplomaat*. Maar neem nu eens dèze voortzetting, uit de omgangstaal, evenzeer 'kort' en toch grammatikaal juist:... *dat die diplomaat* **'r** *het hof maakte*. Deze voortzetting is niet 'elegant', roept Wellander ons misschien tegen. Ziehier de kwestie geheel op het terrein van de smaak, van het subjektieve, gebracht; op dat terrein wàs de kwestie misschien allang, maar het woord 'elegant' verraadde het ten. slotte.

Wie dit heeft ingezien, kan Wellander's oorzaak niet langer als '*de* oorzaak' aksepteren[1)]; wel kan men het een interessant probleem achten, waarom deze Schr. zo overtuigd is van de superioriteit van zijn oorzaak tegenover De Vries en Kooistra,

1) Wat reeds in Jaarg. X blz. 179. D. Haagman schreef over '*de oorzaak*' in het algemeen, is nog altijd van kracht. Wat daar de romantikus en de polyglot moet kalméren, kan in ons geval de 'psychologies' aangelegde tot nadenken brengen.

die het toch ook allebei over een ‘neiging’ hebben. Ziehier waarom.

Het ongeluk wilde dat bij De Vries deze ‘neiging’ als oorzaak van syntaktiese evolutie, niet erg naar voren kwam, omdat er slechts bij een van de vele taalfeiten terloops over gesproken werd[1]; en nog ongelukkiger was het in deze wedstrijd tussen Nederlander en Deen, dat Kooistra zijn ‘neiging’ niet als oorzaak maar als kategorie gaf[2]. Maar het allerongelukkigst was, dat ie terzelfder plaatste als hoofdoorzaak iets negatiefs gaf: ‘het te loor gaan van het gevoel voor naamvalsverschillen’; dezelfde oorzaak noemt ie, ook weer negatief: ‘afslijting van syntakties instinkt’. Is het wonder dat nu Wellander's oorzaak parmantig naar voren treedt als *de* oorzaak, ook zonder regie of pretentie zijnerzijds? zijn ‘neiging’ is iets positiefs, een neiging ‘om het psychol. subj. ook tot grammat. subj. te maken’ en, op zeker ogenblik van het betoog als titel te pronk gezet[3], domineert het de hele redenering. Dat de kracht van die ‘neiging’ hoofdzakelik in de positiviteit kan liggen, is te begrijpen: negatieve ‘oorzaken’ suggereren maar zwakjes; wil iets krachtig als oorzaak gevoeld worden, als *de* oorzaak van een verschijnsel, dan moet het op dezelfde wijze ervaren worden zoals we ons zèlf als de oorzaak van onze handelingen voelen, nl. als iets positiefs, ja als het meest positieve van al wat er is[4]. ‘Om de grenzen van het spraakgebruik te overschrijden’, zegt

1) N.l. tegenover de zin *Dokter B. is ze onder behandeling van* schrijft De Vries (Jaargang XIII blz. 253): ‘De vooropplaatsing getuigt van de neiging, het intentie-subj. ook formaal tot subj. te maken; dit doet men in ons geval door: *Dokter B. heeft haar onder behandeling*’.
2) In Jaarg. XIII, 183 schrijft ie: ‘Het verschijnsel... **behoort** tot een neiging van verdere strekking om al wat maar enigszins beschouwd kan worden als meer of minder direkt bij de handeling betrokken te zijn, tot subjekt te maken van een passieve zin’
3) Jaarg. XIV blz. 294: ‘De Oorzaak?’
4) ‘als het meest *konkrete* van al wat er is’, formuleert Van Eeden. en Van Ginneken is het met 'm eens. We merken op, dat door dit persoonlike gebruik van het algemeen gebruikelike woord ‘konkreet’ (waarmee altijd op het sterk zintuiglik waarneembare en juist nièt op het innerlik gevoelde wordt gedoeld,) het taalgebruik verkracht wordt, in niet geringe mate. Dit doen weliswaar meer filosofen; zelfs een zo weinig agressief man als Spinoza kon het niet laten; maar van een filosoof die tegelijk taalkundige is, verwachten we iets meer nabij de norm.

Wellander, om ‘zo'n nieuwigheid te wagen’, daar is ‘afslijting’ en ‘verlies’ een te zwakke drijfveer, daar moet ‘een positief werkende oorzaak zijn’, verzekert ie aan Kooistra, ‘een drijvende kracht’, ‘'n biezondere aanleiding’. En om dan nog eens de tegenstelling tussen zijn positieve oorzaak en de negatieve van Kooistra te doen uitkomen, laat ie die drijvende kracht juist van 'n tegengestelde, ‘'n andere zijde komen’.

Zoals Wellander deed, doen we allemaal aanhoudend: we bedenken iets positiefs en schuiven het in de plaats van het pas ontdekte negatieve; dat brengt onze in de grond gelovige aard mee. Het *on*zintuiglik karakter van de oorzaak heet bij Van Ginneken met 'n positieve naam iets ‘transcendenteels’[1]; toen we boven een keer *geen* oorzaak zagen (nl. bij het ‘inde-gedachte-komen’ van een of ander woord) spraken we van ‘het Toeval’ (dat is iets positiefs!); in plaats daarvan stellen anderen ‘een geest’ of ‘een god’. Wie daar niet zo direkt toe overgaat en toch soms in zich een oorzaak aanneemt die ie *niet* ziet, hoort of in een lichaamsdeel voelt, die spreekt op positieve wijze van z'n (innerlik) ‘Gevoel’; immers op de vraag ‘Hoe kwam je daartoe?’ antwoordt ie soms: ‘dat weet ik niet, ik handelde spontaan, onbewust, ik voèlde het zo, ik liet me leiden door m'n Gevoel’. En zo laat volgens het geloof van de linguïst de sprekende mens zich steeds leiden door z'n ‘Taalgevoel’, een leider die nooit door een oog is gezien of door een oor is gehoord.

Nu het duidelik is geworden, dat kausaliteit in het algemeen en het kausale beroep op neigingen in het biezonder, een tijdelike verhoging is van spontane levenskracht en tegelijk, negatief uitgedrukt, een inzinking van logies besef, nu dringt de vraag naar voren: Hoe heeft men zich als taalwaarnemer tegenover de nieuwere, bij uitstek ‘kausale’ wetenschap te stellen?

Dat hangt van omstandigheden af.

Is men opgegroeid in de oude school, toen alleen het zintuiglik waarneembare als zeker gold, dan kan men tegen wat zich langzamerhand als ‘*de* psychologiese taalwetenschap’ de harten van de jongelingschap verzekert, ernstig bezwaar hebben. Maar dit bezwaar verliest veel van z'n kracht, als men bedenkt dat ook in de oude school onzichtbare oorzaken als ‘kracht’,

1) Principes § 63 en 64.

‘energie’, heel het wetenschappelik betoog tot scharnieren dienden. Dat we die substanties als werkelik bestaande aanvaardden, kwam daaruit voort, dat hoewel geen van ons ze zag, ze toch *door ons allen gezamenlik* werden gedacht en gevoeld, en zulk een kollektiviteit geldt altijd onbewust als een fundament voor de waarheid. Zo is het zelfs op zintuiglik gebied. Wie iets zou zien of horen dat de andere mensen niet waarnamen, zou gegronde reden hebben, om aan de deugdelikheid van z'n waarneming te twijfelen[1)]. De geestelik of geldelik van de Gemeenschap afhankelike schrijver over taalpsychologiese onderwerpen weet dus wat 'm te doen staat: hij zij bovenal kausaal en vergete de Neiging op de allerlaatste plaats; want zò is tegenwoordig de gangbare wetenschap, een rechtstreekse voortzetting van de zoge*naamde* materialistiese, die metter*daad* voor de onzienlike substanties ‘god’ en ‘geest’ de eveneens onstoffelike substantie ‘kracht’ in de plaats schoof. Die voortzetting waarborgt een Schrijver de machtige vriendschap van de geleidelik en langzaam denkende Meerderheid, ook op wetenschappelik gebied. Maar wie het uiteraard individuele Intellekt tot gids mag kiezen, die kan de Grammatika gescheiden houden van kausale tendenzen: hij bepale zich 1° tot voor iedereen hoorbare en zichtbare feiten uit het taalgebruik en 2° tot feiten uit de waarneming van dat gebruik en bereike in die tweede helft van z'n taak, de kritiese beschouwing van eigen en andermans weuk, het summum van vakkennis. Zonder kausaliteit! 't Is waar, dat niemand die taalfeiten waarneemt, het zonder geloof afkan; dit blijkt

1) Het gewicht van de kollektiviteit in de schaal van de mening, ontgaat menigeen. Vandaar dat sommigen, naar ik meen ook Bolland, evenmin aan het bestaan van krachten geloven als aan het bestaan van een onzichtbare stoel. Maar het kriteriologies verschil is, dat aan het bestaan van zo'n stoel niemand gelooft, aan het bestaan van krachten de meeste mensen wel. - Kloos, in z'n bespreking van Dr. de Jong's boekje over Magie bij de Grieken en Romeinen meent, dat ie ‘koelscherp nadenkt’ omdat ie niet aan het bestaan van ‘krachten’ gelooft; maar wie verder nadenkt, ziet in, dat als de meeste mensen wel aan het bestaan van die onzintuiglike dingen geloven, deze kollektiviteit van de mening nog meer dan op zintuiglik gebied een reden voor de sceptikus is om, zo niet mede te getuigen, dan toch minstens te luisteren. - Van Eeden vraagt in *De Nachtbruid*, waarom de beelden van z'n dromen minder objektief zouden zijn dan de gezichten van overdag. Het antwoord is gemakkelik: met z'n *droombeelden* staat ie alleen.

al dadelik uit het feit, dat in elke grammatika de substantie domineert en deze in de grond iets onzintuigliks is, hetzelfde iets, dat we in Van Eeden's *Schijn en Wezen* zo herhaaldelik als het ‘Wezen’ met poëtiese gevoeligheid gekarakteriseerd vinden tegenover de zintuiglik waarneembare ‘Schijn’; en omdat tot de verschillende vormen van de substantie ook de oorzaak behoort, zal de gelovigheid van de grammatikus zich ook in *kausaliteitsgeloof* moeten openbaren, anders zou ie allerlei woorden als ‘door’, ‘wegens’, ‘ten gevolge van’, ‘ter oorzake van’ op struisvogelmanier uit zijn boek moeten gebannen houden. Maar al is het noodzakelik, verschillende taalfeiten onder het hoofd ‘oorzaak’ te rubriceren, hetzelfde kausaliteitsgeloof hoeft de grammatikus niet te dienen om alle taalfeiten, ook de nietkausale, te ‘verklaren’, door de hele spraakkunst aan het begrip ‘oorzaak’ te binden en desgewenst met de titel ‘Kausale Grammatika’ in te luiden. Ook in het tweede deel van z'n taak zal de kausaliteit, hoewel weer geen hoofdzaak, niet kunnen ontbreken, in zover daar nl. ook de onvermoeid-kausale taalwaarneming van vele kollega's in tegenstelling tot z'n eigen niet kausale waarneming, ter sprake komt. Zo'n kritiese bespreking gaven we al in biezonderheden betreffende het werk van verschillende taalkundigen; we doen het ten slotte hier in het algemeen om zodoende het wapen van onze zelfverdediging minder tegen personen dan tegen zaken te keren.

Het bedenken van oorzaken noemden we al eens een verklaring en verklaring in het algemeen een bevrediging, een wegnemen van onrust in wie iets ‘duister’ vindt; en deze vervanging van de ene toestand door de andere vergeleken we al eens met het liefdespel, waar ook spanning en ontspanning zich afwisselen, een spel dat in sommige gevallen ernst wordt als het op 'n konceptie is uitgelopen en de mens een mens voorbrengt. Bij een dergelik verloop op wetenschappelik terrein is de verklaring meer dan ogenblikkelike bevrediging, het kan op de geboorte van een systeem uitlopen. In hoever zo'n systeem nog in meer opzichten op 'n mens gelijkt, toonden we reeds aan; maar vooral moeten we er hier aan herinneren, dat de produktie van een stelsel iets heel wat zeldzamers en moeilikers is dan die van 'n mens. 't Is daarom te begrijpen, dat er heel wat verklaringen-van-taalfeiten zijn die, als ze behalve spel ook nog produktie mogen heten, toch de gelijkenis met de mens op heel wat vluchtiger en

gemakkeliker wijze bereiken dan de geleerde of de kunstenaar wiens hele leven één lange barenswee was om wille van één systeem, één roman, één stichting, één produkt. Zulke minder bezwarende handigheidjes namen we al eens waar in onze beschouwing over *Historie*[1]; men tracht dan van een stukje taal of taalfeit de 'oorsprong' te bedenken, het wordt dan als het kind waarvan men de vader zoekt en de illusie dat men op genealogies en dus op zuiver menselik terrein werkt, is, hoewel meestal onbewust, verkregen. Een zelfde handigheidje in het produceren van *would-be*-mensjes is het kausaliteitsbejag. In de vader schuilt niet alleen de *oorsprong* van 'n kind maar ook de *oorzaak* van het jonge mensebestaan; daarenboven is 'ik', het model van al wat oorzaak heet, een mens, en die oorzaak is mèt z'n gevolg (d.w.z. de menselike handeling), te zamen de mens bij uitstek, de handelende mens. Zo maakt men van een taalfeit als men er een kausale wederhelft aan toevoegt, iets als 'n mens, een gevolg *plus* een oorzaak. Zo doet in het groot wie als Darwin van heel het wereldbestaan één grote feitenreeks maakt, één Descendentie, en die dan aan één grote oorzaak koppelt, de Selektie, te samen één Kolos, een wereldbeeld, een mens-in-het-groot; zo doet in het groot degene die evenals Van Ginneken alle wereldfeiten te samen grijpt als één reusachtig gevolg en daaraan één grote onzichtbare oorzaak koppelt, 'le Dieu Createur, la cause du monde universel'[2]; zo doet nog konsekwenter de pantheïst, die bij z'n vermenseliking van de kosmos zover gaat al wat bestaat, feiten en mensen en zich zelf inkluis, slechts te beschouwen als de zichtbare helft van dat Alwezen, waarvan dan de God van de andere mensen slechts de onzichtbare helft, de kausale ziel, uitmaakt; zo doet in het klein degene die niet ineens aan de hele feitenwereld maar aan elk feit afzonderlik een oorzaak als kausale ziel toevoegt; de wereld van de feiten verandert dan in 'n wereld van miriaden kleine mensebestaantjes en de schepper van die wereld staat naast Darwin zoals naast de stichters van wereldpaleizen en wereldrijken ook mensen staan die opgaan in de produktie van talloze lucifers en grote stapels krentebollen, nietige dingen, in al 'r nietigheid toch ook gemodelleerd naar hetzelfde principe als de mens[3].

1) Blz. 172.
2) *Principes* § 63.
3) Zie blz. 38.

Bij de tegenstelling tussen Geloof en Wetenschap[1)] waartoe onze kultuur gekomen is en waarbij de Wetenschap allereerst intellektueel en logies is, lijkt het mij met de rasechtheid van de Wetenschap te stroken dat we deze vrij houden van kausaliteit. Daartegen schijnt wel het feit te pleiten dat het toch ook juist in onze tijd is dat men de wetenschap bij voorkeur als kausaal prijst; maar men moet een tijdelike trek van zekere tijd en kultuur onderscheiden van wat in hetzelfde stadium als 'n meer organies gegroeide en dus meer konstante en essentiële eigenschap kan aangemerkt worden. In de ongewone en voorbijgaande omstandigheden van onze geschokte maatschappij zien we zelfs wel ruilhandel en diktatuur, verschijnselen van eeuwen her, terugkeren. Tot de ongemerkte voortekenen van de onverwachte en tijdelike teruggang van onze kultuur reken ik ook de sinds lang geliefde wetenschappelike kausaliteit: die ‘wetenschappelikheid’ lijkt mij evenzeer een tijdelike bezetting van de Akademie door een sterk-gelovige groep als de overrompeling van het Amsterdamse raadhuis door de kommunisten van de zestiende eeuw. Zulke idealistiese gelovigen moesten liever geen wereldse gebouwen veroveren maar kerken, gebouwen waarvan de hoofdlijn naar boven wijst, naar het transcendentele. Dat ondanks alle huidige liefde voor kausaliteit deze toch in de wetenschappelike wereld metterdaad aan het verouderen raakt, dat blijkt overtuigend uit de onmogelikheid om van Darwin's systeem de kausale helft, de selektie-theorie (waaraan niemand meer gelooft) door een betere te vervangen, ofschoon men al jaren in alle delen van de wereld zoekende is: 't was beter dat men bij al die vergeefse kausale pogingen eens de oorzaak van die vergeefsheid trachtte te vinden: we zijn te intellektueel geworden om een oorzaak nog als een deugdelik wetenschappelik element in onze gedachtegang te aanvaarden: zò aksepteren de Darwinisten een oorzaak en zò verwerpen ze 'm weer. Ten slotte gaf er onlangs een de raad ‘op te houden met filosoferen en steeds maar weer meer te experimenteren’. Maar louter experimenteren is voor de mens (die in de grond meer artistiek dan wetenschappelik is aangelegd) hetzelfde als sjouwerswerk bij de bouw van een huis: er moet afronding en

1) Deze onderscheiding van de twee veronderstelt niet, dat het ene het andere in eenzelfde mens uitsluit, zomin als de onderscheiding ziel en lichaam.

eenheid in het werk komen, bedacht door een architekt. Die eenheid is er reeds in Darwins systeem voor onze tijd voldoende nl. de descentielijn; de kortstondige grillige verlangens naar één kausale idee zijn slechts stervende resten van Darwin's eenmaal krachtige suggestie. Hoe op taalkundig terrein het experimenteren d.i. het verzamelen, vergelijken en groeperen van taalfeiten z'n hechte kompositie kan verkrijgen zonder dat kausaliteitsgeloof de grote of kleine architekt is, bleek reeds in onze beschouwing over Historie en zal later nog indirekt uit een andere beschouwing blijken.

PH.J. SIMONS.

Adolf van Meetkercke.

Het veranderlike en de veelvuldigheid van dialecten in de moderne talen beschouwden de humanisten als zwakke punten in die 'linguae vulgares' naast het onverandelike, stevige Latijn. Vooral door de studie van het Grieks echter werd men zich het bestaan van dialecten, ook in de klassieke talen, bewust. Erasmus bijv. spreekt in zijn *Pronunciatio* meermalen over het verschil tussen Dories en Jonies. Dit verschil wordt scherper geaccentueerd door Adolf van Meetkercke, een Bruggenaar, die in 1564 een boek schreef over de uitspraak van het Grieks[1]. Van Meetkercke ziet dezelfde verschillen als tussen Dories en Jonies in nederlandse dialecten: 'de Zeeuwen zeggen *meene* (luna), de Vlamingen *mane*; de Zeeuwen *meend* (mensis), de Vlamingen op doriese wijze *maand*, de Zeeuwen *treenen*, wij Vlamingen op doriese wijze *tranen*.' Hij blijft niet in gebreke om, als Erasmus er op te wijzen, dat onze volkstalen met het Grieks vermengd zijn geweest. Ook op andere plaatsen blijkt, dat hij onder invloed staat van het werk van Erasmus, die hij trouwens herhaaldelik noemt. Hij gewaagt van de studie, die er in zijn studententijd aan de universiteit te Leuven van fonetiek en uitspraak gemaakt werd en we kunnen ervan verzekerd zijn, dat aan die Zuidnederlandse universiteit de Pronunciatio van Erasmus een goede bekende was.

M i d d e l b u r g .

K. KOOIMAN.

1) Mij is geen exemplaar bekend, dan van 1576, dat zich bevindt in de Bibl. Thysiana: *Adolphi Mekerchi brugensis de veteri et recta pronuntiatione linguae commentarius, jam auctus et recognitus*. Uit de opdracht blijkt, dat de eerste druk van 1564 is.

Fonetiese sprokkel.
De *l* in het Nederlands.

Iedere taalleraar heeft waarschijnlik evenals ik in z'n klassen wel eens getob gehad met leerlingen, die òf de *l* in 't geheel niet konden zeggen òf 'n biezonder lelike l-uitspraak hadden. Met behulp van verschillende aanwijzingen en oefeningen uit *Eldar* en andere werkjes met spreekoefeningen, lukte 't me dan soms wel verbetering te brengen, maar 't viel me op, hoe de moeilikheid bij sommige woorden toch bijna onoverkomelik bleek.

Dit was 't geval bij die woorden waar de *l* onmiddellik volgde op een ..i.. (ie) of ook wel op een ..é (ee), ..è.. (i) en ..ɛ.. (è). Dus in woorden als: *ziel, viel; deel, heel; vil, kil; cel, bel* ('*t fr. bel, belle*), enz. Maar voornamelik toch na de ..i.. De l-aanslag bleef dan altijd zwaarder; de klank ‘kleefde’ zooals ik dat noemde. Liet ik de voorafgaande vokaal ‘lichter’ uitspreken, dan werd ook dadelik de *l* minder ‘dik’. Ik slaagde er niet in 'n aannemelike verklaring te vinden, maar wel trof 't me, dat ook Dr. Jac. van Ginneken in zijn ‘Roman van een kleuter’ over de *l* zegt (blz. 207, § 15): ‘Want al de tot nu toe besproken l's van Keesje (nl. die achter ie, ee en è), zijn donkere zware l's en liggen achter in den mond, gelijk trouwens de meeste Nederlanders thans in veel woorden de *l* uitspreken.’ Hij had er m.i. aan toe kunnen voegen: ‘Vooral in die verbindingen’.

Jespersen geeft van deze zgn. ‘*Hohles [l]*’ (*Lehrbuch der Phon.* [2 en 3] 8. 65), die hij vaak in 't Nederlands hoorde, ‘meist in der Aussprache Ungebildeter’ de volgende beschrijving, waarvan ik een deel kursiveer: ‘Lippen offen, *Grösse und Form der Öffnung hat die Neiging, sich der Umgebung anzupassen*. Zungenspitzenberührung findet in der Regel hinter den Zähnen statt, die nicht berührt werden; wichtiger aber für die Erzeugung des hohlen Klanges ist es, dass die Seitenöffnungen grösser werden als gewöhnlich, besonders dass die Vorderzunge unmittelbar hinter der Berührungsstelle wie ein Löffel ausgehöhlt wird; dies setzt voraus, dass die Hauptmasse

der Zunge gegen rückwärts verschoben wird, so dass eine Annäherung der Oberfläche der Hinterzunge an den weichen Gaumen stattfindet'

Nu deelde Mej. C.C. Huysinga, deklamatrice, die dezelfde ervaringen bij haar leerlingen had opgedaan, me mee dat ze bij verschillende proeven steeds weer had opgemerkt, dat de zijkanten van de tong bij *iel* zich meer uitzetten (zodat ze bijna de kiezen raakten), terwijl bij *oel, ool, uul*, de tongzijden even *binnen* de kiezen bleven. Zij waagde nu de volgende veronderstelling: 'Bij de *ie* en ook (hoewel in mindere mate) bij de *ee, i* en *è* worden de liphoeken ingetrokken, de lipopening wordt dus verbreed. Mij schijnt 't toe dat deze lipverbreding reflektories gepaard gaat met 'n **tong**verbreding, welke nog aanwezig is bij de volgende l-vorming, waardoor 'n lichte, vlugge aanslag van de toch reeds zware Ned. *l*, nog meer bemoeilikt wordt.'

't Leek me zeer waarschijnlik dat deze verklaring de juiste was en ik word in deze mening versterkt door hetgeen C.B. van Haeringen opmerkt in '*De Germaanse inflexieverschijnselen phoneties beschouwd*' (blz. 32): 'Hierbij (nl. de *genetiese* klankwijzigingen) zal blijken, dat een bevredigende formule te geven vaak gecompliceerder is dan het schijnt. Er moet nl. bij alle vocalen rekening gehouden worden met het feit, *dat de lippenstand in een of ander verband staat met de stand van de tong, dat bijna de indruk maakt van reflectories te zijn*' (kursivering van mij). Van Haeringen voegt er in een noot aan toe: 'Passy, *Changements phonetiques*, 79, houdt zelfs een bepaalde correspondentie tussen lippen- en tongstand voor "normaal". Waar nu deze standen niet in die gewenste harmonie aanwezig zijn, daar wil P. in het klankverloop een streven tot "normalizering" zien, een streven, om die harmonie te herwinnen.'

V.H. acht die laatste opvatting van P. moeilik vol te houden en ook ik persoonlik zou deze konsekwentie niet durven aanvaarden. Veeleer moeten we *trachten* onze leerlingen te leren de lippenstand bij de artikulatie van de *ie, ee, i* en *è* zoo snel mogelik los te laten. Of dit prakties uitvoerbaar is in 't normale spreken, waarin de klanken op elkaar zoveel invloed plegen uit te oefenen? Ik betwijfel 't wel.

E. JONGEJAN.

Boekbeoordelingen.

Dr. P. Leendertz: Spelling en verbuiging onzer Moedertaal. Handleiding bij de keuze tusschen de verschillende spellingstelsels. (Leiden - A.W. Sijthoff - 1922) Prijs f 1.75.

Dit werkje is niet in de eerste plaats voor vakgenoten bestemd. De schrijver stelde zich ten doel, een beschaafd lekenpubliek - in 't biezonder zijn oud-leerlingen - voor te lichten. Al schrijvende kwam hij er toe, een nieuwe bemiddeling te beproeven tussen de oude en de vereenvoudigde spelling. Waarom deze poging in het tegenwoordige stadium van de spellingbeweging vruchteloos zal blijken, hebben wij onlangs in *Vereenvoudiging* (XXVI, 1) uiteengezet. Hier willen wij dit betoog aanvullen met enkele principiële bedenkingen, want al is deze studie voor leken bestemd, ook studenten en taalonderwijzers zouden er voorlichting in kunnen zoeken.

Ondanks de bezadigde, onpartijdige toon, die aangenaam aandoet, ondanks het feit dat Leendertz het standpunt van de vereenvoudigers menigmaal dicht nadert, kunnen wij zijn boekje niet aanbevelen. De schrijver heeft niet voldoende beseft dat juist een elementaire uiteenzetting, die het inzicht wil verhelderen, hoge eisen stelt. De docent moet scherp onderscheiden en zich helder uitdrukken. In dit opzicht zijn de spellinglezingen van Van den Bosch voorbeeldig. Nauwkeurige terminologie is een eerste vereiste. Op blz. 19 wijst de schr. op het bezwaar dat *woord* zowel het schriftbeeld als de spraakklank aanduidt, zodat ‘het onderscheid van klank en teeken niet tot uitdrukking komt. Voor den taalkundige geeft dat geen bezwaar maar wanneer er bij het onderwijs niet nadrukkelijk op gewezen wordt, ontstaan daardoor bij de leerlingen, en evenzoo bij onnadenkende onderwijzers, geheel onjuiste voorstellingen’[1)]. Is het dan niet inkonsekwent dat hij zelf, geheel onnodig, op blz. 10 de bepaling geeft: ‘De enkelvoudige klanken heeten *letters*, maar ook de teekens waarmede zij worden voorgesteld, heeten zoo’?

1) Vgl. op blz. 49 de waarschuwing tegen de term ‘stomme’ medeklinkers.

Ons oude bezwaar tegen de termen *spreektaal* en *schrijftaal* geldt hier in dubbele mate, omdat de schrijver, zijn begrip moderniserend, spreek- en schrijftaal tracht samen te vatten, en dan in zijn eigen termen verstrikt raakt. Men lette b.v. op de geslachtsregels (blz. 79), die hij uit de beschaafde *spreeken schrijftaal* meent te kunnen opmaken!

De kritiese lezer zal herhaaldelik opmerken dat òf de waarneming van de levende taal te kort schiet, òf de uitdrukking ondoordacht en slordig is. Als voorbeelden noemen wij de volgende zinnen: ‘Er zijn in een zin evenveel woorden, als er volle klemtonen gehoord worden’ (blz. 17). ‘De beginletters en ook de middenletters van een woord spreken en hooren wij duidelijker dan de slotletters’ (blz. 21)[1]. De tegenstand tegen de schrijfwijze *-lik* voor *-lijk* berust o.a. daarop, ‘dat het dan een leeg achtervoegsel wordt, waarvan de beteekenis niet meer wordt gevoeld’ (blz. 41). ‘Volgens sommigen zou ook in woorden als *schrijven, schrik* enz. *ch* overtollig zijn. Wie echter even luistert, gevoelt dadelijk de onjuistheid van deze bewering. Het is alleen betwijfelbaar, of de klank tusschen *s* en *r* door *ch* wel juist wordt weergegeven’ (blz. 50). Het is duidelik dat de moeielikheid hier niet zit in de *ch*, maar in de *r*, die dentaal kan zijn, en dan een geheel andere artikulatie-plaats heeft dan de *ch*, of velaar, en dan met de *ch* tot één gerekte klank samensmelt.

‘In sommige dialecten zegt men: *De boere ginge met hun koeie naar de markt om ze te verkoope*’ (blz. 51). Dit is volkomen korrekt beschaafd-Hollands. De schrijven verbetert zich zelf dan ook onmiddellik daarop, door te zeggen: ‘deze vormen zijn zoo algemeen geworden, dat men ze niet meer onbeschaafd kan noemen’. Intussen wordt op blz. 20 *loope, gegete* op één lijn gesteld met *steert, segaar* e. d![2] ‘Ziet de spreker in *stoel* en *bank* slechts twee voorwerpen om op te zitten met verschillen

1) Dit dient ter verklaring van de spelling *paard* in plaats van *paart*. Waarom dan niet *diev* en *haaz*? Ook de andere gissing, dat de *d* ‘misschien een overblijfsel is uit den tijd, toen aan het eind van het woord nog eene *d* gehoord werd’ is ongegrond. Toen men in de 12de eeuw Nederlands begon te schrijven werden al geen stemhebbende konsonanten aan het slot gehoord. Het al dan niet-toepassen van de spellinganalogie is eenvoudig een door een lange praktijk geijkte willekeur.

2) Ook het daar genoemde *kaptein, ofsier* zijn volstrekt niet gelijk te stellen met *domenie, begraffenis*.

van ondergeschikt belang, dan zal de geslachtsonderscheiding voor hem geheel doelloos zijn en dientengevolge in zijn spreken niet tot uiting komen' (blz. 70). De onjuistheid van dit 'dientengevolge' wordt duidelik als men aan het Zuid-Nederlands of aan andere talen denkt. Onnauwkeurig is ook, in het verband, de bewering dat het gevoel voor de taalkundige geslachten 'door de studie van het Latijn gescherpt wordt' (blz. 71). De Latinist kent de onderscheiding van drieërlei geslachtsvormen, maar scherpt dit zijn gevoel voor Nederlandse geslachtsonderscheidingen? Vreemd is de volgende redenering: 'De boer zegt van zijne koe: *hij geeft veel melk*. Hoe komt dat? Voor den boer is het geslacht een zoo op den voorgrond tredend, zoo noodzakelijk bestanddeel van het begrip *koe*, dat het niet afzonderlijk behoeft uitgedrukt te worden' (blz. 75). Geldt datzelfde dan niet voor de vrouw van die boer?

Is het van hedendaags standpunt niet onhoudbaar, in *goedsmoeds, van ganscher harte* 'de uitdrukking van eene geslachtsonderscheiding' te zien (blz. 75)? Hiermee is ons lijstje van kanttekeningen niet uitgeput. Het bezwaar van onnauwkeurige uitdrukking of verwarde gedachtengang geldt soms een gehele bladzijde, b.v. blz. 25 of blz. 68, waar de voornaamwoordelike aanduiding niet van de buiging onderscheiden wordt[1)].

Uitvoerige theoretiese of taalhistoriese uiteenzettingen zouden in dit populair bedoelde werkje misplaatst geweest zijn, maar waar de schrijver dergelijke kwesties aanroert, ontkomt hij niet altijd het gevaar van misverstand te wekken. Ook hiervan geven we enkele voorbeelden. 'Ieder volk heeft nu, wat men de beschaafde spreek- en schijftaal noemt. Niemand spreekt, en slechts weinigen schrijven die geheel zuiver' (blz. 15). De eerste zin is te algemeen gesteld; de tweede een overdrijving van Paul's stelling: 'Die Gemeinsprache ist nur eine ideale Norm, bestimmt durch den Usus eines engen Kreises'. Letterlik genomen is het een dwaasheid dat geen Nederlander zuiver zou spreken! Van de wisselwerking van spreektaal en schrijftaal geeft blz. 13 een zonderlinge, door geen feiten gestaafde voorstelling.

Op blz. 33 wordt de bewering 'Deze regel (enkele a en u in open lettergrepen) is altijd gebleven' terecht in de noot teruggenomen. Het gezag van mannen als Hooft en Wagenaar

1) Vandaar de mening dat in het Engels alle zaaknamen onzijdig zijn (blz. 78).

zou licht aan de aa-spelling de overwinning bezorgd kunnen hebben[1)].

Minder juist uitgedrukt is weer: ‘Toen men het Nederlandsch ging schrijven, heeft men de spraakkunst kant en klaar uit het Latijn overgenomen.’ Vóór de opkomst van de renaissancespraakkunst schreef men immers reeds drie eeuwen Nederlands!

De gehele geschiedenis van de buiging en de geslachten blijft duister, als men gees rekening houdt met de invloed van het Zuid-Nederlandse spreken en schrijven op de litteraire taal van het Noorden, en juist dit belangrijke punt is buiten beschouwing gebleven.

Valt er, na deze opsomming van bezwaren, in dit boekje dan niets te prijzen? Het zou onbillik zijn, niet te erkennen dat een bekwaam vakman als Leendertz ook menige leerzame bladzijde, menige juiste opmerking neerschreef. Zijn samenvatting van wenselike spellingveranderingen (blz. 59) kunnen wij bijna geheel overnemen; zijn stelling ‘dat het onmogelijk is eene lijst samen te stellen, waarin voor elk woord *het* geslacht wordt opgegeven’ (blz. 79) zou eveneens instemming verdienen... als daarop niet een aantal geslachtsregels volgden, die, als ze voor de praktijk iets zouden betekenen, een dergelijke lijst noodzakelik maken. De schrijver is dat niet met ons eens: ‘Het gebruik der geslachtsvormen behoort tot den stijl en is dus individueel.’ De toepassing van deze stelling, meent hij, zal elke leraar duidelik zijn. Dit optimisme kunnen wij niet delen. Evenmin is ons duidelik hoe die ‘grote mate van vrijheid’ in het lager onderwijs tot richtsnoer genomen kan worden. Ten slotte begrijpen wij ook niet, wie Leendertz bedoelt met de ‘men’, die ‘nu reeds *alle* geslachtsonderscheiding uit *de* taal verwijderen wil.’ Zulk een taalgeweldenaar zou niet veel begrip van taal hebben!

C.D.V.

1) Zou juist de geschiedenis van de spelling, ook bij deze keuze tussen a en aa, ons niet leren dat de regel die de minste tekens vereist, een zekere voorsprong krijgt in de praktijk, en dat de vereenvoudigers door de keuze van de enkele *e* en *o* in open lettergrepen een praktiese blik getoond hebben? Niettegenstaande beweert Leendertz (blz. 40) ten opzichte van de door hem aangeprezen *ee*-spelling: ‘Alleen dit heeft kans van algemeen aangenomen te worden. Het publiek gevoelt dit bij intuïtie.’ Hoe is het dan te verklaren dat Van Eeden *geen* navolging vond?

Uit de tijdschriften. (Julie-Augustus).

De Gids. Julie.

H.C.M. Ghijsen schrijft, in aansluiting bij haar proefschrift, over *De samenwerking van Wolff en Deken*. Omstreeks 1777 had een kentering plaats in Betje Wolff's schrijfstersleven. Na een periode van stilstand vroeg alles om vernieuwing. Het samenleven met haar nieuwe vriendin ‘bracht tot den opbloei van werklust en scheppingskracht die kostbare prikkel van belangstelling en meevoelen in den dagelijkschen omgang, die Wolffje in de laatste jaren meer en meer had gemist’. ‘De bewondering en ernst van A. Deken worden de stuwkracht die Betje Wolff bezieling brengt.’

Aug.

J. Huizinga geeft een beschouwing over een bloemlezing uit Jong-Friese gedichten, onder de titel *De Nije Moarn* bijeengebracht door J. Kalma, ‘iemand van opmerkelijke begaafdheid, een geestdriftig temperament en een gevaarlijke gemakkelijkheid van productie’. De aanhalingen bewijzen ‘de fijnheid en den ernst van deze poëzie en een verrassende geschiktheid van het Friesch voor de hoogere lyriek’.

‘Is het ook zeer oorspronkelijk? - Het is onmogelijk, hier niet den onmiddellijken invloed waar te nemen van twee stroomingen. De eene is die van de Nederlandsche lyriek na 1880, met haar sterke verwantschap aan de Engelsche, die haar tot voorbeeld was. De sonnetten van Kalma beduiden de intrede van de jongere Nederlandsche dichtkunst in het Friesch. Het is eigenlijk geen gunstig teeken, dat de meeste van deze gedichten (evengoed als Kalma's proza) behoudens rijm en metrum zich bijna woord voor woord in het Nederlandsch laten transponeeren. De Friesche ziel beantwoordt dan toch blijkbaar vrij volkomen aan die van Nederland.

De andere invloed, die hier nawerkt, is de Duitschromantische.’ .... ‘De romantische inslag verraadt zich in het feit, dat deze jong-Friesche dichters, Kalma vooraan, zich nog steeds bedienen van de Oud-noorsche godenfiguren en mythologische

begripppen, die met Friesland nooit iets uit te staan hebben gehad, en waarvan er sommige, als Bragi en Iduna, reeds in hun Oud-Yslandschen tijd een weinig naar de lamp roken.'

In het vervolg van haar bovengenoemde studie zegt Mej. Ghijsen o.a.:

'Niet in opzettelijke voorbereiding, in stelselmatige verdeeling van arbeid, maar in de vorming van een gemeenschappelijk geestelijk bezit, in het doorleven van elkanders ervaringen, het dóórdringen tot elkanders gedachten en gevoelens, bron waaruit men bij uitbeelding en beschouwing, gelijkelijk putten kon, ligt de levende kracht der samenwerking bij Wolff en Deken. Betje Wolff blijft in deze samenwerking de leidster, omdat zij verreweg het meest tot de vorming van dit gemeenschappelijk bezit had bijgedragen, omdat ook haar talent in humoristische kracht, in ontledend en beeldend vermogen, in klaren werkelijkheidszin, dat van haar vriendin overtrof; toch zal Deken's aandeel, niet alleen in de praktische uitvoering, maar evengoed in de conceptie van sommige der karakters, onschatbaar blijken en de waarde van eenige der beste gezamenlijke scheppingen verhoogen.'....

'Betje voelt door de gedurige gedachtenwisseling met Deken, door den opwekkenden invloed van haar belangstelling en bewondering zoo goed de eischen van haar geest als die van haar hart bevredigd. Het feit, dat zij op geestelijk gebied de leidster is, brengster van het nieuwe in denkbeelden en opvattingen, wordt, zoolang haar geestdrift en werkkracht in hun bloei zijn, niet als bezwaar gevoeld.

Een oogenblik, in de depressie die, na de voltooiïng van Willem Leevend, vooral voor Betje Wolff, de nerveus-overgevoelige intreedt, zal dit anders zijn. Dan zal de behoefte aan onmiddellijker geestesprikkel dan Deken geven kan een tijdlang teleurstelling, een gevoel van geestelijke eenzaamheid wekken, die met de oude overdrijving worden geuit.

Maar dit kon niet durend zijn; daarvoor was in deze vriendschap, ondanks verschil van ontwikkeling, ook de geestelijke overeenstemming te werkelijk.

Tot een nieuw hoogtepunt in haar schrijfstersleven zal na 1785 haar vriendschap niet meer voeren: de diepste ervaringen van Betje Wolff's leven zijn in Sara Burgerhart en Willem Leevend verwerkt, het geheel van haar levensbeschouwing is er in neergelegd.'

De Nieuwe Gids. Aug.

In de *Literaire Kroniek* een scherp afbrekende kritiek van Dr. J. Berlage's *Alkestis*-vertaling door W. Kloos.

Groot-Nederland. Julie.

J. Saks geeft het zevende vervolg van zijn studie over *Multatuli en zijn Vorstenschool*. In dit gedeelte behandelt hij het verblijf te Menado. - Victor E. van Vriesland publiceert een opstel over *Het Joodsche Lied*, dat een vervolg is van een artikel in De Nieuwe Gids (April 1919): het is gewijd aan de poëzie van Jacob Isr. de Haan.

Aug.

J. Saks vervolgt zijn Multatuli-studie. Onder de boekbeoordelingen geeft J.L. Walch warme lof aan de sonnettenreeks *De Keten*, gepubliceerd onder de schuilnaam Jan Diderikz. - F. Coenen beoordeelt o.a. gunstig *Het Ontwaken* van D.Th. Jaarsma en *Pauwkens Vagevuur* van Antoon Thiry.

De Beiaard. Aug.

B.H. Molkenboer schrijft een artikel ter herdenking van de zestigste verjaardag van de Katholieke dichter *Eduard Brom*, een ‘volbloed Thymiaan’: zijn ‘weinig omvangrijk, maar voornaam levenswerk staat inderdaad op den hechten grond van een vast, blijmoedig geloof’; zijn kunst is ‘rechtstreeks en durend door Dante geïnspireerd.’ - J.M.F. Sterck gaat de betrekkingen na tussen *Vondel en de kring van Dr. Fr. van den Enden*. Tegenover Meinsma toont hij aan, dat deze scholarch en vriend van Spinoza levenslang Katholiek gebleven is. Merkwaardig is dat hij zijn leerlingen geregeld liet toneelspelen en op bruiloften levende beelden uit Virgilius deed vertonen: in het tekstboekje werd Vondel's vertaling gedrukt. Een andere vertoning bij de familie Van Vlooswijck heeft Vondel bijgewoond en herdacht. Uit Van den Ende's kring kende Vondel o.a. Jacob Linnich en Albert Burgh. Gelijk onlangs aangetoond is, heeft Vondel in zijn *Bespiegelingen* Spinoza's leer bestreden. Dat omgekeerd Spinoza in zijn brieven de dichter als ‘homunculus’ aanduidt, acht Sterck onbewezen en onwaarschijnlik. Dat Van den Ende's Latijnse school nog in 1670 bestond, blijkt uit een pamflet tegen Nil Volentibus Arduum.

Onze Eeuw. Aug.

Johanna Veth geeft een karakteristiek van een beroemde vrouw uit de zeventiende eeuw, die met Huygens en Cats bevriend was, nl. *Anna Maria van Schurman*. ‘Wij kunnen bij den aanblik van Anna Maria's uitnemendheden niet

meer in die vervoering raken, die zij bij hare tijdgenooten opwekte. Hare kunstvaardigheid was verbazend, hare geleerdheid verbijsterend, hare doorzettendheid in het vorschen naar den letterlijken zin der Heilige Schriften moet bijna ongeëvenaard geweest zijn, maar zij zat té zeer vast aan haar tijd, haar geest was te weinig ruim en oorspronkelijk, dan dat zij voor het nageslacht nog haar licht zou hebben kunnen doen schijnen. Anna Maria van Schurman was vermaard als weinigen en is nu bijna vergeten. Toch is zij overwaard dat men haar herdenkt, als een der merkwaardigste vrouwen uit een belangrijk tijdperk.

Wat als een sterke draad door Anna's geheele leven heeft geloopen was: haar hartstochtelijke zin voor het goddelijke en bovenzinnelijke en zij heeft het later als een grief genoemd dat juist die sterke neiging “bijkans van niemant als de voornaamste stoffe van haar lof is ter hant genomen.” De geleerde vrouw vergat dat iemand wel beroemd kan worden door uiterlijke gaven, maar niet door diepe innerlijke gevoelens.’

Stemmen des tijds. Aug.

P.W.J. van den Bergh levert een bijdrage tot de stichtelike litteratuur van de Middeleeuwen in zijn opstel over de ‘Ars bene moriendi’. Op de ‘Leestafel’ een ongunstige beoordeling van Jaarsma's roman *Het Ontwaken* door De Moor. - Van Haselen's proefschrift over *Willem van Haren's Friso* wordt besproken door J.C.H. de Pater.

Elseviers Maandschrift. Aug.

H. Robbers koestert goede verwachting van de romancyclus, die D.Th. Jaarsma opende met *Het Ontwaken*.

De Stem. Aug.

Dirk Coster bespreekt Marie Koenen's *Limburgsche Verhalen* en *In de Vrije Amerikaan* van C. Scharten-Antink.

Vragen des tijds. Julie.

G. Kalff vervolgt de artikelenreeks over *Algemeene en Vergelijkende Literatuurgeschiedenis*. Dit zesde stuk, getiteld *Uit de betrekkingen tusschen leven en literatuur* geeft een reeks voorbeelden van motieven uit werkelikheid of fiktie in hun wisselende gedaanten.

Dietsche Warande en Belfort. Julie.

Al. Walgrave vervolgt zijn studie over *Gezelle's Leeraarschap te Rousselare*. Deze afdeling is getiteld: ‘Na de poësis 1859-1860.’ - J. Paquay geeft in een beknopt artikel, *De volkstaal waargenomen in de*

bronnen der plaatselijke geschiedenis, een werkprogram en bronnenopgave voor de Limburgse gewesten.

Vlaamsche Arbeid. Julie-Aug.

De *Langendonckiana*, die Jozef de Cock publiceert, zijn brieffragmenten, die ons verduideliken waardoor de Katholieke Van Langendonck zich aan zijn letterkundige strijdmakkers verbonden gevoelde. - V.J. Brunclair publiceert de uitwerking van een kongresrede *Over moderne literatuur*, internationaal opgevat en vooral aandacht vragende voor het modernste.

Volkskunde XXVII, afl. 3.

Jan de Vries besluit zijn opstel *Methodiek en Praktijk van het onderzoek der volksoverleveringen (Het Lied van Halewijn*). De uitkomst van zijn vergelijkende studie is, dat ‘de opvatting van Halewijn als demonisch wezen alle reden van bestaan heeft’, en dat ‘de Nederlandsch-Nederduitsche traditie de voorkeur verdient boven andere’, al zal ‘het oorspronkelijke gedicht in vele opzichten van de ons overgeleverde teksten afgeweken hebben’. - Gerard Krekelberg behandelt de vragen: *Hoe oud is de Kerstboom? Van waar is hij gekomen? Waarom is hij een naaldboom*? - Een nieuwe berijmde tekst in een achttiende-eeuws handschrift gaf Paul de Keijser aanleiding tot een opstel *De Mechelsche torenbrand*, het motief van Theodoor van Rijswijck's bekend gedicht. - *De Vlaamsche humor en de Duitschers* geeft anekdoten uit de oorlogstijd. - Onder de boekbeoordelingen is er een van *Les Drapelets de Pélerinage en Belgique et dans les pays voisins*. Enige reprodukties van die bedevaartsvaantjes zijn in deze aflevering overgenomen.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Julie-Augustus.

Het derde gedeelte van H.H. Knippenberg's opstel over *Frederik van Eeden* gaat voornamelik over *Lioba*. - Een uitvoerige, goed gedokumenteerde studie wijdt J. Moormann aan *Het Bargoensch van Maastricht*. - Gerard Knuvelder maakt onder het opschrift *Geestelike Literatuur* enige opmerkingen over romantiek bij een voorafgaand artikel van Chr. Mertz. Onder *Boekbespreking* beoordeelt H.H. Knippenberg de bundel *Dichters na '80* van Tinbergen en Middendorp. Chr. Kops begroet de dichter Jac. Schreurs als ‘'n nieuwe bloem in de bescheiden hof onzer Roomse letteren.’

Museum. Julie.

C.H.Ph. Meijer bespreekt zeer waarderend het leerzame vijfde deel van Te Winkel's *Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde*.

C.D.V.

Achttiende-eeuwse spraakkunstbeschouwing.[1)]

Met Leupenius en Winschooten bevonden wij ons op zijpaden, die volgens de tijdgenoten dwaalwegen waren. We keren nu terug op de hoofdweg, die regelrecht naar de achttiende eeuw voert.

De Frans-klassicistiese kunstrechters, die zich in het Genootschap *Nil Volentibus Arduum* verenigd hadden, toonden een begrijpelike belangstelling voor korrektheid van taal en spelling, allereerst in eigen werk, maar ook in bredere kringen. Het is bekend dat W. Blaauw, Andries Pels en Lodewijk Meijer, op aanraden van de burgemeesters Van Beuningen en Hudde, de samenstelling van een spraakkunst ondernamen, bestemd ‘om in de openbare scholen der stad Amsterdam gebruikt te worden.’[2)]. Van dit werk schijnt slechts de spellingleer voltooid te zijn, maar ook dit gedeelte bleef onuitgegeven, totdat Gerard van Papenbroek het in 1728 deed drukken, met de titel *Van der Letteren Affinitas of Verwantschap*. Met de nieuwigheden van hun spelling, in eigen werk na 1677 toegepast, hadden ze niet veel sukses; in het biezonder stuitte de invoering van accenten op onoverkomelike tegenstand[3)]. en onbedaarlike spotlust[4)]. Intussen mag niet over 't hoofd

1) Vervolg van de artikels *Uit en over oude spraakkunsten* in Jaarg. XIV en XV.
2) Zie de Leidse diss. van A.J. Kronenberg over *Het Kunstgenootschap Nil Volentibus Arduum* (1875), blz. 78. Te Winkel (*Ontwikkelingsgang* III, 44) gist dat de wording van deze spraakkunst in de jaren 1672 en 1673 valt.
3) Ze onderscheidden nl. do doffe *e* (haspel) van de heldere *é* (Blijspél) de *o* in *op* van de *ó* in *of*. Verder onderscheidden ze *y* van *ij* (maaijen) en *aa* van *ae* (= Griekse η). Een vereenvoudiging was de verbanning van de overbodige *c, q* en *x*. De enige regel uit hun verhandeling die de taalvorm betreft, is het herstel van *en* bij de stoffelike adjektieven.
4) Kronenberg wijst op het protest van Oudaen en citeert het volgende naamloze spotversje:

> Wat is een vers ook, daar d'akcenten
> Niet pieksgewijs in zijn gezet,
> Meer als een zuster zonder krenten
> Of als een beuling zonder vet.

gezien worden dat de voorgestelde wijzigingen voor een goed deel inderdaad vereenvoudigingen en verbeteringen waren.

Naar hun denkbeelden over taal kunnen we slechts gissen, nu ze niet te boek gesteld werden. Maar indien een volledig handschrift voor den dag kwam, dan zou het toch waarschijnlik geen grote verrassingen brengen: de rationalistiese Franse taalopvatting zal ook hun de weg gewezen hebben naar een strenge, op eenvormigheid gerichte kodifikatie van de overgeleverde litteraire taal. Waarom ze dan deze taak niet volbrachten? Misschien is de oorzaak wel te zoeken in het feit, dat ze de regeling van geslachtsonderscheiding en buiging - en dat was de hoofdzaak voor elke toekomstige 'taalbouwer' - niet aandurfden. Uit hun eigen praktijk blijkt duidelik, dat ze het gezag van de renaissance-spraakkunst, door Hooft en Vondel erkend en versterkt, niet onvoorwaardelik aanvaardden, of uit slordigheid ondermijnden. Als het Genootschap met regels voor den dag gekomen was, zouden de vele bestrijders triomfantelik de regelloosheid van hun taalpraktijk daartegen uitgespeeld hebben. Nu reeds spotte Van Hoogstraten in 1700 met de 'zonden' van Pels tegen de geslachtsregels, 'die veel beter in acht genomen zijn van de vroegere Schrijvers, niettegenstaande de ruwheid der eeuw', terwijl hij in 1711 zijn verlangen uitspreekt naar de beloofde spraakkunst van de Kunstgenoten, opdat ik eens bescheidentlijk begrijpe, waerom men de naemvallen en hunne litwoorden omtrent de geslachten zoo onverschilligh stelt, als of 'er niets aen verbeurt ware: daer nochtans alle de Schrijvers, op welke wij ons hier beroepen, zulk een werk daervan gemaekt hebben: gelijk wij alle, die aen deze nettigheid ons gewoon zijn te houden, niet zonder walging lezen kunnen in hunne Andromache:

> Ik dank de hemel, die, met steets mijn reis te stuiten,
> De wegh na Griekenlant met kracht scheen toe te sluiten[1)].

De taak die de 'taalbouwers' uit het begin van de 17de eeuw aanvaardden, zou tegen het einde van die eeuw krachtig ter hand genomen worden door een groep van predikant-dichters uit de school van Vondel: Geeraert Brandt, Joannes Vollenhove, Arnold Moonen, die door hun dichterroem en hun gewijd ambt meer gezag konden doen gelden dan de Amsterdamse 'betweters.'

1) In de beide Berichten vóór de *Geslachtslijst* (in de vijfde druk: blz. 46 en 68).

Van Brandt bezitten we geen eigenhandige aantekeningen, maar wij weten dat ze bestaan hebben, en dat Moonen er dankbaar gebruik van gemaakt heeft. Belangrijk zijn de opmerkingen van Vollenhove, niet samengevat in een ‘spraakkunst’, maar naar het voorbeeld van Boileau en Pels in een deftig leerdicht van 1678, gericht *Aan de Nederduitsche Schrijvers*[1].

‘Naar het voorschrift van de reden’ diende de moedertaal verbeterd te worden, ook tegen het gezag van grote schrijvers: ‘Geen misstal dient om d'outheit hier geleden’.

Een punt dat bij de reglementering van de taal steeds meer op de voorgrond komen gaat, is de nauwkeurige onderscheiding van geslacht en naamval:

> Wie veegt alom die kladden uit ons blaân,
> Daar *de* voor *den*, of *den* voor *de* moest staan,
> Of *der* voor *des*, of *des* voor *der*? hoe strengelt
> Onkunde dit verkeert! hoe giet en mengelt
> Zij 't onder een, naar eisch niet, noch gestalt
> Van zaken, maar zo 't los ter penne uit valt!

Een reeks noten is ter opheldering aan dit gedicht toegevoegd. Bij de veroordeling van *den* here (in Nom.) wordt opgemerkt: De Latinisten dolen daar in ‘niet minder, maar gemeenlijk meer dan de gemeene man’. ‘De dagelijksche onkunde kent geen onderscheit, of maakt het heel averechts.’ Tekst en noten bevatten een beknopte spraakkunst. Men onderscheide het mnl. *hunne* van het vr. *hare*, Datief en Ablatief *hun* van Acc. *hen*, de enkelv. Imp. *ga* van de meerv. *gaat*, de Nom. *de kroon* van de Gen. *der krone, wert* van de optatief *wiert*, de Nom. Plur. *vaders* van de Gen. en Dat. *vaderen*, men gebruike geen *na* voor *naar*, enz.

Vermelding verdient dat Vollenhove ook wenken geeft tot verbetering van de stijl, die hij tot klassieke eenheid en soberheid wil zuiveren. ‘Stoplappen’ als het ontkennende *en* (hij en wou), het overbodige *als* (wanneer als) of *die* (de zee die bruist) - ‘'t vijfde radt van den wagen’ - verwerpt hij. Maar - wat men niet verwachten zou - ook de grammatika van de stadhuistaal bekoort hem niet. *Ende* voor *en* is ‘lang en lam’; *de welke* wordt ten onrechte ‘alom schier ingestopt, daar *die* met zijn dry letteren beknopt de zaak vertoont’; *de welke dat* ontlokt hem de ontboezeming: ‘O stopwoord *dat*, hoe dik, hoe menigwerf verdriet my uw geluit, ons taalbederf!’

1) *Poezy* (1686), blz. 564-577.

Evenzo ergert hij zich aan *zo is 't dat* = zo, of aan het ‘overtollig en onnut lapwoord’ *zijnde*. De woordschikking moet overeenstemmen met het levende taalgebruik; de taalzuivering dient, op voorbeeld van Hooft, met kracht ter hand genomen te worden. Als rechtgeaard boetprediker eindigt hij in sombere toon: ‘De zuivring van dien stal in al zijn delen, zou Herkles kracht vermoeijen en vervelen.’

De klacht van Vollenhove vond weldra weerklank bij mannen van gezag. De Amsterdamse hoogleraar Petrus Francius (1645-1704), Latijns dichter en leermeester in de welsprekendheid, schreef in 1699 een uitvoerige voorrede bij een vertaling van een Griekse ‘leerrede’[1)], om te betogen dat de Hollanders hun moedertaal zo slecht kenden: ‘Alle menschen kunnen geen Redenaars zijn, maar alle menschen kunnen, en behooren, goed Duitsch te spreeken, die inboorlingen deezer landen zijn. In den gemeenen ommegang kan men hier niet altoos op letten, en het riekt eenigsins naar neuswijsheidt; maar wat onachtzaamheid is het, als men in 't openbaar òf schrijven òf spreken wil, hier geen acht op te slaan?’ Alle volken doen hun best, hun taal keurig te spreken; is het dan te verschonen ‘dat wij in de onze zo slordig zijn?’ Na een lofspraak op de moedertaal komt hij tot de vraag hoe wij dan de taal ‘tot volmaaktheidt’ moeten brengen. De grote fout is dat men niet op de ‘doorluchtige voorgangers’ let, maar dat ‘ieder zijn hooft volgt: elk schikt het naar zijn begrip, elk heeft een taal op zijn handt, elk meent goedt Hollands te spreeken; en ondertusschen spreekt men een taal, daar men zich over moet schaamen.’ Algemeen heerscht verwarring en ‘onkunde der taale.’ Het zondenregister luidt: ‘Hoe weinige zijn 'er, die onderscheidt maaken, tusschen het enkel, en het meerder getal? tusschen het mannelijk, en vrouwelijk geslagt der woorden? tusschen buigingen, en samenvoegselen, die wij alle in onze taale, maar op onze maniere, hebben? Wie maakt onderscheidt, tusschen my en mijn; u en uw; daar men dagelijks in faalt? tusschen de, en den; der, en des; welker gebruik weinige weeten? tusschen haar, hem, hun, hen, haarer, hunner, en dergelijke nettigheden meer, daar bijna niemant op let? tusschen na en naar, dat veel scheelt? tusschen haar en zich, dat bijna nooit gehoort wordt; als of het uit der

1) Zie Van Vloten's *Bloemlezing uit de Nederlandsche Prozaschrijvers der 17de eeuw*, blz. 607-618.

taale gebannen was? tusschen geef en geeft, tusschen geeve en geeven; en wat des meer is? Al het welke den zin duister, en een gruwelijke verwarring maakt.'

Voor zulke misslagen kan men zich wachten door de studie van onze goede Schrijvers. Als zodanig worden aangeprezen: Hooft, Van den Vondel, Brandt, Vollenhove en Moonen.

Bij letterkundigen en taalgeleerden won steeds meer de mening veld: de tijd voor de kodificatie van onze taal is rijp geworden, want in het 'klassieke' taalgebruik van Hooft, Vondel en hun school zijn daarvoor de onbestreden normen aanwezig. Gelijktijdig zien wij dan ook, nog voor het einde van de eeuw, David van Hoogstraten (1658-1724) aan het werk voor zijn *Aanmerkingen over de geslachten der zelfstandige naamwoorden*, die als 'proeve' in 1700 het licht zag, en Arnold Moonen aan zijn, door Van Hoogstraten bij voorbaat geprezen *Spraakkunst*, die eerst zes jaar later verscheen.

Hoe Van Hoogstraten te werk ging bij het opsporen van de ware geslachten, is door Kollewijn helder uiteengezet[1)]. Voor de opvatting en de betekenis van zijn werk is het uitvoerig *Berecht* van 1700 en de *Aenspraek* van 1711 van belang[2)], al vindt men daar geen systematies betoog. In de eerste plaats blijkt daaruit, waar Van Hoogstraten zijn klassieke maatstaf zocht. Hooft en Vondel zijn *de* klassieke schrijvers, met het voorbehoud dat hun werk vóór 1624 nog onbetrouwbaar is, want het tijdperk van 1500-1624 is een tijd van 'verloop' geweest. Ook bij een genie als Huig de Groot moet men zich niet laten verleiden door de 'beroemtheid zijns naems', want zijn grammatikale kennis van de moedertaal was uiterst gebrekkig[3)]. Bredero, Huygens, Cats zijn onbetrouwbaar, al moet men hun werken niet geheel 'achter de bank smijten'[4)]. De vertalers van de Statenbijbel hebben ook 'hunne dolingen gehadt'[5)]. Toenemende zuiverheid vindt men alleen in de school van Vondel. Brandt en Antonides van der Goes streefden hem reeds 'in zuiverheit van styl' menigmaal voorbij, maar 'kan men bij deze nog niet wel te recht geraken, en staet men als

1) *Opstellen over spelling en verbuiging*, blz. 54 vlg.
2) Mijn aanhalingen zijn ontleend aan de vijfde druk (bewerkt door A. Kluit), waarin ze geheel afgedrukt staan.
3) Blz. 52.
4) Blz. 70.
5) Blz. 53.

op eenen driesprong, zonder te weten wat men kiezen zal, men ga te rade met Joannes Vollenhove, Arnold Moonen en Laurens Bake, die den verlegenen en struikelenden stutten, en op het rechte padt helpen'[1]. Voorzichtig moet men zijn met een knoeier ale Jan Vos, die 'aen de straettael dezer Stadt vertuit was', want juist de 'ongebonden vrijheit der straettael' is het, die 'alles in 't war smijt'[2].

Duidelik is dus, dat Van Hoogstraten streeft naar een Nederlands waarin - evenals in Latijn en Frans - de klassieke vormen, door deskundigen opgespoord en 'op vasten voet beraamd', algemeen geëerbiedigd zullen worden. Deze taal zal allereerst schrijftaal zijn. 'Wij dringen niemant op in den dagelijxen ommegang der menschen zoo stip hier op te letten, om niet tot neuswijsheit en bedilzucht te vervallen; maer begeren alleen, *dat in 't schrijven een vaste en geregelde voet gehouden wort*'[3]. Dit zegt hij om de boog niet dadelik te strak te spannen, want elders schemert door, dat hij toch, ook in het spreken, die 'beschaafde' taal liefst tot de normale zou verheffen. In het begin van zijn *Berecht* (blz. 36) heet het: 'men zegt niet *Het schrijven van de man*, maar *van den man* of *des mans*', terwijl het toch zeker is dat in 1700 geen Nederlander die niet opzettelik deftig deed, in dat geval *den* liet horen. Maar om die deftigheid was het juist te doen. De standenscheiding moest zich duidelik ook in de taal openbaren. On-deftige taal was beneden de waardigheid van deze geleerden. Met diepe minachting spreekt Van Hoogstraten b.v. van een nieuw woord *dokteren* en *verdokteren*, dat 'opgeraept is uit den drek der veragtelijkste straettael, en klap van oude wijven'[4].

Een teken des tijds was het grote sukses van deze 'Proeve'. Bij voorbaat was de schrijver verzekerd van machtige steun: prof. Francius had mede de stoot gegeven aan zijn arbeid; Moonen werkte in dezelfde richting en zond hem na het verschijnen nieuw materiaal, daarin gevolgd door verscheiden

1) Blz. 43.
2) Blz. 62; vlg. de uitval op blz. 40-41. Dat ook de mannen van Nil het verbruid hadden door hun verwaarlozing van geslacht en naamval, zagen wij reeds. Dat de dwaling onder 'onze schrijvers', die toch dageliks 'den Bijbel hanteren', zo groot is, wordt, in navolging van Francius, betreurd (blz. 53).
3) Blz. 63.
4) Blz. 67.

dichters, liefhebbers en predikanten. Van alle kanten werd hij ‘aengemoedigt en gebeden’ om een nieuwe druk te bezorgen, toen de eerste uitverkocht was. Opmerkelik is - evenals vroeger bij Van Heule - het door het sukses aangroeiende zelfvertrouwen. In 1700 is hij meer raadgever dan wetgever. Wanneer ‘dringers en dommekrachten’ niets van onze opmerkingen willen weten, dan zullen ‘wij niemant hier eenige regels voorschrijven, noch verplichten om zich te binden’; wij tonen alleen aan hoe ‘de twee beste schrijvers onzer eeuwe’ deze woorden gebruikten; ‘ijder kan bij zijn meening blijven, die van gedachten is, dat wij knorven in biezen zoeken.’ Voornamelik voor de jeugd, menigmaal door onervaren leermeesters bedorven, heb ik deze proeve opgesteld[1)]. In 1711 - toen Moonen's spraakkunst verschenen was - betoogt hij, dat ‘al wat smaekt naer twijffelzinnigheit’ vermeden moet worden, omdat degene die een taalboek raadpleegt, daarin geen ‘losse stellingen’ maar ‘onwrikbare regelen’ verwacht[2)].

Om tot die ‘onwrikbare regelen’ te geraken liet Arnold Moonen in 1706 zijn *Nederduitsche Spraekkunst* verschijnen, ‘op den voet der Grieken en Latijnen beschreeven’, ‘gegrondt op vaste en onloochenbaere regels, en waer of wanneer die ontbraeken, op het gemeene gebruik’. De schrijver is overtuigd dat hij het standaardwerk schreef dat van hem verwacht werd, ‘zoo overvloedig en rijk, als, mijns weetens, ooit een geschrift van deezen aert onder deeze of eenige andere benaeming in de Vereende Nederlanden is uitgegeeven’. Al wat onder zijn bereik kwam, van Pontus de Heuiter tot Nyloë[3)], had hij

1) Blz. 43-45.
2) Blz. 64. In het *Berecht* van 1700 komt ook een stukje spraakkunst te pas, nl. de verbuiging van het lidw. en het subst. (blz. 38-39). Ook daar zijn de vormen nog niet ‘onwrikbaar’ vast. Naast *eens mans* heeft hij *eenes* mans; naast *eene vrou* ook *eene vrouwe* (Nom.), terwijl op een vorige blz. (37) staat: *een vrou*. In 1711 zal hij dit wel herroepen hebben voor het beter inzicht van Moonen.
3) Gewoonlijk krijgt de Asser predikant Nyloë (1670-1714), de neef van Vollenhove, met zijn *Aenleiding tot de Nederduitsche taal*, op het jaartal 1707 een plaats in de rij van de Nederlandse spraakkunsten (o.a. in Te Winkel's Gesch. der N.T. blz. 5). Ten onrechte. Séwel vermeldt dat het in 1703 anoniem verscheen, en Moonen noemt het in 1706. Van deze eerste druk ken ik geen exemplaar. Herdrukken op naam van de schrijver, ‘beschaaft’ en uitgebreid, verschenen in 1711, 1723, 1746, en 1751, sedert de derde druk met een voorwoord van David van Hoogstraten. Het is evenwel slechts voor een klein en onbeduidend gedeelte een spraakkunst (Cap. VI over spelling, Cap. VII over buiging); grotendeels is het een *Stijlleer* en in die hoedanigheid niet onverdienstelik. Het verkondigt een gematigd purisme, dringt aan op vermijding van omslachtigheid, gemaaktheid, platheid, legt de nadruk op de noodzakelikheid om de stijl naar de stof te voegen: in brieven mag men soms schrijven ‘bijna of meer met elkandere spreekt’. Verkeerde navolging wordt afgewezen, maar - typies en achttiendeeeuws! - eindigt het boekje met een *Toegift van eenige sierlijke Spreekwijzen en fraaie manieren van uitdrukkingen*, ontleend aan Hooft, Vondel e.a.

doorplozen[1]. Ook ‘uitheemschen’ hadden hem gedient; Scioppius met zijn ‘Filosofische Grammatica’, Vossius en Schottelius ‘met zijn volwrocht werk van de Duitsche hooftspraeke’.

Inderdaad is het werk van Moonen een samenvatting en konsekwente uitbreiding van wat sedert de *Twe-spraack* door de renaissance-grammatica was nagestreefd. Hier geen zoeken en tasten, geen polemiek met tegenstanders, maar een vaststelling van de enig juiste vorm, gesteund door het gezag van een door de hoofddichter Vondel gevestigde, en sedert gezuiverde ‘schrijftaal’.

En toch is dit boek, dat zich voor lange tijd onbetwist gezag verwierf, een schoolmeesterlik produkt, zonder een greintje originaliteit, zonder echte geleerdheid of belangstelling voor de levende taal. De hoofdstukken over de spelling, waarvoor de aantekeningen van Geeraert Brandt als ‘inslagh’ dienden, gaan geheel van de letter uit; de neiging tot ‘verrijking’ van de buiging wordt botgevierd: breeduit staan de paradigma's met de zes naamvallen - soms alle zes gelijkluidend! - gewichtig afgedrukt. De schrijver is gelukkig, als hij drie vormen naast elkaar kan zetten: *de mensch, des menschen, den mensche*, of wanneer hij naast de Nominatieven *belegering, toverij, voogdes* als Genitief en Datief plaatst *belegeringe, toverye, voogdesse*. Op dezelfde wijze worden - naar reeds bekend recept - de meervouden *kinders* en *kinderen, vrijsters* en *vrijsteren* gediffe-

1) Onder de Nederlandse bronnen die hij raadpleegde, noemt hij een ‘nieuwe Nederduitsche Spraekkunst, ten dienste der vreemdelingen in Duitsch en Fransch zonder naem in het jaar 1688 uitgekoomen’, een boekje waarvan hij de te grote ‘Hollantsheit’ afkeurt. Tot nu toe zocht ik er vergeefs naar. Wellicht is een van mijn lezers gelukkiger.

rentieerd, of een aanvoegende wijs *ik wierde* naast *ik worde* gezet, of een ablativus (neemer) *van hun* naast de 'aenklaeger' *hen*.

Waar Moonen zijn eigen weg schijnt te gaan, loopt hij aan de leiband van zijn Duits model, het inderdaad geleerde boek van Schottelius: *Ausführliche Arbeit von der Teutschen Haubt-Sprache*[1]. Reeds bij een oppervlakkige vergelijking blijkt Moonen's afhankelikheid. Zijn lijst van 'Kunstwoorden' is voor een groot deel niet rechtstreeks uit het Latijn, maar uit het Duits vertaald, b.v. *Verdubbeling* (Doppelung) = compositio, *Geslachtwoorden* (Geschlechtwörter) = articuli, *Voornaemwoorden* (Vornennwörter), *Voegwoorden* (Fügewörter) *Zelfstandig Naemwoort* (selbstendiges Nennwort) *Bijwoort* (Zuwort), *Ongelijkvloeiende Tytvoeging* (ungleichfliessende), *Ganschverleeden Tyt* (gantzvergangene) enz. Maar ook de gehele opzet van het werk, de stofverdeling in de hoofdstukken vertoont onmiskenbare overeenkomst, vooral waar Moonen - gelijk in het hoofdstuk over syntaxis, over woordvorming of over de leestekens weinig of geen Nederlandse voorbeelden kon volgen. Zelfs in zijn geslachtsregels schrijft hij de Duitser na[2], ook bij de groepering naar de slotkonsonant. Waar hij intussen bij Schottelius beter inzicht en zuiverder formulering vond, houdt hij zich soms aan het oude. Schottel definieert zuiver: 'Der Buchstaben Amt und Eigenschaft ist eigentlich diese, den Laut und Tohn der wol ausgesprochenen Wörter, deutlichst und vernehmlichst zubilden und auszuwirken' (blz. 188); Moonen zegt: 'Een *Letter* is een ondeelbaar deel van eene rede, een byzonder geluit hebbende'. Terwijl Schottel als grondbeginsel stelt: 'alle diejenige Buchstabe, welche der Rede keine Hülfe tuhn, und also überflüssig seyn, sollen und müssen ausgelassen und nicht geschrieben werden', filosofeert Moonen over de 'uitspraak' van de *h* in *wegh* en de *ch* in *mensch*. Het denkbeeld dat homoniemen door de spelling onderscheiden moeten worden, neemt hij weer dankbaar van Schottel over, want dat lag in de lijn van de overlevering.

Dat in de syntaxis de naamvalsleer op Latijns-Duitse leest geschoeid werd, spreekt vanzelf. Ook hier is Schottel weer het

1) Ik raadpleegde de uitgave, te Braunschweig in 1663 verschenen.
2) B.v. de zonderlinge regel, dat 'manlijke gebreken en misdaeden', als boef, schelm e.d. mnl. zijn (2de dr. blz, 60). Ook in het Duits staat: 'Männliche Laster und Mängel' nl. Bub, Schelm etc. (blz. 264).

rechtstreekse voorbeeld, wanneer Moonen zegt: ‘De Beheersching der Voorzetselen is drieërlei; eenige beheerschen den Neemer of zesden Naemval; andere den Aenklaeger, en sommige weder beide Naemvallen’[1]. Typies is weer, dat hij - buiten alle taalwaarneming om - eenvoudig beweert dat *in* de zesde naamval vereist, ‘wanneer het de rust in eene plaetse te kennen geeft’, de vierde naamval ‘wanneer het de beweeging en komste tot eene plaets uitdrukt’. Dus *zegt men* (N.B.!) ‘Hij zit in de Vergaderinge der Staeten’; ‘hij is in de Vergadering toegelaeten’. Men lette op de gewichtige beslissende *e*![2].

Wanneer een naamval onverklaarbaar is, komt de ellipsomanie voor den dag. In *tot berstens toe* is *maete* uitgelaten, ‘deezen Teeler beheerschende’ (blz. 307); *huns weegs* moest zijn: *huns weegs pat* (blz. 338), *wanneer het jaer om is*, luidt ‘ten vollen’: *omgeloopen* (blz. 340), enz.

Van enige koncessie aan de omgangstaal is bij Moonen geen sprake: hij kent maar één taal waarvan de studie eerbiedwaardig is. Als hij de bedenking weerlegt, of het schrijven van een spraakkunst ‘zyne jaeren en zyne bedieninge voege’, dan antwoordt hij dat het hem een eer is, plaats te nemen in de rij van dichters en ‘kerkhelden’, die er zich op toelegden ‘onze tael, zoo verlaeten, zoo ongehavent by zommigen, tot haere volkoomenheit te brengen’, en ‘den nakoomelingen de regels ter hant te stellen, waer naer het Nederduitsch voortaen zuiver gesprooken en geschreeven wordt’. In de eenzijdigheid van zijn doktrinair ‘schrijftaal’-standpunt lag de kracht van deze bekrompen geest.

Willem Séwel (1654-1720), geboren Amsterdammer, maar van Engelse afkomst - zijn grootvader kwam met de Brownisten in ons land - wordt gewoonlijk met Moonen in één adem genoemd. Hun beider werk volgt de tijdstroom, maar toch is Séwel, bij nader toezien, een andere geest, en anders

1) Blz. 305; vgl. Schottelius, blz. 765, die de Geslechtsendung (2de nv.) er nog bij neemt. Dat Moonen van de M.E. taal niet veel begrijpt, al haalt hij Stoke aan, blijkt daaruit, dat hij adj. met de 2de nv. onnederlands acht. Die zijn ‘den uitheemschen volken ontleent, en uit de Bijbelvertaelingen tot ons tegens den eigenen aert der Nederduitsche taele overbracht’ (blz. 318).

2) Blz. 306; vgl. op volgende bladzijde dezelfde onderscheiding bij *voor* naar het model van het Duitse *vor-für*.

geschoold. De Deventer predikant zocht binnen de studeerkamerwanden in de boeken een taalleer; de Amsterdamse woordenboekschrijver had, door zijn studie van het levende Engels, een geoefend oor en een levendige belangstelling voor de taalfeiten die hij in velerlei kringen waarnam. Dat maakt ook nu nog zijn spellinghoofdstukken leesbaar en leerzaam, want telkens maakt hij opmerkingen over de taalverscheidenheid onder de landgenoten. De Rotterdammers b v. zeggen *kookje* voor *koekje, bruud, suuker*; de Amsterdammers maken onderscheid tussen *ei* en *ij* en zeggen *gaern, paerd, staert, kaers, rechtvaerdig, waereld* met è[1)]. Het Vlaamse *kleen* en het Noord-Hollandse *kraft* keurt hij af, 'zo lang my niet bekend is in welke voornaeme stad van Holland men zo spreekt'. En, gaat hij voort, 'genomen dat ééne stad in Holland een byzonder gebruyk in de uytspraak hebbende, zulks daarom voor goed Hollandsch wou doen doorgaan; nogtans zouden de andere steden van dat verstand niet zyn. 't Is bekend dat men in ééne niet der geringste steden van ons land zegt, *Paaretje* en *Pooretje*, in plaats van *Paardtje* en *Poortje* en *Kloen* voor *Kluwen*; maar wie toch keurt dat voor goed Neerduytsch? Elders zegt men *Luuren* in stede van *Luyeren, Lykenen* voor *gelyken* en *Bodens* in plaats van *Booden*; maar of zulks voor gangbaare munt mag doorgaan, geef ik den rechtschapene kenneren onzer cierlyke taale in bedenken' (blz. 35). Deze passage is merkwaardig, omdat hier niet het proza van Hooft, maar een algemeen-beschaafd gebruik als norm wordt aangenomen. Ook zijn definities getuigen meermalen van eigen opmerking. Zou Moonen licht een zo aardige bepaling neergeschreven hebben, als Séwel geeft van de syllabe? 'Deeze is of een geheel woord, of zodaanig een gedeelte van een woord dat ééns galms moet uytgesprooken worden' (blz. 35).

Séwel deed zijn *Spraakkunst* verschijnen in 1708, ruim een jaar na die van Moonen, maar hij legt er de nadruk op, dat de kern reeds in 1691 bestond, als inleiding op zijn Engels-Nederduits Woor-

1) Zie in de uitgave van 1708: blz. 3, 16. 28. Dat zijn taalbeschouwing niet van de letter uitgaat, gelijk bij Moonen, blijkt ook uit opmerkingen als deze: 'Het woord *Bosch* spreekt men gemeenlijk maar uyt *bos*' (2de druk, van 1712, blz. 33). Of: 'Belangende de T, men gebruykt die niet in de woorden *Kisje* en *Beesje*, want te zeggen *Kistje* en *Beestje* is te hard en te stijf' (ibidem, blz. 44). Tot de laatste opmerking zijn sommige onderwijzers in de 20ste eeuw nog niet gekomen.

denboek, daarna ook in een Compendium voor Engelse gebruikers. De Nederlandse uitwerking was gegroeid uit aanmerkingen, gemaakt uit zijn ‘overzettingen uyt verscheydene taalen’. Hij is er trots op, nog vóór Halma, in zijn Woordenboek, op grond van eigen onderzoek de geslachten van de Nederlandse woorden aangetekend te hebben, en meent dat zijn werk, naast dat van zijn Deventer voorganger, recht van bestaan heeft.

Het doel van ons opstel is niet, in biezonderheden na te gaan waarin deze grammatika's overeenkomen en verschillen; evenmin hun verschillende spelling uiteen te zetten.[1)] Uit enkele kleinigheden blijkt evenwel, dat Séwel op een ruimer standpunt staat, en niet enkel de deftigste schrijftaal als normaal aanvaardt. Als genitief zet hij naast *des* en *der*: *van den* en *van de*; als datief *aan den* en *aan de*. Naast het voornaamwoord *hen* zet hij de enklytiese vorm *ze*, terwijl de datief mag zijn: *hen, hun, aan hen*. De eerste persoonsvorm is niet, als bij Moonen, *ik hebbe, ik geloove*, maar *ik heb, ik geloof*, waardoor trouwens een mooi onderscheid ontstaat met de aanvoegende wijs, *ik hebbe, ik geloove*. Nadrukkelik neemt hij een woord als *dokteren* tegen Van Hoogstraten in bescherming[2)]. Aan het slot van zijn beknopt hoofdstuk over woordvoeging komt het duidelikst uit, dat Séwel het goed recht van de ‘gemeene Nederduytsche spreekwijze’ erkent. ‘Niemand verbeelde zich dat alle deeze voorgaande regelen der Spraakkonst in 't gemeen spreeken behoorden waargenomen te worden; want dat zou zonder groote gemaaktheyd niet konnen geschieden: maar in 't schrijven acht ik dat men 'er zich wel

1) Séwel, die in zijn jeugd - naar hij in de *Boekzaal* van 1702 erkent - verplichting had aan de mannen van *Nil*, die hij tegen Van Hoogstraten in bescherming neemt, handhaaft de accenten, b.v. ézel, bevél (blz. 32) en kan zich ook in andere opzichten (b.v. ae = aa) niet naar Moonen schikken. De predikant Poeraat nam in een geschrift Moonen's spelling in bescherming tegen Nyloë, die de enkele klinkerspelling in open lettergrepen verdedigde, en tegen Séwel. De noodzakelikheid om homoniemen door de spelling te onderscheiden, erkent Séwel ten volle, b.v. Wy zagen hen steen zaagen. Ik wil dat laken geensins laaken.

2) Blz. 128 (vgl. hiervóór blz. 278). Van Hoogstraten liet zich scherp uit over Séwel in de inleiding op zijn uitgave van Oudaen's kritiek op de *Dichtkunst* van Pels.

naar schikken mag; zonder daarom te meenen dat alle Schrijvers zich juyst in alles naar mynen styl moeten voegen'. De Latijnse klassieken hebben immers ook elk hun eigen stijl! 'Ook acht ik dat de gemeene wyze van spreeken noodzaakelyk van die des Predikstoels behoort te verscheelen'. 'Zo behoeft men ook in eenen gemeenzamen brief niet overnaauwkeurig te zyn, óf te verre van den gemeenen spreektrant of te wyken, behoudelyk dat men straattaal vermyde'. 'Even zo acht ik dat men in de gemeene Nederduytsche spreekwyze zich niet te veel aan de spraakkonstige regelen moet binden' (blz. 200-201).

Met dat al heeft Séwel deze 'gemeene spreektrant' geen waardig objekt voor spraakkunststudie geacht. De schrijftaalnorm blijft voor hem onaantastbaar. Dientengevolge blijft hij in de geschiedenis van onze spraakkunst broederlik naast Moonen staan.

Het door Van Hoogstraten en Moonen uitgeoefende gezag bleef niet geheel onaangetast. Een bestrijder, die als 'een botterik in Vriesland' op zij geschoven werd, is de Dokkumse rector Johannes Hilarides, die in 1705 zijn *Niewe Taalgronden der Neederduytsche Taal* uitgaf. Als een grove ketterij gold zijn mening, dat Van Hoogstraten en de zijnen, het mannelik en vrouwelik geslacht onderscheidende, woordenboeken vulden 'met dingen die geen weezen en hebben', dat de geleerden declinationes en casus hebben ingesteld, 'daar wij nochtans geen woordbujgingen hebben in 6 gevallen, maar alleen 2 in 't eental *man, mans*: en een in 't meertal *mannen*. 't Andere geschiet alles bij omschrijvinge'. K. Kooiman, die ons de denkbeelden van Hilarides duidelik uiteenzette[1)], toonde tevens aan, dat deze bestrijder uit antipathie tegen Hoogstraten's 'Hollands', zonderlinge, verwarde voorstellingen had omtrent een 'gemeene Neerlantsche taale'.

Een merkwaardiger persoonlikheid is Adriaan Verwer (geb. 1655), die in 1707 onder de schuilnaam Anonymus Batavus zijn *Idea Linguae Belgicae grammatica* (d.i. Schets van een Nederduitse Spraakkunst) uitgaf[2)], en in 1711 zijn denkbeelden

1) *Een oude kritiek op Hoogstraten's geslachtslijst* in het *Ts. voor Ned. T. en Lett.* 36, blz. 309. Vgl. Eekhof in De Jager's *Archief* V, 397 en 480.

2) Dit boekje beleefde niet spoedig een tweede druk. Eerst in 1783 bezorgde E. van Driel, rector te Goes, een nieuwe uitgave. Het plan van A. Kluit om 'dit doorwrocht stuk werk, dat vrij wel op zijn beenen staat, een Duitsch kleed aan te trekken' (Geslachtslijst 5de druk, XXXI) is niet volvoerd. Na de 18de eeuw werd het vrijwel vergeten.

in het Nederlands uiteenzette in de voorrede van *Nederlants See-rechten*[1].

Verwer is een dillettant in de zin van een onvoldoend onderlegd onderzoeker, maar ook een dillettant in de hogere zin: iemand die met hartstochtelike lust tot weten en begrijpen het onderwerp nadert, en er zijn eigen kijk op heeft. Luisteren wij eerst naar de voorrede van zijn grammatika. Het Grieks kende een algemene taal (lingua communis), onderworpen aan strenge wetten, gegrond op de analogie, en biezondere talen (dialecti) met afwijkingen en vervormingen, vooral dichtertaal. Zo ook bij ons. Wij bezitten een zeer voortreffelike Lingua Communis en dichterdialect, niet te verwarren met de in allerlei streken op verschillende wijze verwrongen uitspraak, die men ook wel 'dialekt' (of 'landsprake') noemt. Die algemene schrijftaal vindt men in de Statenbijbel en bij Hugo de Groot; de dichtertaal bij Hooft, Vondel, Antonides van der Goes. De eerste is te vergelijken met een cirkel; de tweede met een daarvan afwijkende ellips. Of met een beeld aan de vaderlandse zeilsport ontleend: de eerste is een 'regte streek'; de andere 'kromstreken'. Die algemene schrijftaal nu moet onze maatstaf zijn, evenals op onze raadhuizen de 'slapers' geraadpleegd worden voor de juiste maten en gewichten. De grote betekenis van de Statenbijbel is, dat wij daarin vinden 'eene geauctoriseerde tale', onveranderlik vastgesteld door het wettig gezag. Die taal, reeds in oude Keuren te vinden, kunnen wij, sinds Junius in de Gotiese bijbel oud-Germaanse taalschatten ontdekte, tot in de grijze voortijd volgen. Daartegenover kan de individueel vervormde taal, zelfs van onze grote dichters, geen gezag doen gelden. Het gaat niet aan, die dichtertaal uit te geven voor *de* taal: de dichters mogen op ons grondgebied hun bonte bloementuinen aanleggen, maar de voedselvoorziening eist daarnaast akkers en weiden. Er behoeft geen strijd te komen tussen die tweeërlei taal: ze kunnen vredig naast elkaar bestaan.

Het is duidelik tegen wie dat betoog gericht was. In de tekst[2] wordt nog eens afgegeven op de blinde ijver van zekere critici ('caecus furor quorundam criticorum'), die aan de klassieke

1) Herdrukt in 1716, 1730 (de uitgave die ik raadpleegde) en in 1764. Terecht haalde De Jager dit merkwaardige stuk voor den dag in zijn *Taalkundig Archief* IV, 177, waar het intussen opnieuw begraven lag.
2) Uitgave van 1783, blz. 87.

dichters een gezag toekennen, waarvan zij zelf niet hadden gedroomd. En in 1711 herhaalt hij de aanval, in zijn eigen Nederlands[1]: ‘Geene Nieuwelingen onder onze Rhetoryck-meesters moeten uitspatten om hen te vermeten (Hooft nocht Vondel lagen op dese hoogte niet) dat hunne tael-vorme, aldus maer naer Sangerige Vloeyentheit gesnoeit, daer inne ook voortaen de leest van 't heele Nederduitsch moet uitmaken. Evengelijk als de Dansmeesters niet moesten wanen dat hunne gepaste bewegingen op mate voortaen het Voorschrift alleen hadden te wesen van alle onsen voettredt lanx de openbare straten’. ‘'t Is derhalven in onse Gemeenen-Lants-Tale, ofte *Lingua Communis*, dat de leest van 't Nederduitsch sit: *in die Tale*, waer in Hooft en Vondel, de Architecten van ons Rhetorijk, sich eerst lange jaren doorsult ende doorkoornt hadden, eer zy tot dat ander, als ietwes verhevens en Academisch, overgingen’.

Van Hoogstraten, die het patronaat van zijn vriend Verwer's naamloos werk aanvaardde en het aan Moonen opdroeg, heeft waarschijnlik niet duidelik ingezien, dat de kern van hun beider taalbeschouwing hier werd aangetast. Moonen begreep er meer van. In een brief aan Van Hoogstraten (20 Mei 1708), die hem zijn mening gevraagd had, liet hij duidelik doorschemeren dat deze ‘Anonymus’ geen verstand had van de dingen waarover hij schreef. De taal van de Statenbijbel immers wemelde van inkonsekwenties: fouten tegen de geslachten, de regering van de naamvallen, verwarring van woorden als *hem* en *zich* enz. Daar kon nooit een vaste maatstaf in gevonden worden. Bovendien kon hij de Anonymus herhaaldelik - en met recht - op de vingers tikken, waar hij vormen konstrueerde en voor oorspronkelik uitgaf, die blijkens het oud-Germaans nooit bestaan hadden.

Verwer liet zich niet onbetuigd: in een schrijven aan de Utrechtse professor Adriaen Reland, gedagtekend 1709, verdedigde hij zich tegen Moonen's kritiek[2]. Zijn verweer tegen de feitelike onjuistheden in zijn werk is zwak, maar waar hij het beginsel van Moonen opnieuw en heftiger aantast, blijkt duideliker dan te voren, waarin de tegenstelling bestaat. Nu geldt de aanval rechtstreeks de willekeur van de grammaticus,

1) *Ned. See-rechten*[3], blz. 204.

2) De beide brieven werden door Van Hoogstraten in de 3de druk van zijn Geslachtslijst afgedrukt. In de 5de en 6de druk, door Kluit bezorgd, zijn ze weggelaten.

die wel met oude taalvormen schermt, maar zijn eigen machtspreuken daarboven stelt, de aanhanger van ‘een Secterijtje *naer*, niet *van* J. van Vondel’, de naschrijver van Schottelius, ‘daer hy ons een vertaald extract van oplevert; zoo hij zelf ook niet ontveinst’. De onderscheiding van vormen op -*ing* en -*inge*, wat men ‘quanssuis komt doopen met den naem van buiginge’, dient als voorbeeld van dergelijke willekeur, ‘welke doling van dien nasleep is, dat men in eeuwigheit geen Nederduitsch Taelgeleerde kan worden, zoo lange men daer niet van geredt en is’. - ‘Ik houde van geene gefabrijkte regelen, die zoo vele exceptiën overlaten als ze groot zijn’.

Vooral de laatste uitspraken overtuigen ons, dat er een dieper-gaand verschil bestond, dan dat Moonen zijn maatstaf zocht bij Hooft en Vondel, en Verwer bij Hugo de Groot en de Statenbijbel, gelijk men oppervlakkig zou menen. Een nadere beschouwing van de *Idea grammatica* bevestigt dit. Het hoofdstuk over de spelling ademt al dadelik een andere geest. Al begint ook hij met de 26 letters van het alfabet, er volgt dadelik: gelijk er meer zaken dan woorden bestaan, zo zijn er meer klanken dan letters. De ‘taalbouwers’ moeten die spelling vergelijken met de uitspraak, zoals die voornamelik gangbaar is in Den Haag, Rotterdam, Leiden en Amsterdam, en de regeling zo maken, dat die door geheel Nederland begrepen kan worden, vrij van alle overbodigheid en schoolmeesterij. Laat men eenvoudig het voorbeeld volgen van Vondel, Antonides van der Goes, H. de Groot, en geen heil zoeken in mysterieuse punten en accenten, die voor de eenvoudigen van geest onoverkomelik lastig zijn. Laat men toch niet zoveel gewicht hechten aan spelling, alsof het heil van de Nederlanden er van afhing!

In het tweede hoofdstukje begint hij onderscheid te maken tussen levende en dode talen. Een levende taal is een taal die op een eigen gebied door de aanzienliken, het hogere en lagere volk (*populus* en *plebs*) gesproken en geschreven wordt. Wat is nu de Lingua Communis? Het oorspronkelik-zuivere taaleigen, dat zich onder de werking van grammatiese wetten, op grond van de analogie tot volmaaktheid ontwikkeld heeft, en dat niet verward mag worden met de naar persoonlike willekeur en dichterlike eisen vervormde poëtiese taal. Het verschil tussen dode en levende talen is juist, dat men bij een dode taal de Usus slechts zocht bij bepaalde schrijvers; toen die talen nog

leefden, was dat anders: toen waren ze ook organen van de overheid, en was er nog een andere Usus dan die van de auteurs. Zo ook dient bij ons de algemene taal een door de overheid met gezag beklede taal te zijn. ‘Eene *Gemeene Lants-tale* is *Juris Publici*. In *'t Rhetorijk* alleen ende in de *Uitsprake*, als *Juris privati* sijnde, heeft *Mode* en veranderinge van den onderdaen plaets’, zegt hij in 1711.

Die overheidstaal moet er prijs op stellen de oude zuiverheid en volheid van vormen te bewaren, gelijk die reeds in de oude keuren te vinden is. Er is voor onze taal een *Seculum analogum* geweest, maar al vóór 1300, want bij Melis Stoke vindt men reeds onregelmatigheden; dus wellicht in de tiende eeuw. Daarna begint de anomalie (onregelmatigheid), die eigenlik een bederf is. Er bestaat dus tweeërlei Usus, de analogus en de anomalus: de eerste treedt op als *Rex*, de tweede als *Tyrannus*. Zoveel mogelik moet dus de eerste in ere hersteld worden. Van die oorspronkelike, volle vormen vindt men nog veel terug bij Kiliaen, Grotius, De Hubert en de Statenvertalers. In Vondel's taalgebruik is al veel volkstaal gemengd: het volk geeft namelik òf door de prikkel van het nieuwe òf om het gemak in familiare stijl de voorkeur aan de verkorte vormen, die ook de dichters gebruikten.

Men ziet dus dat ook Verwer zijn stokpaardje berijdt en dan aan het fantaseren slaat. Alle adjectieven - zegt hij - moeten vroeger op *e* geëindigd zijn (blz. 40); alle infinitieven hadden oorspronkelik de uitgang *-ne* (blz. 60) - het Mnl. *te stellene* bracht hem in de war! - de eigenlike konjugatie was: ik *gestelle - gestellede* - hebbe *gestellenet* (blz. 63); ik *hebbe - hebbede - gehebd* (blz. 65) - ik *spreke - sprekede - gesprekenet.* waaruit door anomalie *sprak, gesproken* zich ontwikkelde (blz. 72). Het viel Moonen niet moeielik, hem met de oud-Germaanse vormen zijn ongelijk te bewijzen, maar de redenering van Verwer, waardoor hij zich trachtte te redden, toont weer begrip van taalevolutie. Onbewezen veranderingen zijn daarom niet onmogelik - zegt hij in zijn brief - ‘vermits het in eene levende tale eveneens toegaet, als in eenen levenden of stroomenden vloet: daer kabbelt heimelijk van den oever hier wat af, en daer weder wat aen; 't welk niemant op heeter daed en ziet; doch dan wel, als men den oever eens weer gaet beschoeijen’.

Een tweede dwaling van Verwer is, dat hij de taal van de Statenbijbel hield voor een rechtstreekse voortzetting van het

aloude schrijven, terwijl immers ook daar, evenals in het latere werk van Hooft en Vondel, in de studeerkamer bedachte regels en onderscheidingen van invloed geweest waren. Men moet echter bedenken dat Verwer, zoekende naar een vaste maatstaf, en die nog niet vindende in een algemeen beschaafd gesproken taal, een praktiese keuze deed. Niet uit een boek met regels, maar uit een boek met goede taal moest de Nederlander leren schrijven, en welk boek kwam dan eer in aanmerking dan het door de 'Staten des Landts' bezorgde 'boek der Bybel-ver talinge in proef-houdende Letterkonst; waer by yder geleerd Nederlander, 't sy van wat Provincie, maer weinige uren werk heeft om sich eene gangbare volkomenheit in onse Moedertale te grondvesten: ja, te gemakkelyker noch; omdat sy, nu sedert alle dien tijd volmaekt-Grammaticaal wesende, van geene *auctoritative* veranderinge des onderdaens ontfankelyk blyft'[1)].

Schijnbaar is Verwer, die een restauratie van de Middeleeuwse of nog oudere taal als ideaal voor ogen heeft - hij verdedigt b.v. het herstel van de ontkennende zinnen met *en* - in zijn schrijftaalbegrip meer reactionair dan Moonen; in werkelikheid heeft zijn stijlbegrip, zijn werkelikheidszin hem behoed voor de eenzijdigheid van de classicistiese grammaticus. Hij geeft b.v. als genitief en datief *van den man, aan den man, van een vrouw* enz., eer hij de vormen *des, der, eens* noemt, en stalt bij de pronomina geen rijkdom van paradigmata uit. Maar bovenal: hij erkent het goed recht van ander taalgebruik dan het officiële, al stelt hij dat als hoogste maatstaf, als de magneet, zonder welke het schip vergaan zou[2)]. De dichters zijn in hun recht, wanneer zij om de eisen van hun kunst van de algemene normen afwijken. Gelukkig bezitten onze gewesten, zegt hij, van het uiterste Vlaanderen tot het uiterste Friesland een rijke verscheidenheid van taal: Frisia verschaft de dichters de kortere, Flandria de langere vormen die zij nodig hebben.

En ook de 'spreektale' is vrij in haar beweging: alles naar de letter uit te spreken zou een belachelike gemaaktheid zijn: al onze uitspraak wordt beheerst door de welluidendheid[3)]. In dit opzicht deelt hij dus de mening van Séwel en verwerpt

1) *Ned. See-rechten*^{3}, blz. 205.
2) *Idea Gramm.*^{2}, blz. 89.
3) *Idea Gramm.*^{2}, blz. 85.

hij een doctrinarisme, dat één grammatica waant te scheppen voor het volmaakte schrijven èn spreken.

Verwer is er niet in geslaagd, het gezag van Moonen en Van Hoogstraten te ondermijnen: daartoe schoot zijn taalkennis te kort, maar in één opzicht is hij een wegbereider geweest. Door de norm voor taalzuiverheid te zoeken in het verre taalverleden, gaf hij mede de stoot tot het bestuderen van de oudste taalperiode. Hij was de oudere vriend, die Lambert ten Kate aanspoorde tot zijn onderzoek van het Goties, en terecht geeft Adriaan Kluit[1)] hem de eer, dat hij 'in velen het voetspoor gebaand' heeft, dat de jongere vriend, in aanleg en kennis zijn meerdere, zou drukken.

C.G.N. DE VOOYS.

De tekst van Bontekoe's journael.

In Knuttel's *Proza uit de zeventiende eeuw* is een fragment uit Bontekoe's reis opgenomen, naar een ongedateerd volksboek van jonger datum. In vergelijking met de originele tekst, door Hoogewerff uitgegeven, kan men dit een verknoeide tekst noemen. Uit het oogpunt van taalgeschiedenis is deze slordige nadruk tegelijk een verjonging, doordat de drukker woorden die hij niet begreep of voor zijn lezers minder verstaanbaar achtte, door andere verving. Een vergelijking van de beide teksten is dus soms even leerzaam als die van een zestiende-eeuws volksboek met een Middeleeuwse tekst. Enige voorbeelden zijn: de Brandewijn *ontfingh* (> branden), de brand wilde niet *slissen* (> uitgaen), wij *hielden* gaten (> hakten), de brand *uytten* (> stuiten, blusschen), *opghegijt* (> opgehesen), *walteren* (> wartelen), *loof* (> laf), 't smaeckte ons so wel *als ik mijn leven kost ghe-eten heb* (> kon gegeten hebben), *versprack* (> versogt), *vyerigh* (> ijverig), *manck* (> tusschen), *met wil* (> ook wel), *verkent* (> bekend), *vervorderen* (> bevorderen), *ons luste* (> wij lusten), *aenstaen* (> aenhouden), *bullemannen* (> Dollemannen), *diessack* (> dief sak), *eensloeghs* (> eensklaps).

Opmerkelik is dat de jongere tekst ook enkele uitweidingen heeft, als de beschrijving van de *slangh*, die tot een *Boomdraak* gemaakt wordt (ed. Knuttel, blz. 167). Een van mijn leerlingen merkte op, dat deze beschrijving woordelik (behalve *vlogen*, verknoeid uit *volgen*) overeenkomst met de beschrijving *Van het Boom-Draeckjen* in een populaire, geïllustreerde bewerking en uitbreiding van C. Plinius Secundus ('laetste', vermeerderde druk, Amsterdam 1703, blz. 505.)

C.D.V.

1) In de *Voorrede* van de *Geslachtslijst*[5], blz. XVI.

Een rijmbrief van Coornhert.
1522-1922.

Zijn geboortedatum is niet bekend. Alleen weet men dat hij in 1522 valt. Wat Hooft van Tesselschades ongedateerde brieven schreef, kan dus ook met recht van Coornhert gezegd worden: dat hij ‘gelijk de Goden, altijts eeven jong zal blijven, dewijl hij geenerley merk draagt van den dag zijner geboorte’. Ja, werkelijk, heeft men zich wat gewend aan zijn omslachtige schrijfwijze, dan geniet men ook nu nog vele der geschriften van dezen kloeken, rasechten Hollander om hun frischheid van gedachte en zuiverheid van taal. Hoe edel verheft hij zich boven de rederijkers, zijn tijdgenooten, die het Nederlandsch maakten tot een mengelmoes van gezochte zinnen vol duistere gedachten met valsch vernuft, saamgedrongen in een taal vol vreemde stoplappen. Reeds in 1561 was zulk een taal hem een gruwel. De geleerden, zegt hij, hebben de taal bedorven, zij kennen alleen Latijn of Walsch, ‘of andere talen, die hun badt condt zijn: daer dan ooc nootsakelyck een mengsel van spraken ende een rechte Babilonische verwerringe uut geboren wert’. De taal is daardoor zoo ‘verheert en gheraetbraect’, dat zij van ‘den slechten burgheren ende huysluyden, die Latijn noch Walsch en connen, nauwelijcx half verstaen en werdt’. Dit is oorzaak ‘dat menich fijn burgher ende boer het vonnisse zijnre saken aenhorende, ja oock selfs lesende, sulx soo luttel verstaet, dat hy dan noch niet en merct oft hem mede oft tegengaet’. Zoo toornt Coornhert in de voorrede tot zijn vertaling van Cicero's *Officia* tegen de taalverbasteraars.

Een onuitgegeven rijmbrief moge ons dezen schranderen taalhervormer, bij de 400ste herdenking van zijn geboortejaar, weder duidelijk voor den geest brengen. Hier gaat hij tekeer tegen de onhollandsche rederijker-rijmelarij, in een gemoedelijk epistel aan een goeden vriend, ook een dichter, Henrick van Holten van Harderwijc tot Emmerick.

Waarschijnlijk was hij ook een balling, evenals Coornhert in die dagen. De brief is gedagteekend 2 Juli 1570. De dichter

verbleef toen, van 1568-1572, in ballingschap te Kleef en te Xanten. Hij was in 1567 op de Voorpoort in Den Haag gevangen gezet op last van Bossu, onder verdenking te veel de zaak van den Prins van Oranje te steunen, die in hem een vertrouwden raadsman waardeerde. Toen Coornhert in December 1567 was vrijgelaten, achtte hij het dan ook veiliger vrijwillig in ballingschap te gaan, dan een nieuw onderzoek naar zijn gezindheid af te wachten. Achterstaande rijmbrief is waarschijnlijk te Xanten geschreven. De vraag, wie Henrick van Holten is, kan ik niet volledig beantwoorden. Hij wordt in 1554 lid van het S. Joris-Gilde te Harderwijk[1)], en was in 1546, op bevel van Karel V benoemd tot Drost, of slotbewaarder van Elburg. Harderwijk had toen twee blokhuizen, elk met een drost. De Van Holthes behoorden tot de magistraats-families. Gerhard en Willen Van Holthe komen sedert 1560 voor op de lijst van schepenen. In de 17e en 18e eeuw worden leden van deze familie vermeld als gecommiteerde en kerkmeester[2)].

Als vooraanstaande persoonlijkheid is dus de uitwijking van Hendrik bij Alva's komst verklaarbaar. Coornhert zendt hem een verhandeling over de verskunst en de zuiverheid van taal, en stuurt hem, als afschrikwekkend voorbeeld een extract van een ‘rondeelken’, namelijk een Rondeelbrief, dien hij voormaals aan een vermaard Brabantsch rederijker had geschreven. Een gedicht hem door Holten gezonden, wordt door Coornhert hoog geprezen om de zuivere taal:

> ‘noch zeg icx u zuuvre tael is my meer lyef
> dan eens princen achtbaere brief
> deurspect met veel talen onder een gedreeven
> dat ons moeder spraec doet sneeven’.

Blijkbaar heeft Coornhert met zijn vriend een geregelde briefwisseling gevoerd, ‘om daeghlijcx onder ons beyden te scrvyen dat lustich zy ende stichtelyc’. Holten was er mede begonnen, had Coornhert een ‘balade’ gezonden, en er zijn oordeel over gevraagd. Daarom wilden zij ‘eens tsamen afweeven 't web van kennis, als 't eerst by u (Holten) gescoren wert’.

Aardig is de gemoedelijke toon van den brief, die Coornhert

1) Wapenheraut, 1897, bl. 57.
2) Schrassert, *Hardevicum Antiquum* ofte Beschryvinge der Stadt Harderwijck, 1732, 2e druk, dl. I, bl. 68 en 89, dl. II. bl, 17.

evenals in zijn proza-brieven, doet kennen als een hartelijk vriend, en een man met een fijngevoeligen inborst, bij al zijn gestrengheid en onverzettelijke beginselen.

De tekst vraagt weinig verklaring.

Het onuitgegeven handschrift is afkomstig uit de verzameling Kneppelhout, waarin het meer dan 50 jaar verborgen heeft gelegen.

De uitgave van den brief zij een hulde aan den schranderen man, die zoo kloekmoedig heeft gestreden voor de zuiverheid van onze taal, en in wiens geschriften de kiemen zijn gelegd, waaruit zij zoo krachtig is opgebloeid.

H e e m s t e d e , Aug. '22.
J.F.M. STERCK.

(Buiten op het adres:)
Eersamen vromen & veelgeleerden
Henrick van Holten van Harderwyc
tot
Emmerick.

Willen wy dan eens (vruntlyke Holtene) sceyden
vant jonstich prysen, een aentreckendt verleyden,
om daechlycks onder ons beyden
te scryven dat lustich zy ende stichtelyc?
Myn brief docht my verdoolt, deur d'antwoorde la[ncksaem,][1)]
die is my nu zo aengenaem
dat myn penne, eerst scryvende traech en gichtelyc
nu loopt rasch, snel, en lichtelyc.

Vander baladen stoc[2)] onzeker van zeden
hebdi tverstant, ooc vant verandren der sneden
hoewel men dit oock met reden
in hele regels bruyct, na lust der poeten.
U dunct oock recht, dat men na teerste vers beginne
al dander gelyk afspinne
want dit doet elck die sich rymens wil vermeten
zo ic noch heb connen weten.

1) Dit woord is afgescheurd door het lakzegel.
2) Stoc, de slotregels, die steeds de strekking herhalen.

Maer den cadentien en sillaben roerende
zye ick zy al maet inde sillaben voerende
daer elc scerp is op loerende
met plomp versuym vande cadentien minlyc,
U zin is hier best, doch tegen tsotte misbruyc
daer ic nemmermeer onder en duyc
dan als na de verwerde charten[1] onzinlyc
veel scoone prysen syn winlyk.

Ic prys t' lyeflyc gehoor, voor scerpe tellinge
die ick als een kuischen monicx quellinge
vry verlaet in myn stellinge;
als des ryms zoetheyt verzuyrt deur die dwase wetten;
voort en wert in tsestich reglen een eyndelwoort
in goet rym nyet tweemael gehoort.
dit waer des ryms doot, of hatelyc besmetten
daerom moetmer wel op letten.

De bedelwyn wt vreemde ontleende vaten getapt,
de Lazarus mantel, geflict, gebrodt, gelapt,
de stamertong die onduytsch clapt
hebdi fyn met haer rycke armoey bescreven,
noch zeg icx u zuuvre tael is my meer lyef
dan eens princen achtbaere brief
deurspect met veel talen onder een gedreeven
dat ons moeder spraec doet sneeven.

Want zo d'oude zongen, pepen ooc de jongen
Jan alleman volcht der hanssen cromme tongen
met verwerringe deurdrongen.
dan begintmen te proncken met eygen scande.
Hier over heb ic voormaels (als ghy nu) geclaecht
want het my ooc zere meshaecht,
zo ghy moecht zyen in deser rondeelkens verstande
* die ick u hyer met behande.

Aangaende die kennisse by my om gevraecht
en es nyet die letterlyc doodt, quelt, ende knaecht
nyet doende tgoedt dat men bejaecht.[2]
Maer die in Goodts Ryck doecht, vroecht en vree moet geeven
die ons, ons zelf doet haten met hert en zinnen
en Godt boven al doet beminnen,
daer meyn ic, die doet des boosheyts doodt aencleven
om Goodts goetheyt te beleeven.

1) Charten, de kaarten, waarop de prijsvragen van de kamers werden uitgeschreven.
* Extract wt een Rondeelbrief voormaels aen een vermaert brabantsch Rhetorycker geschr(even).
2) Hier is doorgehaald: ‘dat behaecht.’

Gedaen den tweeden dach der zevender maand, even
alsmen telde vijftienhondert thienmael zeven,
om eens tsamen af te weeven
t' web van kennis, alst eerst by u gescooren // wert.
Midler tyt zende ick u, godtsoeckende mensche
zalige rust tot een wensche
in Christo, dats inden wech, daer nyemant verlooren // wert.
In hem bemindt u
Ver Coornhert.

T'waer te lyden, ghinct ghy maer in letters dolen
maer men mist daer ooc moedich in heele woorden.
Het neerlantsch hoereert met veel onduytsche scolen.
Ons tael is zelf ryc, noch wert voor haer gestolen
Wt Latyn, spaensch, walsch, wt zuyden en wt noorden.
T'waer noch etc.
maer men mist etc.
Dus zullen vreemde hoeren ons moedertael moorden.
Dees corrigibel statie // ons enargie blameert
T'welc men obrueert // met errante Imitatie
teffect valt demonstratie // die 't propoost observeert.
Dees corrigibel etc.
Wantmen tlatijn useert // en ons duytsch abandonneert
Ja vol na extirpeert // van zijn naturel gratie.
Dees corrigibel etc.
T'welc men obrueert etc.
Is dit geen blamatie // voor ons duytsche natie?
Hyer hebdi tgeblyf
Van dat ick nu scryf
Groet vruntlyck u wyf.

Staring-varia.

‘Mijn eerste Proeven’, 't bundeltje van 1786, waarmee Starings oeuvre opende, werd besloten met een zeer welluidend gedicht van 9 strophen, getiteld: ‘Mijn Wensch’; dat blijkbaar zoo nauwkeurig mogelijk 's dichters verlangens en stemmingen moest uitdrukken.

Beets vond 't kenschetsend genoeg en trachtte 't, tenminste gedeeltelijk, aan de vergetelheid te ontrukken door de vier laatste strophen in zijn Inleiding tot de Volksuitgave[1] over te nemen. Daarbij laat hij het tevens aan het inzicht der lezers over, te beoordeelen welk een technische vaardigheid de negentienjarige Staring reeds in het dichten had verworven.

Dit lied is nimmer herdrukt. Staring zelf hield 't dus blijkbaar voor ‘onrijp of geheel verwerpelijk’[2].

Maar dit onrijp mag dan toch zeker niet slaan op den vorm; deze is zoo vloeiend mogelijk. De reden tot totale weglating, bij veel dat behouden bleef, moet dus een andere zijn.

Laat ik een poging tot opheldering wagen.

Dr. C.S. Jolmers wijst in de Inleiding van zijn uitvoerige beschouwing over A.C.W. Staring als verhalend Dichter,[3] op de verwantschap die Starings verzen, uit, wat men zou kunnen noemen ‘zijn zwarten tijd’ als student, vertoonen met het dichtwerk van Cronegk, ‘dien Besten, beminnelijken Cronegk, die boven alles mijn halzvriend is’[4].

Na een paar vergelijkingen zegt Dr. Jolmers dan: kan hieruit blijken, hoezeer Staring bij de uiting zijner gevoelens werd beheerscht door zijn eigen literaire herinneringen, in den aanvang[5] klonk toch even een eigen geluid. Dien eigen klank

1) 't Bundeltje bij W.J. Thieme & Cie Zutphen, evenals de Prachtuitgave, aldaar uitgeg.
2) Starings Woord tot Besluit aan den Lezer, zie Zwolsche Herdrukken no. 7, Poezie van A.C.W. Staring p. 1.
3) J.B. Wolters, Groningen, Den Haag 1918.
4) T.a.p. blz. 2 e.v.
5) Van het ‘Zo 'k nu maar stil in de aarde lag
't Zou immers beter zijn?’ - enz.

hooren we sterker in Mijn Wensch (M.E. Pr. bl. 69) waarin de dichter zijn verlangen naar het buitenleven uitte. In den aard van het onderwerp lag dat niet: hetzelfde thema werd veelvuldig behandeld in de Duitsche lyriek van dien tijd en het zou niet moeilijk vallen, alle trekken van den inhoud aan te wijzen in de gedichten van Cronegk alleen[1].

Volgt dan in een noot een lijstje gedichten - enkel de opschriften - die dit kunnen bewijzen.

Maar er zijn, dunkt mij, nog andere uitheemsche invloeden na te speuren bij Staring. 't Persoonlijke van de wijze van zeggen kan gelijk blijven gelden, al zou zelfs rythme en strophenvorm nagevolgd zijn.

Ik bedoel den invloed van P o p e .

Dat hij óók door Staring gelezen werd, hoeft, dunkt me, geen twijfel te lijden, gezien de populariteit, die de cerebraal-poëzie van den fortuinlijken Engelschman ook in ons land genoot. Liet niet Agatha Deken zich portretteeren met een Complete Pope gewapend![2]

In Pope's Ode on Solitude[3] vind ik een nauwe verwantschap met Starings Wensch, zoowel wat gedachte als vorm, zelfs sommige typische uitdrukkingen betreft; alleen is Starings gedicht langer, rustiger, vromer, o u d e r .

This was a very early production of our author, written when he was not quite twelve years old, teekent George Croly aan.

Happy the man, whose wish and care
A few paternel acres bound,
Content to breathe his native air,
In his own ground.

Staring:

Gij bosschen van myn erv, gy akkers zult de paalen
Van mijn begeerten zijn.

Bij St. tellen de verzen dus eenige voeten meer; maar de elfjarige Engelschman is meer pantheïstisch dan de negentien - jarige Hollander, hoezeer ook dien 't buitenleven een ‘gelievde droom’ was. Staring was godsdienstiger.

Bless'd who can unconcernedly find
Hours, days, and years slide soft away,

1) Dr. Jolmers t.a.p.
2) Platenatlas Poelhekke & de Vooys.
3) The poetical Works of Alexander Pope with Life, Notes and critical notices by The Rev. George Croly, L.L.D. etc. London Griffin Bohn and Co z.j. Exemplaar Univ. Bibl. A'dam.

In health of body, peace of mind.
Quiet by day,
Sound sleep by night; study and ease,
Together mix'd; enz.

Staring:

En ik, te dwaas verleid, 'k zou hygend met haar
(de vrekheid) streeven
Door d' eigen glans (van 't bloozend goud) gelokt, door
d' eigen schijn bekoord! -

Neen, vloei op 't stille Land, o vloei daar eens mijn leeven
Roem - pracht - gewoellooz voort!

Thus let me live, unseen, unknown:
Thus unlamented let me die;
Steal from the world, and not a stone
Tell where I lie.

Dan sterv met mij mijn lied! - dan gun ik andre zangen
De kroon der eeuwigheid.

Men ziet, de eigen toon is zeker aanwezig, maar de gelijkenis is overigens frappant. Bovendien Pope's natuurpoezie wordt reeds besproken in den Sara Burgerhart van 1782, in den 78^{en} brief[1].

Nu weten we dat Staring na zijn promotie in de Rechten, er de Göttingensche studie in Chemie en Physica spoedig aan gaf[2] en toen dan 1791 het bundeltje *Dichtoeffening* uitkwam, was hij in zooverre van zienswijze veranderd, dat voor uitingen als in 'Mijn Wensch', geen plaats meer was. 'Het beheer zijner bezitting bracht hem meer dan "ligte zorgen", het nam hem geheel in beslag en liet steeds minder tijd voor verzen maken'[3].

Zoo zal 't, dunkt me, gekomen zijn dat die in zoo zoete taal uitgedrukte wensch afgekeurd werd. Staring was praktischer, nuchterder geworden. 't Buitenleven eischte een geheelen mensch zonder die had 't 'eenvouwig Landvolk' aan versjes niets. Eerst veel later, twintig jaar, in 1810, begon Staring weer te dichten en dan is er een heel duidelijk verschil met de Vóór-Wildenborch-periode.

P e r n i s .
F. VAN DIJK.

1) Uitg. W.B.p. 218.
2) Dr. Jolmers t. a, p. blz. 10.
3) ibid.

Simplisties dualisme.

De laatste maar moeilikste worsteling die het moderne taalbegrip zal hebben door te maken, is die tegen het simplisties dualisme. Gedeeltelik zijn we er al doorheen: de gemakkelike tegenstelling die slechts een ‘òf dit òf dat!’ erkende, heeft overal afgedaan, waar men overgangsvormen ontdekte en juist deze als het meest belangwekkende studiemateriaal opvatte[1)]. Maar de kijk op gevallen waar de twee tegengestelden niet alleen ineen- maar ook dooreenlopen, schijnt nog iets van een verre toekomst; juist zulke gekompliceerde gevallen worden het gretigst gesimpliceerd; de *tweeëenheid* wordt een duidelike *twee-heid*, ja een *één contra één*; het dualisme houdt eigenlik op, een dualisme te zijn; het dualiseren wordt een beurtelings links, beurtelings rechts moniseren. We denken dan aan het gemakkelik spel waarbij de linkerhand een bal in de hoogte werpt en weer opvangt, en ook zo de rechterhand; de ballen mogen onderweg elkaar nooit eens rakelings passeren, nog minder met de kanten schuren; nooit mag de effenheid van de links-rechtse antithese gebroken worden. Totaal verboden is dan het spel waarbij de linkerbal geheel naar rechts, de rechter geheel naar links gaat en ondanks de wir-war een harmoniese en onfeilbare wisseling te zien geven.

Als we van deze algemene kritiek overgaan tot biezondere gevallen - om wille van het bestek slechts tot twee -, dan moeten we vooraf op een loffelike uitzondering wijzen: de tweeheid *Spreken en Schrijven* werd de laatste jaren soms voortreffelik bezien[2)]. Algemeen wordt nu wel erkend dat de

1) De ineenvloeiing van de syntaktiese hoofdbegrippen *Subjekt* en *Objekt* werd o.a. besproken in *De N. Taalgids* X, 161 en die van de begrippen *Substantief* en *Pronomen* in *De N. Taalgids* XIV, 113.

2) We herinneren ons hier de geschriften van De Vooys over *Spreken en Schrijven in Noord- en Zuid-Nederland; De Letterkundigen tegenover de Vereenvoudigde Spelling; Wording en Verwording van Letterkundige Taal*. De verwijzing naar deze drie geschriften sluit geen waardering van andere of van andermans werk uit, o.a. de meningen van V.d. Bosch over hetzelfde onderwerp zijn voor ons misschien zelfs de ondergrondse drijfveer geweest tot eigen werk in dezelfde geest.

schrijvende zich met z'n geest zo goed in de sfeer van het gemeenzame gesprek als in die van de op papier voorbereide rede kan bewegen en dat omgekeerd een spreker behalve huishoudelike gesprekstaal ook de tale Kanaäns kan doen horen. 't Moge waar zijn dat wat hier ‘kan’, daarom nog niet altijd gebeurt en dat dus spreken en schrijven elkaar niet doorlopend dekken, de twee ballen ontmoeten elkaar toch dikwels van links naar rechts en van rechts naar links en maken zo de oude eentonige tegenstelling *Schrijftaal en Spreektaal* tot iets zeer fiktiefs. Zo zal het ook met veel andere tegenstellingen moeten gaan.

I. Primitieve en Kultuurlike Taal.

Onderzoek betreffende kinder- en wildentaal is op het ogenblik - en terecht! - zeer gewild. Maar het is goed hier direkt op kaf tussen koren te wijzen. Voor menigeen is zo'n bezoek aan de kinderkamer of zo'n tocht naar de wildernis slechts een geleerd voorwendsel om de moeilikheid te ontkomen die de studie van het gekompliceerde moderne leven meebrengt. Alle monniken die indertijd het drukke Romeinse leven ontvluchtten, waren geen peinzers die in de Egyptiese woestijnen een hoge boom van bespiegelingen gingen opzetten; er waren ook luilakken bij, die gekregen brood brokkelen wel zo gemakkelik vonden als de zware bestaansstrijd binnen de muren van een wereldstad. Zulke simplisten vindt men ook onder de linguïsten. En zelfs zij, in wie ijver en talent bij de doorvorsing van primitieve taal niet te miskennen is, zouden nog meer zijn te prijzen, als ze de ervaringen en konkluzies, opgedaan bij die kleine en grote wilden, als uitgangspunt namen voor een onderzoek omtrent gelijksoortige verschijnselen in de huidige taal van de volwassenen uit 'r eigen omgeving. Maar daartoe komt men niet altijd; menigmaal blijft men zich vermeien in het verre en in het oneigene; de stap naar het nabije en het eigene snijdt men voorgoed af. Met z'n romantiese waardering. In plaats van deze over ver en nabij, over verleden en heden gelijk te verdelen en in geval van ongelijkheid de grootste helft in het heden te plaatsen omdat de kennis van het verleden slechts een middel ter betere kennis van het heden is, ziet men in het verledene en het verre een soort paradijs, het enige vaderland van stille vrede, blanke schoon-

heid en onvertroebelde waarheid. Daar alleen was alles enkel goed; het kwaad lag, duidelik afge zonderd er van en gemakkelik er van te onderscheiden, buit en de omheining, op de loer. Later kwam dat kwaad binnen, bedierf het goede, verbasterde het, maakte de twee-heid goed en kwaad tot een mengsel waarin slechts het scherpe oog van enkelen een tweeëenheid ontdekt; de meesten zien slechts oog verwarrend spel van een duivelse equilibrist, een onontwarbare knoop, een echte janboel! Zo is ook het latere, vooral ons huidige Geslacht (en ook Getal en Naamval!) geen echt Grammatikaal verschijnsel meer; het eigenlik Grammatikaal Geslacht moet men bij de schuldeloze wieg van de taal zoeken, ergens in Azië of anders in Afrika of Amerika. Europa is te veel kultuur en zoals vooral de laatste jaren blijkt, verkultuurde kultuur; elders woont de natuur, de meest primitieve natuur. De tweeëenheid primitiviteit en kultuurlikheid versimpelt men zodoende tot een duidelik twee-heid; die twee helften van de menselikheid worden zo radikaal mogelik gescheiden als iets heel aparts; in De Josselin de Jong's van zoveel ijver getuigend proefschrift[1)] komt er zelfs de Grote Oceaan tussen te liggen: Engeland en Nederland enerzijds als een en al kultuurlikheid; het Blackfoot, Objiwe en Cree kortom het Algonkins anderzijds als een en al primitiviteit; bij de worp met de twee ballen komt de een bij de ondergaande zon terecht, de rechter gaat naar de Levant.

Elke taal bevat veel primitieve elementen en misschien te meer of te primitiever naarmate die taal meer modern is, zoals ook in een ver gevorderde kultuur en vooral in de brandpunten van zo'n kultuur, de grote steden, meer kwaads èn meer goeds is dan op het land, die spiegel van het paradijs.

Wat die primitieve elementen zijn?

Primitiviteit is velerlei. Maar wat verdient die naam meer dan het ritme en de melodie waarmee we onze taal zo goed als elk ander mense- en dierevolkje verlevendigen? Zeer na aan die primitiviteit staan de onbetoonde taalelementen die door d'r zwak bewustheidskarakter evenzeer aan instinkt als aan intellekt doen denken (nl. de suffixale en de pronominale

1) *De Waardeeringsonderscheiding van 'levend' en 'levenloos' in het Indogermaansch vergeleken met hetzelfde verschijnsel in enkele Algonkintalen. Ethno-psychologische Studie* door J.P.B. De Josselin de Jong, Leiden, 1913.

elementen) en die tot de sterker bewuste naamwoorden in dezelfde verhouding staan als het primitieve vogelnestje tot het gestyleerde komfort van een moderne mensewoning. Zeker! vooral geestdriftige leerlingen uit de Leidse school hebben die halmpjes en veertjes geprezen als fijne intellektdingen[1]: geslachten en naamvallen waren 'fijne onderscheidingen', fijn als de delen van een uurwerk. Maar men moet die taal van taalkundigen die op de eerste plaats letterkundigen waren, weten te begrijpen: het is belletrie, geen objektieve terminologie. Op belletristiese wijze zegt men ook weleens 'de mechaniese deskundigheid te bewonderen' waarmee de ongeschoolde boerejongen balanceert op de vonder als ie struikelt; dat 'deskundigheid' is dan een stylisties aardigheidje, een zgn. dichterlike vrijheid. Wie zal de jongen ooit tot leraar in de mechanika aanstellen? Ook het woord 'onderscheidingen' in de geslachts- en naamvalsleer is goeddeels een stijlfiguur, een metonymia: met dat woord neemt men de spreker veel te vernuftig en z'n taal veel te wijs; men duwt het instinkt in de spreker geheel op zij en schuift er het volle verstand voor in de plaats. De term kon evengoed 'schakering' als 'onderscheiding' zijn; de dichterlike waarnemer was dan tot een ander uiterste overgeslagen: ook bij het levenloze en dus zeker onnadenkende licht nemen we 'schakeringen' waar. De beste naam in ons geval is 'verschillen', een woord dat de al of niet deelname van het verstand in het midden laat. Tegenover de traditionele belletristiese voorstelling plaatsen we als tegenwicht voorlopig de mening dat die verschillen meer schakeringen dan onderscheidingen, meer instinktieve handigheidjes dan intellektuele proefstukken zijn, meer primitiviteit dan geschooldheid[2]. En dan

1) We wijzen hier ook op de waardering van naamvals- en geslachtaanduidingen in Van Ginneken's schoolboeken, in de geest van Brill. M.i. is de groei van Keesjes taal hier evenzeer een groei in de richting van het volwassen dier als in die van de volwassen mens.

2) De theoretiese fout om in geslachtsverschillen steeds onderscheidingen te zien leidt een Schr. licht tot die andere fout om nl. de 'geslachtsonderscheidingen' als iets doelmatigs op te vatten. Natuurlik! wat men meent dat bewust gedaan wordt, dat ziet men ook graag doelmatig gedaan en zuinig. Maar de onbewuste Natuur zit vol verkwisting, vol ondoelmatigheden; ook zo de onbewuste taal. De tweeheid *doelmatigheid en ondoelmatigheid* eiste in een volledige bespreking van simplisties dualisme een voorname plaats.

voegen we er direkt bij, dat het Nederlands en het Engels hier nog primitiever is dan het Algonkins. We vermoedden dat al direkt, omdat juist in die moderne talen het geslacht het moeilikst te systematiseren is. Zeker! ook in het Algonkins kwam De Josselin de Jong met die systematisering niet klaar, maar uit het verrichte werk bleek toch ten minste dit, dat zijn taak gemakkeliker was dan die van de Neerlandikus (al was de verzameling van het materiaal natuurlik veel moeiliker!) In het Algonkins heeft de waarnemer te worstelen met de ongeschiktheid van *twee* termen (‘levend’ en ‘levenloos’) en met de systematisering van *twee* kategorieën, in het Nederlands met de ongeschiktheid van *drie* overgeleverde termen en met de systematisering van *meer* dan drie kategorieën. Daarbij, in het Algonkins kan men het geslacht iets objektiefs noemen; altans binnen de grenzen van eenzelfde dialekt is er het geslacht iets konstants en de aanduiding nadert alzo het karakter van de noeming; ook 'n tafel heet altijd 'n tafel en nooit een schoen of een boom. Maar in het Nederlands kan het geslacht in de taal van eenzelfde persoon wisselen tegenover eenzelfde okjekt; ook in het Engels kan eenzelfde ding zowel met *she* en met *he* als met *it* worden aangeduid. De Josselin de Jong ziet daarin een bewijs dat in die moderne talen het geslacht geen grammatikaal geslacht kan genoemd worden en dus geen ernstig grammatikaal onderzoek waard is. Wij leiden er uit af, dat in die moderne talen het verschil tussen noeming en aanduiding groter is geworden dan vroeger en daarmee de schommeling tussen de uitersten bewustheid en onbewustheid, primitiviteit en kultuurlikheid, wijder; en ook, dat het geslacht in die moderne talen subjektiever is dan in het Algonkins en dus een meer interjektief karakter heeft, iets dat z'n hoogtepunt bereikt in het Nederlandse ‘hij smeert '*m*,’ ‘hij raakt '*m*,’ 'n geval dat de simplistiese Neerlandikus wanhopig maakt en dat ik in de Blackfootse teksten niet ontmoette. Juist dergelike Nederlandse gevallen staan wegens d'r interjektief karakter het meest na aan de balanceringen van een struikelende; vandaar ook de meest moeilike systematisering. Want wat het dichtst de kern van het dierlike leven nadert, verwijdert zich het verst van het logiese, en systematisering is logicering.

In het Algonkins en in het Nederlands is *het best* te logiceren tegenover dingen als die in *naam*woorden zijn genoemd, in bewustheidswoorden; en het Nederlands als moderne taal,

met z'n vele techniese en geestelike namen, gaat daarbij het verst.

In het Algonkins en in het Nederlands is *het slechts* te logiceren tegenover de dingen voorzover die in voornaamwoorden en andere *minder bewuste* taalelementen zijn *aangeduid*; en ook in die sfeer van moeilik definiëerbare dingen gaat het Nederlands als moderne taal het verst.

Beide talen, de beschaafden-taal en de wilden-taal, ontmoeten elkaar aanhoudend op twee punten, de primitiviteit links en de kultuurlikheid rechts, en, gaat de Nederlandse bal dikwels meer naar rechts dan de Algonkinse, hij gaat ook dikwels meer naar links; tussen die meest moderne, wijdste schommeling door, speelt dan de Algonkinse z'n minder breed, z'n zwakker spel. Ziedaar het dualisme primitieve taal en kultuurtaal ongesimpliceerd[1].

II. Gevoel en Verstand.

Aan de onhoudbare konsekwentie in de scheiding van primitieve en kultuurlike taal heeft de voorwereldlike en nog altijd gangbare anthithese ijs-en-vuur niet weinig schuld. Want het primitieve leven als iets onbewust en dus ook iets negatiefs, stellen we ons op z'n tijd graag voor als beheerst door een meer positief beginsel, het Gevoel[2]. Het gevoelsleven denkt men zich dan bij de wilden, de kinderen en de ‘grote kinderen’: geloovigen, dichters, kunstenaars en idealisten; het verstandsleven bij de beschaafden, de volwassenen en de volwassenen bij uitstek, de wetenschapsmensen en de wereldwijzen, in het biezonder de diplomaten. Het makkelikst is het dan, de tegenstelling te personifiëren in twee wezens, die zo ver mogelik van elkaar wonen, een neger van Afrika en een gedelegeerde op de Londense konferentie, of voor te stellen in de hoedanigheden warm en koud. Inderdaad zijn een klomp ijs dat dan het Verstand, en een heet vuur dat dan het Gevoel symboliseert, moeilik te verenigen: bij een nauwer relatie zal

1) In De Josselin de Jong's geschrift leest men op blz. 7; ‘Het gevoel dat alle woorden op *-ā* vrouwelijk waren enz.’; op blz. 17: ‘vervolgens hechtte zich het begrip van vrouwelijkheid ook aan de Substantiva op *-ā*’. Deze gelijkstelling van de principiële begrippen gevoel en begrip maakt het welslagen van de betroffen studie m.i. onmogelik.

2) Zie ook blz. 256 in deze Jaargang.

de een niet in kracht toenemen zonder dat de aard van de ander in gelijke mate verzwakt. Maar het feit alleen reeds, dat Gevoel en Verstand niet alleen een tegenstelling maar ook een dualisme vormen d.w.z. zeer nauw verenigd in de mens voorkomen, bewijst dat het met de beeldspraak niet geheel in orde is. Ook de literaire antithese die in de groeiende mens het Gevoel in gelijke mate doet afnemen naarmate het Verstand toeneemt, zal in niet belletristiese beschouwingen met voorbehoud misschien zelfs met enige weerzin moeten worden toegepast. Nu gebeurt dat nog niet. In beschouwingen over kinderen en kindertaal[1)] wordt de kleine held al gauw ‘nuchter’ en ‘koel’ zodra de eerste verstandsopenbaringen in z'n taal vallen te konstateren, of er heeft eerst een nivellering van hitte en koude plaats, en de taal wordt lauw. Het eind is dan natuurlik, dat Keesje bij het groeien van de jaren en van het verstand even nuchter misschien zelfs even ‘cynies’ wordt als een Minister van Buitenlandse Zaken tegenover buitenlandse noden. Maar zou het in het algemeen waar zijn dat wie naast z'n gevoel ook z'n verstand laat spreken, daardoor minder warm wordt? Misschien minder heetgebakerd op het ogenblik, maar daardoor ook minder warm op den duur? Behalve hout is er ook anthraciet, behalve laaiende vlam ook gloeiend vuur. Behalve padvindertjes die vuurtjes stoken en dansen van de pret om de lekkende vlammen, zijn er ook stokers die met ernstig gezicht een hele trein in gang houden. Behalve Vondels hekeldichten waarin de vlam laait, zijn er ook z'n drama's waarin het vuur gloeit. In de Nachtwacht van Rembrandt blakert en schatert de zon, in z'n taalmeesters glimlacht een eeuwige gloed, en gerijpte kunstkritici vinden de laatste warmer dan de eerste. Rembrandt was toen ook ouder, z'n lichaam misschien kouder; ook dat ‘Gevoel’ dat uit z'n werken spreekt? Toen Vondel op latere leeftijd z'n beroemd leerdicht schreef, was ie toen onvermijdelik koel, omdat ie z'n verstand zo liet leraren? Was Dante, in wiens Divina Comedia sommigen de filosofie van z'n tijd terugvinden, een uitgedoofde krater? Gaf de kritikus die Van Ginneken's Kleuterroman een ‘spraakkunst in dithyramben’ noemde, niet indirekt te kennen, dat men zeer intellektueel en tegelijk in niet geringe mate poëties kan zijn? Als Albert Verwey in Vondel vooral het leerdicht prijst, dan begrijp

1) O.a. in de Kleuterroman.

ik dat; in zo'n gedicht streven Verstand en Gevoel samen tegelijk naar de hoogste hoogten en bereiken zo het menselik hoogst bereikbare.

In de gemiddelde behoeften gaan bij de mens Gevoel en Verstand samen en bij toename van kultuur vermeerdert tot op zekere hoogte het een èn het andere; zo juist wordt een 'Gouden Eeuw' mogelik; ook het goud zelf, de aardse hoofdwortel van de beschaving, verbeeldt, in zover het niet oxydeert, de onaandoenlikheid en nuchterheid van het Verstand, èn tegelijk, in zover het de meest zonnige kleur en glans bezit, de warmte en levendigheid van het Gevoel. Wie in de spontane wilde en het kind steeds meer gevoel veronderstelt dan in de meer bedachte kultuurmens, die denkt aprioristies, en wie in de menselike taal Gevoel en Verstand steeds op gemakkelike wijze moniseert, verwart *taal* en simplistiese *waarneming* van taal. Wel spreekt de meer bedachte waarnemer van spontane taal, zoals die zich doet gelden in sommige tropen, van 'verhoogd levensgevoel' en tegelijk van 'logiese inzinking'[1)]; maar niet alles wat men logies heet omdat het in de Logika ter sprake komt, is daarom alleen verstandszaak; daarbij betreffen bedoelde tropen het enkele begrip en taal is vooral een geheel van syntakties *verbonden* begrippen. Bij doorlopend sterk intellektuele arbeid is weliswaar ook over de hele linie van iemands taal een vermindering van Gevoel niet altijd te lochenen, de verzwakking van ritmies en beeldend vermogen is er te duidelik. Maar dat konstateren we dan weer niet aan *de* Taal, maar aan de taal van de middelmatige, de schoolse intellektueel. Deze moge voor de oppervlakkige toeschouwer sterk zijn als een Atlas met honderd boeken op de rug, de taalgevoelige merkt direkt dat de stakker door z'n onderwerp is platgedrukt en dat z'n citaten in zeven talen slechts formules zijn om de naderende dood te bezweren. Wie z'n onderwerp onder de knie heeft, kan er even monter over schrijven alsof ie kauseerde over prettige dingen uit het alledaagse leven; z'n taal kan overvloeien van gevoelswaarde in ritme en toon, in nieuwvorming en beeldspraak, zozeer zelfs dat, evenals in de taal van de smalle maar spraakmakende gemeente, die gevoelswaarde de grootste verdienste lijkt; in werkelikheid staat zo'n schrijver misschien, al is het onderaan, in de rij van de dich-

1) Zie blz. 256, in deze jaarg.

tersgeleerden, in wie ook het schone Gevoel de helpende zuster werd van het Verstand en, mèt dat Verstand, streefde naar het einde, de kroon op het gezamenlike werk.

PH.J. SIMONS.

Boekbeoordelingen.

L. Simons, Het drama en het tooneel in hun ontwikkeling. Deel I en II. - Amsterdam, Mij. voor Goede en Goedkoope Lectuur, 1921. -

Deze onderneming van den heer Simons blijft wel bedenkelijk ver beneden de eischen welke men aan een populaire tooneelgeschiedenis mag stellen.

Reeds tegen de beginselen, volgens welke hij dit werk schreef, en die hij in zijn Inleiding uiteenzet, voelen we een ernstig bezwaar. De heer Simons verklaart daar, dat hij zich erop heeft toegelegd, de stof te bekijken ‘met het oog van den modernen mensch, belangstellende in de tooneelkunst en haar ontwikkeling, die zich voortdurend mede rekenschap zou geven van de vraag, wat dit oude werk, die gestorven kunstenaar, dat levensverschijnsel nu nog voor ons te zeggen had’ (- en welken invloed het op de verdere wordingsgeschiedenis mocht hebben gehad.) Dit is de huldiging van het principe, dat juist het tegengestelde is van dat van den *historicus*, die bij zijn overzien van feiten en stroomingen uit vroegere eeuwen noodzakelijk zooveel mogelijk zal trachten zich te ontdóéen van eigen-tijdsche invloeden; en boven zijn tijd uit te staan. Het is een ietwat eigenmachtige emendatie van het woord ‘in het verleden ligt het heden’ tot ‘in een - door mij uit te pellen - deel van het verleden ligt het heden.’ Het wil mij voorkomen, dat dien modernen mensch, die wezenlijk belangstelt in de ontwikkeling der tooneelkunst, zooveel mogelijk het *complete* verleden moet worden voorgesteld. Dat is te zeggen: dat hem b.v. de commedia dell' arte - welke de heer Simons maar even nóémt - in al haar belangrijkheid moet worden getoond; want moge het geïmprovizeerde spel in het *heden*, in West-Europa, dan al zijn uitgestorven, althans: zijn gedaald beneden de sfeer van het artistiek tooneel, het heeft toch, door zijn sterken invloed o.a. op Molière, en - óók direct - op Holberg, een machtigen invloed op de ‘commedia erudita’ gehad; een invloed

zonder welken o.a. het merkwaardig verschil tusschen de bij uitstek *litteraire* Fransch-classieke tragedie en de gelijktijdige comédie, welker effecten voor alles op *spel* berusten, niet is te begrijpen. Hoe sterk die invloed van den 'modernen mensch' en zijn belangstelling wel door den heer Simons wordt gevoeld, blijkt het treffendst waar hij toont even geaarzeld te hebben, of *het tragische* wel een punt van bespreking kon vormen in zijn werk; want 'de tijd van het treurspel is zoo goed als voorbij, en de moderne tooneelletterkunde brengt het weinig meer voort als levend deel van haar productie. Maar' - aldus heeft hij gelukkig ingezien - 'een ontwikkelingsgeschiedenis schrijven van het tooneel en over deze vragen zwijgen is toch[1)] gansch ondoenlijk.' We zouden wel eens voor de aardigheid hebben willen zien, hoe een *tooneelgeschiedenis* er uit zag, waar 'het tragische' uitgeschift was!

Wat de indeeling van het boek betreft, die schijnt mij ook niet zeer gelukkig. Na de Inleiding komen z.g. 'Inwijdende Beschouwingen' - is het niet of 'le grand initié' L. Simons ons in de mysteriën zal doen ingaan? Deze inwijding begint dan met de fundamenteel foutieve voorstelling, dat het drama een onderdeel zou zijn van de letterkundige kunst; bevat voorts allerlei heterogene opmerkingen, een overzicht van Sophocles' Antigone; en onderstelt bij den leek-lezer een vrij uitgebreide kennis van de dramatische litteratuur.

Ik geloof dat de auteur deze 69 bladzijden beter had besteed, indien hij dadelijk met zijn geschiedverhaal was begonnen, en niet den beoogden 'populairen' lezer met een dooreenmenging van feiten uit en opmerkingen over allerlei historische perioden had overstelpt.

Op de Inwijding volgt een hoofdstuk over het tooneel en zijn inrichting (tot ± 1625.) Mij dunkt dat wie, als de heer Simons, - zeer terecht! - de wenschelijkheid vooropstelt, den tekst der stukken steeds te behandelen in verband met de materieele omstandigheden der opvoering, dat die beter hadde gedaan, het hier verzamelde te verdeelen over zijn verschillende tijdvak-hoofdstukken. Het is waar, het was daarvoor - behalve dan het gedeelte, dat het Grieksche tooneel betreft - wel wat heel weinig. Toch, het is geen methode, om, als men tooneelgeschiedenis wil geven, eerst een en ander te vertellen over

1) !

het tooneel en zijn inrichting, en dan eenvoudig tot de geschiedenis der dramatische letterkunde over te gaan.

Die begint dán. Dat is te zeggen: de heer Simons doet grepen. Hij vertelt den inhoud van den ‘Çakuntala’ en ‘Het Leemen Wagentje’ en groepeert daaromheen eenige opmerkingen over het Hindoetooneel. Dan volgen het Grieksche en Romeinsche tooneel; vooral het eerste, in aansluiting bij prof. Kuiper en een paar Engelsche uitgevers goed bewerkt. Wat de Middeleeuwen betreft wordt volstaan met een korte beschouwing over het Fransche en het Nederlandsche spel. Dit moge voor ‘den modernen,’ en speciaal den Nederlandschen modernen mensch voldoende wezen; wetenschappelijk is het speciaal waar het deze periode geldt, niet te verantwoorden, Italië, waar dan de allermerkwaardigste ontwikkelingsprocessen plaats hebben, in zulk een overzicht weg te laten. Klein en Creizenach - welken laatsten de heer Simons wel blijkt te kennen - hadden hem in dezen den weg kunnen wijzen, ook d' Ancona[1)].

Het tweede deel, het laatst verschenene, heet ‘De Zestiende Eeuw,’ maar wie, overeenkomstig het begrip dat we aan dezen periode-naam plegen te verbinden, een beschrijving verwacht van den *overgangstijd*, komt bedrogen uit. Voornamelijk bepaalt de heer Simons zfch tot het eind XVI^{de}- en begin XVII^{de} eeuwsche tooneel in Engeland; voorafgegaan door een en ander speciaal over ons land, in dezelfde periode, en gevolgd door eenige notities over Spanje. Shakespeare - en ten onzent Breeroo - worden zoo tot de overgangsperiode gebracht. Ik geloof, dat dit typische figuren van den Renaissancebloeitijd waren. Van de zwerftochten van Spaansche en Italiaansche troepen in Frankrijk, van Everaert, van het cultuurhistorisch toch zoo uiterst belangrijke rederijkersspel ten onzent - waarin het symbool-element vergeestelijkt en verdort tot allegorie (aankondiging van het protestantisme) en de zin voor uiterlijke vertooning toeneemt (nadering van de Renaissance) - vernemen we niets. En wat het aangeven van Shakespeare als een reprezentatief XVI^{de} eeuwer aangaat, is het niet een merkwaardige inconsequentie, dat de heer Simons die hem als zoodanig voorstelt, tevens verklaart, dat Shakespeare ‘half al heen was over die levensperiode’ (de Renaissance namelijk); - wat mij zéér onjuist schijnt, maar nóg meer inconsequent.

* * *

1) Origini del teatro italiano.

Intusschen, men moge dan met den *opzet* van het boek niet instemmen, - een fijne en inzichtige beschouwing van wat dan ten slotte behandeld wordt, had met veel kunnen verzoenen. En ten deele - inzake Shakespeare - krijgen we zeer goede beschouwingen; het zij dankbaar erkend. Dit gedeelte heeft hij met blijkbare voorliefde bewerkt; ook trouwens het Middelnederlandsch tooneel. Uit het oogpunt van den modernen Nederlandschen tooneelbezoeker ongetwijfeld een goede keus. Helaas, den gunstigen indruk, dien zijn Shakespeare-beschouwingen maken, krijgen we hier, al is er dan wèl 'voorliefde' ook voor dit deel der historie betoond, niet.

De détail-fouten en slordigheden die de heer Simons hier maakt, deels door verkeerd begrijpen van de taal, zijn te talrijk om ze hier te vermelden; in mijn uitvoerige bespreking van zijn boek in Groot-Nederland zal ik hierbij langer stil staan. Hier volsta ik met even te wijzen op een reeks van hypothezen, welker karakter als zoodanig de heer Simons wel-is-waar erkent, maar die hij toch voor machtig waarschijnlijk blijkt aan te zien. In de eerste plaats grondt hij op de vertaling van 'solre' door 'zolder' - het heeft in het verband waarin het voorkomt,[1)] waarschijnlijk de beteekenis die in het Middelnederlandsch de meest gewone is, die van 'planken vloer' - de concluzie, dat de tooneeltoestel wel zeer eenvoudig moest zijn. (We weten, o.a. uit de dissertatie van Dr. Endepols, dat die *in den regel* **niet** eenvoudig was.) Maar dit is slechts een aanloopje tot hypothezen van wijder strekking. De schrijver verklaart namelijk onze abele spelen - welke, geloof ik, het wel zonder een speciale verklaring stellen kunnen - als mirakelspelen, waaruit 'met het oog op de voorhanden tooneelhulpmiddelen' - zie de hypotheze-solre! - de tusschenkomst van Maria en den Hemel *geschrapt* (cursiveering van den heer Simons) is. Deze fantastische bewering - fantastisch, want wat weet de heer Simons omtrent hetgeen 'voorhanden' was? - moet dan, gecombineerd met nog éen van hetzelfde slag, met de 'zeer aannemelijke' stelling namelijk, 'dat deze ernstige stukken, telkens door een sotte cluyte gevolgd, het

1) De bekende plaats uit de rekening van Bloys 1363/'64, die reeds door Jonckbloet (Geschied. der Ned. Letterk. II. 382 wordt aangehaald, en waar sprake is van 'eenen spele op eenen solre, dat mijn here ghine sien.'

répertoire uitmaakten van een troep reizende spelers' - vanwaar weet de heer Simons, dat er in de Nederlanden in de Middeleeuwen reizende *tooneeltroepen* waren? - onze abele spelen als becoupeerde mirakelspelen doen begrijpen.

Het wonderlijkste is dan, dat de schrijver, nadat hij deze verklaring zeer uitdrukkelijk als zoodanig heeft geponeerd, daarna zegt, dat hij niet bedoelde 'het pleidooi te leveren, dat de *Gloriant*, of één der andere abele spelen, inderdaad bekortingen zijn van thans verloren mirakelspelen.' Hij wilde 'alleen het verband laten voelen, dat er in het wezenlijke tusschen beide uitingsvormen bestaat.' Dat is mij wel; maar zijn dan al die verhalen van reizende troepen - toegelicht met een verwijzen naar huidige tooneeldirecties, die van onbezetbare rollen een brief maken - niet, zóó als ze worden voorgedragen, zeer misplaatst? - Terwijl trouwens, ook na deze verklaring dat het eigenlijk zoo ernstig niet bedoeld is, nog weer eens, als gold het historische feiten, gesproken wordt van 'dit répertoire van een reizende tooneeltroep'.... Ik geloof, dat de heer Simons hier - en trouwens wel vaker - bezweken is voor den lust, om die 'vaklitteratoren,' - waar hij weinig mee op heeft! - en die dan ook verduiveld weinig voortvarend plegen te zijn in 't cordaat doorhakken van quaestie-knoopen, eens te épateeren, Trouwens met deze hypothezen is zijn fantaizie nog geenszins uitgeput. Hij weet ook te vertellen, dat 'Esmoreit', 'Lanceloet' en 'Gloriant' met de drie erna komende kluchten waarschijnlijk het werk zijn van één dichter, van bepaalde politieke richting, medelid van den troep die deze stukken speelde, en die uit de lyrische school tot het drama was overgegaan. Ik onderstel dat de belangstelling van den lezer dezer aankondiging nu wel voldoende is opgewekt, en dat hij de motiveering van dit alles wel graag zelf zal willen opzoeken. En geloof, dat ik het hierbij laten kan. Zooals ik reeds zeide: de Engelsche dramatische periode, waarvan Shakespeare het middelpunt is, is veel zorgvuldiger behandeld. En er is, ook elders, hier en daar een goede detailopmerking in dit boekje te waardeeren. Maar in het algemeen is het, mede door den stijl, die de geheele methode van 'geschiedschrijving' in slordigheid evenaart, niet zeer genietbaar.

JAN WALCH

E.M.Th. Edmonds O.F.M.: De legende van Sinte Kunera in de Middeleeuwen (Leids proefschrift, 1922).

De schrijver van dit proefschrift begon met een volledige bibliografiese studie van de Kunera-legende in het Latijn en in het Middelnederlands. Naast de berijmde legende, op onvoldoende wijze uitgegeven door De Pauw en Stallaert, raadpleegde hij elf prozateksten, die alle - altans middellik - op één Latijns origineel teruggaan. Daaronder zijn drie zelfstandige vertalingen, terwijl de afschriften uit verschillende streken afkomstig zijn. Het zwaartepunt van deze uitgave ligt niet in de op zich zelf niet zeer belangrijke teksten, maar in de vergelijkende tekststudie. De schrijver heeft nl. zorgvuldig de taalvormen bestudeerd en getracht deze in verband te brengen met de resultaten van het hedendaagse dialekt-geografiese onderzoek, waarbij hij de beschikking kreeg over het materiaal, door Schrijnen, Van Ginneken en Verbeeten bijeengebracht. Hij stelde vast, welke dialektvormen tegenwoordig beantwoorden b.v. aan *bracht, dacht, aarde, heilig, kind, ging, oud, achter, ik, ook, zich, zeide, zal, zullen, dikwijls, hoe, mest* en waar de scheidingslijnen liggen, om dan de ME. vormen van zijn handschriften daaraan te toetsen. Een bezwaar blijft natuurlik, dat de spelling ons zo dikwels omtrent de bedoelde klank in het onzekere laat. Omdat niet alle teksten afgedrukt konden worden, en een volledig varianten-apparaat weinig overzichtelik zou zijn, vatte de schr. zijn uitkomsten samen in een tabel.

De berijmde bewerking (van ± 1450), met grote zorg afgedrukt en toegelicht, gaf aanleiding tot een wat uitgebreider onderzoek naar de taalvormen. De uitkomst daarvan is, dat ‘de Renensche oorsprong niet onwaarschijnlijk’ geacht wordt, en dat de dichter wellicht een lid van de Duitse orde was, wiens taal dientengevolge ‘sterk onder Overlandsch-Duitsche invloed’ stond. Voor dit onderzoek is, behalve het rijm, ook het woordgebruik van belang gebleken. Bij de beschouwing van de prozateksten zegt de schr. (blz. 39): ‘Graag hadden we meer aandacht geschonken aan de woordgeographie, maar daarvoor leverde de vergelijking der hss. weinig materiaal.’ Het komt mij voor, dat ook dit weinige optekening verdiend had. Er zijn drie geheel zelfstandige vertalingen, A, B en C, die bij de beperkte omvang van de tekst gemakkelik, parallel afgedrukt, op blz. 70 vlg., naast het Latijn, een plaats hadden

kunnen vinden. Dan bleef de lezer niet in het onzekere, wat uit die onafhankelike weergave van het Latijnse woord mogelik te leren viel. Intussen zijn wij de schr. dankbaarheid verschuldigd voor zijn in methodies opzicht zoo leerzame studie.

C.D.V.

Nederlandsche Lyriek, vanaf de dertiende eeuw tot 1880, verzameld door Th.E.C. Keuchenius, toegelicht door Dr. D.C. Tinbergen. IIde deel: 1570-1630. (A.W. Sijthoff's Uitgeversmaatschappij, Leiden 1922. (Prijs *ƒ* 4.90).

Het eerste deel, met Middeleeuwse lyriek (zie blz. 220 van deze jaargang) is reeds spoedig door een tweede gevolgd, dat nog slechts het eerste deel van de zeventiende eeuw omvat. Opnieuw vindt men hier een rijke en aantrekkelike keuze. De verhoudingen, naar de belangrijkheid van de dichters, is goed in acht genomen: Hooft krijgt 70, Bredero 40 blz.; zij vormen daarmee de kern van de verzameling. Vooraf gaat het geslacht van de vroeg-renaissancisten: Marnix, Van der Noot, Van Mander, Spieghel. Om de hoofdfiguren heen zijn dichters gegroepeerd als de te weinig bekende Simon van Beaumont, die verdienstelike sonnetten schreef, Reael, Starter. Ook de geestelike poëzie komt tot haar recht: in *Het Prieel der Gheestelicker Melodie* (1617) horen we de naklanken van het Middeleeuwse lied, waarbij Stalpaert van der Wielen en ook enigszins de Zuid-Nederlandse renaissance-dichter Justus de Harduyn zich aansluiten. De Remonstrant Camphuysen sluit de rij. In het volgende deel komt dus Vondel met de latere zeventiendeeeuwers aan het woord.

Keuchenius, die uit liefde voor onze poëzie, de keuze ondernam, zocht de hulp van Tinbergen, die met filologiese nauwkeurigheid de teksten verzorgde - de verantwoording vindt men aan het slot - en die de voor leken bestemde beknopte taalkundige toelichting gaf. Het geheel wordt inderdaad een bloemlezing die wij een ruime lezerskring toewensen.

C. DE V.

Uit de tijdschriften.
(September-Oktober.)

De Gids. Sept.

M. Nijhoff geeft een beschouwing over *De geestkracht der kunst*, met het oog op de hedendaagse letterkunde en in het biezonder op de jongste Hollandse romanlitteratuur.

Okt.

H. Marsman schrijft enkele waarderende bladzijden *Over den dichter Herman van den Bergh*.

De Nieuwe Gids. Sept.

In de *Literaire Kroniek* behandelt W. Kloos *Percy Bysshe Shelley in Nederland*, d.w.z. de *Alastor*-vertaling van Albert Verwey, die hij afbreekt, waarbij hij opnieuw gelegenheid vindt tot de bewering dat Verwey sinds dertig jaren slechts waardeloze poëzie voortgebracht heeft. - Joh. Reddingius herdenkt de dichter-uitgever *Willem Gosler* en drukt enige nagelaten gedichten af, waarover de dichter Kloos indertijd anders geoordeeld zou hebben dan de tegenwoordige Nieuwe-Gids-redakteur.

Okt.

Frans Erens bespreekt met ingenomenheid de roman van P.H. van Moerkerken *In den lusthof Arkadië*.

Groot-Nederland. Sept.

Jan Walch opent een reeks *Mediaevalia* met een litteraire beschouwing over onze Middelnederlandse *Reinaert*, met de bedoeling om die opnieuw smakelik te maken voor een hedendaags publiek.

Okt. Mea Mees-Verwey geeft *Lekebeschouwingen over het Zionisme en zijn dichter in Nederland*. Met deze dichter bedoelt zij Jacob Israël de Haan, de auteur van *Het Joodsche Lied*.

Onze Eeuw. Sept.

Maurits Uyldert poogt in een artikel *Mythische Mystiek* door een liefdevolle analyse van Albert Verwey's bundel *Goden en Grenzen* deze poëzie nader tot de lezers te brengen. - Een artikel *Primitieve Epiek* van Jan de Vries is gewijd aan een werk van

de Duitse ethnoloog Frobenius, getiteld *Atlantis*, een verzameling epiese gedichten van Afrikaanse inboorlingen.

Okt.

A.C.S. de Koe herdenkt *Jacqueline van der Waals* (1868-1922) en geeft een met proeven toegelichte karakteristiek van haar dichterlik werk.

De Stem. Okt.

Wies Moens publiceert zijn voordracht over *Het Nieuwe Dichten*, op het kunstkongres te Brugge in 1922 gehouden. - Dirk Coster wijdt, onder het opschrift *Nederlandsche Poëzie*, een uitvoerige beschouwing aan de kunst van Willem de Mérode, dichter van de bundel *Het Kostbaar Bloed*.

Stemmen des tijds. Sept.

T.W. Grosheide herdenkt *Een vierde eeuwfeest*, nl. de verschijning van de eerste Protestantse bijbelvertaling in de Nederlandse taal, de evangelieën van Johannes Pelt (1522). - De Moor bespreekt o.a. *De vraag zonder antwoord* door P.H. van Moerkerken, en de *Verhalen* door J. van Oudshoorn, die hij scherp veroordeelt.

Okt.

Ph. Lansberg trekt *Een parallel tusschen 'de Jonge Priester' (1831) en 'De Zangeres' (1833) als objectiveeringen van Potgieters behoefte aan liefde*.

De Beiaard. Sept.

L.J.M. Feber wijdt een studie aan *Frederik van Eeden's ontwikkelingsgang*. Van Eeden is als 'veelzijdige geest, die in alle richtingen heeft gezocht naar inzicht en innerlijken vrede, door wien alle stroomingen van dezen tijd zijn getrokken, het volledig beeld der tegenwoordige generatie'.

Okt.

Het tweede en laatste gedeelte van bovengenoemde studie vraagt waardering voor Van Eeden's streven als sociaal hervormer en eindigt met zijn bekering tot het Katholicisme.

Opgang. Aug.

C. Tazelaar schrijft over *Moderne Romankunst* (o.a. *Diamantstad* van Herman Heyermans) - G. Schrijver bespreekt uitvoerig *Het boek van een Ketter* nl. *De Broeder* van F. van Eeden.

Sept.

Deze aflevering bevat het slot van Schrijver's bovengenoemd artikel.

Okt.

P.J.R. bespreekt *Drie jonge Auteurs* (nl. Magda Foppe, Ernst Vermeer en Henriette Mooy).

Elseviers Maandschrift. Sept.

Herman Robbers velt een ongunstig oordeel over *Bart Jorgen* van Emmy van Lokhorst. - Jo de Wit bespreekt de *Verhalen* van J. van Oudshoorn; Jaarsma de roman *Iskander* van Couperus, waarin hij, vergeleken bij het vroegere werk, achteruitgang meent te zien.

Den Gulden Winekel. Aug.

J. Eilkema de Roo klaagt in een bespreking van een roman (*Sterke Webben* door Alie Schmeding) dat ‘de nederlandse roman op sterven ligt’. De schrijvers

‘bebouwen allen hetzelfde stukje grond en willen de opbrengst allen te zamen delen. En de autoriteit ontbreekt, die hen uiteenjaagt en hun een kloekere taak aanwijst’. Ook over *Het Ontwaken* van D.Th. Jaarsma oordeelt hij zeer ongunstig. - E.C. van der Mandele bespreekt de *Limburgsche verhalen* van Marie Koenen; Jan J. Zeldenthuis de *Laatste verzen* van Jac. E. van der Waals.

Okt.

G. van Eckeren bespreekt met ingenomenheid *De Nederlandsche litteratuur na 1880* door Herman Robbers. - R.T.A. Mees kondigt de *Hadewijch*-vertaling en de jongste bundel, *De weg naar het licht*, van Albert Verwey aan. - G. van Eckeren bespreekt de verzenbundel *De zwaluwen om den toren* van Martin Permys; Roel Houwink de reis-essays van P.H. Ritter.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Mei.

Deze aflevering bevat de verslagen der keurraden op de prijsvragen voor 1922. De vraag betreffende ‘Een onderzoek naar den invloed van de regeering van het Beiersche huis op het Middelnederlandsch’ werd niet beantwoord. De ingekomen ‘Verhandeling over het Hollandsch dialect in de Middeleeuwen’ kwam niet voor bekroning in aanmerking. Een ‘Vakwoordenlijst van de Hoppeteelt’ werd wel bekroond. - Jos. Mansion geeft *Toponymische Kleinigheden*; Gustaaf Seghers een lezing over *De school en de omgeving* en, naar het voorbeeld van Beets, een *Gesprek met Vondel in 1917*. - Edw. Gailliard vervolgt zijn *Kleine Mnl. verscheidenheden*.

Junie.

Deze aflevering bevat een uitvoerige verhandeling van Maurits Sabbe over *Jan Moretus* I *als Nederlandsch letterkundige*. Deze opvolger van Chr. Plantijn was een talen-kenner en litteratuur-liefhebber. Hij vertaalde *Twee boecken van de Standvasticheyt* (naar de *Constantia* van Lipsius) in een renaissanceproza, dat aan Coornhert doet denken, en was de eerste die een vertaling in verzen beproefde van de *Semaine* van Du Bartas, waarschijnlijk nog vóór die van Van Liefvelt. Het eigenhandige manuskript, dat tot nu toe vrijwel onbekend bleef, werd door Sabbe onderzocht en gereed gemaakt voor een uitgave, die men in de *Bijlage* aantreft. Een meesterstuk van vertaling is het niet, maar als proeve van vroege renaissance taal- en verskunst is dit fragment, dat de *Eerste dag* omvat, zeer merkwaardig.

Julie.

Leonard Willems publiceert enige *Middelnederlandsche fragmenten*, nl. 1° *Een onbekend fragment van den 'Spiegel der Sonden'*, uit de veertiendeeeuw, waarvan 'de kapittelopschriften op merkwaardige wijze overeenkomen met die van het Munstersche handschrift'. De uitgever berekent, op grond van dit fragment, hoeveel er aan 't begin van het Munsterse hs. ontbreekt (16 folio's, met ± 1400 vss.): ook uit dit gedeelte brengt het fragment een aantal (dus nog onbekende) verzen. 2° *Een nieuw fragment van den roman van Limborch*, uit Boek V en VI, dat enige tekstverbeteringen van Verdam bevestigt. 3° *Fragmenten van een codex, bevattend het 'leven van Sinte Pachomius' (in proza) en andere stichtelijke lectuur (H. Suso enz.*) - Am. Joos geeft een pedagogiese lezing over *Het verbeteren van letterkundige opstellen*; J. Persijn een bijdrage over *Multatuli en de Vlamingen*, een fragment uit een opstel dat in *Dietsche Warande en Belfort* zal verschijnen.

Aug.

J. Vercoullie antwoordt ontkennend op de vraag *Heeft de klankleer bij de woordafleiding uitgediend*? Tegenover hen die geneigd zijn, de betekenis van Gilliéron's bekende brochure *La faillite de l'étymologie phonétique* te overdrijven, konstateert hij: 'de klankleer is niet failliet, want zonder haar is de taalkunde niet denkbaar.'

Dietsche Warande en Belfort. Aug.

Maurits de Meyer behandelt *De studie der volksvertelsels.* Achtereenvolgens komen aan de orde: de Historiek, de Huidige Stand: Historisch-Geographische Methode; Völkerpsychologie; Psychoanalyse, Nieuwe wegen. - M.E. Belpair bespreekt de bloemlezing *Onze Priester-Dichters*, uitgegeven door Joris Eeckhout.

Okt.

Raph. Kreemers geeft onder de titel *Een Pater Dichter* een beschouwing over de bundel *Voorjaar* van Jac. Schreurs, m.S.C.

De Bibliotheekgids. Okt.

Deze aflevering begint met een lezing van Annie Salomons, te Brussel en te Antwerpen gehouden over *De wonderlijke kunst van het lezen*.

Die Huisgenoot. Maart.

In dit Afrikaander maandblad geeft G.R. von Wielligh een reeks artikels over *Ons geselstaal of 'n oorsig van Afrikaans soos dit oor ons hele land gepraat word*. -

A.C. Bouman bespreekt uitvoerig en krities het Amsterdamse proefschrift van Dr. S.P.E. Boshoff over *Volk en Taal van Suid-Afrika*.

Tijdschrift voor Nederl. taal- en letterkunde XLI, afl. 1 en 2.

A.C. Bouman bestudeerde de verhouding tussen *Johannes Ruusbroeck en de Duitsche mystiek*. In dit eerste deel van zijn studie wordt voornamelik betoogd, tegenover Van Mierlo, dat het onecht verklaarde werk van de *Twaelf Dogheden* wel van Ruusbroec's hand kan zijn. Dan zou hij in dit vroege werk sterk onder Eckhart's invloed staan. De overeenkomst met verscheiden plaatsen van de 'Brulocht' verklaart Bouman op de volgende wijze: 'alle kenteekenen wijzen er op, dat Ruusbroec bij het bouwen van zijn groote werk gebruik gemaakt heeft van de stof, welke in zijn vroegere arbeid voorradig was, maar die hij moest uitkiezen in passende deelen. Ook heeft hij niet slechts gekozen, maar tevens het materiaal verwerkt en beschaafd.' - Leonid Arbusow publiceert *Ein Fragment vom mittelniederländischen 'Renout van Montalbaen' in der Rigaschen Stadtbibliothek*. - M. Ramondt gaat *De bronnen van den Gloriant* na, d.w.z. de verschillende variaties op het thema van de 'verre geliefde'. De volkssage blijkt dus 'een der wortels van het middeleeuwsche drama'. - C.G.N. de Vooys vermeldt *Nog een Utrechtse navolging van Huygens' Voorhout*, nl. *Ultrajectina Tempe ofte S. Jans Kerck-Hoff's versch wandelgroen* (1640), door R. Opperveldt, een voorganger dus van De Roy, maar minder verdienstelik. Twee kleine proeven, een in 'plat Utrechtsch' zijn er bij afgedrukt. - J.W. Muller handhaaft uitvoerig tegen alle ingebrachte bezwaren zijn opvatting van *Aernout en Willem als de twee dichters van Reinaert I*. Het geldt hier een verweer tegen vijf verschilende aanvallen op twee fronten, nl. van Kloeke en Braune enerzijds, Willems, Kluyver en Jellinek anderzijds. Zijn slotkonklusie luidt: 'De tegenwoordige gegevens doen als het meest waarschijnlijk aannemen dat A 41 (- 1750 of) - 1892 eerst door Aernout gedicht is, waarna Willem dit stuk hier meer daar minder gewijzigd of zelfs omgewerkt en er een tweede gedeelte B (1751 of) 1893 - 3484 (met wellicht een ander, korter of langer slot) aan toe- en zijn proloog, 1-40, vóórgevoegd heeft'. - A.A. Verdenius vervolgt zijn *Lexicologische aanteekeningen bij stichtelijk proza uit de Middeleeuwen*. - O. Dambre stelde een lijst samen van *De bronnen van*

Justus de Harduyn, waaruit blijkt ‘dat zijn oeuvre nagenoeg geheel uit navolgingen bestaat’. - Een opstel van Jan de Vries over *Van bere Wisselauwe* stelt duidelik in het licht, hoe dit gedicht zich verhoudt tot de Vildiver-episode en het Rother-epos.

Neophilologus VIII, afl. 1.

B. Faddegon publiceert een lezing over *Woord en Zin*, gehouden voor de Vereniging van leraren in levende talen. - D.C. Hesseling vestigt de aandacht op enige *Grieks-Hollandse parallellen*, waarbij de gelijkheid slechts in schijn bestaat, als waarschuwing bij het vergelijken etymologiseren van woorden uit zeer verschillende talen.

Germanisch-Romanische Monatsschrift X, Heft 7-8.

Als proeve van ‘Wortgeschichte’ behandelt G. Schoppe de ontwikkeling van het woord *Philister*. - H. Hecht publiceert een doorwerkte voordracht over *James Macpherson's Ossiandichtung*.

Museum. Okt.

J.H. Scholte bespreekt een boek van Willi Flemming over *Andreas Gryphius und die Bühne*, dat voor Nederland van belang is, omdat de verhouding van Gryphius tot Vondel, vroeger door R.A. Kollewijn in zijn proefschrift behandeld, op nieuw ter sprake komt. De recensent is onbevredigd, omdat de schr. Vondel onvoldoende blijkt te kennen en de betekenis van Gryphius overschat ten koste van de Nederlandse dichter, naar wie hij zich gevormd heeft. - J.W. Muller beoordeelt de *Reinaert*-uitgave van Buitenrust Hettema en Degering. Een nauwkeurige uitgave van de handschriften acht ook hij zeer gewenst, maar dan moet het inderdaad een streng-diplomatiese uitgave zijn. Deze teksten acht hij ‘noch vleesch noch visch’, omdat verbeteringen en aanvullingen in een zuivere tekstuitgave overbodig zijn. Bovendien heeft hij reden om aan Degering's nauwkeurigheid en kennis van het Middelnederlands te twijfelen.

C.D.V.